170544
LHeb
K 495cPS
Author Kimhi, David
Title The first Book of the Psalms...with the longer commentary...ed. by Schiller-Szinessy.

University of Toronto
Library

DO NOT
REMOVE
THE
CARD
FROM
THIS
POCKET

Acme Library Card Pocket
Under Pat. "Ref. Index File"
Made by LIBRARY BUREAU

Digitized by the Internet Archive
in 2011 with funding from
University of Toronto

http://www.archive.org/details/firstbookofpsalm00kimh

הספר הראשון

משירי התהלות

כפי נסחת כתב יד המקרא "מגה" האצור בקאנטאבריגיא

עם הפרוש הארוך

לרבנו

דוד בן יוסף בן יצחק אבן קמחי

על פי יט כתבי יד והדפוסים הישנים

הוצאתים לאור אני

שלמה בן מאיר בן שלמה בן מנחם

זכר כלם לברכה

לפנים רב ואב בית דין במקהלות אלפי ישראל אשר בעיר מאנקוניום

מוכרי הספר הזה הלא המה

בקאנטאבריגיא

בית DEIGHTON, BELL & CO.

ובליפסיא

בית F. A. Brockhaus

בשנת ואני בקול תודה אזבחה לפרט

האלף הששי.

תהלים

עם הפרוש הארוך

לרבנו דוד קמחי.

א.

The Psalms

with

Qimchi's Longer Commentary.

I.

170544.
17.4.22.

Bible
Comment. (O.T.)
Psalms
K.

The First Book of the

Psalms

according to the Text of the Cambridge **MS.** Bible

Add. 465

with the Longer Commentary of

R. David Qimchi

critically edited

from nineteen manuscripts and the early editions

by

S. M. SCHILLER-SZINESSY,

M. A., Ph. D.

Formerly Rabbi of the Entire Jewish Community in Manchester.

170544.
17.4.22.

Cambridge:

Deighton, Bell & Co.

Leipzig: F. A. Brockhaus.

1883.

הספר הראשון

משירי התהלות

כפי נסחת כתב יד המקרא "מגה" האצור בקאנטאבריגיא

עם הפרוש הארוך

לרבנו

דוד בן יוסף בן יצחק אבן קמחי

על פי יט כתבי יד והדפוסים הישנים

הוצאתים לאור אני

שלמה בן מאיר בן שלמה בן מנחם

זכר כלם לברכה

לפנים רב ואב בית דין במקהלות אלפי ישראל אשר בעיר מאנקוניום

מוכרי הספר הזה הלא המה

בקאנטאבריגיא

בית DEIGHTON, BELL & CO.

ובליפסיא

בית **F. A. Brockhaus**

בשנת ואני בקול תודה אזבחה לפרט

האלף הששי.

תקונים

ספר שאינו מגה . . . אסור לשהותו משום שנאמר ואל תשכן באהליך עולה. בבלי כתובות יט:

בספר התהלות:

מזמור א פסוק ד: כמֹץ. — מזמור ה פסוק יב: כל. — מזמור ט פסוק ט: ישפט. — מזמור יא פסוק א: נודו*). — מזמור יז פסוק ג: צרפתָני; פסוק יד: תמלא. — מזמור יח פסוק לג: ויתֵן. — מזמור כ פסוק ד: ועולתך. — מזמור כא פסוק ב: יגיל**). — מזמור כג פסוק ב: מנחות. — מזמור כז פסוק יג: לוֹלֹא. — מזמור כח פסוק ב: ידַי; פסוק ז: ונעזַרתי. — מזמור ל פסוק ג: אלהָי. — מזמור לה פסוק כא: פִּיהֶם. — מזמור לח פסוק י: נִסתרה. — מזמור לט פסוק ז: יַדַע; פסוק יג: שמֶעה.

בפרוש רבנו:

מזמור ב פסוק ז שורה טו: היו אלו? — מזמור ג פסוק א שורה יט: מזמרים? — מזמור ג פסוק ג שורה ג כי. — מזמור ד פסוק א שורה יא: מהנגונים? — מזמור ז פסוק ה שורה ד: שהיה. — מזמור ח פסוק ה שורה האחרונה: האצבעות עשר. — מזמור ט פסוק ו שורה ו: (עד). — מזמור י פסוק ב שורה ג: (ישעיהו מב כד): זו חטאנו לו. — מזמור י פסוק ח שורה ב: תשב קדר. — מזמור יח פסוק יז שורה ב: מהמפרשים. — דף 50 בהערה שורה ב: כלחי (מלה אחת מלשון כלח). — דף 57 י שורות מלמטה: והדומים. — דף 57 בשורה האחרונה: אותה? — מזמור כ פסוק ז שורה ד: כשיושיעהו. — מזמור כב פסוק יז שורה ה: ותאספנה החיות. — דף 88 בשורה הראשונה: גבהים וחזקים. — מזמור ל פסוק ו שורה ג: כלן. — מזמור לב פסוק ז שורה ב: בהן.

הוספות

כל אשר תמצא ידך לעשות בכחך עשה. קהלת ט, י.

מזמור ח: ראה חובות הלבבות לרבנו בחיי שער הבחינה פרק ה.

„ י: הלכאים (פסוק י); עניים (פסוק יב) אינם «כתיב וקרי» כלל בכתב היד אשר לפנינו.

„ כב פסוק טז: והאחד מן הגאונים הוא אחד המיוחד שבהם בחכמה ובדעת: רבנו סעדיה. ראה: Ewald, Ueber die arabisch geschriebenen Werke jüdischer Sprachgelehrten (Stuttgart, 1844, 8vo) I, 24 צד.

„ לו פסוק ו: ראה חובות הלבבות כמובא למעלה.

---

*) נודי קרי. **) יתיר י.

TO

The Reverend

George Phillips, D. D.,

PRESIDENT OF QUEENS' COLLEGE,

CAMBRIDGE:

בַּר מֵאִיר עֲבֵד אֱלָהּ שְׁמַיָּא:
שְׁלֹמֹה זְעֵירָא דְחַבְרַיָּא
שְׁלַח סִפְרָא דְנָה לְמִנְחָתָא
לְרַב וְרֵישׁ מְתִבְתָּא דְמַלְכֹּאתָא
לְגַבְרָא רַבָּא וְיַקִּירָא,
אֱנָשׁ דִּי חֵיזוּ שַׁפִּירָא:
חוּכְמְתָא תַּנְהַר אַפּוֹהִי,
וְחוּטָא דְחִנָּא מְשִׁיךְ עֲלוֹהִי;
פַּרְשַׁן סִפְרֵי יְהוּדָיֵא,
בְּרַם חַכִּימָא דְנָצְרָיֵא:
חַד בֵּינֵי צַדִּיקַיָּא,
דִּי רָחֲמִין יָת אֱלָהּ שְׁמַיָּא.

הקדמת המוציא לאור.

ראשית כל מלה, אתן שבח ותהלה, לאשר לו הגדלה, ופעל כל פעלה, אשר זכני דברי לקים, להתחיל ולסים, הספר הראשון משירי התהלות, עם פרוש הענין והמלות, לראש כל המפרשים, ועל ידו מתפרשים, כמעט כל ספרי קדשנו, תפארתנו וגאוננו, הוא רבנו, דוד קמחי[א]. וזה צמחי: בירח סיון שנת התרלד ליצירה, ואני בבית הבחירה (הוא בית עקד הספרים, חמודים ויקרים, ובו לא יעברו זרים, כי אם תמים וברים), באו אלי אנשים, צעירים לימים וישישים, אשר על ראשם עלה מורא, ויומם ולילה עוסקים בתורה, כלם בני חורים, מרעי ראשי המורים, ועמהם מן התלמידים, אהובים וידידים, רבים וכן שלמים, כבשים עם ראמים, הרועים בשדי תרומות, וחוקרים בכל החכמות[ב], ויפגעו בי לאמר: רבנו הושיעה! רעה ישראל הופיעה! רצוננו ללמוד וללמד שירי השירות, לדוד המלך נעים זמירות, וממפרשי דבריו אשר ידענו, אך שמע רבנו דוד לטוב שמענו; אבל הדפוסים משגיאות מלאים, ומימיהם לא ירוו נפש הצמאים, ודברי המחבר, היודע עת לחשות ועת לדבר, ובדברו חיל יגבר, וארזים משבר, כדברי נביאות לנו, לא נבין את אשר קראנו, מפני התמיהות, ורבי השגיאות, ושגיאות מי יבין! ואתה תבין, את אשר לפניך, כעֹצם ידך, הואל נא אם לא למענו, למען המחבר בינה להשכילנו, הוצא דבריו, ונעם אמריו, אמרי שפר, חקם על ספר, ותן לנו נפך משלך, ומידך נתנו לך; כי נשלם ההוצאות, ההולכות ובאות, ודבריך עם דברי רבנו דוד, יחד נזביד, על צאורנו רבד, ואקח הפרוש הנפלא בידי, ואקרא בו בכל מאדי; וכאשר עברתי על אחד מעליו, ראיתי כי רבים חלליו, חללי השגיאה, בביאה ויציאה, שדהו עלה קמשונים, זה מזה שונים, בפרט בדפוסים האחרונים, וגם לרבות הראשונים, ואזכרה, כי עת היותי בפאריז הבירה, ראיתי בסקירה, אחר סקירה, שם בבית עקד הספרים, כמה כתבי יד יקרים, ובתוכם נמצאו עשרה[ג], מהפרוש הזה אבן יקרה, ונדרשתי

לשואלים, להיות מן הגאלים. וכאשר שמע זאת תלמידי, אהובי וידידי: החכם לו (W. H. Lowe), ישמרהו גאלו (הוא האיש אשר עשה לו שם בספריו), ובנעם דבריו; נצרי הוא וחכמת ישרון בכל לבו אוהב, ומבאר חפרוה שרי התלמוד מימיו שואב, והוא האיש אשר שמו: לו נאה לו, כי הוא כ א ר י ה ישאג, ומפני כל לא יחת וידאג) אמר לי: רבי, תלמידך אני, ואני אלך עמך. ואני אמרתי לו: ואגדלה שמך; ואם אתה תהיה לי לידים, אני אהיה לך לעינים. ונלך יחד לפאריז העירה, אני והוא בבחירה. וזה דבר המלאכה, שמרה בכל וערוכה: מפי אקרא לתלמידי הנסחאות, לאלפים ולרבאות (ומי מנה!), והוא כותב אתנה, כלנה, בשיר ורננה, ובהדור ויפי, בלי שום דפי. ועם שהחם רב, היה בתמוז ואב, ובוטה כמדקרות חרב. מבקר עד ערב. הנה מרפא לשון חכמים, וכקר הלילות היה לנו חם הימים. חמשה שבעות בפאריז ישבנו, וחמשה ימים בשבע כתבנו, ושש שעות ביום קראנו, ובחסדי האל מרגליות רבות מצאנו. והיה בדעתי בשובי, עם אהובי, כי תלמידי לו, ידפים הספר כלו. אבל בבואי הביתה ראיתי, כי הכל לכבוד עצמי עשיתי, ברחתי מפני הכבוד, והתפארת וההוד, והכבוד רדף אחרי, ויגיע גיא הרי; כי תלמידי הנזכר מאן התפארת, ויתנה לי לעטרת, ויוסף רוח נדיבה, על חסד הכתיבה, מעשה ההגהה, גלילה והגבהה. אך חלילה לבן ישראל, ההולך אחרי האל, מלקפח שכר בריה, שכר מעשה הליכה וביאה. ולכן זאת אעשה, לשכר מעשה: אחלי הקורא הנעים, בהביטך לרגעים, בפרוש הנפלא הזה, על דברי דוד מלך וחוזה, ותברכני נפשך, חשב בראשך: כי נר תמיד, מעשה התלמיד, למעשה הרב, ואהבתך לתלמידי תקרב, ותברך אותו, בחייו ובמותו, בתשואות חן חן לו, והליכות עולם לו!

ומדי דברי בברכה, לתלמיד אחר אומר ככה. הנה ברך לקחתי, אך העקר שכחתי, וברך ולא אשיבנה, אמת לא אשוב ממנה: ברכת שמים ממעל, תרד ולראש המגיה האחר תעל! בחשיבות ומעלה, מאד נעלה, הוא אחד, המיוחד, בנאהבים, בחכמה, ובמזמה, פניו פני להבים, בתורת ישראל עוסק יומם וליל, ויהי בה לאיש חיל, הלא הוא, כל ראיו יברכוהו: אדון מדרש „יוחנן המבשר", דוקטור טילור (C. Taylor) המעשר, ימיו והונו, לעבודת קונו, המחכים את רבו, העמד על גבו, במקרא ואגדה, ידו הדה; בים התלמוד, לשחות למוד; בקבלה ירד למעמקים, ושמו נודע למרחקים; בדקדוק ושרשים, הוא איש באנשים; וירד לתהמות,

ים החכמות; צלל והעלה בידו ספירים, ממים אדירים, ובפרע פרעות, דבר נפלאות, בהגהותיו הנשגבות, על מסכת אבות ח), כפי נסחת אבן הראשה, ארץ הקדושה, ועם כל עסקיו, והמון פסקיו, בהיותו תורני, ורבני, אלהי והנדסי ט), ויהי למדרש גדול לנשיא: בידו הגדולה עזרני, ובימין צדקו סמכני, וישם על המלאכה, וההשואה וההערכה, עינו ולבו, ויסגר מבא, כל טעות ושגיאה — לצור ישעי אריעה: יהי עמו ויעל, מעלה מעל!

ולטוב יזכר, יגאל ולא ימכר: דוקטור גינסבורג י) (C. D. Ginsburg) החכם, הולך את חכמים יחכם, המוציא לאור המסרת, ומעשה ידיו נודף כקטרת, אשר עשה חסד עמדי, והחזיק בידי, כתב יד קמחי שלו ח), לי בהשאילו — אלהי ישראל יתן רחמים לו, אחרי נמכר גאלה תהיה לו!

והני תלתא, דלא תלין בזכותא: בני, חיי ומזוני, יהיו מנת שניאור זקס (S. Sachs) חכם בחכמים, ובספריו ידבר על שפלים ורמים; והוא גזבר הספרים, להשר, אשר אל שרים, שר, ויוכל להם, ויפר רע מחשבותיהם: בארון גינצבורג (Günzburg), מקרית פעטערסבורג (Petersburg), הבטיחני ולא לשקר הוחלתי, ומידו אחר זמן קבלתי, כתב יד, והוא בד בבד, מפרוש רבנו, ומאור עינינו ט).

ומלבד זה בודליאנא הגדולה, בעשירות כתבי יד היהודים על כל עלה, בחמשה ספרים י) החזיקתני; לא ידעתי נפשי שמתני.

ומוזעום בריטאנניקום, על נדיבות יקום, בשני כתבי ידות יא), ובם מדבר נכבדות.

ואחרון אחרון חביב, כעל עשב הרביב, ידידי בראדשא (H. Bradshaw) הנדיב, שר בית עקד ספרינו, והוא תהלתנו, כי מי כמוהו מורה, ומרוה גם הוא יורא? האיש הזה המאיר לארץ ולדרים, בחכמת ספרות הספרים, (וראוי לברך עליו המוציא, כי תעלמה לאור יוציא, ואם סגר כל בית מבא, הוא לבדו יבא בו), הוא למדני תורותיו, ויפתח לי אוצרותיו, ולא חס על עתו וכספו וזהבו, כי מצאני איש כלבבו, מעמיק שאלה, ומגביה למעלה, בקורות החכמה וידידיה, ספריה ומכבדיה. הוא קנה כמה ספרים, מפז רב יקרים, ובתוכם פרוש רבנו יב), צבי תפארתנו, למי כל חמדת ישראל, בכח הרוח ואל: בית עקד ספרינו, אשר בו כל מחמדינו, גנזי ישרון בפז מסלאים, ובתרשיש

ממלאים, כתבי יד יג) ודפוסים ישנים יד), מקנת כסף לפנים, לפחות ולסגנים. מצורם חצבתי, ומבארם שאבתי, הרחוקים קרבתי, ותורתם אהבתי!

ועתה אברך על המגמר, כאשר הספר הראשון נגמר. ופעם אחת ושתים, אברך אלהי השמים, כי הוא ראשית ואחרית, וערבית ושחרית, לו הכל חיבים להודות, בהלל ותודות, על כל אשר גמלנו, ורב טוב אשר עשה עמנו: מאין ליש הוציאנו, ובזרועו הגדולה סמכנו. ואני צעיר הצעירים בפרט, אשר לנגדו הדרך ירט, ולולי חסדיו כלא הייתי אהיה, והוא דברו שלח ואחיה! כי חטאים ורעים, אוילים ורשעים, גרשי טיט ורפש, ומרי ועזי נפש, תחת טובה, רדפוני עד חובה. סבבוני פרים: בי נדברו שרים; רדפוני חנם: ראשון לציון הנה הנם, אשכנזים וספרדים, ביניהם נפרדים, נגדי היו נאחדים, וגם ימים ופרדים! אך האל יי׳ לי למושעות, בפרוע פרעות; הוא לא שקץ ענות עני, ומיד כלם הצילני. והנה נא לדבר הואלתי, ואמר: נפש אויבי לא שאלתי, אבל צורי וגאלי, נתנם לי, והמה כשלו, וגם נפלו; ובכל מקום שנתנו חכמים עיניהם, באיביהם ובשנאיהם, או מיתה או גלות או עני או חלי בא להם, ורוח מבינתו חנני, ובין גדולים הושיבני, ויביאני עד הלום, ויעטרני ספיר ויהלום, ובין נמולים, ואינם נמולים, עשה לי שם כשם הגדולים! ואני עד מאד יודע, כי אם אלי האביון שומע, איננו עשה למעני, כי מי אני? רק למען הצדיקים, מעליהם הזהב מריקים, ראי פני המלך אלהים, בשחקים הגבהים (נחי נפש, בחיי חפש!), המה הורי, וגם מורי: הראשון במעלה ובחשיבות, ובתורה טו) ובנדיבות, מיטיבי ושועי, אבי רעי, הרב **מאיר**, חשכי האיר, ממשפחת „שויתי יי׳ לנגדי״ הרמה, ואלמתה בשדה התלמוד עד היום הזה קמה, גזע האתנים, אבות ובנים, ובני בנים, בפרובינצה גדולי הרבנים, ומוסדי ארץ, העומדים בפרץ; ואמי החסודה, בת מלך כבודה: **טעלצע** טז) בת נגידים, צדיקים וחסידים, ממשפחת „בני קדושים״ הנודעה, אשר קדשה באיטליא, שם גאה גאה; ובזכות מורי הגאונים, על דגל מחנה יהודה חונים, ולתלם הכל פונים: רבי משה יז), זכותו לא תנשה, ורבי גבריאל יח), גדול בישראל, ורבי אפרים יט), מנוחתו בגנזי שמים, ורבי צבי כ), עטרת הצבי, ורבי משה יצחק גרשון כא) נר לרגלי, אחי הגדול מורי ונם דגלי, ורבי אהרן כב), חבצלת השרון, ורבי יחזקאל כג), שר צבא ישראל, ורבי אהרן כד) העניו

השלם בכל עניניו, ורבי אהרן כח) המחקר, בין טוב לרע יבקר, ורבי יהושע יהודה כט), אחי ומורי, למצות ידי ולתורה עיני ואורי, ורבי יהודה כז), לתורה ולתעודה, ורבי פנחס כח) המקבל, בתורה ובמצות מסבל, ורבי מאיר כט), לארץ ולדרים מאיר: כלם כנפשם אהבוני, ובאהבתם כבדוני, באשישות חכמתם סמכוני, ובתפוחי תורתם רפדוני, צדקתם, וחכמתם, עמדה לי, ולמענם הקים אלי, על סלע רגלי!

ואני צעיר הצעירים, השר בשירים, כתחת הסיר קול הסירים, לא אפונה, כי אשר לקטתי בשדה התבונה, ואם מעט הוא, בעיני רואהו, יהיה לרצון, אם לא לאנשי לצון, על כל פנים, להולכים לפנים, האוהבים יי׳ בלבבם, מכספם וזהבם: הם יזכרוני לטובה, ובל ידינוני לכף חובה, וגם אני הבא מן המערכה, אברכם בברכה, ואמר: אשריהם! כי בחרו החלק הטוב להם, בלמדם פרוש דוד רבנו, על שירי דוד מלכנו, כי מאד נעלה הוא, על כל הפרושים אשר קדמוהו, ואם רבנו שלמה (אלהים יענה את שלומו!) בפרושיו, ובחדושיו, מלא רחב ארץ היה מטות כנפיו, פרושו על תהלים הכה שרש רק באלפיו; ופרוש בן עזרא, דק כחוט השזרה, עד הנהר שלח יונקותיו, והכה שרש רק במאותיו: והאחרון הכביד, פרוש רבנו דוד, כי הימה תוצאותיו, ו ד ו ד ב ר ב ב ת י ו!

בית עקד הספרים אשר למדרש החכמה, בעיר קאנטאבריגיא (יכוננה עליון אמן!) ביום האחרון שלשנת ודוד ברבבתיו לפרט האלף הששי, למנין עם קדשי,

ש ל מ ה.

(א) איזה מן המרקדקים בדקדוקי עניות, אשר כל מאוים להשמיע חדשות ואם גם יסודתן איננה בהררי קדש, נקדו השם הזה קַמְחִי; וזה לא יתכן. ראה מה שכתבתי על רבנו ועל שמו ועל ספריו בספר הנקרא: Encyclopaedia Britannica (הוצאה התשיעית חלק י"ד, צד 77 בהערה א).

(ב) ואלה שמות קצות אנשי מעלה, ראשי אלפי הנצרים, במדרש החכמה פה קאנטאבריגיא, אשר הפצירו בי להוציא לאור לכל הפחות הספר הראשון (ורבם דברו על אדות הדבר הזה בעת הנזכרת; ומהם במשך השנים אשר עברו מזמן ההוא עד שנת תר"מ והלאה כאשר החלותי לסדרו): הראש והראשון, רבי בחכמה ותלמידי שקבל את דברי, ובאהבתו אותי ואת תורתי, קר ושלג לא יעצרוהו מלבא אל חדר הוראתי, הלא הוא Dr. George Phillips, אשר שמו הטוב נשאתי על שפתי הספר הזה. והאיש המצוין הלזה חבר פרוש נחמד על ספר התהלות ושאר ספרים נכבדים. ואחריו החזיק המורה בספרות שפות המזרחיות דבלשן ידידי Dr. Magister W. Wright. ואחריו החזיקו ידידי ותלמידי הראשון לכנסיה אשר בעיר Peterborough, מפרש ושום שכל ספר התהלות: Dean Dr. Perowne; החכם הגדול Dr. Magister E. B. Cowell, מורה שפת Sanscrit; החכם המחכם Dr. Joseph R. Lumby, מורה בדברים האלהיים; אחד המיוחד במעתיקי המקרא וסופר מהיר בתורת יי' Dr. Magister W. Aldis Wright; החכם R. L. Bensly, M. A., מורה עברית וסורית בבית המדרש Caius; החכם E. G. King, B. D. מורה עברית בבית המדרש Sidney Sussex, בעל Yalkut on Zechariah; החכם A. T. Chapman, M. A., מורה עברית בבית המדרש Emmanuel; החכם A. W. Streane, M. A., בעל פרוש ירמיהו הנביא וקינותיו, מורה עברית בבית המדרש Corpus; החכם C. R. Bingham, M. A.; החכם D. G. Davies, M. A.; החכם A. T. Warren, B. A.; החכם J. Mc Kinney, B. A. החכם A. E. Budge, B. A.; הראש למדרש הנגיד Moore בעיר Liverpool אשר במדינת New South Wales, והוא נקוב בשמו Magister A. L. Williams; וכהנה וכהנה: יוסיף ה' על ימיהם שנות ברכה! ואחריהם החזיק במכתביו הרבים אלי, ולא נתן שנת לעיני ותנומה לעפעפי עד אשר הבטחתי אותו לטובה הלא הוא החכם המהלל בשמו Prof. Dr. H. L. Strack, בעיר תהלת Berlin, ובית ישראל בכל מקומות מושבותיהם אוהבים אותו!

(ג) ואלה הם עשרה כתבי היד וסמניהם ברשימה החדשה: 107, 114, 201, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213. והמאשר שבכתבים האלה הוא סמן 207; וסמן 213 הוא באמת העתקה בעלמא מדפוס השלישי; ולכן לא יתחשב בכתבים.

(ד) אפס קציהם תראה וכלם לא תראה: Twelve Odes of Hafiz; שאל־נא לדור רישון; נשמתן של צדיקים; ועוד ידו נטויה להוציא לאור המשנה כפי נסחת התלמוד שלבני ארץ ישראל, מכתב יד אחד ואין שני, המונח פה והמסמן: Add. 470. 1.

(ה) והיא נדפסה עם פרוש נפלא בשתי לשונות עברית ואנגלית בשם: ספר דברי אבות העולם ובשם: Sayings of the Jewish Fathers.

(ו) ראה ספרו הנזכר לשם ולתהלה: Geometry of Conics. ומלבד אלה הוציא לאור כמה ספרים נחמדים בחכמת האלהות ובחכמת ההנדסה; וכלם יגידו ויעידו כאחד על רב חכמתו.

(ז) האיש המצוין הלזה מצור ישראל נחצב ומשפחתו גדולה ויקרה בפולוניא; והוא אוהב חכמת ישראל באמת, וישם לילות כימים לקרות כתבי יד ודפוסים, חדשים וגם ישנים, ויפזר כמה אלפים זהובים להכין את המסרת ולסעדה במשפט ובצדקה. ודבר פלא הוא לא אוכל להכחידו תחת לשוני: כי שני אנשים מחכמי היהודים אשר שנו את דתם ויהיו לנצרים, הלא המה: יעקב בן חיים אבן אדוניהו ודוד גינסבורג, קנו להם שם טוב בהערכת המסרת ויהיו לנס. זכרה להם אלהי צדקתם לטובה!

(ח) הספר הזה יכיל, בפ"א עלי ניר בתבנית Folio ובכתב רש"י מנקד, ספר התהלות ממזמור א' עד מזמור קכ"ז ועד בכלל, עם קצור פרוש רבנו על קכ"ו המזמורים ורב המזמור קכ"ז. והפרוש גם כן בכתב רש"י אבל בלי נקדות. ובלי ספק נכתב הספר כלו במאה החמש עשרה למספרם על ידי איש קראי באחת מערי המזרח. והאיש הזה בשנאתו את הרבנים השמיט כל דברי רבותינו בעלי התלמוד והמדרש אשר הביאם רבנו המחבר. והאל הטוב יכפר בעד!

(ט) וסמן כתב יד הלזה באוצר ספרי השר בעיר Paris הוא: 540; ונכתב על ניר במאה הארבע עשרה למספרם על ידי רבני בארץ יון; ואולם רבו מאיטליא.

(י) והסמנים המה: Mich. 381, Canon. Orient. 68, Uri 129, Mich. 467—8, Uri 124.

(יא) והסמנים הלא המה: Oriental 1018 & 1489.

(יב) והסמן הוא: Add. 1574. ואם יהיה אלהים עמדי אדבר על כתב יד הזה במקומו ברחבה. ופה אקצר ואמר: כי היה מקנת כסף לפנים להחכם הנודע לתהלה ולתפארת, ושמו: רב שלמה זלמן היים Halberstam היושב בעיר Bielitz במדינת Silesia אשר למלכות Austria; והוא קנה אותו, כפי מכתבו אלי, בלבוב (Lemberg).

(יג) ובתוך כתבי יד האלה יהל אור נגה המקרא הנחמד הנקרא מגה אשר ממנו לקחתי הזמירות, לנעים זמירות. והמקרא הזה יקר בעיני למאוד, וקראתי שמו „מגה" משני טעמים: האחד לפי שהוא מ ג ה ומדויק ביותר; והשני לפי

שיותר ממאה וחמשים פעמים נזכר שם ספר מ ג ה בהמסרת אשר בגליונותיו. ראה מה שכתבתי על אודות כתב יד הזה ברשימתי הנקראת בניות ברמה חלק א, צד יז. ואוסיף פה רק דבר אחד, והוא: כי האיש המיוחד באנשים אשר היו בעלי כתב יד הזה לפנים, ואשר אמר כל המזמורים מידי שבע בשבע (כאשר הוכחתי בספרי הנזכר צד יח), אמרם בדמעות שליש, כאשר יוכיח מעמד קלף כל המזמורים אשר השקה במים מלוחים; ולא כן מצב הקלף אשר עליו נכתבו הספרים לפני ולאחרי ספר התהלות. ומדי ראי מצב קלף המזמורים אמר בלבי: אכן ספר התהלות הזה הוא נאד דמעות; ואבין ביתר הבנה דברי המשורר: שימה דמעתי בנאדך הלא בספרתך (מזמור נו ט).

(יד) ובתוכם שלשה הדפוסים הראשונים מספר התהלות עם פרוש רבנו; הלא המה:

(א) משנת רלז (1477) בלי שם המקום אשר בו נדפס, אבל כלי ספק שם העיר Bologna. (ב) משנת רמז (1487) בעיר Napoli; והספר הזה הוא רק חלק מהכתובים הנדפסים שם. (ג) משנת רעח (1517) בעיר Venetia; והספר הזה הוא חלק מהמקרא הנדפס שם על ידי Felice da Prato. (האיש הזה היה יהודי לפנים ונתנצר, ועל ידו נתנצר גם כן יעקב בן חיים אבן אדוניהו; ראה הערה ז למעלה וראה גם כן מאמרי והמה בכתבים א צד יד). ואיידי דאתי לידן, לדבר על הדפוס הראשון מספר התהלות עם פרוש רבנו, נימא ביה מלתא; כי הדפוס הזה הוא לא לבד יקר עד מאוד, ולא נמצא כי אם אחד בעיר ושנים ושלשה ימצאו במשפחת עם, אבל מוסף על זה, הספר אשר בידי היה מקנת כסף לפנים למשפחה הגדולה בישראל הנקראת: משער אריה (De Porta Leone), ואליה יתיחס רב אברהם בעל ספר שלטי הגבורים. ואען ואמר: (א) כפי הנראה לא מצאו כל רושמי הרשימות ידיהם בשמות המדפיסים; והאמת אגיד בדברים מעטים. החתימה בעלה האחרון (קנב ב), הכוללת תפלת המדפיסים באיזה שורות חרוזות ..נו, בדין תקרא בסופה כזה:

המעתירים ככה הם עושי המלאכה

מיישטר יוסף ונריה חיים

מרדכי וחזקיה מונטרו

ובלי ספק יוסף ונריה היו אחים ממשפחת ח י י ם, ומרדכי וחזקיה היו אחים ממשפחת מ ו נ ט ר ו באיטליא.

(ב) לאיש יהודי, שלמה שמו, בן אברהם ממשפחת De Porta Leone (דוד בעל שלטי הגבורים) היה הספר הזה למקנה. והוא בעצמו, ואביו ושליח אחר רשמו שמות ילדיו הנולדים לו, והנמולים בעצת יי', על שני עלים (הראשון והאחרון) מספר הזה. ולא דבר אחד לבד או שנים נוכל ללמוד מההעתקות האלה כי אם דברים רבים ומועילים; ולכן אעתיקן פה.

עלה א צד א:

לזכר טוב יהיה א׳ ובמזל צומח איך היום ליל מוצאי שבת א׳ שעה כ״ה אדר י׳ מרצו שב״ב
נולד לבני שלמה יצ״ו בת וקראתי שמה בישראל בילארוסה הי׳ יגיעה
להופה ולמעשים טובים ונזכה לראות פני משיח צדקינו במהרה
בימינו א׳

לזטי״א איך בעצם היום הזה יום א׳ סמוך לי״ו שעות שכוכבו לבנה כח אדר שני כ״ג מרצו׳
שנת שבענו בבקר חסדך פרשת עֹל המים החיים המאורות בטלה נולד לי בן זכר תמים
וקראתי שמו אליעזר המוהל אשר מל בשר ערלתו היה החכם השלם כמה״ר דוד אביר
הרופאים דודי יצ״ו. ובעל הברית הגדול אשר החזיק על ברכיו בהמולו בשר ערלתו
היה הבחור ונחמד להשכיל כמה״ר ראובן יצ״ו בכמה״ר המפואר יעקוב סלם ישר״ו ובעל
הברית קטן היה יניק וחכים הנער ישראל יצ״ו בכ״מ בנימין פריפומירו קרובי יצ׳ יהי
רצון מלפני הגבורה יגדלהו לאהבתו ולתלמוד תורתו ויזכה להפה ולמעשים טובים ויאריך
ויראה זרע יאריך ימים אכי״ר.

לזכר טוב יהיה א׳ איך ליל הכנסת שבת בין ג׳ וד׳ שעות ו׳ מאייו ש״ו לפ״ק נולד בן אל
ההביב שלמה

יצ״ו משער אריה יצ״ו בן מעלת מש׳ אברהם הרופא משער אריה יצ״ו ונקרא שם הנער הנז׳
ראובן ונולד בפרשת מדבר סיני שנת ש״ו לפ״ק ובפרשה הנ״ל מצאתי הפרט שלו והוא
(צורי שדי) צורנו יגדלהו לאהבתו וליראתו ויזכה לתורה ולמצות ולמעשים טובים
אכי״ר

בה״א ליל מוצאי שבת בין ג׳ וד׳ שעות י״א אדר שח נולד בן אל היקר שלמה יצ״ו
משער אריה בכמ׳ מעלת מש׳ אברהם הרופא יצ״ו משער אריה ונקרא שם הנער
יצ״ו מרדכי בפרשת כי תשא שנת ש״ח לפ״ק ובפרשת (sic) הנז׳ נמצא הפרט שלו והוא
ועשית אותה קטרת רקח וכו׳ האל ברחמיו יחייהו ויגדלהו לאהבתו וליראתו
ולתלמוד תורתו התמימה ויזכה להופה ולמעשים טובים אכי״ר סלה
ועד א׳

לזכר טוב יהיה א׳ ליל ה׳ ובין ג׳ וד׳ שעות ה׳ דיצי׳ ט״ו כסליו ש״י נולד בן לחביב שלמה
יצ״ו משער
אריה בכמ׳ מעלת מש׳ אברהם הרופא משער אריה יצ״ו ונקרא שמו יצחק יצ״ו בפרשת
וישלח יעקב
ובפרשה ההיא מצאתי הפרט שלו בפסוק אשר בו חנני אלקי׳ וכי יש לי כל וגם יקר בעיני ה׳ הוא
ברחמיו יזכהו ויגדלהו לאהבתו וליראתו ויזכהו ג״כ לתורה ומעשים טובים וגם יזכהו האל
לראות ביאת משיח צדקינו כמהרה בימינו אכי״ר

לזכר טוב יהיה א׳ ליל ו׳ סמוך א׳ שעה י״ג נובימ׳ שי״ב לפ״ק נולד בן למפואר שלמה
משער אריה יצ״ו
בן מעלת מש׳ אברהם הרופא משער אריה יצ״ו בפרשת ויצא יעקב ונקרא שמו אלישע יצ״ו
והפרט שלו בפרשת (sic) הזאת הדש ימים גם אלקי׳ ישב על כסא קדשו: האל ברב רחמיו
יחייהו ויברכהו ויגדלהו ויזכהו לתורה ולמצות ולמעשים טובים אכי״ר סלה.

לזכר טוב יהיה אמן איך ביו׳ ה׳ סמוך לי״ז שעות כ״ג סיון כד מאייו שמש בתאומים ירח בקשת
שנת שי״ד לפ״ק נולד לי בן זכר תמים
וקראתי שמו בישראל אלחנן יצ״ו כשם כמה״ר אלחנן קזיס זלה״ה ה׳ למען רחמיו יחייהו
ויברכהו ויגדלהו ויזכהו
לתורה ולמצות ולחפה ולמעשים טובי׳ אמן.

עלה א צד ב בגליון העליון:

בהנו״א ולזטי״א איך בשעה (sic) ברכה ובמזל צומח ועולה א׳ נולד לי שלמה משער אריה
בן זכר תמים
כ״ג סיון ב׳ יוניו שי״ו לפ״ק וקראתי שמו בישראל ישעיה ה׳ למען רחמיו יגדלהו לאהבתו
ולתלמוד תורתו ויגיעהו לתורה ולמצות ולחופה ולמעשי׳ טובי׳ א׳

עלה א צד ב בגליון התחתון:

בהנו״א ולזטי״א איך בליל ו׳ י״ו מרחשון כח אוטו׳ שנת שי״ט לפ״ק בין ב׳ שעות
לג׳ שעות מלילה פרשת כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו וכו׳
חנן לי שלמה משער אריה בבן זכר תמים וקראתי שמו בישראל מאיר
ובעלי ברית היו קודם המל בשר ערלתו היה המפוא׳ כמה״ר מאיר בוררולאנו
ובעל ברית גדול אשר החזיקו על ברכיו בהמולו בשר ערלתו היה הנעלה והנשא כמה״ר
אברהם משער אריה אביר הרפאי׳ זקנו מהילד הנ״ל יצ״ו וב״ב קטן היה המרומ׳ ונשא
כמ׳ מאיר סג״ל יצ״ו תושב פיראה והי׳ ית׳ למען שמו יגדלהו לאהבתו וליראתו
ויגיעהו לחפה ולמעשי׳ טובי׳ אמן.

עלה קנב צד ב בגליון התחתון:

על אלה אני בוכיה על פטירת הצדקת מ׳ ביצציוינוטה (בינווינוטה?) צלעת החכם השלם
כמ׳ אברהם משער אריה אביר הרפאי׳ יצ״ו ונפטרה לעולמה יום ג׳ יט תשרי כב אגושטו שי״ט
(sic) ה׳ יגדור הפרצה הזאת בישראל א׳ ולנו ולכל ישראל חיים שבקי׳

(ג) שם (בעלה קנב צד ב) ימצא הקורא שמות שני פקידי האפיפיור לעין בספרי קדשנו, האם לא יכילו דברים נגד אמונת הנצרים: הראשון הוא Domenico Gerosolomitano 1595, האיש הזה היה מזרע היהודים הספרדים (ראה כתב יד האצור פה והמסמן Add. 394.2) והיה עוד בחיים בשנת 1619 למספרם (ראה כוזרי עם פרוש קול יהודה הנדפס בשנת אשמחה = 1594 והוא ביד ידידי ותלמידי דוקטור טילור ראש לחברת „יוחנן הקדוש המבשר" פה). והשני הוא Alessro Scipione 1597, ואולי גם האיש הזה היה יהודי מקדם כנהוג בימים ההם לפקוד על המלאכה הזאת יהודים אשר שנו את דתם. ובאשר משפחת De Porta Leone היתה נכבדת בעיני מלכים ושרים, (ראה שלטי הגבורים, ראש חתימת הספר) שנו גם כן הפקידים האלה אותה ואת ספריה לטוב, כי תכף ומיד אחרי נטית קוי הדיו על דברי רבנו דוד נגד אמונת הנצרים בספר הזה, ספוג, ספוג במים, הסופג את הכל, הסיר הקוים האלה, והדברים הנאמרים נגד משיחם נקראים עד היום הזה, בלי שום טורח.

(טו) אבא מארי (זכרו לברכה!) ידע ששה סדרי המשנה בעל פה; ונתעטר בעטרת חכמים מבי דינא רבא דקהל קדוש אובן ישן. ויעל אל האלהים בן פא שנה ביום כ' אייר תרכא. זכותו תגן עלי!

(טז) אמי מורתי (עליה השלום!) עלתה השמימה, למעלה העליונה, ביום יח מנחם אב תריט. זכותה תגן עלי!

(יז) הוא היה תנא דבי רבי מאיר ומלמד התלמוד בבית אבותי ומפיו למדתי עד באי לישיבת מורי הרב רבי גבריאל הנזכר בסמוך.

(יח) הרב הגדול הזה מת בן פב שנים ביום הושענא רבה שנת תרלט; והוא היה ראש בית דין בעיר מולדתי. והיתה מנחתו כבוד!

(יט) רב ואב בית דין בקהל קדוש Vörösvár סמוך למקום מולדתי; ויעל השמימה ביום ג כט שבט שנת תרד. הצדיק הנפלא הזה ישב ועסק בתורה לילה כיום, ויישן רק כשנת הסוס. ואני בעיני ראיתי כי לא שכב על משכבו כל ימי שבתא (זולתי ליל שבת קדש); כי בהיותי בן עשר עד בן שתים עשרה שנה ואני אז תלמיד בבית הספר Schola Normalis בעיר מולדתי; ויהי בעת החפש משמוע בלמודים הלכתי שלש פעמים בכל שנה לשמוע מפיו דברי רבותינו בעלי התלמוד וישבת' בביתו ואכלתי מפתו. ובכל בקר ובקר, בשלש שעות קודם אור היום, זוגתו הראשונה הרבנית, מרת יטל (עליה השלום!) העירתני לחזור על תלמודי, ואדני מורי הקדוש עסק בתורה עמי והצדקת אשתו שרה שירי תהלות לדוד נעים זמירות ישראל. יהי זכרם לברכה!

(כ) הגאון החריף הזה היה רב ואב בית דין בקהלת מולדתי Buda הישנה, עיר ואם בישראל בימים ההם. ולא ארכו לו שם הימים מעת באו אלינו מקהלת Ungvár; ויעל בסערה השמימה יום כו תשרי תקצה. זכותו תגן עלינו!

(כא) חתן תמים למעלות הלזה עודנו באבו, בן כב שנה, ידע ארבעת חלקי הרמב"ם בעל פה. והניח אחריו ברכה כמה ספרים אשר חבר ויקראהו האלהים אל השמים מעל ביום א כג אייר תקצד. זכותו תגן עלי!

(כב) רב ואב בית דין בקהל Bátorkesz; והוא היה מקבל, (וביסורין מסבל) ולמדן גדול ודרשן ומשורר נפלא. ובנו הרב המופלג רבי יהושע Tauber, אשר נתעלה בישיבה של מעלה בשנה הזאת, הדפים קצות דרשותיו; ושירי הקדש אשר לו המסלאים בפז לא נדפסו והמה בכתבים עד היום. והאלהים הביאו למנוחות שאננים ושנאנים ביום ז מרחשון שנת תריח.

(כג) הגאון הנפלא הזה היה אב בית דין בקהל Neutra והגלילות; והוא היה צדיק ואיש אמת מאין כמוהו! והאלהים העלהו למשכנות מבטחים ביום ח טבת שנת תרטו. ואל שמועה לא טובה כי באה עשיתי לו בעירי עיר Manchester מספד תמרורים בקהל רב בבית הכנסת הישן, הנקרא: Halliwell-St. Synagogue; ופתחתי עליו בדברי אלישע הנביא: אבי אבי רכב ישראל ופרשיו. ינוח על משכבו בשלום!

(כד) הרב הגאון הזה היה אחד מהפרנסים הטובים המעטים שעמדו לישראל:

בו תורה וגדלה במקום אחד, ובמקום גדלתו שם היתה ענותנותו; ושמו הטוב נדף עד פרשת נח דהאי שתא בעיר Golč Jenikau; ואיננו כי לקח אותו אלהים! והספדתי אותו כראוי ופתחתי עליו בשורת תלמידי הנצרים החסידים. ראה מה שכתב על זה ידידי ותלמידי לו (הנזכר) במכתב עתי „Jewish World" מי' כסלו תרמב; ונעתקו דבריו ללשון אשכנז במכתב עתי Der Ungarische Israelit שנה תשיעית, סמן ה.

(כה) הרב הגדול והחוקר הזה היה אב בית דין בקהל קדוש Arad והגלילות; והיה למדן גדול וחבר חבורים מחכמים, ומעיד אני עלי שמים וארץ, שכשהייתי בביתו בשנת תרג לקבל ממנו סמיכת חכמים, כמעט לא זזה ידו מתוך ידי משך שלשה שבעות ועסקנו בתורה (ובפרט בשלחן ערוך יורה דעה ואבן העזר) יומם ולילה, וראיתי שהיה מדקדק במצות מאד מאד. ואף כי היה זקן בא בימים כתת רגליו לבית התפלה ערב ובקר. והרב הגדול הזה הרים דגל ישראל לשם ולתהלה בין העמים, ויקראהו האלהים לגנזי מרומיו ביום שבת קדש, ט אלול שנת תרד, תאלמנה שפתי שקר הדברות על צדיק עתק בגאוה ובוז!

(כו) הרב המאור הגדול הלזה היה עוסק בתורה ובמצות לילה ויום, ונר אלהים יכבה ביום א כה שבט תרלו, זכותו תגן עלי!

(כז) הרב הגאון הגדול הזה היה דרשן יחיד בדורו, ושתים ושלש פעמים בשבע כאשר נחתי ושקטתי מלמדי במדרש החכמה בעיר Pest (הנקראת כעת Budapest ואשר שם שמעתי אמרי חכמה מפי מורי הגדולים הנצרים, Reisinger, Wolfstein, Verney) הלכתי לביתו לשמוע תורתו וחכמתו, ובהיותו ראש וראשון בקהל קדוש ישראל בעיר הגדולה הזאת שלח אחרי לא פעם אחת ולא שתים לראות סדור גטין וחליצה על ידו ועל ידי בית דינו הגדול הכלול אז מגדולי ישראל כנודע; ויסמכני בשתי ידיו. ויהודה יעלה אל יי' ביום ט' ניסן תריז. יהי זכרו ברוך!

(כח) הרב הישיש הלזה סמך שתי ידיו עלי בשנת תרז; ואחרי כן קבלתי ממנו נסתרות הנמסרות מפה אל פה. ויעמד בקהלתו קהל קדוש Telek על משמרת התורה נח שנים. ויסע מקדש ויחן בהר ההר ויעל פנחס הכהן אל הר ההר על פי יי' בן פט שנים ביום יד לחדש אב שנת תרלד. זכרו לברכה!

(כט) הרב הנפלא הזה היה למדן גדול ובקי בשבע חכמות. וכאשר היה אב בית דין בעיר Alba Regia (Stuhlweissenburg) סמכני בסמיכת חכמים, וממתנה נחליאל; כי אחרי זה נתעלה לכסא הרבנות אשר ישבו עליו גדולי הגדולים בעיר Rechnitz. ושם מנחתו כבוד, וילך לבית עולמו קצר ימים ושבע תורה וחכמה ביום ו טבת תרלה. ועליו ועל כיוצא בו נאמר: כמותו ירבו בישראל!

ספר התהלות

עם הפרוש הארוך לרבנו דוד בן יוסף בן יצחק אבן קמחי הספרדי.

שיר נכבד למחבר

מכ״ב בתים וארבעה חדרים לכל בית ובית. כל חדר וחדר מרכב מיתד וארבע תנועות. שלשה החדרים הראשונים חרוזים יחדיו והחדר האחרון חרוז עם החדרים האחרונים אשר בכל הבתים.

מְסִלּוֹת בִּלְבָבִי
אֶכּוֹנֵן אֶל אָבִי
בְּעוֹד נִשְׁמָתִי בִּי
וְקוֹלִי לוֹ אָרִים:

אֲשֶׁר קָנָה עוֹלָם
יְסָדוֹ כָּאוּלָם
וְהֵחֵל וַיִּשְׁלָם
בְּאוֹתוֹת וּסְפָרִים:

וְהֵרִיץ גַּלְגַּלִּים
וּבָם יֹרְדִים וְעֹלִים
שְׁנֵים עָשָׂר מִשְׁלִים
וְשִׁבְעַת הָאוֹרִים:

וְשָׁלֹשׁ כַּאֲפָדָה
יְסֻדָם לַאֲגֻדָּה
סְבִיב אֶרֶץ יָדָה
וְעָלֶיהָ סוֹחֲרִים:

וּפָנֶיהָ שִׁוָּה
וְעָשָׂה בָהּ מִקְוָה
שְׁלִישִׁי בָהּ הִתְוָה
כְּכָלוּא בָאֲסוּרִים:

וּמֵהוֹד אַרְבַּעְתָּם
יְצִיר שָׁפָל נָחְתָּם
וְעַל פִּי מִשְׁמַרְתָּם
יְצוּרִים נִשְׁמָרִים:

וְעַל כֹּל הָקַם עָל
אֱנוֹשׁ הוּרַם מֵעָל
בְּנֶפֶשׁ בּוֹ תִּפְעָל
פְּעָלִים יָהִירִים:

וְהוּשַׂם בּוֹ לִבּוֹ
כְּמֶלֶךְ בִּמְסִבּוֹ
וְגֵר אֵל הוֹלֵךְ בּוֹ
לְחַפֵּשׂ מִסְתָּרִים:

יְחַיֶּה הַשָּׂכֶל
וְיָמִית הַנּוֹכֵל
וְיֵדַע כִּי יֹאכֵל
פְּרִי הַמִּישָׁרִים:

וְלֹא תֹהוּ נִבְרָא
וּבְעוֹלָם נִקְרָא
אֶבֶל לִלְמוֹד תּוֹרָה
וְהָבֵן מוּסָרִים:

שיר נכבד למחבר

וְיֵדַע כִּי בוֹרְאוֹ
בְּחַיִּים הִפְלִיאוֹ
וּלְאוֹת הִמְצִיאוֹ
בְּבֵין הַנּוֹצָרִים:

וְעַל כָּל עָם הֶעֱלָה
בְּנֵי יַעֲקֹב סֶלָה
בְּהוֹדוֹ בָם נִגְלָה
וּבִשְׂפַת הָעִבְרִים:

בְּתוֹרוֹתָיו הוֹרָם
בְּמִצְוֹת הִכְתִּירָם
לְהַרְבּוֹת בִּשְׂכָרָם
וְלִהְיוֹת נֶעֱזָרִים:

וְהַקִּים לְעוֹלָמִים
נְבִיאִים וַחֲכָמִים
לְבַל יִהְיוּ קוֹסְמִים
וְשָׁמַיִם הוֹבְרִים:

וְכָתְבוּ בְסְפָרִים
דְּבָרִים יַקִּירִים
חֲמוּדִים מִדְּרִים
וְאַבְנֵי סַפִּירִים:

מְשִׂיחַ אֵל חִבֵּר
תְּהִלּוֹת וַיְדַבֵּר
וְעַל פִּי הַדִּבֵּר
דְּבָרָיו נִבְחָרִים:

וְכָלַל בָּם חָכְמוֹת
בְּרָמוֹת וּתְהוֹמוֹת
וְעֹז עִם תַּעֲצוּמוֹת
לְאַדִּיר אַדִּירִים:

תְּהִלּוֹת וּתְפִלּוֹת
וְשִׁירֵי הַמַּעֲלוֹת
פְּנֵי אֵל בָּם חַלּוֹת
עֲרָבִים וּשְׁחָרִים:

עֲתִידוֹת נִכְבָּדוֹת
לְרַגְלַיִם מוּעָדוֹת
הֱיוֹת בָּם נִסְעָדוֹת
וְלִתְמוֹךְ הָאֲשׁוּרִים:

אֲנִי דָוִד קִמְחִי
אֶכּוֹנֵן בָּם רוּחִי
כְּפִי מִפַּת כֹּחִי
לְבָאֵר מַאֲמָרִים:

לְגַלּוֹת מַצְפּוּנִים
וְלִדְרֹשׁ עִנְיָנִים
וְלִי יַרְבֶּה אוֹנִים
מְאַזֵּר נֶאְזָרִים:

וְזֶהוּ הַחִלִּי
בְּשֵׁם צוּרִי וְגוֹאֲלִי
יִגַּלֶּה סָתוּם לִי
מְגַלֶּה נִסְתָּרִים:

הקדמת המחבר.

אמר דוד בן יוסף בן קמחי הספרדי: אמרו רבותינו זכרם לברכה (תלמוד בבלי בבא בתרא דף יד עבר ב; ובשנוים גם במדרשי שוחר טוב מזמור א; וחזית, שיר ד ד, קהלת ז יט): כי דוד מלך ישראל כתב ספרו על ידי עשרה זקנים ואלו הן: אדם הראשון, מלכי צדק, אברהם, אסף, הימן, ידותון, משה, ושלשה בני קרח אסיר ואלקנה ואביאסף. רצונם לומר, כי אלו העשרה אמרו המזמורים הכתובים בשמם. ואמרו (מדרשי בראשית רבה פרשה כב; קהלת על פרשה א פסוק ב; ופרקי דרבי אליעזר פרשה יט; ובשנוי גם בשוחר טוב על מזמור צב): כי מזמור שיר ליום השבת אדם הראשון אמרו שנברא בערב שבת ובשבת השכים ואמר מזמור שיר ליום השבת (מזמור צב). ואמרו רבותינו זכרם לברכה (בבלי בבא בתרא טז א): איתן האזרחי זה אברהם אבינו. ואמרו (רש"י שם יד ב): כי מזמור נאם יי' לאדני מלכי צדק אמרו; והשאר מפורשים הם בשמם. ואמרו (שוחר טוב מזמור א): מה משה רבנו חלק ספר תורה לחמשה ספרים כן דוד חלק ספר תהלים לחמשה ספרים. ואמרו (שם): בעשרה לשונות של שבח נאמר הספר הזה: בנצוח, בנגון, בשיר, בזמרה, בהלל, בהשכל, בתהלה, בתפלה, בברכה, בהודאה. ואמרו (בבלי ברכות ד ב; פסחים קיז א): כי ברוח הקדש נאמר זה הספר, לפיכך כתבוהו בכלל הכתובים ולא בכלל הנביאים, כי לא נאמרו דבריו בנבואה כי אם ברוח הקדש. ונבאר אנחנו מענו מן ההפרש אשר בין הנבואה ורוח הקדש. כי הנבואה הוא דבר בא על האדם שהוא חכם שלם במדותיו תבוא לו הנבואה בחלום. ובעת תבואהו הנבואה בהקיץ יתבטלו כחותיו ההרגשיים ויהיה מסולק מכל דרכי העולם הזה ויראה במחזה הנבואה כאלו איש מדבר עמו ויאמר לו כך וכך. או יראה דמיונות במראה ההיא, או לא יראה שום תמונה אלא ישמע קול מדבר עמו. ורוח הקדש הוא שיהיה האדם השלם מתעסק בדברי האלהים שלם בכל הרגשותיו לא תתבטל אחת מהן. ומדבר מה שמדבר כדרך בני אדם, אלא שמעוררת אותו רוח עליונית ותופיע הדברים על לשונו דברי שבח והודאה לאלהיו, או דברי שכל ומוסרים. גם ידבר על העתידות, בסיוע האלהי על כח המדבר, בכל כחות המדברים. ובזה הכח נאמר ספר תהלים זה. ואף על פי שנקראו נביאים האומרים אותו כמו

שנאמר על דוד (נחמיה יב כד): להלל להודות בעלות דויד איש האלהים, ולא נאמר זה השם אלא על נביא; ונאמר בידותון (דברי הימים א לה ג): הנבא על הודות והלל ליי'; ונאמר (שם פסוק ה): להיות חזה המלך בדברי האלהים; ונאמר (שם פסוק א): לבני אסף והיות וידותון הנבאים בכנרות בנבלים ובמצלתים; ונאמר (שם פסוק ב): על יד אסף הנבא על ידי המלך: ומכל מקום נבואתם היתה על זה הדרך שפרשנו. כי הנבואה מתחלקת למדרגות זו למעלה מזו*). ואף על פי שדניאל ראה מראות וחזיונות בחלום ובהקיץ, לא הגיע כחו וידיעתו באותן המראות ככח ישעיהו ויחזקאל ושאר הנביאים; לפיכך לא נכתב ספרו בכלל ספרי הנביאים, ונכתב בכלל ספרים הנקראים כתובים, לומר שהם כתובים ברוח הקדש. וזה הספר חברו דוד וכתב עם דבריו דברי אלה המשוררים הנזכרים. גם המזמורים אשר חברם הוא נתנם למשוררים לשורר כמזמור, הודו ליי' (דברי הימים א טז ח; תהלים מזמור קה): שנאמר (דברי הימים א טז ז): אז נתן דויד בראש להודות ליי' ביד אסף ואחיו; ונאמר (מזמור סב א): למנצח על ידותון מזמור לדוד, שחברו דוד ונתנו לידותון. ויש מזמורים נאמרים על דבר שהיה לו או לישראל עם האויבים. גם יש שהם תפלה והודאה לבד שאין שם זכר מעשה. והמזמורים שכתוב בהם בראשם לדוד חברם דוד, וכן אותם שלא נזכר בהם שום מחבר דוד חברם. וגם יש לדוד שפרושו: בעבור דוד, כמו למנצח מזמור לדוד. יענך יי' ביום צרה (מזמור כ א ב): לדוד מזמור נאם יי' לאדני (מזמור קי א): וכן כתב בספרו תפלה שמלאה כתובה והיתה קבלה אצלם שהיתה למשה רבנו עליו השלום, כמו שנאמר (מזמור צ א): תפלה למשה. ודבר עתידות שהיו אחר זמנו, ודבר בו על גלות בבל ועל שאר גליות, ונחמות הרבה שתשוב מלכות בית דוד למקומה. והנגינות והמזמורים והשירים מהם נאמרים בכלי שיר ומהם בלא כלי שיר. ולא נודע אצלנו היום החלוק אשר בין השמות האלה אשר בראשי המזמורים. ואמרו רבותינו, זכרם לברכה (בבלי פסחים קיז א): כלות וכגון לעתיד לבא, משכיל על ידי תורגמן, לדוד מזמור שקרתה רוח הקדש עליו ואחר כך אמר שירה, ומזמור לדוד שאמר שירה ואחר כך קרתה רוח הקדש עליו. ועוד נבאר זה הענין במזמור הרביעי. ועתה אחל לפרש כפי אשר תשיג ידי בעזרת המלמד לאדם דעת.

---

*) עיין מורה הנבוכים לרבנו משה בן מימון, חלק שני פרק לו, ובמקומות אחרים.

ספר התהלות עם הפרוש הארוך לרד"ק.

מזמור א

(א) **אַשְׁרֵי הָאִישׁ** מלת אשרי היא לעולם בלשון רבים, והטעם כי לא יאשרו האדם בטובה אחת שתמצא בו או בהצלחה אחת שתזדמן לו, אלא בטובות רבות שימצאו בו יאמרו עליו: אשריו! וכלל דוד בזה המזמור תורת האדם ומה שראוי לו לעשות בזה העולם, והגמול הטוב לצדיקים והעונש לרשעים; והוא מזמור נכבד מאוד, לפיכך החל ספרו בו ואמר:

אֲשֶׁר לֹא הָלַךְ בַּעֲצַת רְשָׁעִים ספר תחלה הדרך הרע, כמו שאמר גם כן (מזמור לד טו): סור מרע ועשה טוב; כי מתחלה ילמד האדם מנעריו דרך תאות העולם הזה לאכול ולשתות ולשמוח ובהם הוא גדל, כמו שאמר (בראשית ח כא): כי יצר לב האדם רע מנעריו. וכשיעמוד האדם על דעתו ויתחיל להכיר הטוב והרע הזהירו, שיסור מדרך הרשעים ולא ילך בעצתם. והרשעים הם החרדים לקנות ממון ותאות לבם בעולם הזה ולא יבחנו בין הטוב והרע ויגנבו ויגזלו ויהרגו בעבור הממון מרוב חרדת לבם. כי ענין הרשע הוא החרדה, כמו והוא ישקט ומי ירשע (איוב לד כט); ובכל אשר יפנה ירשיע (שמואל א יד מז); ולא ימלט רשע את בעליו (קהלת ח ח); אל תרשע הרבה (שם ז יז). ומפני זה סמך **הלך** עם **רשעים**; וסמך עמהם **העצה**, כי הם יועצים בני אדם לשמוע להם ומראים להם פנים דרך עצה, כי הוא טוב לאסוף ממון ולשמוח. וברוב ישגה האדם בזה, כי תישר בעיניו הטובה הנראית לו לעיניו ולא יביט לאחריתה. ואמר:

וּבְדֶרֶךְ חַטָּאִים לֹא עָמָד כי החטא יעשה אותו האדם, בהיותו במקומו שוקט, במעשה בדבור ובלב. ופרוש **ובדרך** אינו דרך ההליכה, אלא המנהג ועסק האדם ומעשהו, כמו והודעת להם את הדרך ילכו בה (שמות יח כ); ויאחז צדיק דרכו (איוב יז ט); מעשות דרכיך (ישעיהו נח יג); דרכי ספרתי (מזמור קיט כו); והדומים להם. ופרוש **לא עמד**: לא נתעכב ולא השתדל עמהם ולא עמד בחבורתם, כדי שלא ילמד ממעשיהם.

וּבְמוֹשַׁב לֵצִים לֹא יָשָׁב: **הלצים** הם הערומים בדעת לרעה ומתגאים ומדברים רעות על בני אדם ונותנים דופי ומוס בהם ומגלים סוד זה לזה. והענין הזה לאנשים בטלים יושבי קרנות; ומפני זה אמר: **ובמושב לצים לא ישב**. והנה בשלשה אלה כל תכונות האדם, או הולך או עומד או יושב. והשכיבה בכלל ישיבה היא. ועוד כי השכיבה לישן ברוב, ובעוד שהאדם ישן לא יעשה לא טוב ולא רע. ובאמרו **אשרי האיש** וגומר הרי הוא כאלו הזהירו שלא יעשה כמעשיהם, כי הוא מאשר האדם שנסע מדרכם ונפרש ממעשיהם. ומה שפרשו בו רבותינו זכרם לברכה הוא מה שאמרו (בבלי עבודה זרה יח ב): וכי מאחר שלא הלך היאך עמד? ומאחר שלא עמד היאך ישב? ומאחר שלא ישב היאך לץ? אלא לומר לך: שאם

הלך קופו לעמוד, ואם עמד קופו ליפד, ואם יפד קופו לנוץ, ואם לץ עליו הכתוב אומר (משלי ט יב): ולנת לבדך תשא.

(ב) כִּי אִם בְּתוֹרַת יְהוָה חֶפְצוֹ אומר: אם סר מדרך הרע ולא עשה טוב הנה לא השליס מעשהו ולא יאמרו עליו אשריו. וכן אומר סור מרע ועשה טוב (מזמור לד טו) ואף על פי שאמרו רבותינו זכרם לברכה (מדרש שוחר טוב במקומו): יפד אדם ולא עשה עבדה כותבין לו שכר כעושה מצוה; הס גם כן פרשו (שם): והוא שבא דבר עבדה לידו וכלל מונה שנאמר סור מרע ועשה טוב, סור מרע על מנת לעשות טוב: וכן הוא אומר (מזמור קיט ג) אף לא פעלו עולה בדרכיו הלכו. והס חשבו מי שכבש ילרו למעשה כאלו עשה מצוה כיון שבאה לידו העבדה; וכן הוא מה שאמר: אף לא פעלו עולה וגומר: אף על פי שלא פעלו עולה לריך שילכו בדרכיו ויעשו מעשה טוב. וכן אמר: אשרי האיש אשר לא הלך; אלא מה יעשה? בתורת יי' חפצו. ובכלל החפץ הלמוד והמעשה כמו עשות חפלך (ישעיהו נח יג) ולא יכשר המעשה מבלי הלמוד.

וּבְתוֹרָתוֹ כפל בתורתו כמו כח כח ג' פעמים בפסוק אחד (בראשית ו ט) וה' פעמים ישראל בפסוק אחד (במדבר ה יט) ואחריס זולתס; כי כן דרך לשון עברי. ואמרו (המדקדקים והמפרשים במקומות אין מספר): כי הוא דרך לאות. ורבותינו זכרם לברכה דרשו (בבלי עבודה זרה יט א): בתחלה נקראת תורת יי' ולבסוף שנתחזק בה ללמוד נעשית תורתו ונקראת על שמו. ופרוש

יֶהְגֶּה בלבו כמו הגיון לבי לפניך (מזמור יט טו); כי כבר זכר הלמוד והמעשה: ועתה זכר כוכת לבו ומשבתו, שתהיה היום והלילה מחשבתו על התורה ועל המלות. ולפיכך לוה עליהן בכל מעשה אשר יעשה. כמו שאמרו (אבות פרק א משנה ג): וכל מעשיך יהיו לשם שמים. ובתורתו יהגה יומם ולילה שיתעסק בלמוד. ואמרו בדרש (מדרש שוחר טוב במקומו): וכי אפשר להגות יומם ולילה? מלאכתו ומומנותו היכן ומתי יעשה? אלא כל המקיס מלות תפלין מעלה עליו הכתוב כאלו למד יומם ולילה. ומהס אמרו (שם): כל הקורא קריאת שמע שחרית וערבית. ואנחנו נאמר על דרך הפשט: אם נפרש יהגה בלמוד הפה, יהיה פרוש יוֹמָם וָלַיְלָה: כל עת שיהיה פנוי מעסקי מחיתו בין מן היום בין מן הלילה.

(ג) וְהָיָה כְּעֵץ דמה האדם הטוב לעץ

שָׁתוּל עַל פַּלְגֵי מָיִם ואמר: האדם שיקור מרע ויעשה טוב הנה הוא כעץ השתול על פלגי מים שהוא שבע לעולם, כן הוא ישמח לעולם בחלקו, אם מעט אם הרבה יאכל. ופרוש פלגי מים: שיהא פלג מים מזו הפאה ופלג מים מזו הפאה ויעברו תחתיו ולעולם הוא עליהם.

אֲשֶׁר פִּרְיוֹ יִתֵּן בְּעִתּוֹ כי העץ שהוא בשקוס לוח ושקוה לשטר, בעת שלא ירד השטר כפי הלורך, לא יתן פריו בעתו, אלא יתעכב ויאחר להוליא פריו מפני לחלוחו; אבל העץ השתול על פלגי מים יתן פריו בעתו.

וְעָלֵהוּ לֹא יִבּוֹל כי מפני היובש יבול העלה; וזה שהוא על פלגי מים לא יבול עלהו. **ובעתו** שזכר עומד במקום שנים. כאלו אמר: **לא יבול עלהו בעתו** והוא עת ימות החמה שצריך צלו לבני אדם. והנה ימצאו בו מרגוע בני אדם העוברים ושבים וינוחו תחתיו לצל העלים, וישתו מן המים אשר תחתיו ויאכלו מפריו; כי בימות הגשמים יפלו העלים מרוב האילנות. או על דרך הפלגה הוא, כי אפילו בימות הגשמים לא יפול עלהו, כמו שהוא במקצת העצים מטבע רוב הלחות אשר בם. וכמו שאמר: לא יבול עלהו ולא יתם (יחזקאל מז יב); ואומר והיה פריו למאכל ועלהו לתרופה (שם). כן האדם הטוב יקחו ממנו בני אדם פריו ומוסרו, והוא שילמדו ממנו תורתו ומעשיו הטובים. **ועלהו לא יבול** שיחסו בצל דרכיו הטובים. ורבותינו פרשו (בבלי עבודה זרה יט ב): **יתן בעתו** שמורה בעת שהגיע להוראה ולא קודם עתו; ובהגיע עתו לא ימשיך עצמו מן ההוראה. ופרוש **בעתו**: בעת הלמוד למוד, ובעת המעשה מעשה. ועוד פרשו רבותינו זכרם לברכה (שם בקצת שנוי): **ועלהו לא יבול** שאפילו שיחת חכמים צריכה למוד, כלומר אפילו שיחת חולין שלהם יכול אדם ללמוד ממנה מוסר העולם והנהגת הבריות זה עם זה.

וְכֹל אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה יַצְלִיחַ: אם יקחו מן העץ הזה מטע יצליח ויהיה כמוהו; וכן האדם הטוב בניו ותולדותיו יהיו כמוהו. ורבותינו פרשו (שם) **וכל אשר יעשה יצליח:** אם עוסק בתורה נכסיו מצליחין לו. ויש לפרש הפסוק הזה דרך ברכה ושלום ושכר טוב; כי אם יסור מדרך הרעה ויעשה טוב יהיה גמולו שיהיה **כעץ שתול על פלגי מים.** והחכם ר' אברהם אבן עזרא, זכרו לברכה, פרש: כי פריו הנפש החכמה שתהיה מלאה תורה וחכמת אלהים להכיר בוראה ומעשיו העומדים לנצח, ותדבק בעולם העליון בהפרדה מעל גויתה כמו הפרי המבושל באילן ויפרד ממנו ואינו צריך לו; כי בעבור הפרי יהיה העץ. **ועלהו לא יבול:** זכרו הטוב, כדרך זכר צדיק לברכה (משלי י ז). **וכל אשר יעשה:** הון ובנים וכבוד.

(ד) **לֹא כֵן הָרְשָׁעִים כִּי אִם כַּמּוֹץ אֲשֶׁר תִּדְּפֶנּוּ רוּחַ:** אמר: כי הרשעים, ובכללם החטאים והלצים, אינם כן, כי לא יהנו מהם בני אדם ומטובתם, אבל יזיקו להם. ותנועתם לרע היא כמו **המוץ**, והוא הקש הדק שבתבן שלא יהנו ממנו בני אדם **והרוח תדפנו** קל מהרה ויזיק בתנועתו, שיכה העוברים בפניהם ובעיניהם, או **תדפנו הרוח** לבתים או לגנות ויזיק. ולפרוש האחרון שפרשנו הפסוק שלפני זה דרך שכר וגמול טוב, יהיה פרוש זה הפסוק: שיאבדו הרשעים קל מהרה כמו **המוץ אשר תדפנו הרוח.**

(ה) **עַל כֵּן לֹא יָקֻמוּ רְשָׁעִים** על כן שהולכים הרשעים בדרך רע בעולם הזה לא יקמו.

בַּמִּשְׁפָּט רצונו לומר: ביום הדין, והוא יום המיתה, לא תהיה להם תקומה.

וְחַטָּאִים גם כן, והוא הדין ללצים, לא תהיה להם תקומה.

בַּעֲדַת צַדִּיקִים: כי הצדיקים במותם תהיה להם תקומה, אבל הרשעים לא תהיה להם תקומה, אלא תאבד נפשם עם גופם ביום המיתה. ואמר: **בעדת** כי כשימות הצדיק נפשו עם נפשות הצדיקים מתענגת בכבוד העליון.

(ו) **כִּי יוֹדֵעַ יְהוָֹה דֶּרֶךְ צַדִּיקִים** הפסוק הזה פרוש לאשר לפניו. כי אמר **בעדת צדיקים**, ולא פרש באיזה ענין היא עדת הצדיקים לאחר המיתה, לפיכך פרש ואמר: **כי יודע**. ופרוש **יודע**: מכיר ומשגיח להיטיב להם. וכן מה אדם ותדעהו (מזמור קמד ג); אשר ידעו יי' (דברים לד י); כי ידעתי את מכאביו (שמות ג ז); ידעת בצרות נפשי (מזמור לא ח); אני ידעתיך (הושע יג ה). ועל זה הדרך: ואין לי מכיר (מזמור קמב ה); יהי מכירך ברוך (רות ב יט). אומר: שהאל יתעלה אוסף נפשות הצדיקים אליו ויודעם ומכירם להיטיב להם ולהשביעם מטובו ומידיעתו והשגחתו, שהיא הטובה הגדולה והגמול הטוב כמו שנאמר: והיתה נפש אדני צרורה בצרור החיים את יי' אלהיך (שמואל א כה כט).

וְדֶרֶךְ רְשָׁעִים תֹּאבֵד: כי במותם אין להם תקומה כמו שאמר **לא יקמו**; ותאבדנה נפשותם ותלכנה לאבדון כמו שנאמר: ואת נפש איביך יקלענה בתוך כף הקלע (שם).

מזמור ב

(א) **לָמָּה רָגְשׁוּ גוֹיִם** זה המזמור הוא המזמור השני; וכן מצאנו אותו בכל הספרים המדויקים שהוא ראש מזמור. ובחשבון כותבין אותו שני; ומקצת מרבותינו אמרו (בבלי ברכות ט ב): כי **אשרי ולמה רגשו גוים** מזמור אחד הוא. ואמרו (שם י א): כל פרשה שהיתה חביבה על דוד פתח בה באשרי וסיס בה באשרי; וזאת הפרשה פתח בה באשרי האיש וסיס בה באשרי כל חוסי בו. וטעם למה נסמך מזמור זה למזמור זה לא נודע לנו, ולמה סדר אותם בסדר שהם מחוברים; כי אינם נסדרים על סדר המעשים. כי הנה המזמור השלישי הוא על דברי אבשלום ואחריו כמה מזמורים שהיו עניניהם קודם מעשה אבשלום זמן רב. והנה בסוף הספר מזמור קמ"ב: בהיותו במערה תפלה, שהיה בימי שאול; לפיכך לא נוכל לפרש כי נסדרו המזמורים על סדר המעשים. וזה המזמור חברו ואמרו דוד בתחלת מלכותו שנתקבצו עליו הגוים כמו שנאמר (שמואל ב ה יז): וישמעו פלשתים כי משחו את דוד למלך על ישראל ויעלו כל פלשתים לבקש את דוד. וזה שאמר: **למה רגשו**, שכל הפלשתים עלו. **ורגשו** ענין קבוץ והמון רב, כמו מרגשת פעלי און (מזמור סד ג); ותרגום של והשבתי את המון מצרים (יחזקאל ל י): ואבטל ית איתרגושת מצראי.

וּלְאֻמִּים יֶהְגּוּ רִיק: כי בבואם למלחמה היו מדברים גבוהות, לפי שנצחו את ישראל במלחמת שאול ומת שאול ובניו ומגפה גדולה היתה בעם, ועד עתה לא היה מלך אחר לישראל מעת מות שאול; ואמר: **ריק** הוא כל דבריהם.

(ב) **יִתְיַצְּבוּ מַלְכֵי אֶרֶץ** שהתיצבו כל סרני פלשתים בעצה אחת ובהסכמה לבוא להלחם עם דוד. וקראם מלכים ורוזנים אף על פי שלא ראינו בשום מקום שקראם אלא

קרני פלשתים, הם בגאותם היו חושבים עצמם מלכים ואינם. ואפשר גם כן שנועדו עמהם מלכים אחרים מן הגוים.

וְרוֹזְנִים נוֹסְדוּ יָחַד נתיעצו כלם כאחד. ונאמרה העצה בלשון **יסוד** כי כן העצה למעשה כמו היסוד לבנין.

עַל יְהוָה וְעַל מְשִׁיחוֹ: כי ידעו, כי על פי יי' מלך דוד, ושמואל נביא יי' משחו למלך.

(ג) **נְנַתְּקָה אֶת מוֹסְרוֹתֵימוֹ** הם היו אומרים ננתק מוסרות ישראל וקשורם שקשרו יחד והסכימו להמליך את דוד. לפי שעמדו שבע שנים שלא הסכים כל ישראל עליו להמליכו, ועתה הסכימו עליו כלם, אמרו פלשתים: ננתק מוסרותיהם.

וְנַשְׁלִיכָה מִמֶּנּוּ עֲבֹתֵימוֹ: והוא כפל דבר במלות שונות והענין אחד; וכן מנהג הלשון. והמוסרות והעבותים הם החבלים החזקים והם משל לעצה ולהסכמה החזקה.

(ד) **יוֹשֵׁב בַּשָּׁמַיִם יִשְׂחָק, אֲדֹנָי יִלְעַג לָמוֹ:** לפי שאמר, כי הם נוסדו יחד על יי' לבעל דברו, אמר: כי הוא **יושב בשמים** וישמע דבריהם **וישחק וילעג** להם. ובאמרו: **ישחק וילעג** על האל יתברך הוא על דרך משל כלשון בני אדם שישחק האדם וילעג למי שבוזה אותו ואינו כחשב בעיניו לכלום. וכן: ואתה יי' תשחק למו תלעג לכל גוים (מזמור נט ט); אדני ישחק לו כי ראה כי יבא יומו (מזמור לז יג). ובאמרו: **יושב בשמים** ענין יושב עומד, כמו ואתה יי' לעולם תשב (מזמור קב יג). וכן כל ישיבה שנמלאת על האל יתברך כמו היושבי בשמים (מזמור קכג א); המגביהי לשבת (מזמור קיג ה). ובאמרו: **בשמים** לפי שהם קיימים ועומדים לעד לא יפסקו אישיהם כמו אישי הארץ.

(ה) **אָז יְדַבֵּר אֵלֵימוֹ בְאַפּוֹ** אז כשישמע דבריהם וגאותם **ידבר אלימו באפו.**

וּבַחֲרוֹנוֹ יְבַהֲלֵמוֹ: ודבריו עמהם הם אפו וחרונו שישלח להם. ויש מפרשים: **ידבר** מענין דבר כבד מאד (שמות ט ג); וכן ותדבר את כל זרע המלכה (דברי הימים ב כב י). ויפרשו **אלימו** כמו אילי הארץ (מלכים ב כד טו) שפרושו תקיפי הארץ; והראשון קרוב.

(ו) **וַאֲנִי נָסַכְתִּי מַלְכִּי** אמר: איך יאשרו הם לעקור המלכות מבית דוד ואני המלכתי ונסכתי אותו! ומלת **נסכתי** ענין קלילות וגדולה כמו נסיכי סיחון (יהושע יג כא); וגם אלהיהם עם נסכיהם (דניאל יא ח). **ומלכי** רצונו לומר המלך שלי כי אני המלכתיו. כמו שנאמר (שמואל א טז א): כי ראיתי בבניו לי מלך. רצונו לומר: לי לעבודתי; וכן אמר **מלכי.** ונאמר בהפך (מזמור עד יב): ואלהים מלכי מקדם, רצונו לומר המולך עלי. וכן שמוש אותיות הכנוי. וכן הסר מעלי נגעך (מזמור לט יא); מנגד נגעי יעמדו (מזמור לח יב); ושמחתים בבית תפלתי (ישעיהו נו ז); שמעתי את תפלתך (מלכים א ט ג; שם ב כ ה; ישעיהו לח ה; דברי הימים ב ז יב), והדומים להם, כמו שבארנו בספר מכלול בחלק הדקדוק ממנו. ואמר:

עַל צִיּוֹן הַר קָדְשִׁי: לפי שלא נכבשה מלודת ציון עד שבא דוד לכבשה, לפיכך נקרא ציון וירושלים עיר דוד; ואחר שכבשה נאספו פלשתים להלחם בו.

(ז) **אֶסַּפְּרָה אֶל חֹק** זהו שאמר דוד שאומר: זה הספור אשים לי לחק ולמנהג. ומה הוא הספור? כי

יְהוָה אָמַר אֵלַי בְּנִי אַתָּה ומצוה באה לי המלוכה; ולכן אל יערער שום אדם עליה, כי יי' לקחני לבן, כמו שאמר לשמואל (שמואל א טז א): כי ראיתי בבניו לי מלך. כלומר: המלך הזה לי הוא, ובני הוא ועבדי הוא, ושומע אלי. כי כל מי שמוצא לעבודת האל יקרא בנו, כמו שהבן שומע אל האב ומזומן לעבודתו. וכן בניס אתם ליי' אלהיכם (דברים יד א); אבי אהיה לו לאב והוא יהיה לי לבן (שמואל ב ז יד); ואומר: בני אל חי (הושע ב א).

אֲנִי הַיּוֹם יְלִדְתִּיךָ: היום שנמשח הוא היום שלקחו האל לו לבן, כמו שאמר (שמואל א טז א) לי מלך. ואומר: **היום ילדתיך**, כי אותו היום כולדה בו רוח אלהים כמו שכתוב (שמואל א טז יג) ותצלח רוח יי' אל דוד מהיום ההוא ומעלה. ומהיום ההוא ומעלה אמר שירים ומזמורים ברוח הקדש שנולדה לו ונאצלה עליו מהאל. וכן רוח גדולה נוספה בו מהיום ההוא ומעלה. וכן אמר: (דברים לב יח) צור ילדך תשי, שגדל אותך וכתן חכמה בלבך ושכל ביום מעמד הר סיני. וכן הוא אומר (שם שם ו): הלא הוא אביך קנך; כי אם אמר ילדך קנך על הילדה לא היו זו לישראל יותר משאר בני אדם. הלא תראה מה שאומר: הליי' תגמלו זאת? (שם) כלומר זהו הגמול שתגמלו לו על כל הטובה שעשה לכם! הלוא הוא אביך קנך?! ואומר: צור ילדך תשי ותשכח אל מחללך (שם שם יח) כמו שאמר אביך, כי הוא לכם כמו האב והמחלצת והיא האם.

(ח) **שְׁאַל מִמֶּנִּי** והוא אומר לי: **שאל ממני.**

וְאֶתְּנָה גוֹיִם נַחֲלָתֶךָ כמו שאמר לו: ואכרתה את כל אויביך מפניך ועשתי לך שם גדול כשם הגדולים אשר בארץ (שמואל ב ז ט); ואמר (שם ח יד): ויהי כל אדום עבדים לדוד; ואומר (שם שם ו). ותהי ארם לדוד לעבדים; ואומר (דברי הימים א יד יז): ויצא שם דויד בכל הארצות ויי' נתן את פחדו על כל הגויים. זהו שאמר **ואתנה גוים נחלתך.**

וַאֲחֻזָּתְךָ אַפְסֵי אָרֶץ: הם קצות הארץ; ואפס וקץ קרובים בענין.

(ט) **תְּרֹעֵם בְּשֵׁבֶט בַּרְזֶל** וכן אמר לי על כל הגויים שיקומו עלי: **תרעם בשבט ברזל.**

כִּכְלִי יוֹצֵר תְּנַפְּצֵם: **תרעם** פרושו תשברם. וכן הירע ברזל (ירמיהו טו יב); ירע כבירים (איוב לד כד). וכן **תנפצם** הוא ענין שבר אבל עם הפזור, כי השובר כלי חרס ומתפזרים שבריו. וכן ונפוץ הכדים (שופטים ז יט). ועושה כלי חרס נקרא יוצר.

(י) **וְעַתָּה מְלָכִים.** אמר להם דוד למלכים אשר באו להלחם עמו: **מלכים!**

הַשְׂכִּילוּ ודעו כי אין בכם יכלת לבטל מעשה האל, והוא צוה עלי להיות מלך; ואיך נועדתם על יי'? השכילו ותנו לב כי לא תוכלו לבטל מעשה יי'.

הִוָּסְרוּ שֹׁפְטֵי אָרֶץ: ואם הייתם עד עתה סכלים ובמחשבה רעה **השכילו** וקחו מוסר ואל תגבהו.

(יא) **עִבְדוּ אֶת יְהֹוָה** רצו במה שהוא רוצה **ועבדוהו.**

בְּיִרְאָה שתיראו ממנו ותדעו, כי לו הכח והגבורה ולא עמכם שבאתם בעם רב.

וְגִילוּ אל יחר לכם במלכותי, אבל תשמחו **ותגילו** כי רצון האל הוא.

בִּרְעָדָה: ורעדו מפניו.

(יב) **נַשְּׁקוּ בַר** כמו וינשק לכל אחיו (בראשית מה טו). **ובר** כמו בן; וכן מה ברי ומה בר בטני (משלי לא ב). או פרושו מן לברי לבב (מזמור עג א) ואם יהיה ענינו בן יהיה פרושו: **נשקו** זה הבן שקראו האל בן כמו שאמר: **בני אתה.** ועטם **נשקו** כמו שהוא מנהג העבד לנשק יד האדון; ואם יהיה ענינו נקי פרושו: מה לכם ולי, כי אני **בר** לבב ואין בי עון שתבאו ותלחמו בי, אבל עליכם לנשק לי ולהודות שאני מלך במצות האל. ויתכן לפרש **בר** מן ברו לכם איש (שמואל א יז ח) על דרך: שאול בחיר יי' (שם ב כא ו).

פֶּן יֶאֱנַף אם לא תשובו במהרה מדרכיכם הרעים **יאנף** האל עליכם.

וְתֹאבְדוּ דֶרֶךְ כִּי יִבְעַר כִּמְעַט אַפּוֹ כמעט שתעמדו על רשעכם **יבער אפו** עליכם, כלומר אם לא תשובו במהרה. ופרוש **ותאבדו דרך** כמו ודרך רשעים תאבד (מזמור א ו). והנה הדרך תאבד והם אבדים מצד דרכם שהיא אבדת, כמו נבלת עלה (ישעיהו א ל) שהעלים נבלים ותקרא האלה נבלת; וכן קרעי בגדים (שמואל ב יג, לב) ובמקומות אחרים: כי הבגדים קרועים ולא הם, ויקראו הם קרועים מצד בגדיהם שהם קרועים; וכן מגלחי זקן וקרעי בגדים (ירמיהו מא ה), והדומים להם. ואמר:

אַשְׁרֵי כָּל חוֹסֵי בוֹ: כמוני היום שאני חסיתי בו ונושעתי בו ואתם תאבדו; ואם תחסו בו גם כן יאמרו עליכם אשריכם. ויש מפרשים זה המזמור על גוג ומגוג, והמשיח הוא מלך המשיח; וכן פרשו רבותינו זכרם לברכה (בבלי ברכות ז ב). ומבואר זה המזמור על זה הדרך; אבל הקרוב הוא כי אמרו דוד על עצמו כמו שפרשנו. והנוצרים מפרשים אותו על **ישו**, והפסוק אשר מביאים ראיה ממנו ועושין בו סמך לטעותם הוא להם למכשול; והוא: יי' **אמר אלי בני אתה.** כי אם יאמרו לך הוא היה בן האל, אמור להם: כי לא יתכן לומר בן האל על בשר ודם, כי הבן הוא ממין האב. כי לא יתכן שתאמר הסוס הזה בן ראובן; אם כן מי שאמר לו יי': **בני אתה** צריך שיהיה ממינו ויהיה אלהים כמוהו. ועוד שאמר: **אני היום ילדתיך**, והילוד הוא ממין היולד. ואמור להם כי לא יתכן באלהות אב ובן, כי האלהות לא תפרד כי אינה גוף שתפרד, אלא האל אחד הוא בכל צד אחדות לא ירבה ולא ימעט ולא יחלק. ועוד אמור להם: האב קודם לבן בזמן ומכח האב

יצא הבן. ואף על פי שלא יתכן זה ובלי זה בקריאת השמות, כי לא יקרא אב עד שיהיה לו בן ולא יקרא בן אם לא יהיה לו אב, ובכל זקוק אותו שיקרא אב כשיהיה הבן היה קודם בזמן בלי ספק. ואם כן האלוה שאתם אומרים ואתם קורא לו אב ובן ורוח הקדש, החלק שאתם קורא לו אב קודם לחלק האחר שאתם קורא בן. כי אם היו כל זמן שניהם כאחד היו קורא להם אחים תאומים, ולא תקראו להם אב ובן, ולא יולד וילוד; כי היולד קדם לילוד בלי ספק. ואם יאמרו: שלא יתכן לומר בן האל על דבר שאינו מעין האלהות, אמור להם: כי לא נוכל לדבר על האל יתברך אלא על דרך משל, כמו שנאמר עליו: פי יי', עיני יי', אזני יי' והדומה להם. וידוע הוא שאינו אלא על דרך משל. וכן הוא על דרך משל כשאמר: בן אלהים, בני אלהים; כי מי שעושה מלותיו ושליחתו קורא לו בן כמו שהבן עושה מלות האב. לפיכך קרא לכוכבים בני אלהים, כמו ויריעו כל בני אלהים (איוב לח ז). וכן האדם בעבור רוח העליונה שבו כשעושה האדם מלות האל בסבת הנשמה החכמה שתולהו קורא לו בן; ולפיכך אמר: **בני אתה אני היום ילדתיך**; ואמר: בני בכרי ישראל (שמות ד כב); ואמר: בנים אתם ליי' אלהיכם (דברים יד א); ואמר: הלא הוא אביך קנך (שם לב ו); ואמר: אנכי אהיה לו לאב והוא יהיה לי לבן (שמואל ב ז יד). ועוד אמור להם: האלוה שאתם אומרים האב אמר לבן: **שאל ממני ואתנה גוים נחלתך**; איך ישאל הבן מהאב, והלא הוא אלוה כמוהו ויש לו כח בגוים ובאפסי ארץ כמוהו? ועוד: קודם השאלה לא היו גם כן גוים נחלתו, אם כן קצר כח האלוה מתחלתו ואחר כך גדל כמו? וזה לא יאמר באלוה. ואם יאמרו לך: כנגד הבשר יאמר אחר שלקחה האלהות הבשר, ואמר לבשר שישאל ממנו ויתן גוים נחלתו: לא היה זה, כי הבשר לא היה לו מלכות ולא שום שולטנות על גוי מהגוים. ואם יאמרו לך: כי על האמונה אמר שתקבל: הנה רוב הגוים, בין יהודים בין ישמעאלים, שלא קבלו אמונתו. הנה הוליתיך מה שתשיב להם בזה המזמור; ואתה תוסיף מדעתך כפי אלה הדברים. ואם ישאלו ממך פרושו תפרשנו על אחד משני הפנים אתה תבחר: או על דוד, או על מלך המשיח, כמו שפרשתי לך.

מזמור ג

(א) **מִזְמוֹר לְדָוִד בְּבָרְחוֹ מִפְּנֵי אַבְשָׁלוֹם בְּנוֹ**: דרשו בו רבותינו, זכרם לברכה (מדרש שוחר טוב במקומו; בבלי ברכות ז ב): כי כשהיה עולה במעלה הזיתים אמר דוד זה המזמור, שנאמר (שמואל ב טו ל): ודוד עלה במעלה הזיתים עלה ובוכה. אם בוכה למה מזמר ואם מזמר למה בוכה? אלא כיון שאמר לו הנביא (שם יב יא): הנני מקים עליך רעה מביתך, אמר: שמא עבד [או נתין] או ממזר הוא ומבני הבית שאינו מרחם עלי? כיון שראה שבנו הוא חשב שירחם עליו ואמר: מזמור. ועוד אמרו (מדרש שוחר טוב במקומו): [כך] אמר דוד: יעקב אביו ברך (בראשית כז מג), שנאמר (הושע יב יג): ויברח יעקב שדה ארם; ומשה ברח שנאמר

(שמות ב ט"ו): וידבר משה; ואני בורח כמותם. קבור הייתי שכתחייבתי מיתה; ועכשיו שאני גולה גלות מכפרת עון (בבלי ברכות נו א; סנהדרין לז ב). אמר: זכרתי משפטיך מעולם יי' ואתנחם (מזמור קיט נב): זכרתי הלאשונים והתנהגת עמי כמו שהתנהגת עמם והתנחמתי וידעתי כי בדרכי נמחל לי העון; התחיל ואמר מזמור לדוד. ולפי דרך הפשט: כי המזמורים לא היו נקראים בשעת מעשה אלא על שם שהיו מזמרים בהם בבית המקדש. וכן בבוא דואג האדומי ויגד לשאול (מזמור נב ב); וכן בבוא הזיפים (מזמור נד ב); וכן וישמרו את הבית להמיתו (מזמור נט א). וכן הנאמרים על לשון הגלות ועל חרבן ירושלים כמו, מזמור לאסף אלהים באו גוים בנחלתך (מזמור עט א). וכן כלם הנאמרים על דוד בשעת מעשה שהיה דוד בהם בבכיה: אלא לאחר שכלל מכלם היו מזמורים ושבח והודיה לאל יתברך. והנאמרים על הגלות היו מזמורים בשוב הגלות. ואפשר כי נסמך זה המזמור לאשר לפניו לפי שפלשתים באו על דוד לעורר על המלוכה ולהלחם עמו, וכן אבשלום בנו חשב לקחת המלוכה מיד אביו ולהמיתו והוא נלח הכל ונשאר במלכותו. ורבותינו זכרם לברכה, שפרשו המזמור השני על גוג ומגוג, אמרו (בבלי ברכות ז ב): למה נסמכה פרשת אבשלום לפרשת גוג ומגוג? שאם יאמר לך אדם: כלום יש עבד שמורד ברבו! אמור לו: כלום יש בן שמורד באביו! אלא הוא, הכא נמי הוא.

(ב) יְהוָה מָה רַבּוּ צָרָי כי אפילו בנו נהפך לו לאויב, ועמשא בן אמותו היה עם אבשלום, ורוב ישראל שנטה לבבם אחרי אבשלום; וזהו טעם הכפל.

רַבִּים קָמִים עָלָי: וכלם הם קמים עליו ומתיעצים להלחם עמו; ושמעני בן גרא שהעיז פניו לחרפו ולסקלו באבנים.

(ג) רַבִּים אֹמְרִים לְנַפְשִׁי לנפשי בעבור נפשי, כמו אמרי לי אחי הוא (בראשית כ יד); וישאלו אנשי המקום לאשתו (שם כו ז), והדומים להם. והטעם: כי רבים מחכמי ישראל, כמו אחיתופל ואחרים, היו חושבים כי היה לו זה העוכש על דבר בת שבע, כמו שהיה. והיו גם כן חושבים שלא תשוב המלוכה לו לעולם, לפיכך היו אחרי אבשלום ומרדו בו והיו אומרים כי אין לו חלק לעולם הבא; לפיכך אמר לנפשי. ואמר:

אֵין יְשׁוּעָתָה לוֹ בֵּאלֹהִים אין ישועה לו בעולם הזה כי לא יכלל מיד אבשלום ואין ישועתה לנפשו לעולם הבא. לפיכך אמר גם כן ישועתה, רצונו לומר: ישועה וישועה; כי כל כפל תוספת לכפל הענין. וכן עזרתה (מזמור מד, כז; סג ח; צד, יז): רב עזרה; תבואתה (דברים לג טז); נפלאתה (שמואל ב א כו); המצאתה (יהושע ו יז) כמו שכתבתי בחלק הדקדוק מספר מכלול. וכן אמר בדרש (מדרש שוחר טוב במקומו): רבים אמרים רבים בתורה . . . דואג אב בית דין היה שנאמר אביר הרעים אשר לשאול (שמואל א כא ח). ואחיתפל יועץ (דברי הימים א כז לג); ועלת אחיתפל אשר יעץ ביעים ההם כאשר ישאל איש בדבר האלהים (שמואל ב טז כג). ומה היו אומרים? אפשר! אדם שעבה את הכבשה והרג את הרועה והפיל את ישראל בחרב יש לו תשועה? אין ישועתה לו באלהים!

סֶלָה: ומלת סלה רוב המפרשים אמרו שהיא כמו לעולם. וכן תרגמה יונתן בתפלת חבקוק (חבקוק ג ג ט יג): לעלמין; וכן היא שגורה זאת המלה בתפלותינו בזה הענין. והחכם רבי אברהם בן עזרא, זכר לדיק לברכה, פרש (במקומה): שהיא כמו אמת. ואני אומר: כי איננה מלת ענין; ופרושה לשון הגבהה מן סלו סלו המסלה (ישעיהו סב, י). כלומר: באותו המקום שהיא נזכרת ונקראת זאת המלה היתה הרמת קול המזמור. והראיה כי לא תמצא אותה אלא בזה הספר ובתפלת חבקוק שהיתה שיר, כמו שכתוב גם כן שם (ג יט) למנצח בנגינותי.

(ד) **וְאַתָּה יְהוָה מָגֵן בַּעֲדִי** הפך דבריהם שאומרים שאין לי תקוה לא בעולם הזה ולא בעולם הבא. הם חושבים ואומרים כן; ואתה תעשה עמי בהפך ותהיה מגן בעדי להגילני בעולם הזה ומגן בעדי לעולם הבא.

כְּבוֹדִי והכבוד הוא הנפש כמו ויגל כבודי (מזמור טז ט); למען יזמרך כבוד, (מזמור ל יג). ומגן שזכר עומד במקום שניים: **מגן בעדי** ומגן **כבודי**. או פרוש **כבודי**: הפך הקלון שהיה לו בבריחו.

וּמֵרִים רֹאשִׁי: שלא אבוש ולא יפלו פני לפני אויבי, אלא אלך בקוממיות ובהרמת הראש; כי כשתגיני יכירו וידעו, כי אתה מחלת לי העון בזה העונש שתעניש.

(ה) **קוֹלִי אֶל יְהוָה אֶקְרָא קולי אל** יי' שאקרא לו מגרה.

וַיַּעֲנֵנִי עבר במקום עתיד, כמו ויענני, וכמוהו רבים. או הוא כמשמעו, כי בעוד היה בזה. או רוח הקדש הופיעה על לשונו; והוא הנכון, כי כבר פרשנו, כי ברוח הקדש נאמרו כל המזמורים; ובדוד הנבואה נמצא זה שמדבר עבר במקום עתיד, שהוא כאלו נעשה הדבר כיון שנאמרה ברוח הקדש.

מֵהַר קָדְשׁוֹ סֶלָה: נוכל לפרש מהר המוריה. ואף על פי שלא היה עדין קדש, אולי קבלה היתה אצלם כי שם יהיה בית המקדש. ומפני זה עלה דוד בבריחו במעלה הזיתים ומשם השתחוה לאל, כי משם אדם רואה המקום ההוא. או פרוש **מהר קדשו**: מהר ציון שמשם האלון. או פרוש **מהר קדשו**: מן השמים כמו מי יסכן בהר קדשך (מזמור טו א).

(ו) **אֲנִי שָׁכַבְתִּי וָאִישָׁנָה שכבתי** בבטח **ואישן** בשלום כאדם שאין לו פחד. **הֶקִיצוֹתִי** ואיננו נבהל כאדם הישן מתוך הלהה שהוא נבהל בהקיצו, כי בעודו ישן יראה חלומות רעים כמו שחושב בלבו מפחדו. ולמה אני בוטח בך כל כך? כי ידעתי

כִּי יְהוָה יִסְמְכֵנִי: כי כן ראיתי בחלום. ובדרש (מדרש שוחר טוב במקומו): **אני שכבתי** מן הנבואה, **ואישנה** מרוח הקדש, **הקיצותי** על ידי חוטי האדרכי, **כי** יי' **יסמכני** על ידי כתן הנביא. רצונו לומר: כי דוד נשתלקה ממנו רוח הקדש מפני העצבון והפחד שהיה בו; ורוח הקדש איננה שורה אצלו מתוך שמחה (בבלי שבת ל ב; פסחים קיז א). וכשראה חוטי האדרכי שמח בו שידע שהוא יפר לו עצת אחיתופל והקיץ ושרתה עליו רוח הקדש, ואמר: **כי** יי' **יסמכני** על ידי כתן הנביא שאמר לו: גם יי' העביר חטאתך לא תמות (שמואל ב יב יג).

(ז) לֹא אִירָא מֵרִבְבוֹת עָם כי כל ישראל היו עם אבשלום לבד מאשר היו עם דוד בירושלם שילאו עמו, ואותם שכתאספו אליו אחר כן.
אֲשֶׁר סָבִיב שָׁתוּ עָלָי: שתו מלחמתם עלי. או פרוש שתו: כלאמו; וכן שת שתו השערה (ישעיהו כב ז); ישית בגאון גליך (איוב לה יא).
(ח) קוּמָה יְהוָה הוֹשִׁיעֵנִי אֱלֹהַי קומה הנעם מלרע; וכן כל קומה אשר בזה הספר זולתי וקומה בעזרתי (מזמור לה ב) שהוא מלעיל.
כִּי הִכִּיתָ אֶת כָּל אֹיְבַי פעמים רבות הושעתני והכית אויבי, כן תעשה עתה. או פרושו על זאת המלחמה, והוא כמו שפרשנו ויעננו מהר קדשו. ופרוש לֶחִי: מכת לחי והוא מכת בזיון. וכן
שִׁנֵּי רְשָׁעִים שִׁבַּרְתָּ: והם אותם שהיו אומרים לטרפו; והוא על דרך ואשברה מתלעות עול (איוב כט יז).
(ט) לַיהוָה הַיְשׁוּעָה וכאשר תושיעני אודה ואומר: ליי הישועה ולא יוסע אדם בזולתו.
עַל עַמְּךָ בִּרְכָתֶךָ סֶלָה: שלא ימותו עמך במלחמה הזאת.

מזמור ד

(א) לַמְנַצֵּחַ בִּנְגִינוֹת מִזְמוֹר לְדָוִד: אמרו רבותינו זכרם לברכה (שוחר טוב במקומו): המזמור הזה נאמר בשלשה מיני שבח: בגלוח בנגון במזמור. והגדלה: כי המלך הוא אשר היה על המשוררים. ועל ידי המלכים היו נאמרים המזמורים. והיו נותנים אותם למנגנים ולמשוררים, ולא תמלא בשום מקום למשורר ולמנגן אלא למנצח. וכן בתפלת חבקוק (ג יט) למנצח בנגינותי; וכן כתוב (דברי הימים א כג ד) לנצח על מלאכת בית יי'; וכתיב (שם טו כא) בכנרות על השמינית לנצח. ויש שהיה מנצח על כלי הנקרא נגינות, ויש על כלי הנקרא שמינית. ועם הכלים היו נאמרים השירים והנגונים והתהלות כל אחד לפי נגונו הידוע אצלם; כי חכמה גדולה היתה והיא תעורר הנפש החכמה, והיא נפרדת בכלל החכמות החילוקות. והכלים שהיו בבית המקדש להלל הם נבלים וכנורות ומצלתים וחצוצרות ושופר. והיו הכלים נחלקים על נגינות ידועות אצלם. יש מהנגינות הנקרא עלמות כמו שכתוב (שם שם כ) וכתוב (תהלים מו א) על עלמות שיר. ויש שנקרא נגינות, וזו היה נאמר זה המזמור. ויש מהם נקרא משכיל. ויש מהם נקרא מכתם. ויש שגיון. ויש מהם נחילות. ויש שגיונות. ויש גתית. ויש נקרא מן הכלים עשור. ויש עוגב. ויש מנים. וכל אחד חלוק בנגינתו כמו שהוא ידוע אצל בעלי החכמה. ומצאנו כתוב אחד אומר (דברי הימים א כג ה): ואלבעת אלפים מהללים ליי' בכלים אשר עשיתי להלל. ולא נודע אם אשר היו הכלים בידם הם אשר היו אומרים המזמור בפיהם, או אם היו יחד המשוררים בפה, וכנגדם אשר היו מנגנים בכלים. ומצאנו כתוב אחר אומר (שם ב ז ו) והלוים בכלי שיר יי' אשר עשה דויד המלך להדות ליי' כי לעולם חסדו בהלל דויד בידם והכהנים מחצצרים נגדם. ועוד כתיב (שם כט כח): והשיר משורר והחצצרות מחצצרים. והחצוצרות לבדם היו ביד הכהנים

כמו שכתוב (במדבר י ח): ובני אהרן הכהנים יתקעו בחצוצרות; ושאר הכלים היו ביד הלוים. וכן כתיב (דברי הימים ב כט כו): ויעמדו הלוים בכלי דויד והכהנים בחצוצרות.

(ב) בְּקָרְאִי עֲנֵנִי אֱלֹהֵי צִדְקִי הנכון שנאמר המזמור הזה גם כן בצרתו ופני אבשלום. ואמר: בקראי עננו אלהי צדקי שאתה יודע כי עמי הלדק ועם אשר בנגדי העול והחמס, ואתה אלהים שופט עלינו. כי כל אלהים עניינו שופט כמו שפרשנו אך יש אלהים שפטים בארץ (מזמור נח יב). וכן נקראו בני אדם השופטים (שמות כב ח) עד האלהים יבא דבר שניהם; והגישו אדניו אל האלהים (שם כא ו).

בַּצָּר הִרְחַבְתָּ לִּי הרחבת כמו תרחיב לי, כמו שפרשנו שבבואות יאמר עבד בעקוס עתיד שהדבר כאלו נעשה. וכן היתה רוח הקדש מופיעה על לשונו ואומר: הרחבת לי חָנֵּנִי וּשְׁמַע תְּפִלָּתִי.

(ג) בְּנֵי אִישׁ אמר כנגד גדולי ישראל שהיו עם אבשלום. וכן גם בני אדם גם בני איש (מזמור מט ג). בני אדם ההמון, בני איש הגדולים. וכן הלוא איש אתה ומי כמוך בישראל (שמואל א כו טו); גדעון בן יואש איש ישראל (שופטים ז יד).

עַד מָה כְּבוֹדִי נפשי כמו שאמר בזמור הקודם רבים אמרים לנפשי, או פרוש כבודי

לִכְלִמָּה שאני מלך ואתם מכלימים אותי ומבריחים אותי ממלכותי.

תֶּאֱהָבוּן רִיק דבר שלא יתקים והוא מלכות אבשלום.

תְּבַקְשׁוּ כָזָב דבר שאין לו קיומ, כמו (ישעיהו נח יא): אשר לא יכזבו מימיו.

(ד) וּדְעוּ כִּי הִפְלָה יְהוָה הפריש והבדיל. וכן והפלה יי׳ בין מקנה ישראל (שמות ט ד). ופרושו: הבדילני מכל ישראל להיות מלך. על דרך הבדיל יי׳ את שבט הלוי (דברים י ח). ולמה? כי ידעני

חָסִיד. והחסיד הוא מי שעושה טובה עם חברו לפנים משורת הדין, ודוד עשה עם כמה בני אדם לפנים משורת הדין, שהיו עושים עמו רעה והוא היה עושה עמהם טובה. כמו שמלאנו בשאול שהתודה אליו ואמר (שמואל א כד יח): כי אתה גמלתני הטובה ואני גמלתיך הרעה. והנה הוא הבדילני

לו ונתן לי המלוכה, ואיך תחשבו אתם לגזלה ממני ולהמליך אחר? ואף על פי שתראוני בלרה עתה, תדעו כי

יְהוָה יִשְׁמַע בְּקָרְאִי אֵלָיו: ויוציאני מן הלרה הזאת.

(ה) רְגְזוּ ענין פחד כמו ורגזו וחלו (דברים ב כה). פחדו מהאל אם לא תפחדו ממני וְאַל תֶּחֱטָאוּ עוד לרדוף אחרי ולמרוד בי.

אִמְרוּ בִלְבַבְכֶם עַל מִשְׁכַּבְכֶם כי האדם על משכבו ימלא לבו יותר פנוי מעסקי העולם ואז תהיה כונתו זכה. ואמר דוד כנגדם: חשבו בלבבכם. וכן נקראת מחשבת הלב אמירה, האמרה בלבבה (ישעיהו מז ח). ואמר:

וְדֹמּוּ סֶלָה: רצונו לומר: שתקו והדלו למרוד בי. כי הדממה ענין שתיקת הדבור והקול, כמו וידמו כמו עלתי (איוב כט כא); דממה וקול אשמע (שם ד טז). ויש

שהיא שתיקת המעשה והתנועה, כמו יקם סערה לדממה (מזמור קז כט); מעי רתחו ולא דמו (איוב ל כז); וידם השמש (יהושע י יג); דמו עד הגיענו אליכם (שמואל א יד ט); לאבן דומם (חבקוק ב יט), והדומים להם. ומזה הענין הוא **ודמו סלה**, כלומר: חדלו לכם ממעשיכם. והרב מורה צדק רבנו משה בן מימון פרש (מורה הנבוכים א נ נט): שהפסוק הזה מצוה למשכילים החשובים שיכירו האמת ושבח האל בלבם כדי שלא ישיגם שגיאה בדבור; ואין זה מענין המזמור.

(ו) **זִבְחוּ זִבְחֵי צֶדֶק** מאשר הרעותם הנה צריכים אתם כפרה **וזבחו** ליי' **זבחי צדק** שתשובו ולא כזבחי רשעים שנאמר בהם (משלי כא כז): זבח רשעים תועבה, שישובו לרשעתם אחר הזבחים; לפיכך אמר: **זבחי צדק**.

וּבִטְחוּ אֶל יְהוָה: לא על גבורתכם ועל היותכם המון רב, אלא ביי' תבטחו לבדו. וקשר הבטח עם מלת אל כמו עם מלת על. וכן בטח אל יי' בכל לבך (שם ג ה); אל תבטחו לכם אל דברי השקר (ירמיהו ז ד).

(ז) **רַבִּים אֹמְרִים** אותם שאמר עליהם **בני איש** ואמר עליהם **רבים אמרים לנפשי**, הם מתאוים ואומרים במרדם:

מִי יַרְאֵנוּ טוֹב שיצליח מרד אבשלום וימות דוד וימלוך בנו. והרע שלי טוב להם ומתאוים אותו; ואתה

נְסָה עָלֵינוּ אוֹר פָּנֶיךָ יְהוָה: לא כפי מחשבותם. ומלת **נסה** בסמ"ך תחת השי"ן ובה"א תחת האל"ף, והוא כמו נשא. ויש לפרשו לענין שאמר: **ובטחו אל יי'**. אמר: **רבים** אין דעתם אלא לטובת העולם הזה ומתאוים אליה ואומרים: **מי יראנו טוב**; אבל אני ואשר עמי, אומרים: **נסה עלינו אור פניך יי'**, כל תאותנו לאור פניך לעולם הבא.

(ח) **נָתַתָּה שִׂמְחָה בְלִבִּי** והנה הם גומלים לי רעה תחת טובה, כי אני היתה לי שמחה בלבי בטובתם; וזהו

מֵעֵת דְּגָנָם וְתִירוֹשָׁם רָבּוּ: והם שמחים לרעתי. וענין **נתתה** כענין שאמרו (בבלי יומא לח ב ובמקומות אחרים): בא לטהר מסייעין אותו. ודרך טובה היא לאדם שישמח בטובת חבריו. וההולך דרך טובה האל מסייעו ומדריכו; וזהו טעם **נתתה**.

(ט) **בְּשָׁלוֹם יַחְדָּו אֶשְׁכְּבָה וְאִישָׁן** אני הייתי מתאוה טובתם, ועדין אף על פי שהרעו לי אתאוה שנהיה **בשלום יחדיו** אני והם, ואם **אשכבה ואישן** שלא יהיה לי דבר המטריד אותי מהשינה אחר שהם ישובו לי.

כִּי אַתָּה יְהוָה לְבָדָד לָבֶטַח תּוֹשִׁיבֵנִי: כי בטוח אני שתשלים חפצי **ולבטח תושיבני** עמהם. ופרוש **לבדד**: אתה יי' לבדך תעשה זה ובך בטחוני ולא באחר.

מזמור ה

(א) **לַמְנַצֵּחַ אֶל הַנְּחִילוֹת מִזְמוֹר לְדָוִד:** כבר פרשתי טעם **הנחילות** ושאר מיני הנגון במזמור שלפני זה. ורבנו האי, זכרו לברכה, פרש המלה מלשון נחיל של דבורים בדברי רבותינו, זכרם לברכה (משנת בבא קמא י ב). רצונו

לומר: כי כגונו היה דומה לשריקת הדבורים. וזה המזמור גם כן כנגד אויבי דוד שהיו לו שונאים בישראל. ורבותינו, זכרם לברכה, אמרו (מדרש שוחר טוב במקומו): כי על דואג ואחיתופל שונאיו אמרו.

(ב) אֲמָרַי הַאֲזִינָה יְהוָה בִּינָה הֲגִיגִי: מה שאוליא בפי האזינה, ומה שאהגה בלבי בינה. לפיכך אמר עם הגיגי בינה ועם אמרי האזינה. ואמר הגיגי מן הגה בהכפל עי"ן הפעל, כמו לחזיז קלות (איוב לח כה) מן חזה.

(ג) הַקְשִׁיבָה לְקוֹל שַׁוְעִי תן אזנך להיות קשבת. כי הוא פעל יולא. וכן כתיב (משלי ב ב) להקשיב לחכמה אזנך; תקשיב אזנך (מזמור י יז). והמלה נקשרת עם למ"ד, עם אל, ועם בי"ת. ופעמים היא בלא קשר אות, כמו הקשבתי ואשמע (ירמיהו ח ו); מי הקשיב דברו (שם כג יח).

מַלְכִּי שאתה מלך עלי ואני לועק אליך כמו שלועקים אל המלך.

וֵאלֹהָי אתה שאתה שופטי ותושיעני מהמלעים לי.

כִּי אֵלֶיךָ אֶתְפַּלָּל: ולא למושיע אחר כי אין בלתך.

(ד) יְהוָה בֹּקֶר תִּשְׁמַע קוֹלִי כי בבקר עת התפלה ערס שיעסוק האדם בעסקי העולם.

בֹּקֶר אֶעֱרָךְ־לְךָ תפלתי.

וַאֲצַפֶּה: ואוחיל לך שתתן לי שאלתי ובקשתי.

(ה) כִּי לֹא אֵל חָפֵץ רֶשַׁע אַתָּה למה אלפה לך? כי ידעתי כי לא תחפוץ ברשעים; אם כן לא תחפוץ באויבי, כי הם אנשי רשע ואני מלפה שתושיעני מהם' כי תחפוץ בי ולא בהם.

לֹא יְגָרְךָ לא יגור עמך; וכן גדלני כאב (איוב לא יח): גדל עמי ורבים כן.

רָע: איש רע. או יהיה רע שם דבר כמו רשע שזכר.

(ו) לֹא יִתְיַצְּבוּ הוֹלְלִים לְנֶגֶד עֵינֶיךָ עניין הוללים הוא פעמים בענין סכלות כמו ויתהלל בידם (שמואל א כא יד); אמרתי מהולל (קהלת ב ב) ופעמים בענין רשע כמו הוללות רעה (שם י יג) והדומים להם. ומזה הענין הוא לא יתיצבו הוללים לנגד עיניך כמו שאמר:

שָׂנֵאתָ כָּל פֹּעֲלֵי אָוֶן: ואף על פי כן גדר אחד יכלכם, כי הרשע אינו מדרך הדעה והחכמה. ופרוש לנגד עיניך: כאדם השונא לאחר שלא ירצה להביט בפניו.

(ז) תְּאַבֵּד דֹּבְרֵי כָזָב תאבדם מלפניך וכן

אִישׁ דָּמִים וּמִרְמָה יְתָעֵב יְהוָה: שהם כתעבים ונמאסים בעיניו. וכן הוא דרך הלשון לדבר פעם לנוכח ופעם שלא לנוכח.

(ח) וַאֲנִי בְּרֹב חַסְדְּךָ הם נמאסים בעיניך, אבל אני אתיצב לעיניך ולפניך,

אָבוֹא בֵיתֶךָ ברב חסדך, שאני מקוה ממך.

אֶשְׁתַּחֲוֶה אֶל הֵיכַל קָדְשְׁךָ בְּיִרְאָתֶךָ: שהיא על פני. ופרוש אל היכל: כי המשתחוה לאל יסיס ההיכל ומקום הקדש מגמתו וכנגדו ישתחוה לאל. ופרוש ביתך והיכל קדשך: הוא הבית שהיה בו הארון.

(ט) יְהוָה נְחֵנִי בְצִדְקָתֶךָ זאת היא תפלתי אליך שתנחני בצדקתך, כלומר: שתסייעני ללכת דרך לדקה ומשפט ותנחני בה שלא אכשל.

לְמַעַן שׁוֹרְרָי שלא ישמחו לי בהכשלי, הישר לפני דרכך. ושוררי כמו אויבי. והוא מגזרת אשורנו ולא קרוב (במדבר כד יז), לפי שהוא מביט לרעה, כמו ויהי שאול עוין את דוד (שמואל א יח ט). וזאת התפלה להצילו משגיאות ומזדונות כמו שאמר (מזמור י"ט יג יד): מנסתרות נקני גם מזדים חשך עבדך.

הַיְשַׁר*) לְפָנַי דַּרְכֶּךָ: הישר בא בהנעת היו"ד פ"א הפעל שלא כמנהג נחי הפ"א וכמוהו הילא אתך (בראשית ח יז), והכתיב הוא בוא"ו על מנהג נחי הפ"א; וכן בפת"ח עי"ן הפעל, כמו הנחת יי' גבוריך (יואל ד יא).

(י) כִּי אֵין בְּפִיהוּ נְכוֹנָה הוא טעם למה שאמר למען שוררי, כי הם אנשים שאין בפי אחד מהם נכונה אלא מראים עצמם בפיהם כאוהבים.

קִרְבָּם הַוּוֹת כלומר: רעות חושבים בלבם.

קֶבֶר פָּתוּחַ גְּרוֹנָם לְשׁוֹנָם יַחֲלִיקוּן: כי מי שלא ישמר מהם וישמע אותם כשיחליקו לשונם ומדברים חלקות ונראים כאוהבים יפול בקברם, והוא מחשבת לבם, שהיא לרע. וכנה הדברים לגרון, כמו רוממות אל בגרונם (מזמור קמט ו), כי מקלת האותיות יאמרו בגרון. גם כל הדבור תחלתו מהגרון, כי הקול יולא מהגרון ויגרום הדבור לפה. גם לפי שהגרון פתוח אל הקרבים שדמה אותם לקבר אמר: גרונם. ומלת נכונה תואר לנקבה, והמתואר חסר ופירושה: אמרה או דברה; וכן מאכלו בראה (חבקוק א טז); כעדר הקלובות (שיר ד ב); יענה עזות (משלי יח כג), והדומים להם.

(יא) הַאֲשִׁימֵם אֱלֹהִים יש מפרשים: מלשון שממה; ואשם ושמם כענין אחד. ויתכן לפרשו בענין אשם. ופרושו: האשימם בעצתם, כלומר שלא יתכן ולא יזדמן להם מה שחשבו לעשות עלי. ובא בלשון אשם כדרך ולא יחטא (שופטים כ טז); וזה הוא שאמר:

יִפְּלוּ מִמֹּעֲצוֹתֵיהֶם בְּרֹב פִּשְׁעֵיהֶם הַדִּיחֵמוֹ

כִּי מָרוּ בָךְ: בשכחתם אותי ואתה לוית עלי להיות מלך והם מרו את דבריך. מרו מענין מריתם פי (במדבר כז יד).

(יב) וְיִשְׂמְחוּ כָל חוֹסֵי בָךְ לְעוֹלָם יְרַנֵּנוּ הפך האויבים שאינם חוסים בך; וכאשר תדיח אותם ישמחו החוסים בך. וטעם

וְתָסֵךְ עָלֵימוֹ שתהיה עליהם כסכה, שלא יזיקו להם האויבים.

וְיַעֲלְצוּ העי"ן**) והלמ"ד בשו"א.

בְךָ אֹהֲבֵי שְׁמֶךָ:

(יג) כִּי אַתָּה תְּבָרֵךְ צַדִּיק יְהוָה אז יעלצו בך כשתברך הצדיק ותדיח הרשע.

כַּצִּנָּה רָצוֹן תַּעְטְרֶנּוּ: וכלה שהיא עוטרת האדם סביב כן תעטור הצדיק בצלונך. ומלת תעטרנו מבין הקל כמו עטרים אל דוד ואל אנשיו (שמואל א כג כו).

---

*) הישר קרי. **) בכתב יד שלפנינו העי"ן בפ"תח.

מזמור ו

(א) **לַמְנַצֵּחַ בִּנְגִינוֹת עַל הַשְּׁמִינִית מִזְמוֹר לְדָוִד:** כבר פרשנו טעם **נגינות ושמינית** ושאר מיני הנגון במזמור בקראי עכני. ויש מפרשים (תרגום במקומו) **שמינית** כנור שהיו לו שמונה יתרים, ועל זה הנגון נאמר זה המזמור. והדרש (בבלי מנחות מג ב): על המילה שנתנה בשמיניה; וזהו רחוק. והמזמור הזה אפשר שאמרו דוד על חליו, ואפשר גם כן שנאמר על לשון כל אדם המדוכא בחלייס. כי הרבה מזמורים שהם תפלה ובקשה חברם דוד להיותם מזומנים לכל מתפלל; וכן דעתי בזה המזמור. ויש אומרים (אבן עזרא במקומו): כי נאמר על הגלות, כי ישראל בגלות כמו חולים ומדוכאים.

(ב) **יְהוָה אַל בְּאַפְּךָ תוֹכִיחֵנִי** אם **תוכיחני** בעוני, **אל באפך**, רצונו לומר: לאט, כדי שאוכל לסבול, כמו שאמר ירמיהו הנביא (ירמיהו י כד): יסרני יי' אך במשפט וגומר **וְאַל בַּחֲמָתְךָ תְיַסְּרֵנִי:** כפל ענין במלות שונות כמנהג הלשון.

(ג) **חָנֵּנִי יְהוָה כִּי אֻמְלַל אָנִי** אמלל תאר; ואף על פי שהוא פתו"ח. וכמוהו: לב הותל הטהו (ישעיהו מד כ). והוא ענין תלישה וכריתה; כמו: ורבת בנים אמללה (שמואל א ב ה), היהודים האמללים (נחמיה ג לד); אמללה ילדת השבעה (ירמיהו טו ט), והדומים להם.

רְפָאֵנִי יְהוָה כִּי נִבְהֲלוּ עֲצָמָי: רצונו לומר הגוף. ואמר: **עצמי** שהם יסוד הגוף. או אומר כן על כאב האברים.

(ד) **וְנַפְשִׁי נִבְהֲלָה מְאֹד** **עצמי נבהלו ונפשי נבהלה מאד** לפחדי ולדאגתי שאמות מזה החלי.

וְאַתָּה*) כתיב בלא ה"א וקרי בה"א; ואחד הוא, כי נמצא בלא ה"א. וכן ואם ככה את עשה לי (במדבר יא טו).

יְהוָה עַד מָתָי: תדכאני בחלייס ולא תרפאני.

(ה) **שׁוּבָה** הטעם מלרע. והם המשה מלרע וזה אחד מהם.

יְהוָה חַלְּצָה נַפְשִׁי ופרושו: שוב ממרון אפך עלי, ושוב **חלצה נפשי** שלא אמות מזה החלי.

הוֹשִׁיעֵנִי לְמַעַן חַסְדֶּךָ: לא בלדקתי כי ידעתי כי אני חיב.

(ו) **כִּי אֵין בַּמָּוֶת זִכְרֶךָ בִּשְׁאוֹל מִי יוֹדֶה לָּךְ:** אם אמות לא אזכרך בעות ולא אודה לך; ואם תרפאני אודה לך לעיני כל. כמו שאמר חזקיהו (ישעיהו לח יח): כי לא שאול תודך מות יהללך וגומר; ואמר דוד (מזמור קיח יז): לא אמות כי אחיה ואספר מעשי יה. כי הגוף אחר לאת הנשמה כאדן דומם, והוא יורד השאול; אבל הנשמה תעלה ותודה ותשבח לעד בלא הפסק. אבל יתאוה הצדיק לחיות לעשות רצון האל בעודנו חי להרבות שכר הנשמה לעולם הבא.

(ז) **יָגַעְתִּי בְּאַנְחָתִי אַשְׁחֶה בְכָל לַיְלָה מִטָּתִי בְּדִמְעָתִי עַרְשִׂי אַמְסֶה:** כי אני נאנח ודואג על חליי ובוכה עד **שאשחה מטתי בכל לילה.** כי בלילה יכבד החלי ויאנח האדם ויבכה על חליו. או יבכה בלילה מפני שבני הבית ישנים ואין רואה אותו. והנה הוא יגע מהאנחה ומהבכי. ומה שאמר: **אשחה ואמסה**

*) ואתה קרי.

הוא על דרך גוזמא והפלגה. ופרוש **אשחה** מן כאשר יפרש השחה לשחות (ישעיהו כה יא), לו מתרגום וירחץ (בראשית מג לא): ואשקי. ופרוש **אמסה** מן המסיו את לב העם (יהושע יד ח); ותמס כעם חמודו (מזמור לט יב). ואלה הם מנחי הלמ"ד ומבין ההפעיל. ויש מפעלי הכפל ומזה הענין רבים, כמו: המסו את לבבנו (דברים א כח); וימס לבב העם (יהושע ז ה).

(ח) **עָשְׁשָׁה** מגזרת עש יאכלם (ישעיהו נ ט) כאלו אמר רקבה.

מִכַּעַס עֵינִי והטעם שאני בוכה מן **הכעס** שאני כועס על אויבי השמחים לאלי. ופרוש

עָתְקָה מן ולור יעתק ממקומו (איוב יד יח). **ועששה ועתקה** על דרך הפלגה וגוזמא. ופרוש

בְּכָל צוֹרְרָי: בעבור **כל צוררי**. ויש מפרשים (תרגום ורשי במקומו): **עתקה** כתישכה כמו שתרגום ישן (ויקרא כה כב): עתיק.

(ט) **סוּרוּ מִמֶּנִּי כָּל פֹּעֲלֵי אָוֶן כִּי שָׁמַע יְהוָה קוֹל בִּכְיִי**: בחיותו מחליו אמר זה, לו בחליו; ומדבר על העתיד ברוח הקדש. וכל אדם חולה המתפלל בזה המזמור יוכל לומר זה, כי בטוח הוא כי האל ישמע תפלתו אם יתפלל בלב נשבר ונדכה.

(י) **שָׁמַע יְהוָה תְּחִנָּתִי יְהוָה תְּפִלָּתִי יִקָּח**: **יקח** כמו לקח. וטעם **יקח** בזאת העת ובכל עת בטוח תפלתי אליו יקבלה ברצון.

(יא) **יֵבֹשׁוּ וְיִבָּהֲלוּ מְאֹד כָּל אֹיְבָי** בהרפאי **יבשו ויבהלו כל איבי** שהיו מקויס מיתתי.

יָשֻׁבוּ יֵבֹשׁוּ רָגַע: כשיראו שלא עלתה מחשבתם **ישבו** אלי להיות בשלום עמי ובאותו **רגע** תהיה להם בושת ממני.

מזמור ז

(א) **שִׁגָּיוֹן לְדָוִד** כבר באר כי **שגיון** אחד ממיני הנגון. וכן אמר בתפלת חבקוק (ג א): על שגיונות.

אֲשֶׁר שָׁר לַיהוָה עַל דִּבְרֵי כוּשׁ בֶּן יְמִינִי: רבותינו. זכרם לברכה, אמרו (תרגום במקומו ובבלי מועד קטן טז ב בקצת שנוי): כי המזמור הזה נאמר על שאול. וקראו **כוש** לפי שהיה יפה, כמו האשה הכשית (במדבר יב א), דמתרגם: אתתא שפירתא; וכן דעת כל המפרשים. ואמרו: כי קראו כושי, מה כושי זה אינו משתנה בעורו, כך שאול לא היה משתנה בשנאתו אל דוד. ועל הדרך הזה נאמר (ירמיהו יג כג): היהפך כושי עורו ונמר חברבורתיו גם אתם תוכלו להיטיב למדי הרע. והחכם ר' אברהם בן עזרא, זכרו לברכה, הרחיק זה הפרוש. כי אמר: היאך יאמר זה על משיח יי' הנה יחבל און (פסוק טו)? ואמר: כי אחד מבני בנימין היה שהיה שונאו ושמו **כוש**. ואין טענתו טענה שיאמר על שאול הנה יחבל און; ולמה לא יאמר כן? והנה אמר לו דוד בפניו: מלשעים יצא רשע (שמואל א כד יד)? ואמר לו: ונקמני יי' ממך (שם שם יג)? ובדרש (שוחר טוב במקומו): לפיכך כנה שמו **כוש**

לפי שכתוב (קהלת י כ): גם במדעך מלך אל תקלל; וכמון הוא הדרש. תראה אתה שהכל שוים, כי על שאול נאמר זה המזמור, לבד המפרש הנזכר. ומה שאמר **על דברי**, לפי שדברים וענינים רבים היו לו עמו. ופעמים רבות חשב להרגו כמו שכתוב. תחלה בהתחתנו עמו חשב להפילו ביד פלשתים, אחר כן חשב להמיתו בביתו; וכשהיה עומד לפניו היה מעיל לו החנית כמה פעמים, ואחר שנפרד ממנו גם כן פעמים רבות כשהיה רודף אחריו. **ועל דברי** פרושו: על ענינו, כמו על דבר הלפידים (שמות ח ח), והדומים להם.

(ב) **יְהוָה אֱלֹהַי בְּךָ חָסִיתִי הוֹשִׁיעֵנִי מִכָּל רֹדְפַי וְהַצִּילֵנִי:** בך חסיתי ולא בעזרת אדם, לכן **הושיעני מכל רדפי** הנקמכים עם שאול.

(ג) **פֶּן יִטְרֹף כְּאַרְיֵה נַפְשִׁי פֹּרֵק וְאֵין מַצִּיל:** זה לא יאמר על אויב אחר שהיה לו לדוד אלא על שאול שהיה מלך ועליו יאמר: **פרק ואין מציל**. ואמר: **כאריה**, כי הוא גבור שבחיות ונקרא מלך עליהן, ואם יפרוק **אין מציל**. **ופרק** מענין ופרקת עלו (בראשית כז מא).

(ד) **יְהוָה אֱלֹהַי אִם עָשִׂיתִי זֹאת אִם יֵשׁ־עָוֶל בְּכַפָּי:** אם זאת עשיתי מה שהוא עושה לי. וזה הוא מה שהוא מפרש: **אם גמלתי שולמי רע** אם עשיתי בידי רע לאדם בעול ובחמס.

(ה) **אִם גָּמַלְתִּי שׁוֹלְמִי רָע** מי שהיה עמי בשלום אם גמלתיו רע, כמו שהוא עושה עמי שהייתי בשלום עמו והייתי חתנו ונלחמתי מלחמותיו והוא גומל לי רעה תחת טובה.

וָאֲחַלְּצָה צוֹרְרִי רֵיקָם: לא די שלא **גמלתי שלמי רע**, אבל חלצתי מי שהיו **צוררי ריקם**. ובחנם הייתי מציל אותו, כמו שהציל שאול מיד אביבי שהיה הורג אותו לולי שמנעו שאמר: אכנו נא בחנית ובארץ פעם אחת ולא אשנה לו (שמואל א כו ח); וכן כשהיה במערה נאמר: וישסע דוד את אבשיו בדברים ולא נתנם לקום אל שאול (שם כד ח). ואי"ו **ואחלצה** כמו ואי"ו ועבדיך באו לשבר אכל (בראשית מב י) שפרושו: לא אדני כמו שאתה אומר כי מרגלים אנחנו, אבל עבדיך באו לשבר אכל. (ו) **יִרְדֹּף אוֹיֵב נַפְשִׁי** המלה הזאת (**ירדף**) היא מרכבת מפעל הקל ומפעל הדגוש: מן הקל יאמר **יִרְדֹּף** ומן הדגוש יאמר **יְרַדֵּף**; והרכבה המלה הזאת משניהם. ונעשה ההרכבה, כי האויב ירדפהו בעצמו וירדפהו לאחרים, שיאמר לאחרים שירדפוהו. כך שאול היה רודפו ומרדפו לישראל. ואמר: **נפשי** כי לא ירדפני לאקרני במאסר אלא להמיתני כמו שדמה כמה פעמים להמיתו בידו.

וַיַּשֵּׂג וִירְמֹס לָאָרֶץ חַיָּי ואם ישיגני **ירמס לארץ חיי**, כי לא יניחני שלא יהרגני. ותחסר מלת אם כמו (ישעיהו ל כ): ונתן לכם אדני לחם צר ומים לחץ: שפרושו ואם נתן; ותמצא בשלהו (שמות ד כג ג) ואם תמאן. ואי"ו **וירמס** כפ"א*) רפה בלשון ישמעאל. או פרושו: הוא חוסב בנפשו כשרודף אחרי שישיגני **וירמס לארץ חיי וכבודי לעפר ישכן**.

---

*) רצונו לומר: כמו אות ف בערבית, ופרושה: אז.

וּכְבוֹדִי לֶעָפָר יַשְׁכֵּן סֶלָה: וכבודי הוא נפשי. ומשמעתו שישכין כבודי לעפר. ואף על פי שהנפש לא תשכון בעפר בעמות האדם, הוא על דרך משל, כמו: דבקה לעפר נפשי (מזמור קיט כה). או לפי מחשבת האויב, כי יחשוב שאין לנפשי תקומה, כי יחשבני לרשע ואיש דמים. ומלת **סלה** פרשתיה (מזמור ג ג) שהיא הרמת הקול בנגון, ואין לה טעם בענין שהיא בו; ואיני צריך לפרש אותה בכל מקום.

(ז) **קוּמָה יְהוָה בְּאַפֶּךָ** קומה מלרע: הטעם בא"ס. אמר: **קומה** יי' **באפך** על הרודפים אותי לקחת נפשי.

הִנָּשֵׂא בְּעַבְרוֹת צוֹרְרָי בעברתך עליהם כמו שאמר, **באפך** או פרושו: **בעברות** שיש לצוררי עלי **הנשא** אתה עליהם והגילני מידם.

וְעוּרָה אֵלַי מִשְׁפָּט צִוִּיתָ: **עורה עלי במשפט** אשר **צוית** עלי, והוא **משפט** המלוכה.

(ח) **וַעֲדַת לְאֻמִּים תְּסוֹבְבֶךָ וְעָלֶיהָ לַמָּרוֹם שׁוּבָה:** אמר **עדת** בכלל ואמר **לאמים** בפרט. **עדת** היא עדת ישראל הכוללת אותם כלם; **לאמים** הם שנים עשר שבטי ישראל. ונקראו **לאמים** עמים וגוים כמו שאמר יצחק ליעקב: והייתי לקהל עמים (בראשית כח ג); וכן אמר האל ליעקב (שם לה יא): גוי וקהל גוים יהיה ממך. הנה תראה כי קורא אותם עמים וגוים כנגד השבטים, וקורא אותם קהל ועדה; כי השנים עשר שבטים קהל אחד ועדה אחת. ואלו היה אומר **לאמים** על אמות העולם לא היה אומר **ועדת**; כי לא תכלול אותם עדה אחת, כי כל לאום ולאום עדה בפני עצמה. על כן טעו הנצרים המפרשים הפסוק על **ישו** ומפרשים **ועדת לאמים** על הגוים שעבו לאמונתו, ואומרים: **ועליה למרום שובה** לאות, כי ירד לקחת בשר. ואתה אמור להם תחלה: כי המזמור מפרש בראשו על מי נאמר. ועוד כי התפלה לשוא, אם הוא אלוה, ואם היתה תפלתו על הבשר, לא הועילה תפלתו. ואם יאמרו לך: כי כן היה רצונו שיתלה; אם כן סכל היה שהיה מתפלל על דבר שלא היה רולה. ועוד, כי רוב המזמור מדבר על אויב אחד והוא אויבים רבים היו לו. ועל לקיחת הבשר כבר כתבתי לך במזמור השני מה שתשיב להם. ולפרושנו יהיה פרוש זה הפסוק כן: ידוע היה בישראל כי דוד כמשח למלך, והיה ידוע גם כן כי על פי יי' משחו שמואל. ובמקום שנמשח הכירו הכל כי לא עשה שמואל הדבר מדעתו; כי בדוא אליאב הגדול מאחיו אמר: אך נגד יי' משיחו (שמואל א טז ו), שהיה ספור כי הוא היה המלך, עד שאמר לו יי': אל תבט אל מראהו ואל גבה קומתו (שם שם ז); וכשבא הקטן אמר לו האל קום משחהו כי זה הוא (שם יב). אם כן הרודף אחרי דוד כרודף אחרי האל, והסובב עליו לתפשו כסובב האל יתברך. ומפני זה אמר: **תסובבך**, על דרך שאמר הנביא (זכריה ב יב): כי הנגע בכם כנגע בבבת עינו. ומה שאמר: **ועליה למרום שובה**, כמו שאמר: **קומה והנשא**; והכל דרך משל. כי כשיעבור האל על פשע האדם, כאלו ירד ממקום יכלתו וממכון משפטו, וכאשר יפקד עונו וישפטנו, כאלו יקום ויכשא וישוב למרום למקום המשפט. וכך נאמר בנקמת פרעה (שמות טו א): כי גאה גאה.

(ט) יְהוָה יָדִין עַמִּים הם ישראל, כמו שפרשתי לאמים ופרוש ידין: שיקח נקמתי ודיני מהם. וזהו שאמר:

שָׁפְטֵנִי יְהוָה כְּצִדְקִי וּכְתֻמִּי עָלָי: כי אני אין בי עון, ולא חטאתי להם כדי שיסגאו אותי. ולא אמר על כלם, אלא על הרעים שבהם שהיו שונאים את דוד בחנם; ועליהם אמר: יגמר נא רע רשעים. כי רוב ישראל היו אוהבים את דוד כי הוא היה המוליא והמביא אותם בהיותו עם שאול; ומוכרחים היו בדרפם אחריו בעלות שאול. גם משבט בנימין היו רבים אוהבים אותו, כמו שכתוב בדברי הימים (א יב א ב): שבאו אל דויד לצקלג.

(י) יִגְמָר־נָא רַע רְשָׁעִים אמר: שהרע שחושבים ושעושים הרשעים יגמר אותם ויכלה אותם.

וּתְכוֹנֵן צַדִּיק והצדיק תכונן דרכו ומחשבתו, ותסייע אותו. ואמר זה על עצמו ועל הצדיקים שהיו בישראל.

וּבֹחֵן לִבּוֹת וּכְלָיוֹת אֱלֹהִים צַדִּיק: הוא שהוא בחן לבות ויודע מחשבות האדם הוא יודע הצדיקים והרשעים; כי הרבה בני אדם מראים עצמם טובים ואינם כן. והוא אלהים צדיק רצונו לומר: שופט בצדק ויתן לכל אחד כפי דרכיו ומחשבותיו, כי הוא יודע הכל.

(יא) מָגִנִּי עַל אֱלֹהִים היה לו לומר מגני אלהים: מהו על? אך כי מבטחי ומשעני הוא אלהים שיהיה מגני שהוא

מוֹשִׁיעַ יִשְׁרֵי לֵב:

(יב) אֱלֹהִים שׁוֹפֵט צַדִּיק כמו: שפטני יי׳ כצדקי (למעלה פסוק ט) ופרושו: אלהים שופט הצדיק בצדקתו והרשע ברשעתו וזהו שאמר:

וְאֵל זֹעֵם בְּכָל יוֹם: כלומר: שופט הצדיק, ושופט מי שהוא זעם אל בכל יום, כי לא ישוב מרשעו. וזהו שאמר אחריו: אם לא ישוב. אם במקום כי, כמו ואם יהיה היבל (במדבר לו ד) שהוא במקום כי, או כאשר. ובכל יום רוצה לומר: תמיד. ומה היה זעם שאול נאל? שהיה מבזה ומעשה האל ודברו, כי היה יודע כי דוד על פי יי׳ נמשח למלך אחריו והוא היה רודף אחריו כל יום להרגו. הנה היה חושב בכל יום לבטל דברי האל. ועוד: שהיה דוד נקי ולא חטא לו, והיה רוצה לשפוך דם נקי. ועוד: שנשבע חי יי׳ שלא ימיתנו; ומכל אלה היה ראוי להקרא זעם.

(יג) אִם לֹא יָשׁוּב חַרְבּוֹ יִלְטוֹשׁ כבר פרשנוהו דבק למעלה. ואמר: כי לא ישוב מרשעתו וחרבו ילטוש להמיתני.

קַשְׁתּוֹ דָרַךְ וַיְכוֹנְנֶהָ לירות בי; כלומר: קרוב אני אל המות בכל יום כמי שהוא עומד כנגד הקשת הדרוכה.

(יד) וְלוֹ הֵכִין כְּלֵי מָוֶת חִצָּיו לְדֹלְקִים יִפְעָל: לו ולדלקים עמו אחרי הכין ופעל חצים וכלי מות להרגני. ויש מפרשים ולו כמו בעבורו, כלומר: בעבור נפשו: כלומר האנשים שהכין לו לנפשו הם, כי הוא ימות בהם. ודלקים, כמו כי דלקת אחרי (בראשית לא לו).

(טו) הִנֵּה יְחַבֵּל־אָוֶן וְהָרָה עָמָל וְיָלַד שָׁקֶר: ידמה מחשבות הלב להריון. וכשיולאין בפה לו במעשה דומין לחבלי האשה וללדה. אם כן דמיון הדבור הוא החבלים ודמיון המעשה הוא הלדה. ואמר: כי דבר האון בפיו, כי יחשבנו בלבו ויוליאנו בפה למעשה. **ואון ועמל ושקר** ענין אחד, אלא שהמלות שונות.

(טז) בּוֹר כָּרָה וַיַּחְפְּרֵהוּ כפל ענין במלות שונות. ואמר: כי הוא **כרה בור** להפילני בו והוא יפל בו. התנבא שימות שאול בחרב. ואמר:

וַיִּפֹּל בְּשַׁחַת יִפְעָל: עבר במקום עתיד כמו שפרשנו.

(יז) יָשׁוּב עֲמָלוֹ בְּרֹאשׁוֹ שקרו שהיה עושה ברדפו אחרי **ישוב בראשו.**

וְעַל קָדְקָדוֹ חֲמָסוֹ יֵרֵד: כפל ענין במלות שונות.

(יח) אוֹדֶה יְהוָה כְּצִדְקוֹ ואז **אודה** יי' כפי **צדקו** שעשה עמי.

וַאֲזַמְּרָה שֵׁם יְהוָה עֶלְיוֹן: כי הוא **עליון** על הכל ומושל בכל ויעשה צילורים כחפצו.

מזמור ח

(א) לַמְנַצֵּחַ עַל הַגִּתִּית מִזְמוֹר לְדָוִד: כבר פרשנו למעלה (מזמור ד א): כי **גתית** מעיני הנגון. ויש אומרים: כי כשהיה דוד בגת חברו ואמרו. ויש אומרים (אבן עזרא): כי נתנו לבני עבד אדום הגתי. והמזמור הזה הוא הלל ושבח והודאה לאל וספור גבורותיו.

(ב) יְהוָה אֲדֹנֵינוּ מה שאתה הוא אדון הכולרים העליונים והתחתונים.

מָה אַדִּיר שִׁמְךָ כמו: **מה אדיר** אתה, כי שמו הוא והוא שמו: שם בן אדבע אותיות שאיננו שם תאר, והוא **אדיר.**

בְּכָל הָאָרֶץ רצונו לומר: גבורתך ברחית **בכל הארץ.** בין בישוב, בין במדבר, בין ביש **בכל הארץ** ברחית גבורתך; אבל ההוד הגדול והכח העצום ברחה בשמים, כי הארץ דבר קטן נגד השמים, והיא כנקדה בתוך העגלה.

אֲשֶׁר תְּנָה הוֹדְךָ עַל הַשָּׁמָיִם: ומלת **תנה** הוא מקור במקום נתת; כי משתמשים במקור במקום עבר כמו ילדה ועזוב (ירמיהו יד ה): כמו ועזבה, ואחרים זולתו. וכן במקום עתיד ובינוני; וכמו שבארנו בספר המכלול בחלק הדקדוק ממנו. וענין הפסוק כן: **מה אדיר שמך בכל הארץ, ומה אדיר** שאתה נתת **הודך על השמים.** ופרוש מלת הוד הכח וההדר. ויש לפרש **אשר תנה הודך על השמים** טעם **למה אדיר שמך בכל הארץ.** רצונו לומר: בעבור אשר נתת כח בעליונים להנהיג התחתונים; כי הארץ וכל אשר בה, היומים וכל אשר בהם, הכל בהנהגת העליונים.

(ג) מִפִּי עוֹלְלִים וְיֹנְקִים יִסַּדְתָּ עֹז תחלת הכפלאות אשר באדם אחר יצאו לאויר העולם היא היניקה. כי צריך האדם להודות הבורא ולהכיר כחו ויכלתו מלד מעשיו הנרחים בשמים ובארץ, ומתכונת גופו שנברא מטפת הזרע אשר תהפך לדם, ומשם יגדל מעט מעט עד שישתלמו אבריו וילא לאויר העולם. וכבר זכר זה במזמור יי' חקרתני ותדע (קלט למטה). ובזה המזמור אמר: מתחלת לאתו לאויר העולם

ומיניקתו נכרות נפלאות הבורא וחסדו על האדם. לפיכך אמר **יסדת**: כמו שהיסוד תחלת הבנין, כן היניקה תחלת ההכרה בחסד הבורא על האדם אחר לאתו לאויר העולם שעשה לו הקדוש, ברוך הוא, נקב בשדים כעין נקב מחט דקה. לא יותר רחב מכך, שאם היה יותר רחב פן יזרוס החלב בלא מיץ ויבוא לתוך פיו יותר מן הצורך עד שיחנק בו; ואם יהיה יותר דק ממה שהוא יכבד המיץ על הילד ותכאבנה שפתיו, אלא הכל בשעור ובמדה. והפליאו משאר החיים שנתן לאמו דדים במקום בינה, כמו שאמרו רבותינו, זכרם לברכה (בבלי ברכות י א). לפיכך אמר: **מפי עוללים וינקים יסדת עז.** שיכול האדם להכיר, כי הכל בכונת מכון; לא כמו שאמרו אויבי יי', כי הכל בטבע ובמקרה, בלא הנהגת מנהיג וכונת מכון. וזהו שאמר:

לְמַעַן צוֹרְרֶיךָ לְהַשְׁבִּית אוֹיֵב וּמִתְנַקֵּם: ואף על פי שזה החסד גם כן בבהמות ובחיות, באדם נתן האל בינה ושכל להכיר מעשה האל ולהודות לו ולשבחו על הכל, וכלם נבראו לתועלתו; אם כן עליו להתבונן ולהכיר מעשה האל ולהודות לו על הכל. והחכם רבי אברהם בן עזרא פרש (במקומו): בעבור היות האדם נכבד מכל נבראי מטה אמר כן, כי מעת שיחל הנער לדבר, וזה טעם **מפי עוללים**, אז תחל מתכונתו לקבל כח הנשמה עד שתשכיל בשקול דעתה כח בוראה, כי תתחזק הנפש יום אחר יום: וזה טעם **יסדת עז.** וטעם **למען צורריך** לבטל דברי המכחישים האומרים אין אלוה. ורבנו משה הכהן בן גיקטילא פרש: **מפי עוללים** אשר לא ידברו בפיהם, הם בעצמם יורו על רוב חסדיך, כי תכלכלם ותרבם בגופם באורך וברוחב.

(ד) **כִּי אֶרְאֶה שָׁמֶיךָ מַעֲשֵׂה אֶצְבְּעֹתֶיךָ יָרֵחַ וְכוֹכָבִים אֲשֶׁר כּוֹנָנְתָּה:** ולא זכר השמש. יש אומרים כי בלילה אמר זה המזמור בעת שהיה מסתכל בירח ובכוכבים ומבין בנפלאות הבורא. ויש אומרים (אבן עזרא במקומו): כי ביום לא יראה כי אם השמש לבדו, ובלילה יראה צבא גדול מאוד; לפיכך לא זכר השמש. ויש אומרים (שם בשם אחרים): כי מה שאמר **אשר תנה הודך על השמים** רמז בו על השמש, כי היא הבריאה הגדולה. ואמר **כי אראה שמיך** כלומר: כשאראה הבריאות הגדולות אשר יש לך בעולם ואבין ענין האדם אני תמה. ואמר:

(ה) **מָה אֱנוֹשׁ כִּי תִזְכְּרֶנּוּ וּבֶן אָדָם כִּי תִפְקְדֶנּוּ:** ומה **אנוש** הוא הפך **מה אדיר שמך**, כי הוא להגדלה וזה להקטנה. אמר: **כי אראה שמיך והירח והכוכבים**, שהם בריאות גדולות ומשכילות: **מה אנוש** כי זכרת אותו והאצלת עליו מהוד המשכילים העליונים שאינם גוף; כי אף אותם שהם גופות אני רואה גודל גופם וערכם, כי האנוש כאין נגדם! ואמר: **מעשה אצבעתיך**, ואמר: **אשר כוננתה** להכחיש הכופרים האומרים שהעולם קדמון; לפיכך אמר **מעשה וכוננתה** שאתה חדשת אותם כלם. ואמר: **אראה** על **שמיך**, ואם אין נראה לנו אלא הסמוך לנו, לפי שהם זה ממול זה עד השמיני שהוא גלגל המזלות, ולפי שהם מזהירים כלם כמו הדבר אשר בתוך כלי הזכוכית שהוא נראה מבחוץ. וכתב החכם רבי אברהם בן עזרא, זכרו לברכה: כי אמר **אצבעתיך**, כי האצבעות עשרה והגלגלים עשרה: שבעה

רקיעים שבהם שבעה ככבי לכת, וגלגל המזלות, וגלגל התשיעי למעלה מגלגל המזלות, והעשירי כסא הכבוד. **מה אנוש כי תזכרנו ובן אדם כי תפקדנו** כפל ענין במלות שונות. או רצונו לומר: **כי תזכרנו**, כי זכרתו בבריאתו שהאצלת מהודך עליו. **ותפקדנו**, כל הימים אשר הוא חי תשגיח עליו ובמעשיו לתת לאיש כדרכיו.

(ו) **וַתְּחַסְּרֵהוּ מְּעַט מֵאֱלֹהִים** הם המלאכים. בעבור כי נשמת האדם מתכונת המלאכים שאינה גוף כמו שהם אינם גופות. והחקרון הוא לפי שהיא בגוף.

וְכָבוֹד וְהָדָר תְּעַטְּרֵהוּ: בנשמה העליונה שנתת בו. ובה

(ז) **תַּמְשִׁילֵהוּ בְּמַעֲשֵׂי יָדֶיךָ** היצורים השפלים. או פרושו אף העליונים. והמשלה היא שמדין בשכלו מהלך הגלגלים והכוכבים.

כֹּל שַׁתָּה תַחַת־רַגְלָיו: התחתונים כלם תחתיו כמו שאמר (בראשית ט ב) ומוראכם וחתכם יהיה על כל חית הארץ ועל כל עוף השמים.

(ח) **צֹנָה וַאֲלָפִים** אל"ף לאן נעלמת **בצנה** מהמכתב; וה"א **צנה** נהפכה לאל"ף וכראית במלת לנאלכם (במדבר לב כד). ואמר: **צנה ואלפים** כי הם גדלים עמו ומזומנים למלאכתו ולמאכלו ולמלבושו. **והצאן** הוא הכבשים והעזים. **ואלפים** הם השורים. ואמר: **כֻּלָּם** על שאר הבהמות הגדלות עמו והם הסוסים והחמורים והגמלים. ואמר: **וְגַם בַּהֲמוֹת שָׂדָי**: שהם חיות השדה. ואמר: **וגם**, כי גם אותם שאינם גדלים עמו ביחוד בהם הוא מושל בשכלו ובתחבולותיו עליהם. ואמר עוד:

(ט) **צִפּוֹר שָׁמַיִם וּדְגֵי הַיָּם** אמר: אפילו באותם שאינם בארץ עמו כמו הצפור שהיא פורחת באויר, והדגים שהם שטים במים, על הכל הוא מושל ולד אותם בתחבולותיו. ועוד בשכלו ובתחבולותיו

עֹבֵר אָרְחוֹת יַמִּים: שעושה ספינות **ועובר** בהם **ארחות ימים**.

(י) **יְהוָה אֲדֹנֵינוּ מָה אַדִּיר שִׁמְךָ בְּכָל הָאָרֶץ**: שב עוד להודות כאשר כלה לספר החסד שעשה לאדם והיכלת שנתן לו על הכל, והוא קטן וכזה כנגד הבריאות הגדולות של מעלה שהוא משתתף עמהם בשכל; שב להודות ואמר: **יי' אדנינו** וגומר.

מזמור ט

(א) **לַמְנַצֵּחַ עַל מוּת לַבֵּן מִזְמוֹר לְדָוִד**: אמרו רוב המפרשים (רבי דונש הלוי ואבן עזרא): כי אמרו דוד על אחד מאויביו שמת שהיה מנסיכי הגויים ולחץ את ישראל ושמו **לבן**, ובמותו אמר דוד זה המזמור. ויש אומרים (אבן עזרא במקומו): כי **לבן** הפוך הוא נבל. ואמרו: כי בשמת נבל הכרמלי אמר דוד זה המזמור; והוא רחוק מאוד. כי ענין המזמור מדבר על אדם שהרע לישראל, ונבל לא הרע לשום אדם, אלא שהיה ביתי בממון. ויש אומרים (שם): כי **לבן** הוא כמו ביו"ד והוא גלית שנקרא איש הבתים, וכאשר הרגו דוד אמר זה המזמור. ואדני אבי, זכרו לברכה, כתב: כי על גלית נאמר זה המזמור; אבל הוא פרש **לבן** למשורר ששמו בן (שם), כמו שכתוב בדברי הימים (א טו יח): ועמהם אחיהם המשנים זכריהו בן ויעזיאל. ופרש **על מות**: שהוא שתי מלות כמו מלה אחת, מן עלמות שיר. וכמוהו שתי מלות ועניינן מלה אחת: פקח קוח (ישעיהו

סא א); יפה יפיה (ירמיהו מו כ) לגאי יוכיס (מזמור קכג ד). ואף על פי שכפתח"ה לע"ד לבן, ולא כן המנהג על שם אדם, שלא תאמר ליצחק לידותון; שלא תבוא על שם העצם ה"א הידיעה. אף על פי כן באה הידיעה להורות כי על בן המשורר אומר, כי אם היה אומר לבן בשב"א לא היה נכר כי על המשורר אומר שמעו בן. ומכל מקום ענין המזמור נכון לפרשו על גלית הפלשתי.

(ב) אוֹדֶה יְהוָה בְּכָל־לִבִּי כי תשועה גדולה היתה לדוד וליסראל מות גלית הפלשתי; ומפני זה אומר: **בכל לבי.**

אֲסַפְּרָה כָּל־נִפְלְאוֹתֶיךָ: כי על **כל** פלא אחד יספר האדם הפלאים האחרים שעברו, כמו שאומר זכר עשה לנפלאתיו (מזמור קיא ד).

(ג) אֶשְׂמְחָה וְאֶעֶלְצָה בָּךְ כי **בך** בטחתי בבואי למלחמה עמו, ואני נער והוא איש מלחמה.

אֲזַמְּרָה שִׁמְךָ עֶלְיוֹן: כי אתה נעלית על הכל ושקר גבורת האדם.

(ד) בְּשׁוּב אוֹיְבַי אָחוֹר יִכָּשְׁלוּ וְיֹאבְדוּ מִפָּנֶיךָ: כי כל מערכות פלשתים נסו ונפו **אחור** כמו שכתוב (שמואל א יז נא): וירא הפלשתים כי מת גבורם וינסו.

(ה) כִּי עָשִׂיתָ מִשְׁפָּטִי וְדִינִי אתה נלחמת בעבורי. כי גם גדול היה שבאה האבן במלחו והוא היה כלו לבוש ברזל ובאה על מקום מגולה שהיה במלחו.

יָשַׁבְתָּ לְכִסֵּא **ישבת בכסא** המשפט אתה שאתה

שׁוֹפֵט צֶדֶק: לקחת משפטך ומנו שהיה מחרף מערכות אלהים חיים. ולע"ד **לכסא** במקום בי"ת. וכן לע"ד לפניכם לחרב (ויקרא כו ז) כמו בחרב; הרגתי לפלעי (בראשית ד כג).

(ו) גָּעַרְתָּ גוֹיִם גערה הקשורה בלא בי"ת לשון השחתה, כמו גער חית קנה (מזמור סח לא); וכמו הכני גער לכם את הזרע (מלאכי ב ג); וכן **גערת גוים** זה. ואומר: **גערת גוים** הם הפלשתים,

אִבַּדְתָּ רָשָׁע גלית הפלשתי,

שְׁמָם מָחִיתָ על המתים במלחמה אמרו, שנאמר (שמואל א יז נב) ויפלו חללי פלשתים.

לְעוֹלָם וָעֶד: המלה הזאת (ועד) מכינה ארך הזמן יותר **מעולם.** ובלא סוף פסוק היא בפת"ח: בלא אתנ"ח כמו ואל לעבד תזכר עון (ישעיהו סד ח), ובאתנ"ח כמו הזאת ידעת מני עד (איוב כ ד); ובסוף פסוק **לעולם ועד** בסגו"ל.

(ז) הָאוֹיֵב תַּמּוּ חֳרָבוֹת לָנֶצַח וְעָרִים נָתַשְׁתָּ אָבַד זִכְרָם הֵמָּה: הה"א ה"א הקריאה, כמו הקהל חקה אחת לכם (במדבר טו טו); וכמו הדור אתם ראו דבר יי (ירמיהו ב לא). ולפי שאומר **שמם מחית** אומר כנגד האויב: שמך נמחה כמו שנמחה שם הערים אשר החרבת, **שתמו לנצח ואבד זכרם,** כן אבד זכרך עתה. ואדני אבי, זכרו לברכה, פרש: **תמו חרבות** החרבות שהיית עושה לא תעשה עוד. והחכם רבי אברהם בן עזרא, זכרו לברכה, פרש (במקומו): בעבור **שתמו החרבות** שהחרבת, **והערים שנתשת אבד זכרם,** חשבת אתה כי תעלם; ושכחת כי יי' **לעולם ישב.** פרוש **זכרם המה:** כפל הכנוי, כי היה די בנו"ס **זכרם.** או פרושו: **אבד זכרם** עד

שיאמרו הרואים: לא המה אלה הערים שהיו בכויות. ולזה הפרוש יהיה פרוש המה בתמיה.

(ח) וַיהוָה לְעוֹלָם יֵשֵׁב אלה ואלה יאבדו; ויי' לעולם ישב ושופט אלה ואלה. וזהו שאמר:

כּוֹנֵן לַמִּשְׁפָּט כִּסְאוֹ: כמו שאמר (מזמור קב כז): המה יאבדו ואתה תעמוד. ועכין ישב הוא עכין העמידה והקיום. וכן יי' למבול ישב (שם כט י).

(ט) וְהוּא יִשְׁפֹּט תֵּבֵל בְּצֶדֶק יָדִין לְאֻמִּים בְּמֵישָׁרִים: תבל הוא ארלות היסוד. אמר: כמו שישפט משפטי בצדק כן הוא שופט בכל עת ובכל זמן האמות בצדק ובמישרים; וכשתגבר אמה על אמה הכל הוא משפט מאתו.

(י) וְיהִי יְהוָה מִשְׂגָּב לַדָּךְ מִשְׂגָּב לְעִתּוֹת בַּצָּרָה: בכל עת כשהוא שופט העולם הוא משגב לעכי. אף על פי שהוא שפל בלא כח ובלא יכלת לא יגיעכו לחזקים ממכו, אלא הוא לו למשגב. ומשגב העכי בו כמו שישגב אדם במגדל עז, וכמו שכשגבו בו ישראל היום והוא להם למגדל עז. ומשגב לעתות שהם בצרה, כי ישראל עתה בצרה גדולה מפכי זה הפלשתי. ופלשתים שהיו מתגברים עליהם כמו שאמר במלך שאול (שמואל א ט טז): כי באה לעקתו אלי.

(יא) וְיִבְטְחוּ בְךָ דין הוא שיבטחו בך יוֹדְעֵי שְׁמֶךָ כישראל היום, כי ראו כִּי לֹא עָזַבְתָּ דוֹרְשֶׁיךָ יְהוָה: אלא היית עמם בעת לרתם.

(יב) זַמְּרוּ לַיהוָה יֹשֵׁב צִיּוֹן אמר: ישב ציון, ואף על פי שליון היתה עדין ביד היבוסי, כי היתה קבלה אצלם כי שם ישכון הכבוד ושם יבכה בית המקדש; וליון היא ראש ירושלם.

הַגִּידוּ בָעַמִּים עֲלִילוֹתָיו: בכל מקום שתלכו הגידו העלילות והנפלאות שעשה עמכם.

(יג) כִּי דֹרֵשׁ דָּמִים אוֹתָם זָכָר האל שהוא דרש דמי העכיים מיד עושקיהם זכר אותם דמים שספכו פלשתים בישראל.

לֹא שָׁכַח צַעֲקַת עֲנָוִים*): כתיב ביו"ד וקרי בוא"ו, כי העכוים הם כמו העכיים והחלשים ברוב.

(יד) חָנֵּנִי יְהוָה פתחו"ת החי"ת **) יורה עליו שהוא מן הדגוש ונרפה, כמו (בראשית מב כא) בהתחכנו אליכו.

רְאֵה עָנְיִי מִשֹּׂנְאָי כמו שראית מזה השוכא והוא גלית.

מְרוֹמְמִי מִשַּׁעֲרֵי מָוֶת: כי הכל היו חושבים שאפול ביד גלית. ושערי מות הוא קרוב למיתה, כמו השער לבית.

(טו) לְמַעַן אֲסַפְּרָה כשאכלל ושוכאי אספרה כָּל תְּהִלָּתֶיךָ בְּשַׁעֲרֵי בַת צִיּוֹן כי שם תהיה ההודאה, והשירים והזמירות יאמרו שם, כי שם ישכון הכבוד.

אָגִילָה בִּישׁוּעָתֶךָ: ביסורה שתעשה עמי מכל שוכא ושוכא שיהיה לי. ואמר: בשערי, כמו השערה אל הזקכים (דברים כה ז). ומלת תהלתיך כתיב ביו"ד, כי

*) בכתב יד שלפכינו הכתיב: ענוים. **) לפכינו החי"ת בקמ"ץ.

רוצה לומר: תהלות רבות, ונגרע ממנו סימן רבוי הנקבות ובא בסימן רבוי הזכרים לבד. וכמוהו: כלאית ברוב עצתיך (ישעיהו מז יג); ואחותיך סדום ובנותיה (יחזקאל טז נה: עיין פרוש רבנו במקומותיהם). ובאמרו: **כל תהלתיך**, ובמקום אחר (מזמור קו ב) אומר: מי ימלל גבורות יי'? דוד אמר **אספרה כל תהלתיך**. על כל הצרות שעברו עליו נתן שבח והודאה לאל שהצילו מהאויבים; וכאשר בא לספר הנסים שעשה לישראל בכל דור ודור אמר: מי ישמיע כל תהלתו? וכן היחיד לבדו, הנסים שעושה הקדוש ברוך הוא עמו מטובות וחסדים לא יוכל לספר, כמו שאמר (שם מ ו): אגידה ואדברה עצמו מספר. כי פעמים יעשה האל יתברך נס עם האדם ולא ידע עד אחר זמן שיתבונן בו. וכן אמרו רבותינו, זכרם לברכה (בבלי נדה לא א): בעל הנס אינו מכיר בנסו. וכאשר אמר דוד: **כל תהלתיך**, אמר על הנסים שעשה עמו הגלוים והידועים לכל במלחמת האויבים.

(טז) **טָבְעוּ גוֹיִם בְּשַׁחַת עָשׂוּ** פלשתים שבאו להלחם עלינו חשבו להפילנו והם נפלו **בְּרֶשֶׁת זוּ טָמָנוּ** וברשת אשר **טמנו** ללכדנו

נִלְכְּדָה רַגְלָם: ופרוש: זו כמו אשר; וכן: זו חטאנו לו (ישעיהו מב כד); ויש לפרשו כמשמעו כמו: זה.

(יז) **נוֹדַע יְהוָֹה** עתה נודע יי' במלחמה זו, כי נצחום ישראל במעט כח ויכלת שהיה להם כנגדם; ולא היו יכולים לנצח אותם אם לא יי' שנלחם לישראל.

מִשְׁפָּט עָשָׂה בפלשתים.

בְּפֹעַל כַּפָּיו נוֹקֵשׁ רָשָׁע זה גלית, כי בחרבו נהרג. ומלת **נוקש** בצר"י כמו בפת"ח, והוא מבנין נפעל מענין מוקשים. ויש לפרש הנו"ן שורש, והוא פעל עומד מענין וינקשו מבקשי נפשי (מזמור לח יג); ונוקש ויקש ענין אחד.

הִגָּיוֹן סֶלָה: התשועה הזאת היא לנו **הגיון** והודאה.

(יח) **יָשׁוּבוּ רְשָׁעִים לִשְׁאוֹלָה כָּל גּוֹיִם שְׁכֵחֵי אֱלֹהִים**: **ישובו רשעים** לקבר. ואמר: **ישובו**, כמו ואל עפר תשוב (בראשית ג יט). **וישובו** הוא דרך תפלה, כלומר: כמו שמתו אלו שונאי ישראל כן ימותו כלם שהם **שכחי אלהים**. ובדרש (בבלי סנהדרין קה א ושוחר טוב במקומו) לשאולה הוא גיהנם. ואמרו (שם בקצת שנוי לשון:) למה אמר **לשאולה**? והלא כל ה"א בסוף התבה היא כמו למ"ד בתחלתה? ולמה אמר לשאולה בלמ"ד? לומר: שירדו לבטן*), או למדרגה התחתונה, של שאול (בראשית רבה פרשיות נ וסח).

(יט) **כִּי לֹא לָנֶצַח יִשָּׁכַח אֶבְיוֹן** אם יעמדו ישראל בצרה מפלשתים לא יהיה זה לארך זמן

תִּקְוַת עֲנִוִּים**) **תֹּאבַד לָעַד**: **לא** שזכר עומד במקום שנים; וכן מנהג הלשון בהרבה מקומות. **ענוים** כתיב בוא"ו וקרי עניים ביו"ד; וקרוב הוא כי העניים הם ענוים ברוב.

---

*) הנסחאות פה מה רבו: דיוטא, דיוטי, אמבטי, בטי ואחרות, וכלן ישא רוח יקח הבל. והמלה הזאת איננה יונית, כדעת הערוך (ואחריו כל אדם ימשוך) אבל עברית, כנראה מתפלת הנביא (יונה ב ג): מבטן שאול! **) עניים קרי.

(כ) קוּמָה יְהוָה קומה מלרע. ואמר: קומה, כמו שאמר הכשא; והכל דרך משל שיקום לשפוט הרשעים.

אַל יָעֹז אֱנוֹשׁ בני אדם שיש להם עז וגבורה על ישראל אל יעוזו עוד.

יִשָּׁפְטוּ גוֹיִם עַל פָּנֶיךָ: כמו לפניך. וכן: אלהים אחרים על פני (שמות כ ג; דברים ה ז).

(כא) שִׁיתָה יְהוָה מוֹרָה לָהֶם שיתה מלרע. מורה בה"א כמו באל"ף. אמר: שיעשה להם שיירלאוהו.

יֵדְעוּ גוֹיִם אֱנוֹשׁ הֵמָּה סֶּלָה: ידעו שהם אנושים ואין להם כח כנגד האל; כי אנוש כגזר מעכין אכוש לשברך (ירמיהו ל יב).

מזמור י

(א) לָמָּה יְהוָה תַּעֲמֹד בְּרָחוֹק המזמור הזה לא אמרו דוד על ענין אחד מיוחד, אלא תפלה היא שיתפלל בה כל אדם שהוא בצרה מאויבו. וספר בו דרכי הרשע בעשקו העני ואסר אין לו כח להכלל ממנו. ולפי שבדוד לא יעשה העושק בפרהסיא ספר עשק הרשע שיעשוק העני במארב ובמסתר, ואין לו דרך להשמר ממנו אלא על יי' עיניו. וספר מעשי הרשע ביחיד וברבים, כי הרשע הוא אחד ועוזריו הם רבים. וכלל בו גם כן העושק שעתידין אומות העולם לעשוק את ישראל באחרים; לפיכך אמר: אבדו גוים מארצו (טז). ואמר: לערץ אנוש מן הארץ (יח). אמר: למה יי' תעמד ברחוק? כי כשתבוא העזרה מאתו לעני ולעושק כאלו הוא קרוב אליו ועוזרו, כמו שאמר (דברים ד ז) אשר לו אלהים קרבים אליו; ואמר (מזמור קמה יח): קרוב יי' לכל קרליו; וכשהאויב מתגבר כאלו האל ברחוק ומעלים עיניו מן העני, לפיכך אמר: למה יי' תעמד ברחוק. ובי"ת ברחוק עומד במקום שכים, רלוי לומר: במקום רחוק.

הַעֲלִים לְעִתּוֹת בַּצָּרָה: לעתות שהעני בצרה.

(ב) בְּגַאֲוַת רָשָׁע יִדְלַק עָנִי זהו בפרהסיא שירדף אותו בגאותו.

יִתָּפְשׂוּ בְּמִזְמֹמוֹת זוּ חָשָׁבוּ: יתפשו הוא תפלה: יהי רצון מלפניך שיתפשו הרשעים במזמות שחשבו לתפוש העניים. ופרוש זו כמו: אשר; וכן (ישעיהו מב כד).

(ג) כִּי הִלֵּל רָשָׁע לפי שהוא מהלל עצמו

עַל תַּאֲוַת נַפְשׁוֹ שעושה ואין מוכיח ממנו, תראה לו אתה שיש גבה עליו ויתפש במה שיחשב לעשות.

וּבֹצֵעַ בֵּרֵךְ נִאֵץ יְהוָה: הרשע מברך ומשבח הבצע ומי שאוחז דרכו ומנאץ האל; ואומר: שאין יכלת בידו להליל העשוק מידו, או שאין משגיח עליו כמו שאמר (יג): אמר בלבו לא תדרש.

(ד) רָשָׁע כְּגֹבַהּ אַפּוֹ גבה הלב מתראה בפנים, והפנים מכוסים באף, לפי שהוא גבה על הפנים, כמו: ויפל לאפיו (שמואל א כ מא) שהוא כמו על פניו, ושתחוו לו אפים ארצה (בראשית מב ו): כמו על הפנים.

בַּל יִדְרֹשׁ מפני גבהותו וגאותו לא ידרש אלהים ולא יתפלל אליו.

אֵין אֱלֹהִים כָּל מְזִמּוֹתָיו: כל מזמות הרשע ומחשבותיו: כי **אין אלהים** שפטים בארץ; וכל מה שירצה האדם לעשות יעשה, כי אין דורש ואין מבקש, לפיכך לא **ידרש אלהים.**

(ה) **יָחִילוּ דְרָכָו***) מענין חיל כיולדה (מזמור מח ז). אמר: כי דרכי הרשע הרעים יחילו העניים

בְּכָל עֵת כי כל זמן שהוא בעולם יפחדו ממנו.

מָרוֹם מִשְׁפָּטֶיךָ מִנֶּגְדּוֹ מרום הוא קריאה לאל יתברך. אמר: כי אתה, יי' **מרום, משפטיך** הם מנגדו ולא יגעו בו, לפיכך הוא מתגאה.

כָּל צוֹרְרָיו הם העניים.

יָפִיחַ בָּהֶם: כמו נפיחת הפה הם לפניו. או הוא מענין פח ומוקש, כלומר שיסים בהם פח ללכדם. וכן יפיחו קריה (משלי כט ח).

(ו) **אָמַר בְּלִבּוֹ בַּל אֶמּוֹט** חושב **בלבו בל אמוט** לעולם, לא **אמוט** מגדולתי. **לְדֹר וָדֹר אֲשֶׁר לֹא בְרָע:** **לדר ודר** אחיה כי **לא** אהיה ולא ארא**ה ברע**; לפיכך אחיה זמן רב.

(ז) **אָלָה פִּיהוּ מָלֵא וּמִרְמוֹת וָתֹךְ** כן דרך הרשע, כשירצה לרמות אחרים ישבע להם בפה מלא, שירא**ה** כי בכל כונתו נשבע, והם **מרמות ותך. ותך** היא כמו מרמה, לפי שאין בתוך לבו מה שמראה בפיו.

תַּחַת לְשׁוֹנוֹ עָמָל וָאָוֶן: כשישבע בלשונו, **תחת לשונו** יש **עמל ואון.** והלב הוא **תחת** הלשון שהוא נסתר מהנגלה בלשון; וכן ורומס תחת לשוני (מזמור סו יז) הוא אומר על תלב. **ומלא** אינו תואר אלא פעל: כמו וכבוד יי' מלא את המשכן (שמות מ לד). אמר: שהוא ממלא פיו **באלה** כדי שיאמין אדם בו, ומשקר בו.

(ח) **יֵשֵׁב בְּמַאֲרַב חֲצֵרִים** חצרים הם ערי הפרזות שהן על הדרכים: כמו ובנתיה וחצריה (יהושע טו מה); חצרים חשב קדר (ישעיהו מב יא). על דרך: פרזות תשב ירושלם (זכריה ב ח).

בַּמִּסְתָּרִים יַהֲרֹג נָקִי כי ברב הפעמים הרשע לא יעשה מעשה הרע בפרהסיא אלא ישב **במארב ובמסתרים,** שישמור מבני אדם שלא יראוהו. ולא ישמור מהאל הרואה כל!

עֵינָיו לְחֵלְכָה יִצְפֹּנוּ: **לחלכה** כמו חלך והה"א נוספת; ופרושו: לעני. אמר: שעיני הרשע יצפנו לעני ללכדו. **ויצפנו** פעל עומד, כלומר: ישים עיניו במקום צפון ומשם יביט הדרכים.

(ט) **יֶאֱרֹב בַּמִּסְתָּר כְּאַרְיֵה בְסֻכֹּה יֶאֱרֹב לַחֲטֹף עָנִי יַחְטֹף עָנִי בְּמָשְׁכוֹ בְרִשְׁתּוֹ.** המשילו **לאריה** שהוא עומד **בסכתו ויארב לחטף** אשר יעבור עליו, או קרוב לו כדי שלא ישמרו ממנו ויבראו מפניו כשיראוהו; וכשיראה הטרף **יחטף.** והחטיפה היא הלקיחה במהירות, כי הרשע ישב במארב **במסתר.** ואחר כך המשילו לציד שיפרוש רשתו ויעמוד רחוק מרשתו כדי שלא ישמר העוף ממנו, וחבלי הרשת בידו, וכשיפול העוף ברשת ימשוך הרשת בחבלים שבידו והעוף נתפש: כן דרך

*) דרכיו קרי.

הרשע. פעמים לא יהיה באחרב אלא יעמוד רחוק מן הדרכים, כדי שלא ישמרו בני אדם ממנו, וכשילאה עכשיו וחלושים ירוץ אליהם. או יעמיד מבני חבורתו בדרכים בלא כלי זין והוא עם המזויינים מרחוק. וכשיעברו בני אדם החלושים יעשו אלו להם שימן והם באים; והם להם כמו הרשת לציד. ועוד ספר דרך אחרת שעושה הרשע, והוא מה שאמר:

(י) וְדָכֶה*) יָשֹׁחַ ודכה כתיב בוא"ו וקרי ביו"ד, והוא"ו והיו"ד מתחלפין. אמר: כי עוד בעכין אחר הוא דרך הרשע לתפוש העניים. יעשה עצמו דכא ושח. הוא וחבורתו יעשו עצמם חולים ומדוכאים כדי שלא ישמרו בני אדם מהם וילאו עמהם בחבורה בדרך; וכשהם רחוקים מן היישוב מראים להם כחם ועצמם ותופשים אותם, וזה:

וְנָפַל בַּעֲצוּמָיו חֵלְכָּאִים: והוא כתיב מלה אחת וקרי שתי מלות חל כאים, ופרושו: עדת הכאים והחלושים. יעצומיו הוא תואר לאברי העצומים, ידיו ורגליו. וכל אלה הדרכים שספר בעכין הרשע להרגות, כי בכל אלה הדרכים ישמר מבני אדם ולא ישמר מהאל, ומראה עצמו כי איננו ירא מהאל; כי אמר בלבו איננו רואה ואינו יודע, כמו שאמר:

(יא) אָמַר בְּלִבּוֹ שָׁכַח אֵל הִסְתִּיר פָּנָיו בַּל רָאָה לָנֶצַח: אם ידע שכח. או פרושו: כי איננו יודע כלל, כמו האדם שישכח הדבר ואינו יודעו, או כאדם שיודע הדבר ומסתיר פניו ואינו רוצה לראותו לעולם; לפיכך אמר:

(יב) קוּמָה יְהוָה אֵל נְשָׂא יָדֶךָ לפי שהרשע אומר שאינך רואה, קומה אתה ונשא ידך עליו

אַל תִּשְׁכַּח עֲנָוִים**): כמו שהרשע אמר שכח אל. עניים כתיב וקרי ענוים.

(יג) עַל מֶה נִאֵץ רָשָׁע אֱלֹהִים אָמַר בְּלִבּוֹ לֹא תִדְרֹשׁ: כי על מה הוא מנאץ אותך? אלא לפי שאמר בלבו כי לא תדרוש ולא תשגיח מה שהוא אומר ועושה.

(יד) רָאִיתָה חסרה יו"ד, שהיא במקום לע"ד הפעל, מהמכתב. הרשע אומר שאין אתה רואה; אבל אתה ראיתה הכל.

כִּי אַתָּה בודאי

עָמָל וָכַעַס תַּבִּיט העמל והכעס שעושה הרשע לעניים תביטהו אתה.

לָתֵת בְּיָדֶךָ כאשר תרצה לקחת מקפח העניים מהרשע. כי

עָלֶיךָ יַעֲזֹב חֵלֶכָה החלך, והוא העני, דיבו; כי פעמים רבות רצה,

יָתוֹם אַתָּה הָיִיתָ עוֹזֵר: שהיית עוזר היתום ומי שאין לו כח, לפיכך הוא מיחל לך ועוזב דיבו עליך. יחלכה הה"א נוספת כמו שפרשנו (למעלה ח).

(טו) שְׁבוֹר זְרוֹעַ רָשָׁע שבור זרועו ותקפו

---

*) ידכה קרי. **) בכתב יד שלפנינו הכתיב: ענוים; ואולם עניים היתה המלה לראשונה ונהפכה היו"ד לוא"ו על ידי הסופר הראשון בעצמו.

וָרָע תִּדְרוֹשׁ רִשְׁעוֹ בַּל תִּמְצָא: שהוא אומר כי לא **תדרוש** כמו שאומר למעלה (י"ג) הלאה לו כי אתה דורש; ואם אתה עושה כן לא **תמצא רשע** בארץ, כי אם תשבור זרועו הנשאריס ישמעו ויירלאו. **ורשע ורע** הוא כפל דבר.

(טז) יְהוָה מֶלֶךְ עוֹלָם וָעֶד כשתעשה משפט ברשעים העושקים ישראל בגלות אז תהיה **מלך עולם ועד** ואין מורה את פיך כמו שאומר (זכריה יד ט): והיה יי' למלך על כל הארץ; ואז

אָבְדוּ גוֹיִם מֵאַרְצוֹ: ותשוב המלוכה לישראל.

(יז) תַּאֲוַת עֲנָוִים שָׁמַעְתָּ יְהוָה **שמעת** כמו תשמע, ופרושו: **שמעת** תפלתם **כתאותם**. או פרושו: **שמעת תאותם** קודם שיוליאום מפיהם, כמו שאמר (ישעיהו סה כד): והיה טרם יקראו ואני אענה וגומר.

תָּכִין לִבָּם תסיר מלבם טרדת העולם כי **לבם** טרוד בענים ומרודיהם, ואתה תעזרם **להכין לבם** אליך בכונה. ואז

תַּקְשִׁיב אָזְנֶךָ: לתפלתם. ופרוש **תקשיב אזנך**: תסיס ותהיינה **אזניך** קשובות.

(יח) לִשְׁפֹּט יָתוֹם וָדָךְ ומה היה תפלתם? **לשפט יתום ודך**, ופרושו: לקחת משפטם מיד עושקיהם.

בַּל יוֹסִיף עוֹד לַעֲרֹץ אותם ולהפחידם עוד

אֱנוֹשׁ מִן הָאָרֶץ: ולא יירלאו כי אם ימות. **לערץ** פעל יולא וכמוהו פעל יולא בקומו לערץ **הארץ** (שם ב יט); העלה כלף תערוץ (איוב יג כה).

מזמור יא

(א) לַמְנַצֵּחַ לְדָוִד בַּיהוָה חָסִיתִי אֵיךְ תֹּאמְרוּ לְנַפְשִׁי נוּדִו נודו כתיב ונודי קרי. הכתיב כנגד הגוף והנפש, כלומר: כי אמרו שונאיו עליו, כי גופו יאבד, שיעית אותו שאול, ונפשו גם כן, שהיו אומרים עליו שהוא רשע, ונפשו תאבד ותכות, על דרך יקלענה בתוך כף הקלע (שמואל א כה כט); וקרי הוא על נפשו, כי היא המנהגת הגוף.

הַרְכֶם איך תאמרו לה **שתנוד מהרכם** שבאה להמלט שם **בהר שלכם**? **והרכם** כמו מהרכם. וכן אלחנן בן דודו בית לחם (שם ב כג כד) כמו מבית לחם; עד יקס גוי איביו (יהושע י יג) כמו מאויביו. ואמר זה כנגד אויביו המגידים לשאול מקומו שהיה חושב להמלט באותו המקום, והם היו מגלים לשאול כמו שאמר ויגד לשאול כי בא דוד קעילה (שמואל א כג ז). ופרוש

צִפּוֹר: **כצפור הנודדת** מקן אל קן ומהר אל הר, ואסר כ"ף השמוש, כמו גור אריה יהודה (בראשית מט ט); ישאכר חמר גרם (שם יד) והדומים להם. ואמר דוד כנגד השונאים המגלים אותו: **ביי' חסיתי** איכל מקום. אף על פי שאני בורח **ביי' חסיתי** שיושיעני; אבל אתם איך **תאמרו לנפשי שתנוד**?

(ב) כִּי הִנֵּה הָרְשָׁעִים יִדְרְכוּן קָשֶׁת כמו שאתם מגלים עלי כן יגלו עלי האחרים שאנוס אליהם; כי כן דרך הרשעים לדרוך **קשת**

כּוֹנְנוּ חִצָּם עַל יֶתֶר ולכונן חצם על יתר הקשת.
לִירוֹת בְּמוֹ אֹפֶל כלומר בהסתר.

לְיִשְׁרֵי לֵב: כמוכי היום שאין בי עון. ואומר לירות ואינם יוריס, כי אינם מועילים מעשיהם ומחשבותם כי ביי' חסיתי. והדרש (בקצת שנוי לשון שוחר טוב במקומו) מפרש הענין הזה על ישראל. בשעה שגלו ישראל היו אומות העולם שמחים עליהם להגלותם ממקומם. נודי אין כתיב כאן אלא נודו כלפי מעלה וכלפי מטה. כלפי מעלה: כלפור כודדת מקנה כן איש כודד ממקומו (משלי כז ח); ואין איש אלא הקדוש ברוך הוא, שנאמר (שמות טו ג) יי' איש מלחמה, ואין מקומו אלא בית המקדש שנאמר (מזמור קלב יד) זאת מנוחתי עדי עד. כלפי מטה: ישראל. כי הנה הרשעים, ידרכון קשת כוננו חצם על יתר, ר' ברכיה בשם רבי אבא אמר: זה שבנא ויואח. מה עשו? כתבו אגרת והכוה בחץ ופשטוה לסנחריב בעד החלון, וכתוב בה: כל ישראל מבקשים להשליך לך; ושעיה וחזקיה אין מניחים אותם. לירות במו אופל לישרי לב לשבר שני ישרי לב חזקיה וישעיה.

(ג) כִּי הַשָּׁתוֹת יֶהֱרָסוּן מה אם הצדיקים שהשתיתו עולמך, ומה אבן שתיה שמונה הושתת העולם עמדו הרשעים ופגלו אותה

צַדִּיק מַה פָּעָל: מה פעלה פעלת לפעלי מלות?! (קצור משוחר טוב במקומו). כי השתות יהרסון השתות הם היסודות כמו והיו שתתיה מדכאים (ישעיהו יט י) וחסופי שת (שם כ ד). או פרושו: רשתות ומלודות; ויהיה זה או זה משל על המחשבות והעלות. צדיק מה פעל: כי מחשבות הרשעים יהרסון ולא יזדמן להם מה שחשבו לעשות, והצדיק יהיה לו מה שפעל כלומר יגמלהו יי' כצדקו.

(ד) יְהוָה בְּהֵיכַל קָדְשׁוֹ היכל קדשו הם השמים.

יְהוָה בַּשָּׁמַיִם כִּסְאוֹ הוא כפל דבר. כלומר אף על פי שבשמים כסאו

עֵינָיו יֶחֱזוּ עַפְעַפָּיו יִבְחֲנוּ בְּנֵי אָדָם: על דרך כי רם יי' ושפל יראה (מזמור קלח ו) ויגמול לצדיק ולרשע לכל אחד ואחד כפי מעשיו.

(ה) יְהוָה צַדִּיק יִבְחָן על דרך כי את אשר יאהב יי' יוכיח (משלי ג יב), ויביא עליו צרות ויבחנו לעיני העולם להראות לדקו לבני האדם, כי לא ימות לעולם לבדו בעבור הצרות, וינקהו מפשעיו;

וְרָשָׁע וְאֹהֵב חָמָס שָׂנְאָה נַפְשׁוֹ: אבל הרשע ואהב חמס שנאה נפשו מלהוכיח, כי לא יקבל תוכחות עד בא עתו ויאבידהו מן העולם. וזהו שאמר:

(ו) יַמְטֵר עַל רְשָׁעִים פַּחִים מן פח יקוש (הושע ט ח). ואומר: ימטר לפי שהגזרות באות מן השמים. ויש מפרשים (תרגום ורשי): פחים כמו פחם לגחלים (משלי כו כא); והוא משקל אחר. והחכם רבי אברהם בן עזרא פרש: כמו רקעי פחים (במדבר יז ג), והם כדמות אבנים שולפות יורדות עם המטר.

אֵשׁ וְגָפְרִית וְרוּחַ זְלָעָפוֹת זלעפות הזי"ן בחיר"ק והעי"ן בקמ"ץ מן זלעפה אחזתני (מזמור קיט נג): ענין רעדה, או ענין שרפה.

מְנָת כּוֹסָם: פרוסו: חלקם. וכן ונכת חלקי וכוסי (שם טז ה). ונסוך מנת אל החלק ואל הכוס, אף על פי שהם ענין אחד, כמו אדונת עפר (דניאל יב ב); ונטיט היון (מזמור מ ג). או זה לפי כי מנת יש בו ענין הזמנה גם כן.

(ז) כִּי צַדִּיק יְהוָה צְדָקוֹת אָהֵב צדקות איש צדקות כמו ואני תפלה (שם קט ד) יָשָׁר יֶחֱזוּ פָנִימוֹ: ואיש ישר יחזו פניו על דרך ופניתי אליכם (ויקרא כו ט). פנימו כמו פניו; וכן כי יסכן עליו ונשכיל (איוב כב ב) כמו עליו. או פרוש ישר יחזו פנימו: על דרך אני בלדק אחזה פניך (מזמור יז טו). או פרוש פנימו: פניהם כמשמעו, כי ע"ם וא"ו לשון רבים. ופרוסו: כי פני הצדיקים יחזו האל שהוא ישר. ובדרש (שוחר טוב בשנוי קצת): לא היה לו לומר אלא ישרים יחזו פניו, או ישר יחזה פניו: ומה ישר יחזו פנימו? אלא לישרו של עולם יחזו פניהם של ישרים.

מזמור יב

(א) לַמְנַצֵּחַ עַל הַשְּׁמִינִית מִזְמוֹר לְדָוִד: כבר פרשתי טעם על השמינית (מזמור ד); וזה המזמור נאמר ברוח הקדש על העתיד על דור שהיו ונתגברים הרשעים על העניים ואמר:

(ב) הוֹשִׁיעָה יְהוָה כִּי גָמַר חָסִיד כִּי פַסּוּ אֱמוּנִים מִבְּנֵי אָדָם: כלומר: החסידים ואנשי האמונה גמרו ופסו, ולוד אנשי הדור הזה הם רשעים, ויעריצו קוד על העניים והחלושים; לפיכך לריך תשועת יי' להושיעם וילדם.

(ג) שָׁוְא יְדַבְּרוּ אִישׁ אֶת רֵעֵהוּ כי יאמרו בפיהם ומה שאין בלבם; וזהו שוא. שְׂפַת חֲלָקוֹת חלקות שם; ואם יהיה תאר יהיה חסר המתואר: אמרות חלקות. בְּלֵב וָלֵב יְדַבֵּרוּ: שמרמים עלמם בדבריהם בלב אחד לטובה, ולבם לרעה.

(ד) יַכְרֵת יְהוָה כָּל שִׂפְתֵי חֲלָקוֹת דרך נבואה או תפלה.

לָשׁוֹן מְדַבֶּרֶת גְּדֹלוֹת: גדלות: דברות גדולות, או גבוהות; וכן כעדר הקלובות (שיר ד ב); ומאכלו ברואה (חבקוק א טז), והדומים להם.

(ה) אֲשֶׁר אָמְרוּ לִלְשֹׁנֵנוּ נַגְבִּיר שְׂפָתֵינוּ אִתָּנוּ מִי אָדוֹן לָנוּ: ללשננו בעבור לשנכו, כמו אמרי לי אחי הוא (בראשית כ יג).

(ו) מִשֹּׁד עֲנִיִּים שאני רואה,

מֵאֲנַקַת אֶבְיוֹנִים שאני שומע,

עַתָּה אָקוּם יֹאמַר יְהוָה להושיעם; ויאמר יי' הוא דרך נבואה

אָשִׁית בְּיֶשַׁע יָפִיחַ לוֹ: אשית העניים בישע ומאשר יפיח להם, כלומר: אושיעם ומאשר ילידו להם פחים ללכדם; וכן יפיחו קריה (משלי כט ח) ילידו פח.

(ז) אִמְרוֹת יְהוָה אֲמָרוֹת טְהֹרוֹת ואם תאמרו כי הם שיאמר יי' לא יקום; לא כן, כי אמרות יי' אמרות טהורות, אין בהן שיג, כי כלן אמת, והן כמו כֶּסֶף צָרוּף בַּעֲלִיל לָאָרֶץ יכבסף שהוא

מְזֻקָּק שִׁבְעָתָיִם: ופרוש **בעליל לארץ** כמו בעל הארץ, ופרושו: אדון הארץ, והבי"ת שרש והוא כפול למ"ד הפעל בשקל סגריר וכלומר: האמרות האלה הן **ככסף צרוף** מאדון כל הארץ. ולמ"ד **לארץ** כלמ"ד הרגו לאבנר (שמואל ב ג ל); השלשי לאבשלום (דברי הימים א ג ב), או תהיה במקום ה"א הידיעה. ויש מפרשים (תרגום ורשי) **בעליל** הבי"ת שמוש, ופרושו: עליון ומשובח, כלומר: **ככסף צרוף** במשובח שבעפר שעושין ממנו הכור. ורבותינו, זכרם לברכה, פרשו, (משנת ראש השנה א ה) **עליל** מקום הנראה והנגלה, באמרם: בין שנראה בעליל. ואמרו (שם בבלי כא ב): מאי משמע דהאי עליל לישנא דגלוי הוא? דכתיב **בעליל לארץ.** ופרוש **שבעתים** פעמים רבות כפולות; כי מספר שבע ושבעה יבא בענין מספר רב, כמו שבע כחטאתיכם (ויקרא כו כא); שבע יפול צדיק וקם (משלי כד טז) שבעה עינים (זכריה ג ט). וכן **שבעתים** פעמים רבות כפולות; וכן שבעתים יקם (בראשית ד טו).

(ח) **אַתָּה יְהוָֹה תִּשְׁמְרֵם** תשמור העניים. ואמר **תִּצְּרֶנּוּ** לשון יחיד על כל עני ועני, במקום שיהיה שם בין העושקים.

מִן הַדּוֹר זוּ מזה הדור, שהם רשעים, **תשמרם לְעוֹלָם:** בכל דור ודור.

(ט) **סָבִיב רְשָׁעִים יִתְהַלָּכוּן** כי הרשעים יתהלכון סביב לצדיקים להרע להם, לפיכך צריך שתשמרם מהם.

כְּרוּם זֻלּוּת לִבְנֵי אָדָם: כשיתרוממו הרשעים הוא **זלות** ושפלות **לבני אדם;** על דרך ובמשל רשע יאנח עם (משלי כט ב). **וזלות** הפך הכבוד; והזי"ן בקבו"ץ שפתים.

מזמור יג

(א) **לַמְנַצֵּחַ מִזְמוֹר לְדָוִד:** זה המזמור אמרו דוד בעת שהיה בצרה מאויביו או נאמר על לשון הגלות; והוא הנכון.

(ב) **עַד אָנָה יְהוָֹה תִּשְׁכָּחֵנִי נֶצַח** כמו עד מתי **תשכחני.** לפי שתניחני ביד אויבי זה כמה שנים יאמרו האמות כי שכחתני.

עַד אָנָה תַּסְתִּיר אֶת פָּנֶיךָ מִמֶּנִּי: או יודע אתה בעניי **ותסתיר פניך ממני,** שלא תרצה לפנות אלי. ובדרש (שוחר טוב בשנויים): זה הוא שאמר הכתוב (זכריה ז יג) ויהי כאשר קרא ולא שמעו כן יקראו ולא אשמע. אמר רבי יצחק: מדה כנגד מדה. אמר הקדוש ברוך הוא לפי שאמרתי ארבע פעמים עד אנה: עד אנה מאנתם (שמות טז כח); עד אנה ינאצני (במדבר יד יא); ועד אנה לא יאמינו בי (שם); עד מתי לעדה הרעה הזאת (שם כז): כך אני עתיד למסור אתכם ביד ארבע מלכיות, ואתם תצעקו לפני ארבע פעמים: **עד אנה יי' תשכחני נצח** בבבל; **עד אנה תסתיר את פניך ממני** במדי; **עד אנה אשית עצות בנפשי** (למטה ג) ביון; **עד אנה ירום איבי עלי** (שם), באדום.

(ג) עַד אָנָה אָשִׁית עד אנה אצטרך להשית
עֵצוֹת בְּנַפְשִׁי איך אמלט מהצרה שאני בה?
יָגוֹן בִּלְבָבִי יוֹמָם אפילו היום שאדם מתעסק בצרכי העולם ושוכח יגונו אני
לא כן; וכי כל כך הן צרותי רבות, כי לא יסור יגון מלבי יומם!
עַד אָנָה יָרוּם אֹיְבִי עָלָי: שהוא מושל בי?
(ד) הַבִּיטָה עֲנֵנִי יְהוָה אֱלֹהָי כנגד מה שאמר: תסתיר את פניך ממני אמר:
הביטה עננני יי׳ אלהי; אתה יי׳ והיכלת בידך להושיעני, ואתה אלהי ושופט
משפטי ויד איבי.
הָאִירָה עֵינַי פֶּן אִישַׁן הַמָּוֶת: כי אני בחשכה בתרדמת הגלות והצרות, וקודם
שאישן שנת המות עננני והאירה עיני.
(ה) פֶּן יֹאמַר אֹיְבִי יְכָלְתִּיו צָרַי יָגִילוּ כִּי אֶמּוֹט: יכלתיו יכלתי לו, ולא יקום
ותחתי עוד.
(ו) וַאֲנִי בְּחַסְדְּךָ בָטַחְתִּי הם חושבים כי אין לי תושיע; ואני בחסדך בטחתי
שתושיעני.
יָגֵל לִבִּי בִּישׁוּעָתֶךָ כנגד צרי יגילו כי אמוט. וכשתושיעני יגל לבי, והם יאבדו.
אָשִׁירָה לַיהוָה אז כשיושיעני אשירה ליי׳ ואומר לו הודאות.
כִּי גָמַל עָלָי: ולא ישנתי שנת המות. ובדרש (שוחר טוב): כנגד ארבע לעקות
ארבע כוסות: ואני בחסדך בטחתי נגבל; יגל לבי בישועתך בגדי; אשירה
ליי׳ ביון; כי גמל עלי באדום.

מזמור יד

(א) לַמְנַצֵּחַ לְדָוִד זה המזמור גם כן הוא על לשון הגלות.
אָמַר נָבָל בְּלִבּוֹ אֵין אֱלֹהִים נבל הוא מלך האומות שישראל בידן, והושב בלבו
בהרעו לישראל ובכעסו אותם, כי אין אלהים ואין שופט ודין בעולם לשלם לאיש
כמעשהו.
הִשְׁחִיתוּ הוא ועמו.
הִתְעִיבוּ עֲלִילָה עשו מעשה תועבה.
אֵין עֹשֵׂה טוֹב: אין בהם אחד שיעשה טוב אלא כלם השחיתו מעשיהם, וכל
מעשיהם הם לרעה, כי חשבו כי אין רואה יי׳.
(ב) יְהוָה מִשָּׁמַיִם הִשְׁקִיף עַל בְּנֵי אָדָם אף על פי שהוא גבה עליהם ונעתר
מעיניהם הוא משקיף עליהם ומשגיח
לִרְאוֹת הֲיֵשׁ מַשְׂכִּיל דֹּרֵשׁ אֶת אֱלֹהִים: אם יש בהם משכיל אחד שידרוש
אלהים, ויחשוב כי יש אלהים שופטים; והנה
(ג) הַכֹּל סָר סר ונדרך הטובה. ויש מפרשים כמו סג כמו שאמר בספר השני
(מזמור נג ד): כלו סג; והוא מן נסגו אחור (ישעיהו מב יז), והעניין אחד; והגיע״ל

רי"ש בא"ת ב"ש ג"ר. ויש מפרשים מתרגום ויבאש וסרי (שמות ז כא ומקומות אחרים). וכן אמר:

יַחְדָּו נֶאֱלָחוּ שעניכו נתעבו ונבאשו; הפוך מן סיר אשר אלאתה בה (יחזקאל. כד ו) שפרושו: זוהמא; וכן אף כי נתעב ונאלח (איוב טו טז)

אֵין עֹשֵׂה טוֹב אֵין גַּם אֶחָד: אפילו אחד; וכן גם לרעהו ישנא רש (משלי יד כ).

(ד) **הֲלֹא יָדְעוּ כָּל פֹּעֲלֵי אָוֶן הלא** על דרך תימה: איך הם הכל סכלים **ולא ידעו!** ופרושו: אין להם דעה ובינה כשהם אומרים, כי אין רואה ואין יודע מעשיהם כל אלה שהם **פעלי און** ומריעים לישראל.

אֹכְלֵי עַמִּי אָכְלוּ לֶחֶם ואכלים עמי כמו שיאכלו הלחם.

יְהוָֹה לֹא קָרָאוּ: כלומר לא עלה בלבם, כי יי' רואה אותם; לפיכך **לא קראו** אותו. ויש מפרשים: לפי שהם **אכלי עמי** ועדין **אכלו לחם**, כלומר: כי לא מתו ולא נענשו חשבו כי לית דין ולית דין; לפיכך יי' **לא קראו**. ויש מפרשים **לא קראו**: שעומדים ברשעם, ואינם חוזרים בתשובה.

(ה) **שָׁם פָּחֲדוּ פָחַד פחדו** כמו יפחדו. אמר: כי שם במקום גדולתם וגאותם יפחדו עוד **פחד** וידעו

כִּי אֱלֹהִים בְּדוֹר צַדִּיק: עמהם יהיה ובעזרתם.

(ו) **עֲצַת עָנִי תָבִישׁוּ** ועתה **עצת עני תבישו**,

כִּי יְהוָֹה מַחְסֵהוּ: לפי ששם יי' **מחסהו**; וזהו עצתו ודעתו להמלט מידכם, כי אין לו מחסה אחר, ואתם מבישים עצתו לפי שאין אתם רואים העונש במהרה, ואומרים לענייס: איה אלהיכם יקומו ויעזרכם (דברים לב לח)!

(ז) **מִי יִתֵּן מִצִּיּוֹן יְשׁוּעַת יִשְׂרָאֵל** לפי שציון ראש ממלכת ישראל, ושם שכן הכבוד, אומר: **כי מציון** תבוא **ישועת ישראל**. ואומר: **מי יתן** שיהיה בקרוב; או **מי יתן** שנזכה, ונראה הישועה

בְּשׁוּב יְהוָֹה שְׁבוּת עַמּוֹ; ואז

יָגֵל יַעֲקֹב יִשְׂמַח יִשְׂרָאֵל: כי עתה הם ביגון ובאבל בגלות. ופרוש **בשוב**: פעל יוצא, כמו בהשיב, או פרושו: בהניח, מן בשובה ונחת תושעון (ישעיהו ל טו).

מזמור טו

(א) **מִזְמוֹר לְדָוִד יְהוָֹה מִי יָגוּר בְּאָהֳלֶךָ וּמִי*) יִשְׁכֹּן בְּהַר קָדְשֶׁךָ:** אהלך הם השמים; וכנה אותם באהל, לפי שהם מתוחים כאהל; **יהר קדשך** הוא הר המוריה ששם בית המקדש, לפי שהוא המקום הנכבד בארץ. וכן כנה אותם בהיכל כמו שאמר (מזמור יא ד) יי' בהיכל קדשו, יי' בשמים כסאו כמו שפרשנו. וכן ישמע מהיכלו קולי (שם יח ז). **ומי יגור, ומי ישכן** הם על הנשמה

---

*) הוא"ו נתוספה על ידי הסופר השני; והאיש הזה היה, כפי הנראה, מדקדק גדול ועצום.

העליונה. ואמר: מי שעשה המעשים האלה בחייו תשכן נשמתו במקום הכבוד אחר מותו. ומה הם המעשים?

(ב) **הוֹלֵךְ תָּמִים** אם **תמים** הוא תאר רצונו לומר: **הולך** בדרך **תמים**, כמו הלך בדרך תמים הוא ישרתני (שם קא ו); ואם הוא שם, כמו אם באמת ובתמים (שופטים ט טז), רצונו לומר: הולך בתמימות, כמו ואני בתמי אלך (מזמור כו א): והענין אחד. ו**התמים** הוא מי שיתעסק בעניני העולם הזה בדרך תמימות, שלא יעמיק במחשבתו בתחבולות העולם.

וּפֹעֵל צֶדֶק שכל מעשיו יעשה **בצדק**. ותורות האדם: עשה ולא תעשה הם על שלשה פנים, האחד במעשה והאחד בלשון, והאחד בלב. והנה זכר המעשה;

וְדֹבֵר אֱמֶת בִּלְבָבוֹ: וזהו הלשון והלב. אמר: שהוא **דבר אמת**, לעולם לא ימצא שקר בדבריו. ו**האמת** שידבר בפיו הוא **בלבבו**, כי אינו אומר אחד בפה ואחד בלב. וכמו שדברי פיו **אמת** כן הן מחשבות **לבבו**. ויכלל גם כן בזה שאמר **ודבר אמת בלבבו** שיקייס מה שחשב **בלבבו** לעשות טובה; וזה בענין משא ומתן. כלומר: אין צריך לומר כי מה שמדבר בפיו מקים, אלא אפילו מה שחושב מקים, וישים אמת מחשבתו. ויכלל בו גם כן גדל מציאות האל ויחודו שהוא **אמת**, **ודבר** אותו בפיו, וחושב אותו **בלבבו** להבינו על דרך המופת כמו שתורה אותו החכמה.

(ג) **לֹא רָגַל עַל לְשֹׁנוֹ** בזה הפסוק אמר מצות לא תעשה בלשון ובמעשה, אבל בלב לא היה צריך להזכיר כי כבר אמר: **ודבר אמת בלבבו**; ואם מחשבותיו אמת וצדק, אין רע במחשבותיו. ואמר: **לא רגל על לשנו** ולא אמר שאר מצות לא תעשה שהן בלשון, כמו לא תענה ברעך (שמות כ טז); אלהים לא תקלל (שם כב כז) והדומין להן, כי אמר אותה שהיא אמת, וכל שכן האחרות; כי הרכילות אף על פי שהיא אמת, יצא רע גדול ממנה. ולפיכך אמר **ודבר אמת בלבבו**, כי האמת שהיא רעה לא ידבר, והיא הרכילות.

לֹא עָשָׂה לְרֵעֵהוּ רָעָה ורעהו וקרבו הוא שיש לו משא ומתן עמו או שכנו. ובאמרו כי **לא עשה לרעהו רעה** אינו אומר, כי לאחרים עשה, אלא דבר הכתוב על ההוה; כמו ולא תונו איש את עמיתו (ויקרא כה יז), אינו אומר, כי מותר לו להונות אדם אחר שהוא נכרי שאינו עמיתו. וכן לא תענה ברעך עד שקר (שמות כ טז), אינו אומר, כי באחר שאינו רעו מותר להעיד עדות שקר; אלא לפי שמשאו ומתנו ועסקיו עמו. וכן הוא מנהג הלשון בהרבה מקומות. ובאמרו: **לא עשה לרעהו רעה** כלל כל מצות לא תעשה שבין אדם לחברו. ואמר בתורת הלשון:

וְחֶרְפָּה לֹא נָשָׂא עַל קְרֹבוֹ: שלא חרף וגדף אדם, אף על פי שהוא גדפהו או הרע לו. ואמר: **נשא** בנטילת הלשון, כמו לא תשא את שם יי' אלהיך לשוא (שמות כ ז); לא תשא שמע שוא (שם כג א). ובאמרו: **קרבו** הוא הדין לאחר, אלא שדבר על ההוה כמו שפרשנו. **וקרבו** כמו **רעהו**, שהוא קרוב אליו במשאו ובמתנו, או שכנו קרוב מן השאר, כי דברי האדם ועסקיו ברוב עם אלו.

(ד) **נִבְזֶה בְּעֵינָיו נִמְאָס** וספר ממדותיו הטובות עוד: כי אף על פי שהוא **הלך תמים ופעל צדק ודבר אמת** אינו מתגאה בזה, אלא **נבזה** הוא **בעיניו**

ונמאס, וחושב בלבבו כי לא יעשה אחת מני אלף ממה שיש עליו חובה לעשות לכבוד הבורא.

וְאֶת יִרְאֵי יְהוָֹה יְכַבֵּד הוא **נבזה בעיניו ומכבד יראי** יי'; כי כל הטובות שעשה הוא אינו חושבן לכלום כגד מה שחושב שיש לו לעשות, והטובות שיעשה זולתו יחשבן לדברים גדולים. ויחשוב שיש **ליראי** יי' זולתו מעלה עליו, ושהם ירא'ים השם יותר ממנו וכותן להם מעלה עליו **ומכבד** אותם. ואמר עוד ממדותיו הטובות: **נִשְׁבַּע לְהָרַע** ופרוש **להרע: להרע** לגופו בלוס ובהפרד מן התענוגים; וכן לחסר כסו לצדקה ולמצוה.

וְלֹא יָמִר:*) מה שנשבע אף על פי שמריע לגופו. **ולא ימר**, אלא יקים כמו שאמר. ומה שאמר: **נשבע**, לפי שהוא דבר קשה כנגד הגוף, **נשבע**, כדי שלא יטרידהו יצר הרע שלא לעשות. וכן אמר דוד (מזמור קיט קו) נשבעתי ואקימה לשמר משפטי צדקך.

(ה) **כַּסְפּוֹ לֹא נָתַן בְּנֶשֶׁךְ** כבר אמר: **לא עשה לרעהו רעה**, ובכללו שלא הונה אותו ולא גזלו ולא גנב ממנו; ועתה אמר: שאפילו ברצונו לא לקח ממונו בדבר שיש בו אסור, והוא **הנשך**. כי אף על פי שנותן לו ברצונו מוכרח הוא לתן, לפי שיצריך ללות ממנו; והנה הוא מחזיר ממונו והנשך יותר. והנה לוקח ממון חברו שלא כדין, אף על פי שהוא ברצונו. ולפי שהמעשה הזה יהיה אדם רגיל בו כי אין אדם קורא עליו חמס כמו על הגזלה ועל הגנבה, לפיכך החמירה עליו התורה, והזהירה בו הרבה. והנביאים כתבו אותו עם החמורות. והרגיל בו יצא במעט זמן ממונו. ודוד ויחזקאל לא אסרו אלא מה שאסרה התורה; והתורה לא אסרה אלא לישראל, אבל לנכרי מותר כמו שנאמר (דברים כג כא): לנכרי תשיך. ולא נאמר כן בגזלה וגנבה ובאבדה ובאונאה, כי אפילו לנכרי אסור להונותו או לגזלו או לגנוב ממונו; אבל הנשך שהוא לוקח ממנו ברצונו ובדעתו מותר. כי ישראל חיב לעשות חסד עם ישראל חברו, וההלואה בלא נשך הוא חסד וטובה; ויותר טובה במקומות מן המתנה, כי הרבה אנשים יבושו לקחת המתנה ולא יבושו לקחת ההלואה. ולא כן ישראל עם הגוי, כי אינו חיב לעשות עמו חסד ולהלות לו ממונו בחנם, כי ברוב הם שונאים ישראל. אבל בודאי אם עושה הגוי חסד וטובה עם ישראל חיב לעשות הישראל גם כן עמו חסד ולהטיב לו. והרחבתי לך בזה כדי שתמצא בו תשובה לנצרים שאומרים כי דוד לא הפריש בין ישראל לגוי, אלא כל רבית אסור**). וזה לא יתכן בו, כי דוד לא אסר מה שהתיר משה רבנו על פי האל: והנה אמרה התורה (דברים יג ב): לא תסף עליו ולא תגרע ממנו. **וְשֹׁחַד עַל נָקִי לֹא לָקַח** גם זה הממון ברצון הנותנו; ואם להטות דין כבר אמר: **לא עשה לרעהו רעה** וזה בכללו. אלא אפילו לא הטה הדין כי נקי הוא

---

*) נכתב בצדו במסורת שבין העמודים: חס' ל. **) ואלו הן דברי המדרש על תהלים (שוחר טוב מזמור יז): כספו לא נתן בנשך: אפילו רבית דגוי. ולזה מסכים גם הבבלי (מכות כד א): אפילו ברבית גוי. והאנשים האלו היו הגוים אשר לא שמעו (מיכה ה יד); קל וחומר אחינו הנצרים המודים באלהי השמים, שמחויבים אנו לעשות עמהם חסד בכל כחנו!

בדין, אלא שהנותן לא חשב כי יעשה כן, אף על פי כן לא לקח ממון מבעל דין לעולם, כמו שאמר שמואל הנביא לפי שהיה שופט את ישראל (שמואל א יב ג): את שור מי לקחתי וגומר.

עֹשֵׂה אֵלֶּה עשה אלה הטובות שאמרנו

לֹא יִמּוֹט לְעוֹלָם: אפילו במותו **לא ימוט**, כי תשכון נפשו במקום הכבוד.

מזמור טז

(א) **מִכְתָּם לְדָוִד** כבר כתבנו במזמור **בקראי ענני** (ד) טעם **מכתם**.

שָׁמְרֵנִי השי"ן נמשכת בגעי"א.

אֵל אתה יי' **אל** ויכול. לפיכך אני קורא אליך שתשמרני

כִּי חָסִיתִי בָךְ: ולא בזולתך.

(ב) **אָמַרְתְּ לַיהוָֹה אֲדֹנָי אַתָּה** כנגד נפשו מדבר ואומר: **אמרת** והודית **ליי'**, כי הוא אלהיך **ואדניך** וכן הדין עליך; ותאמרי לו גם כן:

טוֹבָתִי בַּל עָלֶיךָ: פרשו בו (רשי ורבי משה הכהן גיקטלא): הטובה שאתה עושה לי אינה מוטלת עליך לעשות, כי אינני כדאי, אלא הכל הוא חסד מאתך. ואדני אבי, זכרו לברכה, פרש: הטובה שאני עושה אינה עליך; כלומר: אינה מגעת עדיך, כי לא יתכן ולא יועיל ולא יתן לך, אלא

(ג) **לִקְדוֹשִׁים אֲשֶׁר בָּאָרֶץ הֵמָּה** ובא על דרך לאיש כמוך רשעך וגומר (איוב לה ח). ולאהבתי אותך אני אוהב אותם שהם **קדושים** ואני מטיב להם.

וְאַדִּירֵי כָּל חֶפְצִי בָם: לאותם שהם **אדירי** לב מכל בני אדם, וטובים מהם, **חפצי בהם** להטיב להם, בעבור שהם שומרים ועושים מצותיך. ומפני זה קראם: **קדושים ואדירים**. ולפרוש הראשון יפרשו **לקדושים** כן: אינני ראוי לטובתך, אלא **לקדושים** היא ראויה טובתך. ולפי דעתי: טעם **לקדושים** דבק עם **אמרת ליי'**, כלומר אחרי שתאמרי **ליי'** כי הוא **אדוניך**, תאמרי גם כן **לקדושים אשר בארץ המה**, שתכנעי לפניהם, ותתני להם מעלה עליך ותלמדי ממעשיהם; והכל לתכלית שתלמדי אהבת האל. ועל דרך הזה אמרו רבותינו, זכרם לברכה (בבלי פסחים כב ב): את יי' אלהיך תירא (דברים ו יג) לרבות תלמידי חכמים. ואמר: **אשר בארץ** כלומר, הקדושים שתמצאי בדרכך לכי אחרי עקבותיהם ותלמדי ממעשיהם. **ואדירי** איננו סמוך לפי דעתי, כי ימצאו כמותו כמו חלוני שקפים (מלכים א ו ד); נטעי נעמנים (ישעיהו יז י) והדומים להם. ופרוש **קדושים ואדירים** שכל **חפצי בהם** לאהבה אותם וללכת בדרכיהם. **לקדושים אשר בארץ המה**: דרך הקדושים עובדי האל אהבתי, ודרך זולתם שעובדים לאל אחר שנאתי; ואומר אני:

(ד) **יִרְבּוּ עַצְּבוֹתָם אַחֵר מָהָרוּ** מאותם האנשים שממהרים לאל **אחר**. **מהרו** זה לבדו מבנין הקל מענין מהרה; ואפשר שיהיה מענין מהר ומתן (בראשית לד יב); כמו מהר ימהרנה לו (שמות כב טו). או פרוש **אחר מהרו** כלומר: אני אהיה דבק **בקדושים ובאדירים**

וירבו עצבות האנשים, עצבות המהרים אל אנשים זולתם ללכת בדרכים אחרות שאינן דרכי יי', וזהו הנכון.

בַּל אַסִּיךְ נִסְכֵּיהֶם מִדָּם חלילה לי שאסיך נסכיהם שהם מדם; על דרך והבאתם גזול (מלאכי א יג) כלומר: נסכיהם איכם יין אלא דם; כי העולה והנסכים עם מעשים רעים לא יועילו ולא ילילו, אבל ירעו, כמו שאמר: זבח רשעים תועבה (משלי כא כז).

וּבַל אֶשָּׂא אֶת שְׁמוֹתָם עַל שְׂפָתָי: ואפילו שמות האנשים האלה לא אעלה על שפתי.

(ה) יְהוָה מְנָת חֶלְקִי וְכוֹסִי אין לי חלק אחר זולתו כמו אלה האנשים שחלקם ומנתם הכסף והזהב ותענוגי העולם, אבל אני יי' מנת חלקי וכוסי. והמנה והחלק והכוס והגורל אחד, אלא כפל הענין בדמות שונות לחזק הדבר כמנהג הלשון; כלומר: כי בכל דברי ובכל עסקי הוא חלקי ואליו כונתי. ופרוש

אַתָּה תּוֹמִיךְ גּוֹרָלִי: אתה עזרתני שבחרתי זה החלק לעלמי כמו שאמרו (בבלי יומא לח ב): בא לטהר מטיעין אותו. ומלת תומיך בחיר"ק כמו בלר"י; וכן הנני יוסף עוד יוסיף (ישעיהו לח ה); הנני יוסף להפליא בחיר"ק כמו בלר"י (שם כט יד).

(ו) חֲבָלִים נָפְלוּ לִי בַּנְּעִימִים החלקים שנפלו לי במקומות נעימים נפלו לי ובדעות טובות ונכונות.

אַף נַחֲלַת שָׁפְרָה עָלָי: התי"ו במקום ה"א ואינו סמוך; וכמוהו עזי וזמרת יה (שמות טו ב; ישעיהו יב ב; מזמור קיח יד); הבה לנו עזרת מלך (שם ס יג); איך לא עזבה עיר תהלת (ירמיהו מט כה) והדומים להם. ועמש אף: כי דרך אנשי העולם כשיחלקו ביניהם, שכל אחד מקנא חלק חברו וידמה בעיניו, כי חלק חברו טוב מחלקו; ולא כן אני, אף כי עלי שפרה נחלתי וחלקי, ואינני מקנא לאחר כי עמי החלק הטוב.

(ז) אֲבָרֵךְ אֶת יְהוָה אֲשֶׁר יְעָצָנִי כמו שפרשנו אתה תומיך גורלי.

אַף לֵילוֹת זאת היתה לי תחלה מאת יי' שהוא יעצני וקיבני בבחרי זה החלק הטוב לעלמי; וגם כן אני בעלמי בכל יום

יִסְּרוּנִי כִלְיוֹתָי: שלא אעזוב זאת הדרך אלא אחזיק בה בכל כח. ואמר לילות, כי בלילה יתבודד האדם מעסקי העולם ויעלא לבו פנוי. ואמר כליותי, כי הן היועצות כמו שאמרו (בבלי ברכות סא א): כליות יועצות לב ובין.

(ח) שִׁוִּיתִי יְהוָה לְנֶגְדִּי תָמִיד בכל דרכי אזכרנו. כדבר שהוא נגד האדם תמיד, שלא יסור מעיניו ומלבו, כן שמתי כבוד האל תמיד לנגדי, כי יודע אני כי הוא מימיני ובעזרתי; לפיכך לא אמוט בכל אשר אלך ואלא. והרב רבי משה בן מיימון זכרו לברכה, פרש (מורה הנבוכים ג נא):

כִּי מִימִינִי כאלו הוא יד ימיני שלא יסכה אותה האדם בהרף עין לקלות תנועתה ומפני זה

בַּל אֶמּוֹט: כלומר לא אפול.

(ט) לָכֵן שָׂמַח לִבִּי לפי שמעתיך נגדי תמיד שמח לבי.
וַיָּגֶל כְּבוֹדִי והוא הנשמה שהיא כבוד הגוף, כי בטוח אני כי בהפרדה מן הגוף תדבק אל בורא.
אַף בְּשָׂרִי בעודני בחיים
יִשְׁכֹּן לָבֶטַח: שתלינני ובכל כוח. ובדרש (שוחר טוב ובבלי בבא בתרא יז א): אחר מיתה, אלא שלנה בו רוח ותולעה.

(י) כִּי לֹא תַעֲזֹב נַפְשִׁי לִשְׁאוֹל לֹא תִתֵּן חֲסִידְךָ*) לִרְאוֹת שָׁחַת: כי ידעתי כי בחיי בחיים, והוא הדרך הישרה שאני בה — וזה שאמר חסידך — ; ידעתי כי לא תעזב נפשי לרדת שאול עם הגוף אלא תקיימנה אל כבודך. ובדרש (שוחר טוב): כל מי שמוצא קללתו ומותק בדין שיקרא חסיד. לא תתן כפל הענין בעלות שוכות.

(יא) תּוֹדִיעֵנִי אֹרַח חַיִּים שֹׂבַע שְׂמָחוֹת אֶת פָּנֶיךָ נְעִמוֹת בִּימִינְךָ נֶצַח: דרך תפלה שיודיעהו האל הדרך שיזכה בה לחיי העולם הבא, כלומר: שיסכילהו וידיעהו הדרך ההיא שתחיה הנפש בהפרדה מהגוף ותזכה לשבע שמחות את פניך ולנעמות בימינך; שאותן השמחות והנעמות תהיינה נצח עד עולמי עד ואין להן הפסק, וזהו תענוג הנפש. ומעם את פניך ובימינך, כי הפנים והימין הם הכבוד כמו ישבו ישרים את פניך (מזמור קמ יד); וכן ביומין כתוב (שם קי א): שב לימיני.

מזמור יז

(א) תְּפִלָּה לְדָוִד שְׁמָעָה יְהוָה צֶדֶק הַקְשִׁיבָה רִנָּתִי הַאֲזִינָה תְּפִלָּתִי בְּלֹא שְׂפָתֵי מִרְמָה: שמעה תפלתי שהיא בצדק, שמעה אותה כי פי ולבי שוים; וזהו צדק, וזהו בלא שפתי מרמה. וכל הפסוק הוא כפל ענין בעלות שוכות. ירנתי הוא כמו לעקתי, כי המתפלל פעמים לועק בקול רנה, ופעמים מתפלל בקול דממה. וכל לשון רנה הוא לשון לעקה: ויש מהם לשירה ולשמחה, ויש מהם להכרזה, ויש לתפלה ולבקשה, ויש לבכי ולזעקה; וכל אחד יתפרש לפי מקומו.

(ב) מִלְּפָנֶיךָ מִשְׁפָּטִי יֵצֵא פרש אחרי אחר, זכרו לברכה: כי התפלה הזאת על מעשה בת שבע; ובקש מלפני הקדוש, ברוך הוא, ואמר: מלפניך משפטי יצא, זה המשפט יצא מלפניך, שלא תשפטני בו.
עֵינֶיךָ תֶּחֱזֶינָה מֵישָׁרִים: ראה מישרים שעשיתי, ואל תחזה בזה העון, ושפטני ברב זכיותי ולא בזה העון. ואמר:

(ג) בָּחַנְתָּ לִבִּי פָּקַדְתָּ לַיְלָה צְרַפְתַּנִי בַל תִּמְצָא בחותו הלילה בחנת ופקדת לבי יצרפתני ולא מצאתני רקי. ואמר:

---

*) כך הוא בכתב יד שלפנינו.

זַמֹּתִי בַּל יַעֲבָר פִּי: מה שחשבתי לומר בחנני יי' ונסני (שם כו ב), הלואי שלא יעבר פי ולא הייתי אומר אותו הדבר שנתגאתי בו ונכשלתי בו. ואמר:

(ד) **לִפְעֻלּוֹת אָדָם בִּדְבַר שְׂפָתֶיךָ** במה שלוית ומנעת

אֲנִי שָׁמַרְתִּי אָרְחוֹת פָּרִיץ: כלומר: עשיתי כמעשה הרשע **והפריץ.** והחכם רבי אברהם בן עזרא פרש: **מלפניך משפטי יצא** שתענישני אם **עיניך** לא **תחזינה במישרים;** וכל זה רחוק בעיני. והקרוב אלי כי הוא כמו כי עשית משפטי ודיני (שם ט ה) שפרושו: שתקח משפטי מאויבי; וכן הוא **מלפניך משפטי יצא.** שתשפטני מאויבי. **עיניך תחזינה מישרים:** תראה **שהמישרים** עמי והעול והחמס עמהם. וכן רוב המזמור על האויבים כמו שאמר (למטה ז) ממתקוממים בימינך. ואמר (שם ט): מפני רשעים זו שדוני. תראה כי המזמור על אויביו ידבר, ובעבורם היה מבקש רחמים; ואמר שיראה האל יושר מעשיו, וכי אויביו שונאים אותו חנם. ואמר: **בחנת לבי** כי אתה בוחן לבבות וידעת אם דברי אמת. **פקדת לילה. ובלילה** בעת שיחשוב האדם בכמה ענינים שהוא פנוי מעסקי העולם ואין לו מעשה **בלילה** ובזמן שהוא ער הוא חושב, ואתה **פקדת** לבי ומחשבתי **וצרפתני** ולא מצאת בי רק טוב. וממחשבתי לא עבר דבר אלא כפי לבי, כמו שאמר: **בלא שפתי מרמה;** וזהו **זמתי בל יעבר פי.** וכמו שאני נזהר בעצמי כן אני מזהיר אחרים במה שאני רואה. וזהו שאמר: **לפעלות אדם בדבר שפתיך** במה שלוית והזהרת אני מתבונן **לפעלות אדם** ומונע מהם העברות. וזהו: **אני שמרתי ארחות פריץ,** מנעתי שלא ילך אדם **בארחות פריץ** ורשע. וכמוהו לשמר את דרך עץ החיים (בראשית ג כד), שלא ילך בה. וכן שמר הפרדס (נחמיה ב ח). ואחר שספר לפני האל יושר פיו ולבו ומעשיו התחנן לפני האל שיתמוך אשוריו שלא ימוטו לפני אויביו ואמר:

(ה) **תָּמֹךְ** מקור במקום צווי כמו שמור את יום השבת (דברים ה יב); הלוך וקראת (ירמיהו ב ב). ואמר:

אֲשֻׁרַי בְּמַעְגְּלוֹתֶיךָ כלומר **אשרי** שהם ילכו **במעגלותיך** ובדרכך **תמך** אותם.

בַּל נָמֹטוּ פְעָמָי: ומלת **נמטו** מחלוקת בקריאתה: יש ספרים שהיא דגושה בטי"ת*); ואם כן היא מבעלי הכפל, ויש ספרים שאיננה דגושה, ואם כן היא מנחי העי"ן.

(ו) **אֲנִי קְרָאתִיךָ כִּי תַעֲנֵנִי אֵל** לפיכך **קראתיך** כי בטחתי בך שתענני ואתה יכול לעזרני. וזהו טעם

הַט אָזְנְךָ לִי שְׁמַע אִמְרָתִי:

(ז) **הַפְלֵה** הפרש, כמו והפליתי ביום ההוא (שמות ח יח); ונפלינו אני ועמך מכל העם (שם לג טז).

חֲסָדֶיךָ מוֹשִׁיעַ חוֹסִים אמר: אתה שאתה **מושיע חוסים** הפרש והעבר **חסדיך**

---

*) וכן היא בכתב יד ישן נושן המסומן: Mm. 5 27 (משנת דתרטז); וגם כן בכתב יד המסומן Add. 652 (מסוף מאה השלש עשרה או מתחלת מאה הארבע עשרה למנין הרגיל) המונחים בבית עקד הספרים אשר למדרש החכמה פה.

מִמִּתְקוֹמְמִים בִּימִינֶךָ: מאותם אנשים שהם **מתקוממים בימינך**, כי כלם ידעו כי המלוכה לי מאתך והמורדים בי מורדים בך.

(ח) **שָׁמְרֵנִי כְּאִישׁוֹן בַּת עָיִן** כמו ששומר אדם **אישון עינו**, והוא השחור שממנו האור; ונקרא **אישון** לפי שנראת בו צורת איש. והוא"ו והנו"ן להקטין, לפי שהצורה היא קטנה. וכן וא"ו נו"ן שבתון שענינו על תוספת קדשה *). וכן תוספת יו"ד האמינון (שמואל ב יג כ) להקטין. וסמיכות **אישון** אל **בת**, והוא דבר אחד; **בת** הוא שם עצם, גלגל העין שממנו האור, **ואישון** הוא שם התואר לפי שנראית בו צורת איש.

וּבְצֵל**) **כְּנָפֶיךָ תַּסְתִּירֵנִי:**

(ט) **מִפְּנֵי רְשָׁעִים זוּ שַׁדּוּנִי** שמרני מפני האויבים אשר שדדו אותי. ומלת זו כענין אשר; וכן זו חטאנו לו (ישעיהו מב כד).

אֹיְבַי בְּנֶפֶשׁ יַקִּיפוּ עָלָי: ושמרני מפני **איבי** אשר **יקיפו** ויסובבו **עלי בנפשי**, כלומר: לקחת נפשי.

(י) **חֶלְבָּמוֹ סָגְרוּ פִּימוֹ דִּבְּרוּ בְּגֵאוּת:** רוב שמנם **סגר פיהם**, על כן **דברו בגאות** מרוב תענוגם.

(יא) **אַשֻּׁרֵינוּ** בדגש השי"ן; וכן אם תטה אשרי מני הדרך (איוב לא ז).

עַתָּה סְבָבוּנוּ סבבוני כתיב ביו"ד ***) וקרי בוא"ו; והוא לשון רבים עליו ועל חבריו, שהתלקטו עמו בברחו מפני שאול, ולשון יחיד על עצמו, כי הוא העקר. ואמר: **אשרינו**, כשידעו דרכנו שאנחנו בה **עתה סבבונו**, תכף ילכו אחרינו ויסובבו עלינו.

עֵינֵיהֶם יָשִׁיתוּ לִנְטוֹת בָּאָרֶץ: **עיניהם ישיתו** על דרכנו **לנטות** לנו רשתם **בארץ** ללכדנו.

(יב) **דִּמְיֹנוֹ כְּאַרְיֵה יִכְסֹף לִטְרֹף וְכִכְפִיר יֹשֵׁב בְּמִסְתָּרִים:** **דמינו** לשון יחיד על שאול. אמר כמו שאמר עליו במזמור על דברי כוש בן ימיני (ז ג) פן יטרף כאריה נפשי.

(יג) **קוּמָה יְהוָֹה** כשיבא לרדפני ולטרפני.

קַדְּמָה פָּנָיו הַכְרִיעֵהוּ שלא יהיה בו כח להרע לי.

פַּלְּטָה נַפְשִׁי מֵרָשָׁע חַרְבֶּךָ: **מרשע** שהוא **חרבך** כמו שנאמר (ישעיהו י ה): הוי אשור שבט אפי וגומר; כי החרב והפלטה ממנה מאתך הוא הכל. כמו שכתוב: מחצתי ואני ארפא (דברים לב לט).

(יד) **מִמֵּתִים יָדְךָ יְהוָֹה** ופלטה נפשי **ממתים** שהם **ידך**, רצונו לומר מכתך, כמו הנה יד יי' הויה (שמות ט ג). וכמו שקראם **חרבך** קראם **ידך**.

מִמֵּתִים מֵחֶלֶד ממתים שהם מזה העולם, שכל תאותם וחפצם בזה העולם.

חֶלְקָם בַּחַיִּים וּצְפִינְךָ****) **תְּמַלֵּא בִטְנָם חלקם** הוא **בחיי** העולם הזה, כי לא יצפו לעולם הבא, אלא **שצפונך** ועובך **תמלא בטנם** בעולם הזה.

יִשְׂבְּעוּ בָנִים ושישבעו בניהם בחייהם עמהם.

---

*) עין ספר השרשים לרבנו: ערך איש, ומה שכתב שם בשם אביו על שם אישון. **) כך הוא לפנינו. ***) בכתב יד שלפנינו הכתיב בוא"ו. ****) וצפונך קרי.

וְהִנִּיחוּ יִתְרָם לְעוֹלְלֵיהֶם: אחר מותם והם בני בניהם. ובדרש (בבלי ברכות סא ב): מפרש הפסוק על רבי עקיבא וחבריו הרוגי מלכות: אמרו מלאכי השרת לפני הקדוש ברוך הוא, רבונו של עולם, **ממתים ידך יי' ממתים מחלד?** אמר להם הקדוש, ברוך הוא, **חלקם בחיים:** חלקם בחיי העולם הבא!

(טו) **אֲנִי בְצֶדֶק אֶחֱזֶה פָנֶיךָ** אמר דוד: הרשעים אין להם חפץ בעולם הבא, ולא כך אני כי אני מצפה ומיחל לחזות **פניך** בעולם הבא. ומה שאמר: **אני בצדק**; כי **אני** מצפה ומיחל לחזות **פניך** לעולם הבא **בצדק** שאעשה בעולם הזה, לא לאכול ולהתענג כמותם.

אֶשְׂבְּעָה אמר **אשבעה** כנגד **ישבעו בנים**; הם **ישבעו** בעולם הזה, ואני **אשבעה** לעולם הבא.

בְּהָקִיץ כי לא תמות ותישן כפשי, הפך ויקנו שנת עולם (ירמיהו נא לט נז).

תְּמוּנָתֶךָ: על דרך ותמונת יי' יביט (במדבר יב ח) שהוא כמו תמונת יי' ראה; והוא השגת השכל, מכבוד האל כפי כח הנשמה אחרי הפרדה מהגוף. ומשה רבנו, עליו השלום, היה לו זה עם חיי הגוף, מה שלא היה כן לשאר הנביאים, כי שכלו היה שכל בפועל, כשנתבטלו לו כלי הגוף כלם לחם לא אכל ומים לא שתה (שמות לד כח); ואז תמונת יי' יביט. ולא כן אליהו שנאמר בו בכח האכילה ההיא כמו שפרשנו במלכים (א יט ח). ולשאר הנביאים יהיה להם זה אחר מיתה. והחכם רבי אברהם בן עזרא פרש הפסוק הזה: בעולם הזה; וכן פרש אותו: יש לי חפץ לחזות **פניך**, כי **הצדק** שמרתי היתה קבה להתענגי בראותי **פניך**. והטעם להכיר ולהביט מעשי יי' שהם כלליים בחכמה עשויים ולגלא עומדים. ואני **שבע** מתענוג **תמונתך**, לא כמו הרשעים שהם **מתים מחלד**, שהם שבעים כאשר **תמלא בטנם**; וזה איננו בחלוס רק **בהקיץ**. וזאת המחזה איננה במראות העין רק במראות שקול הדעת שהן מראות אלהים באמת.

מזמור יח

(א) **לַמְנַצֵּחַ לְעֶבֶד יְהוָה** מי שסם כל כחו וכונתו באל יתברך בכל עניניו הוא נקרא **עבד יי'**.

לְדָוִד ידוד בכל אשר הלך ובכל אשר פנה היתה כונתו ובטחונו באל יתברך בכל כעבד המצפה אל יד אדניו.

אֲשֶׁר דִּבֶּר לַיהוָה אֶת דִּבְרֵי הַשִּׁירָה הַזֹּאת בְּיוֹם הִצִּיל יְהוָה אֹתוֹ והוא היה **מציל אתו** בכל אשר היה בסכנה כאדון **המציל עבדו** לפיכך אמר בזה המזמור: **לעבד יי'**. וזאת השירה כתובה בספר שמואל (ב כב), אלא שמתחלפת בכמה מקומות במלות; והענין אחד. וזאת השירה חבר אותה בסוף ימיו כשהניח יי' לו מכל אויביו. ואמר:

מִכַּף כָּל אֹיְבָיו וּמִיַּד שָׁאוּל: כי **שאול** היה שקול כנגד **כל איביו**.

(ב) **וַיֹּאמַר אֶרְחָמְךָ** המי"ת נקראת בקמ"ץ חטוף בשקל אזכרך ואארץ ירדן (מזמור מב ז); ופרוסו אאהבך. תרגום ואחבך (בראשית כה כח) ורחים. והאהבה הוא סוף מה שיכול האדם לעשות בזה העולם להתקרב אל הבורא; וכן אמר (ישעיהו מא ח) זרע אברהם אהבי. והיראה קודמת לאהבה. וכשירגיל אדם עצמו בירא יבא לידי אהבה, שיעבד הבורא ואהבה אפילו לא יהיה לו גמול בזה. ויש מפרשים (אבן עזרא וזולתו): **ארחמך** אבקש רחמים ממך.

יְהוָה חִזְקִי: המי"ת בחיר"ק, והוא מן חזק; ואם לא כמלא, כי אם מן חזק יאמר חזקי בקמ"ץ חטוף, כמו הלא בחזקנו (עמוס ו יג):

(ג) **יְהוָה סַלְעִי וּמְצוּדָתִי** כמו **הסלע והמצודה** שיסגב האדם שם מפני אויבו. אמר: אני אין לי **סלע ומצודה** להסגב בהם כי אם שמך, כמו שכתוב (משלי יח י) מגדל עז שם יי' בו ירוץ צדיק ונסגב.

וּמְפַלְטִי כי **הסלע והמצודה** שיסגב אדם בהם פעם יכלו ופעם לא יכלו שם, כי שם יתפשהו אויבו; אבל אני נסגבתי בשמך והצלת אותי בכל הפעמים.

אֱלִי צוּרִי כפל הענין במלות שונות, כי **האל** נקרא כן לפי שהוא חזק ויכול.

אֶחֱסֶה בּוֹ לפיכך הדין עלי **שאחסה בו.**

מָגִנִּי וְקֶרֶן יִשְׁעִי דרך המקרא לכנות החזק בקרן, כמו וקרני ראם קרניו (דברים לג יז); האיל בעל הקרניים (דניאל ח ו), לפי שהאיל והשור והראם חזקים בקרניהם שהם מנגחים בהם. ואמר: כי **האל מגני** שיגן בשמו מאויבי, והוא **קרני** שינגח בו אויבי **ויושע** מהם.

מִשְׂגַּבִּי: כי הוא לי כמו המגדל והסלע **שאשגב** בהם. ובמדרש (שוחר טוב): לפי שנפלו לפני דוד עשרה שונאים גבורים קלסו בשירה זו בעשרה קלוסין. ואלו הם עשרה שונאים: שאול, דואג ואחיתפל, שבע בן בכרי, שמעי בן גרא, ושלשת אחי גלית וגלית, ואיש מצרי שהכה אותו בניהו בן יהוידע; חמשה מישראל וחמשה מאומות העולם. ואלו הן עשרה קלוסין: **חזקי, סלעי, מצודתי, מפלטי, אלי, צורי, מחסי, מגני, קרן ישעי, משגבי.**

(ד) **מְהֻלָּל אֶקְרָא יְהוָה** כשאני מתפלל אקרא יי' **מהלל**, שאהללנו בתהלותי; אז **וּמִן אֹיְבַי אִוָּשֵׁעַ:**

(ה) **אֲפָפוּנִי** סבבוני.

חֶבְלֵי מָוֶת בגו"ל המי"ת, כמו חבלי יולדה (הושע יג יג) ועניינם אחד; ויפלו חבלי מנשה (יהושע יז ה) בפת"ח המי"ת והוא ענין אחר. ואמר זה על הצרות הגדולות שהיה בהן קרוב למות כמו שהיה בקלע המחנקות (שמואל א כג כח); ובדבר הפלשתי כשעזרהו אבישי (שם ב כא יז).

וְנַחֲלֵי בְלִיַּעַל יְבַעֲתוּנִי: הצרות הן **כנחל** השוטף; **ובליעל** אמר על כל אחד ואחד מאויבי. או יהיה **בליעל** שם הרשע. ויונתן תרגם בספר שמואל (ב כב ה): מסרית וקיעת חיבין*). ואפשר לפרש **נחלי** מן נחלה מכתך (ירמיהו ל יב).

*) בתרגום שלפנינו כתוב: סיעת חיבין בלבד; ומישרית (רשיעין) הוא התרגום של חבלי שאול (שם ו) כאשר הביא רבנו בעצמו בבאור הפסוק שאחרי זה.

(ו) חֶבְלֵי שְׁאוֹל כבר פרשנוהו; ויונתן תרגם בספר שמואל (שם ו): משרית רשיעין כמו חבל*) נבאים (שם א י ה).

סְבָבוּנִי קִדְּמוּנִי מוֹקְשֵׁי מָוֶת: שיצאו בפני. ובדרש (שוחר טוב) מדבר על ארבע מלכיות: אפפוני חבלי מות בבבל; ונחלי בליעל יבעתוני במדי; חבלי שאול סבבוני ביון; קדמוני מוקשי מות באדום. למה כתב בראשונה וברביעית מות? שזו החריבה בית ראשון וזו החריבה בית שני.

(ז) בַּצַּר לִי אֶקְרָא יְהוָֹה וְאֶל אֱלֹהַי אֶשַׁוֵּעַ בעת שהיה צר לי לא פניתי אל מושיע אחר זולתו.

יִשְׁמַע מֵהֵיכָלוֹ קוֹלִי מן השמים היה שומע קולי בכל עת שהייתי קורא אליו.

וְשַׁוְעָתִי לְפָנָיו תָּבוֹא בְאָזְנָיו: שועתי ששועתי לפניו באה באזניו מיד, והיה מסיעני ומושיעני.

(ח) וַתִּגְעַשׁ וַתִּרְעַשׁ הָאָרֶץ וּמוֹסְדֵי הָרִים יִרְגָּזוּ וַיִּתְגָּעֲשׁוּ כִּי חָרָה לוֹ:

(ט) עָלָה עָשָׁן בְּאַפּוֹ וְאֵשׁ מִפִּיו תֹּאכֵל גֶּחָלִים בָּעֲרוּ מִמֶּנּוּ:

(י) וַיֵּט שָׁמַיִם וַיֵּרַד וַעֲרָפֶל תַּחַת רַגְלָיו:

(יא) וַיִּרְכַּב עַל כְּרוּב וַיָּעֹף וַיֵּדֶא עַל כַּנְפֵי רוּחַ:

(יב) יָשֶׁת חֹשֶׁךְ סִתְרוֹ סְבִיבוֹתָיו סֻכָּתוֹ חֶשְׁכַת מַיִם עָבֵי שְׁחָקִים:

(יג) מִנֹּגַהּ נֶגְדּוֹ עָבָיו עָבְרוּ בָּרָד וְגַחֲלֵי אֵשׁ:

(יד) וַיַּרְעֵם בַּשָּׁמַיִם יְהוָֹה וְעֶלְיוֹן יִתֵּן קֹלוֹ בָּרָד וְגַחֲלֵי אֵשׁ:

(טו) וַיִּשְׁלַח חִצָּיו וַיְפִיצֵם וּבְרָקִים רָב וַיְהֻמֵּם:

(טז) וַיֵּרָאוּ אֲפִיקֵי מַיִם וַיִּגָּלוּ מוֹסְדוֹת תֵּבֵל מִגַּעֲרָתְךָ יְהוָֹה מִנִּשְׁמַת רוּחַ אַפֶּךָ:

(יז) יִשְׁלַח מִמָּרוֹם יִקָּחֵנִי יַמְשֵׁנִי מִמַּיִם רַבִּים: ותגעש ותרעש הארץ מזה הפסוק (למעלה ה) עד ישלח ממרום יקחני (שם יז) יש מהפרשים (רשי וזולתו) שפרשו שהם רמז על הנסים שעשה הקדוש, ברוך הוא, לישראל, ועל המופתים שחדש; וכן דעת המתרגם. ופרשו ותגעש ותרעש הארץ במהפכת סדום ועמרה; וכן עלה עשן באפו. והמתרגם פרש עלה עשן באפו על דבר פרעה; ויט שמים וירד במתן תורה; וכן דעת הדרש (שוחר טוב וזולתו); וכן הפסוקים שאחריהם: וירעם בשמים יי׳ ירמוז לברד שירד בימי יהושע; ויראו אפיקי מים רמז לקריעת ים סוף וירדן. ואמר: האל אשר עשה כל אלה הנפלאות יעשה גם עמי נפלאות; ישלח ממרום יקחני! והנכון לפי דרך הפשט, כי כל אלו הפסוקים הם משל על איבי דוד וישראל, וכי יי׳ נלחם להם באיביהם, כי הצרה היא להם רעש הארץ והשמים, וחשך, וערפל, וגחלים, ואש, וחצים, וברק; והכל דרך משל. וכן תמצא במקרא בהרבה מקומות על הצרה: חשך, ואפלה, ענן, וערפל, וקדרות השמש, והירח והכבבים. ומה שאמר: ויט שמים וירד כאלו הטה שמים וירד לכלותם

*) בתרגום שלפנינו הוא: סיעת ספריא.

במהרה; וזהו **וירכב על כרוב ויעף וידא על כנפי רוח**, רצונו לומר: מהירות הגזרה. וכן מצאנו במקום אחר בדברי רבותינו, זכרם לברכה (שוחר טוב): אמר רבי שמואל בר נחמני אין הרעש בא אלא על הפסק מלכות; וכן הוא אומר **ותרעש הארץ** ותחל כי קמה על בבל מחשבות יי' (ירמיהו נא כט). **עלה עשן באפו**, משל על חרות **אפו** באיבים כמו אז יעשן אף יי' וקנאתו (דברים כט יט). **ואש מפיו תאכל, אש** שיצאה **מפיו תאכלם, וגחלים** שיצאו **ממנו בערו** אותם. **ויט שמים וירד**, כבר פרשנוהו. **וערפל תחת רגליו** שם להם **ערפל וחשך תחת רגליו** שדרכם **באפו. וירכב על כרוב**, פרשנוהו. **וידא** בדל"ת מן הקל כמו כאשר ידאה הנשר (שם כח מט); ועניינו ויעף. ובשמואל (ב כב יא): וירא ברי"ש מבנין נפעל, כלומר היה נראה; והענין אחד. **ישת חשך סתרו**, רמז לצרות כמו שפרשנו, שהם להם **חשך**. או פרושו: כי האל המוריד להם הגזרות **ישת חשך סתרו סביבותיו סכתו** שלא יראוהו, כי נעלם מהם. **חשכת מים** ובשמואל (שם יב) חשרת מים שעניינו קשור הענניס מתרגום וחשקיהם (שמות כז י) חשוריהון*); והענין אחד, כי בהתקשר הענניס זה בזה תהיה החשכה והחשרה מן המים שימלאו **עבי שחקים. מנגה נגדו, מנגה** שהוא לפניו אל אוהביו **עביו עברו** לאיביו, והוא **חשך ברד וגחלי אש**; כלומר: אותם העבים ממטירים על האיבים **ברד וגחלי אש**, על דרך ואש מתלקחת בתוך הברד (שם ט כד). **וירעם בשמים, הרעים בשמים** על האיבים ונתן **קלו** עליהם; והענין ששם מרך וירא בלבבם וירא ממנו כמו שירעד אדם ויבהל לקול הרעם. ואמר עוד: **ברד וגחלי אש**, כי עם הקולות יש מעשה הגזרות שיכלה אותם, שהם **כברד וגחלי אש. וישלח חציו ויפיצם, שלח חציו והפיץ** האיבים. **וברקים רב ויהמם, המם** האיבים **בברקים** שרב עליהם. **ורב** מן וימררוהו ורבו (בראשית מט כג), ענינו ירה **חצים**; והוא פעל עבר מפעלי הכפל. **והחצים והברקים** הם הגזרות הקשות. **ויראו אפיקי מים**, הם עמקים מלאים מים, כמו לאפיקים ולגאיות (יחזקאל ו ג); על כל אפיקיו (ישעיהו ח ז). **והמים** הם הצרות והסכנות שהיה בהם; והתשועה מהן על שתי דרכים. האחת: כאדם הטובע במים רבים שירחיב האל המים וירא **האפיקים ויגלו מוסדות תבל** שהיו מכוסים במים, וזהו בגערת יי' במים. וזו **מגערתך** יי'; כמו ויגער בים סוף ויחרב (מזמור קו ט). וכן **מנשמת רוח אפיך**, שנשב בהם ויבשו, וזהו על דרך משל למפלת האיבים במלחמה; ודוד נושע. והתשועה לטובע במים בדרך אחרת: שיזדמן לו מי שימשהו מן המים. וכן תשועת דוד בלא מפלת איביו במלחמה, כמו בסלע המחלקות שנושע דוד ולא נפלו איביו; ועל זה אמר: **ישלח ממרום יקחני ימשני ממים רבים**. ועל זה אמר דוד והודה לאל על שהושיעו בשתי הדרכים.

(יח) **יַצִּילֵנִי מֵאֹיְבִי עָז** לשון יחיד על גלית או ישבי בנב.

---

*) בתרגום שלפנינו כתוב: וכבושיהון; ובלי ספק נסחת רבנו דוד היא הנכונה. ונעלמה מעיני כל חי בעל נתינה לגר ומעוף השמים (הנשר: רב נתן אדלר) נסתרה.

וּמִשֹּׂנְאַי כִּי אָמְצוּ מִמֶּנִּי:

(יט) **יְקַדְּמוּנִי בְּיוֹם אֵידִי** יונתן תרגם בספר שמואל (ב כב יט): יקדמוני ביום טלטולי. **אידי** טלטולי; כלומר: ביום שהיה לי **איד**, והייתי גולה ומטלטל, אידי היו מקדימים אותי ברעותם, כמו שעשו הזפים.

וַיְהִי יְהוָֹה לְמִשְׁעָן לִי:

(כ) **וַיּוֹצִיאֵנִי לַמֶּרְחָב יְחַלְּצֵנִי כִּי חָפֵץ בִּי:** **חלצני** מן הצרה שהייתי בה **והוציאני למרחב.**

(כא) **יִגְמְלֵנִי יְהוָֹה כְּצִדְקִי כְּבֹר יָדַי יָשִׁיב לִי:** כי הוא ידע כי הצדק עמי והעול עם אידי, לפיכך **גמלני כצדקי והשיב לי כבר ידי** והושיעני מידם. ואמר **כבר ידי**, ענין נקי כפים (מזמור כד ד).

(כב) **כִּי שָׁמַרְתִּי דַרְכֵי יְהוָֹה** יש לפרש בכל המצות, כלומר אני **שמרתי דרכיו** והוא שמרני מאידי.

וְלֹא רָשַׁעְתִּי מֵאֱלֹהָי: לא עשיתי ברשע ובזדון שיצאתי מדרכי יי' אלא אם כן הייתי שוגג. ויש לפרש גם כן על דבר שאול: **כי שמרתי דרכי יי' ולא רשעתי מאלהי**, שהייתי נדוף מפניו ונרדף ממנו ולא שלחתי בו יד כשהיה לאל ידי ויכלתי עליו כמו שאמר (שמואל א כו ט): כי מי שלח ידו במשיח יי' ונקה? כי עון היה לו אם היה הורגו אף על פי שהיה רודפו, כי שאול מלך היה.

(כג) **כִּי כָל מִשְׁפָּטָיו** היו

לְנֶגְדִּי תמיד ולא הייתי שוכח אותם.

וְחֻקֹּתָיו לֹא אָסִיר מֶנִּי: שלא הייתי מפנה לבי לדברים אחרים, אלא כל זמן הייתי נשמר מכל עון בכל כחי.

(כד) **וָאֱהִי תָמִים עִמּוֹ** עם האל הייתי **תמים**, ולא הייתי מהרהר אחריו כשהיה שאול רודף אותי, ולא הייתי כופר בנבואתו ואומר: איך צוה האל עלי שאהיה מלך ושאול עומד עלי בכל יום להרגני? וכן תמים תהיה עם יי' אלהיך (דברים יח יג): שלא תהרהר אחרי מדותיו.

וָאֶשְׁתַּמֵּר מֵעֲוֹנִי: מאותו **עון** לשלוח יד בשאול.

(כה) **וַיָּשֶׁב יְהוָֹה לִי כְצִדְקִי כְּבֹר יָדַי** לפי שנשמרתי מעון **השיב** יי' **לי כצדקי**, ושאול הוא ומלכותו וביתו כלו, ואני עמדתי ומלכותי קימת. ואמר

לְנֶגֶד עֵינָיו: כי הוא יודע מעשי ויודע כונתי לטוב.

(כו) **עִם חָסִיד תִּתְחַסָּד** כי כן דרכך, כי **עם החסיד** תראה חסידותך ותשיב לו עוד יותר מן הראוי לו.

עִם גְּבַר תָּמִים תִּתַּמָּם: **גבר** איש, כתרגום איש (בראשית ב כד); וכן גבר, אלא שהוא משקל אחר. **ועם** איש **תמים** תראה תמימותך וישרך.

(כז) **עִם נָבָר תִּתְבָּרָר** כמו **וישב** יי' **לי כצדקי כבר ידי.**

וְעִם עִקֵּשׁ תִּתְפַּתָּל: תביא עליו כדרכו **הנפתלה:**

(כח) כִּי אַתָּה עַם עָנִי תוֹשִׁיעַ לעולם אתה סומך את העניים והנרדפים, ותשפיל הגבהים שהם קמים על העניים; וזהו שאמר:

וְעֵינַיִם רָמוֹת תַּשְׁפִּיל: וסמך הגבהות לעינים כי הן סבת הגבהות והחטאים, כמו שאמר (במדבר טו לט): ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם; וכן אמר (איוב לא ז): ואחר עיני הלך לבי.

(כט) כִּי אַתָּה תָּאִיר נֵרִי הכלה היא החשכה, והתשועה ממנה היא האורה והנגה; וזהו שאמר:

יְהוָֹה אֱלֹהַי יַגִּיהַּ חָשְׁכִּי:

(ל) כִּי בְךָ אָרֻץ גְּדוּד בעזרתך אשבר גדודי איבי. ואריץ משרש רצץ; ובא בשור"ק*) כמו (משלי כט ו) ירון ושמח; ישוד כהרים (מזמור צא ו). או פרושו: ארץ לקראת גדוד איבי ולא אירא מהם. וכן

וּבֵאלֹהַי אֲדַלֶּג שׁוּר: אדלג חומות ערי איבי לכבשם; ואמר: אדלג למהירות כבשו אותם, כאלו בדלוג יכנס בהן. ובמדרש (שוחר טוב): כי על כבוש ציון נאמר זה הפסוק, והפסוק שלמעלה מזה על מלחמת עמלק. גיס גדול משל עמלק בא על דוד, ודוד עשה עמהם מלחמה שני לילות ויום אחד שנאמר (שמואל א ל יז) ויכם דוד מהנשף ועד הערב למחרתם. מי היה מאיר לו באותם שני לילות? אמר רבי יהושע בן לוי בברקים היה הקדוש, ברוך הוא, מאיר לו; וזהו כי אתה תאיר נרי. כי בך ארוץ גדוד: בשעה שהלך דוד אל יבוס לעשות עמהם מלחמה התחיל דוד ואמר כל מכה יבוסי בראשונה יהיה לראש ולשר (דברי הימים א יא ו). מה עשה יואב? הלך והביא ברוש אחד רענן וקבעו בצד החומה וכפף ראשו שהיה רך ואחז בו דוד וקפץ יואב על ראשו של דוד ונתלה בברוש ודלג לחומה. אמר דוד (מזמור קמא ה): יהלמני צדיק חסד ויוכיחני. מה עשה הקדוש, ברוך הוא? קצר את החומה עד שעלה דוד אחריו שנאמר: ובאלהי אדלג שור.

(לא) הָאֵל תָּמִים דַּרְכּוֹ הוא אלי שהיכלת בידו ומה שעושה עושה בתמימות וביושר, ומשלם לאיש כמעשהו והשיב לי כצדקתי ולאיבי כרשעתם.

אִמְרַת יְהוָֹה צְרוּפָה ואמרתו צרופה שאין בכל משפטיו סיג אלא הכל על קו היושר והאמונה צרוף ומזקק מכל סיג.

מָגֵן הוּא לְכֹל הַחֹסִים בּוֹ:

(לב) כִּי מִי אֱלוֹהַּ מִבַּלְעֲדֵי יְהוָֹה שיפר אמרתו ומה שצוה?

וּמִי צוּר זוּלָתִי אֱלֹהֵינוּ: ומי ישיב גזרתו? כי אין אלוה ואין צור זולתו!

(לג) הָאֵל הַמְאַזְּרֵנִי חָיִל הוא בעל הכח והוא נותן כח.

וַיִּתֶּן תָּמִים דַּרְכִּי: נותן שלם דרכי שלא נפקד אחד מאנשי במלחמה.

(לד) מְשַׁוֶּה רַגְלַי כָּאַיָּלוֹת אם הוצרכתי לברוח ולהמלט שם רגלי כאילות.

וְעַל בָּמֹתַי יַעֲמִידֵנִי: ואחר כן במקום שהייתי נמלט שם, והם במתי, שם יעמידני בטוח.

---

*) לפנינו הרי"ש בקבו"ץ שפתים; ואולם בשור"ק היתה המלה מנקדת לראשונה.

(לה) מְלַמֵּד יָדַי לַמִּלְחָמָה כשהייתי מכליח במלחמה לא הייתי מתהלל בגבורתי, אלא שהוא היה מלמד ומרגיל ידי למלחמה.

וְנִחֲתָה קֶשֶׁת נְחוּשָׁה זְרוֹעֹתָי: כל כך למד ידי עד שיפילו קשת נחושה מאיבי, והיתה נשברת בזרועתי; וזהו דרך הפלגה. או פרושו כאלו שברוה זרועתי כי לא תועיל להם קשתם עמי. ופרוש נחושה: חזקה כנחושה והוא הברזל החזק; וכן ואת ארכבם כנחשה (ויקרא כו יט). ובמדרש (שוחר טוב): שהיה דוד נוטל קשת נחושה וכופפה. דבר אחר: נוח לו לאדם לכוף קשת נחושה ולא לכוף זרועותיו של דוד.

(לו) וַתִּתֶּן לִי מָגֵן יִשְׁעֶךָ בכל המלחמות ישעך היה לי מגן, שלא נגפתי באחת מכל המלחמות, ולא היה זה אלא

וִימִינְךָ תִסְעָדֵנִי שימינך תסעדני

וְעַנְוָתְךָ תַרְבֵּנִי: כלומר ענותך וחסידותך עשתה זאת. כי לא הייתי ראוי לכך, אלא שחסידותך הרבתה אותי; כי אני הייתי בעם מעט ואיבי בעם רב, וענותך הרבתה אותי והייתי מנצח כאלו הייתי אני רב מהם. ואמר: וענותך דרך משל כאלו השפלת כבודך להשגיח בי.

(לז) תַּרְחִיב צַעֲדִי תַחְתָּי כמו בלכתך לא יצר צעדך ואם תרוץ לא תכשל (משלי ד יב); וזהו:

וְלֹא מָעֲדוּ קַרְסֻלָּי: אם הייתי רץ לפני איבי. ופרוש קרסלי: כרעי, כתרגום אשר לו כרעים (ויקרא יא כא): דיליה קרסולין.

(לח) אֶרְדּוֹף אוֹיְבַי וְאַשִּׂיגֵם וְלֹא אָשׁוּב עַד כַּלּוֹתָם: כמו שעשה לעמלק.

(לט) אֶמְחָצֵם וְלֹא יֻכְלוּ קוּם יִפְּלוּ תַּחַת רַגְלָי: לא היתה להם תקומה מפניו כי כלם המית לבד ארבע מאות איש נער אשר רכבו על הגמלים וינסו (שמואל א ל יז).

(מ) וַתְּאַזְּרֵנִי חַיִל לַמִּלְחָמָה אזרת מתני בחיל ובכח.

תַּכְרִיעַ קָמַי תַּחְתָּי: ולא מעדתי, והם מעדו והכרעתם תחתי.

(מא) וְאֹיְבַי נָתַתָּה לִּי עֹרֶף וּמְשַׂנְאַי אַצְמִיתֵם: שנסו מלפני והפכו לי ערף.

(מב) יְשַׁוְּעוּ וְאֵין מוֹשִׁיעַ עַל יְהוָֹה על יי' כמו אל יי'; וכן ותתפלל על יי' (שם א י); וכן ונתן הספר על אשר לא ידע ספר (ישעיהו כט יב).

וְלֹא עָנָם: כי הם קוראים אל יי' ולבם לא נכון עמו.

(מג) וְאֶשְׁחָקֵם כְּעָפָר עַל פְּנֵי רוּחַ כְּטִיט חֻצּוֹת אֲרִיקֵם: אריקם הנח תמורת הדג"ש כי שרשו רקק מענין רקק הנזכר בדברי רבותינו, זכרם לברכה, (בבלי חולין כז ב): עוף הנברא מן הרקק. ופרושו: אשימם רקק, כמו טיט חוצות. או יהיה מענין רקוק בשר כמו ורקיקי מצות (שמות כט ב; ובמקומות אחרים).

(מד) תְּפַלְּטֵנִי מֵרִיבֵי עָם ובספר שמואל (ב כב מד): מריבי עמי. אמר: תפלטני ממלחמת שאול והסומכים את ידו מבני עמי, גם אבשלום ואשר עמו.

תְּשִׂימֵנִי לְרֹאשׁ גּוֹיִם מריבי עם מלטתני ושמתני לראש אמות העולם.

עַם פרושו: בניס

לֹא יָדַעְתִּי יַעַבְדוּנִי: לא ידעתי, שאינס מבני ישראל כמו אדוס וארס שהיו עבדיס לדוד (שם ח ו; יד).

(מה) **לְשֵׁמַע אֹזֶן יִשָּׁמְעוּ לִי** כמו שכתוב ויעש דוד שס בשבו מהכות את ארס (שם יג). ופרוש **ישמעו:** יתקבלו כמו וישמע שאול את העס (שם א טו ד). והוא לשון קבוץ לפי שקבוץ העס על ידי השמעת קול הכרוז.

בְּנֵי נֵכָר יְכַחֲשׁוּ לִי מיראתס אותי **יכחשו** ויכזבו **לי**. אותס שהיו במלחמה נגדי יאמרו: לא נלחמנו עליך ולא היינו לנגדך. או פרושו: **יכחשו** לבני בריתס בעבורי כמו ארס שהיו בברית עס בני עמון; וכאשר ראו כי נגפו נאמר (שם ב י יט): וישלמו את ישראל ויעבדוס ויראו ארס להושיע עוד את בני עמון.

(מו) **בְּנֵי נֵכָר יִבֹּלוּ** מיראתס אותי הס כעלה נובל.

וְיַחְרְגוּ מִמִּסְגְּרוֹתֵיהֶם: אפילו במקום שהס נסגרים שס מפחדס, אפילו שס יפחדו. ויחרגו מתרגוס ומחדריס אימה (דברים לב כה): ומתוניא חרגת מותא.

(מז) **חַי יְהוָֹה וּבָרוּךְ צוּרִי וְיָרוּם אֱלוֹהֵי יִשְׁעִי:** כלומר כל הטוב וכל הכבוד הזה שיש לי למה? כי יי' הוא **צורי**, כלומר חלקי והוא **אלוהי ישעי**. הוא **חי וברוך ורם** והכל בידו להריס ולהשפיל, והעשר והכבוד מלפניו.

(מח) **הָאֵל הַנּוֹתֵן נְקָמוֹת לִי הנקמות** שאני נוקס מאיבי הוא **נותן** אותס **לי**, כלומר **נותן לי** הכח.

וַיַּדְבֵּר עַמִּים תַּחְתָּי: מתרגמינן ויכהג (שמות ג א): ודבר. מכהג **העמים** ממקומס אלי ונותנס **תחתי**. או הוא מן ותדבר את כל זרע הממלכה (דברי הימים ב כב י) שהוא ענין דבר.

(מט) **מְפַלְּטִי מֵאֹיְבָי** לא די שמליל אותי מהס, אלא שמרומס אותי עליהס; וזהו **אַף מִן קָמַי תְּרוֹמְמֵנִי**

מֵאִישׁ חָמָס תַּצִּילֵנִי: משאול שהיה עושה לי **חמס** ברדפו אחרי **הצלתני**. ובאותה ההצלה בא אליו כל הכבוד ולכן ספרו באחרונה כי הצלתו שהצילו מידו היתה תחלת כל כבודו.

(נ) **עַל כֵּן על כן** שעשית לי כל אלה

אוֹדְךָ בַגּוֹיִם יְהוָֹה לפני כל הגוים שהס נשמעים אלי ועובדים אותי **אודה**, כי הגבורה והכח מאתך יי' הס לי

וּלְשִׁמְךָ אֲזַמֵּרָה:

(נא) **מַגְדִּל יְשׁוּעוֹת מגדל** ובספר שמואל (ב כב נא): מגדול, והוא תאר; והענין אחד.

מַלְכּוֹ וְעֹשֶׂה חֶסֶד לִמְשִׁיחוֹ מלכו ומשיחו הוא אומר על עצמו.

לְדָוִד וּלְזַרְעוֹ עַד עוֹלָם: וכמו שהגדיל ישועותיו ועשה לו **חסד** כן יעשה **לזרעו עד עולם**.

מזמור יט

(א) לַמְנַצֵּחַ מִזְמוֹר לְדָוִד:

(ב) הַשָּׁמַיִם מְסַפְּרִים כְּבוֹד אֵל יש מפרשים (בעל התרגום וזולתו): כדרך אור שיש לארץ ותרך (איוב יב ח); וכן שאל נא בהמות ותרך (שם ז); וכן השמים מספרים. כי מהנפלאות והמעשים הגדולים שאדם רואה בשמים יספר האדם כבוד האל; וזהו שאמר אין אמר ואין דברים בלי נשמע קולם, כלומר: לא שהם מספרים בדברים, אלא ממה שרואה אדם בהם מספרים בני אדם כבוד אל. ומוכל לפרש: מספרים על השמים ועל הרקיע עצמם, כי במהלכם ובסבובם על סדר נכון ירמה כבוד האל יתברך; ואותו הוא הספור וההגדה, על דרך: השלח אמרתו ארץ עד מהרה ירוץ דברו (מזמור קמז טו). ומה שאמר: אין אמר ואין דברים, אין דברים כדברי בני אדם, אלא המעשה שיעשו הם הדברים והם הספור וההגדה; וכן אומר: ובקצה תבל מליהם. והרב מורה לדק, החכם הגדול רבנו משה פרש (מורה הנבוכים ב ה): מספרים על השמים, כי דעתו ודעת הפילוסופים, כי הגלגלים חיים ומשכילים עובדים לאל ומשבחים אותו שבח גדול ומהללים אותו מהללים עצומים וגדולים. ועל כן אומר: השמים מספרים כבוד אל ומעשה ידיו מגיד הרקיע, ועם כי הספור וההגדה אינם בפה ובלשון; וזהו שאמר: אין אמר ואין דברים בלי נשמע קולם, אלא הספור וההגדה להם כמו ליור שיליר האדם בלבבו מדברי שבח והודאה מבלי שיוציאם בשפה.

וּמַעֲשֵׂה יָדָיו מַגִּיד הָרָקִיעַ: כפל כי הוא כמו: השמים מספרים כבוד אל, כי השמים נקראו רקיע, כמו שנאמר (דניאל יב ג): כזהר הרקיע וגומר; ויתן אתם אלהים ברקיע השמים (בראשית א יז) לדעת מי שפרש כי על הגלגלים נאמר. והחכם רבי אברהם בן עזרא פרש: הרקיע האויר.

(ג) יוֹם לְיוֹם יַבִּיעַ אֹמֶר וְלַיְלָה לְלַיְלָה יְחַוֶּה דָּעַת: יביע ידבר, כמו הנה יביעון בפיהם (מזמור נט ח); תבענה שפתי (שם קיט קעא). ופרושו: היום הזה ידבר בעבור היום הבא אחריו, והלילה בעבור הלילה שיבא אחריו. כלומר: בסדר התנועות ביום ובלילה כמו שהיה משמת ימי בראשית כן הוא וכן יהיה לעולם, לא נשתנה ולא נתחלף דבר; אם כן היום הזה מגיד בעבור מחר כי ידוע כי כן יהיה.

(ד) אֵין אֹמֶר וְאֵין דְּבָרִים בְּלִי נִשְׁמָע קוֹלָם: כבר פרשנוהו.

(ה) בְּכָל הָאָרֶץ יָצָא קַוָּם קום בנינים; וכן קו לקו (ישעיהו כח יא), לפי שהבנין יעשה בהטית הקו. כלומר מעשה הגלגלים והכוכבים יצא בכל הארץ; וכן וּבִקְצֵה תֵבֵל מִלֵּיהֶם והנה מעשיהם דבריהם.

לַשֶּׁמֶשׁ שָׂם אֹהֶל בָּהֶם: לשמש שם אהל ומקום בגלגלים. ואומר הספור על השמש לפי שהוא המאור הגדול ושיעיג ממנו לבני אדם תועלת גדולה יותר משאר הכוכבים במאורו ובחמו לבני אדם, ולשאר בעלי חיים ולצמחים. ובאמרו: בהם רצונו לומר: באחד מהם, כמו ויקבר בערי גלעד (שופטים יב ז); והוא הגלגל הרביעי

משבעת הגלגלים שבהם שבעה ככבי לכת. ואמר: **בהם**, כי אלה הככבים תקועים בגוף הגלגלים. וכן אמר (בראשית א יז): ויתן אתם אלהים ברקיע השמים, ולא אמר על רקיע; וכן בדברי רבותינו, זכרם לברכה (מדרש תנחומא בראשית ה): הככבים קבועים ברקיע כמסמרים הקבועים בדלת.

(ו) **וְהוּא כְּחָתָן יֹצֵא מֵחֻפָּתוֹ** בשחר בצאתו בזהרו ובהדרו הוא **כחתן יצא מחפתו** שהכל שמחים לנגדו, כן השמש הכל שמחים לאורו. ואדני אבי, זכרו לברכה, פרש: שדמהו **לחתן יצא מחפתו** שהוא נכסף לשוב לכלתו, כן השמש שב בכל יום למקום זריחתו. ודמהו גם כן לגבור ואמר:

יָשִׂישׂ כְּגִבּוֹר לָרוּץ אֹרַח: לפי שלא יכשל במרצתו. ואמר: **ישיש כגבור**, כי הגבור שש ושמח בצאתו למלחמה. וכן אמר בזכרו גבורת הסוס (איוב לט כא): וישיש בכח יצא לקראת נשק; כן השמש ישיש בצאתו. והנצתו והצצתו וזריחתו הוא הששון והשמחה.

(ז) **מִקְצֵה הַשָּׁמַיִם מוֹצָאוֹ** ממזרח.

וּתְקוּפָתוֹ עַל קְצוֹתָם על כל **קצות** השמים הוא מהלכו. ואמר: **ותקופתו** שפרושו: סבובו, כמו תקופת השנה (שמות לד כב), לפי שסובב הרוחות וישוב למקום זריחתו, כמו שאמר שלמה (קהלת א ו): הולך אל דרום וסובב אל צפון, שמהלכו ביום נראה ברוח דרום והולך למערב וסובב רוח צפון בלילה עד שישוב בבקר אל הרוח שזרח ממנו. וכן בדברי רבותינו, זכרם לברכה (בבלי ערובין נו א): הולך אל דרום ביום וסובב אל צפון בלילה. וזה למראית העין לבד, לפי שמהלכו נוטה לצד דרום, אבל לא ילך לפאת דרום. אך לפי חכמת התכונה לא נאמר זה בתקופת היום אלא בתקופת השנה שהוא אל דרום בימי החרף ובצפון בימי הקיץ, וזה נראה לעינים וידוע וברור. וכן בדברי רבותינו, זכרם לברכה, בפרקי רבי אליעזר (פרק ששי) הולך אל דרום בתקופת תשרי ובתקופת טבת, וסובב אל צפון בתקופת ניסן ובתקופת תמוז.

וְאֵין נִסְתָּר מֵחַמָּתוֹ: כי הוא השמש בכל העולם הוא; ואף על פי שאינו בשוה בכל מקום. ואמר: **ואין נסתר מחמתו**, ולא אמר: **ואין נסתר** ממאורו, כי יוכל האדם להסתר ממאורו ולא מחמו, כי אפילו בחדרי חדרים ישיגנו חמו. והחכם רבי אברהם בן עזרא פרש: **ואין נסתר מחמתו**, כי חם השמש בעולם כדמות חם הלב בגוף כראית חכמת התולדת, והנה הוא חיים לכל הגופות: אם כן פרושו: **אין נסתר** מתועלת **חמתו**.

(ח) **תּוֹרַת יְהוָֹה** מה שסמך ענין התורה לענין השמש? רצה לומר: כמו שהשמים והשמש והגלגלים מעידים ומספרים על כבוד האל ועל חכמתו, כן התורה והמצות אשר צוה לעמו ישראל מעידות על חכמתו ועל ישרו כמו שאמר (דברים ד ח): אשר לו חקים ומשפטים צדיקם ככל התורה הזאת. ועוד אמר: כמו שהשמים והשמש מועילים לעולם ובהם העולם עומד כן **התורה**, שהיא **תמימה** והיא **משיבת נפש** וקיום הנפש בה כמו שקיום העולם בשמש; כי הנפש בגוף כמו הגר בארץ נכריה שאין לו עוזרים וסומכים, כי עוזרי הגוף רבים רודפים אחר התאוה והיא

כיחידה ושבויה ביניהם. וכן אמר שלמה והמשיל אותה לאיש מסכן וחכם (קהלת ט טו). והנה **התורה משיבת הנפש** שמורה האדם הדרך הישרה ומסירה אותו מתאות העולם וממכשולות רבים. והנה היא **משיבה** את **הנפש** משביה וממאסרה אל תולדתה ואל מקום כבודה. וספר דוד בתורה ובמצות ובמשפטים על אמתתם ועל ישרם. **והתורה** היא תכונת המצוה היאך תעשה, והוא מענין ולא שמעתי בקול מורי (משלי ה יג); ולהורת נתן בלבו (שמות לה לד), שמורה על תכונת הדבר, כמו תורת הבהמה והעוף (ויקרא יא מו), תורת המצרע (שם יד ב); תורת הילדת (שם יב ז); תורת הזב (שם טו לב); תורת הנזיר (במדבר ו כא); ואף על פי כן הספר נקרא בשם **התורה** מבראשית עד לעיני כל ישראל כמו שכתוב (דברים לא ט): ויכתב משה את התורה הזאת; לקח את ספר התורה הזה (שם כו); כי ספר מעשה בראשית וספר ענין האבות, וכן ספר כל שאר הדברים כלם מורים על האל, כי הוא יוצר העולם ועל טובתו ועל ברואיו והשגחתו בטובים וברעים. והזכיר **המצות**, והוא מה שצוה האל לעשות בדרכי עבודת האל ואהבתו כאדון המצוה לעבדו. **והעדות** היא מה שהוא עדות בין ישראל לאל שקבלו הם אותו לאלה והוא קבלם לעם סגלה, כמו ארון העדת (שמות כה כב); אהל העדות (במדבר יז כג). כי המצות אשר צוו ישראל בהן הן עדות, והלחות שהיו בהם עשרת הדברים, שהם כל התורה כלה, והדברים ההם היו עדות גדולה לישראל בראותם כבודו על הר סיני בקולות ולפידים; והמראה הגדול ההוא הוא עדות להם ולבניהם עד עולם. וכן שמירת השבת והמועדים להם עדות ואות וזכרון; ושמטה ויובל הכל הוא עדות להם ולבניהם עד עולם, כמו שאמר כי לי כל הארץ (שמות יט ה); עבדי הם (ויקרא כה נה). ואמר: **פקודי יי'** על מצות השכל, שהאל הפקידם ונתנם בלב; והשכל מורה עליהם: ואמר: **היראה**, שהיא ראשית המצות ועקרן, כי העבד אם לא יירא האדון לא יעשה מצותו. והיראה הגמורה בסתר. ואמר: **המשפטים**, שהם הדינים בין אדם לחברו. והנה זכר לנו כל לשונות המצוה לבד **חקים**. והטעם כי אמר עליהן **תמימה, משיבת נפש, נאמנה, מחכימת פתי, ישרים, משמחי לב, ברה, מאירת עינים, טהורה, אמת, צדקו יחדיו, הנחמדים ומתוקים**; וכל זה לא יתכן לומר אלא על המצות שטעמן גלוי ונראה: והחקים כמו אכילת חזיר ולבישת שעטנז והדומין להן שאין טעמם גלוי לכל, איך יאמר עליהם **נחמדים ומתוקים וטהורים**? ואף על פי שהם כן למי שטעמם נראה לו, הנה אין טעמם נראה לרוב בני אדם. ואמר:

תְּמִימָה שהיא שלמה כלה, לא יחסר דבר בה מכל הדברים שצריך אדם להם בעולם הזה ובעולם הבא. ואמר:

מְשִׁיבַת נָפֶשׁ כמו שפרשנו. ואמר:

עֵדוּת יְהוָֹה נֶאֱמָנָה כי אין כזב בה כי שכן הכבוד בישראל לעיני כל ישראל, אין מכחיש ומפקפק. ואמר:

מַחְכִּימַת פֶּתִי: כי כל דברי המשכן חכמה נפלאה, כי לא דבר רק הוא המנורה והמזבחות והיריעות. וכן כל הדברים כלם מורים על חכמה שיקראו אותו החכמים

העולם האמצעי, שהוא דעות העולם העליון ודעות העולם הקטן. וכן שמירת השבת היא חכמה גדולה, שיחקור האדם בגלגלה על חדוש העולם וכל מעשה בראשית, והיא חכמת הטבע. ואמר על התורה (דברים ד ו): כי הוא חכמתכם ובינתכם לעיני כל העמים וגומר. ואמר (שם): רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה. ואף על פי שמחלק התאריס האלה ואמר **לתורה: תמימה, משיבת נפש**, ואמר על **העדות: נאמנה, מחכימת פתי**, וכן לאחריס; כלם שוים בתאריס. ולא אמר התאר הזה על האחד; והוא הדין על חברו, אלא שסמך כל תאר אל המתואר הקרוב אליו, ושלריך ללמוד עליו כפי התאר כמו שפרשנו וכמו שנפרש.

(ט) **פִּקּוּדֵי יְהוָה** הייכו מפרשים **פקודי** מצות כתרגומו, אלא שאמר אחר כן **מצות** יי׳, לפיכך נפרש **פקודי** מגזרת והיה האכל לפקדון (בראשית מא לו), שהוא ענין הגניזה וההכחה. והם הדברים שהשכל מורה עליהם, ואמר: שהם

יְשָׁרִים אין בהם נפתל ועקש; שאם לא היו כן לא היה השכל מורה עליהם. ומזה הטעם הם

מְשַׂמְּחֵי לֵב כי החכם ישמח על שכלו. וכאשר יגבר על הגוף ויכהגהו בדרכי השכל אין שמחה בעולם כשמחה ההיא, והיא שמחת הנפש. לפיכך אמר: **משמחי לב**, ולא אמר משמחי האדם, כי האדם ישמח לתאות העולם, אבל השכל, והוא הלב, לא ישמח כי אם בדרכי שכל. וכן אמר (מזמור קיט קיא): כי שעשועי הם. ואמר:

מִצְוַת יְהוָה בָּרָה כל **מצוה ומצוה** במקום שהיא היא **ברה** וזכה מאין כל סיג; והיא

מְאִירַת עֵינָיִם: כי הנפש שהם בלא מצות הולכים בחשך; כי המצות יאירו הלב, והם מדרגה לעלות אל הכבוד הגדול.

(י) **יִרְאַת יְהוָה טְהוֹרָה** והם הדברים שיעשה אדם אותם בסתר, או בלי דעת כמו הנכבה וזיוף המדות והמשקלות, והדומים להם; והם הדברים שכתוב בהם: וירא מאלהיך אני יי׳ (ויקרא יט יא יב יד לב כה יז לו מג). **והיראה הטהורה** מאין סיג; כי הדברים הרעים שהם בגלוי יימנע האדם מעשותם מירא בני אדם. והנה הכסף ההוא איננו עהור, כי יש בו סגים; אבל הדברים שהם נסתרים ויימנע אדם לעשותם מירא האל לבדו, **היראה** ההיא **טהורה**, כי אין בה סגים. ואמר:

עוֹמֶדֶת לָעַד כי יש מצות שיש להן מקום וזמן; והדברים שהם **בירא**ת יי׳, הם עומדים לעד, אין להם זמן. או אמר: **עומדת לעד**, על כל התורה, שלא נוה האל בה לזמן, אלא עד עולמי עד היא. ולא כדברי הכופרים הנלרים שאומרים: כי התורה שנתנה בהר סיני היה לה זמן עד עת בא ישו הנלרי, כי עד זמנו היתה גופנית, ומעת שבא הוא נוה להבין אותה רוחנית; ודבריהם דברי רוח תהו והבל. כי המצות שהם אומרים שהן בדרך משל ולא יובנו כמשמען, הרי האל נוה עליהן בפרוש, ולא על דרך משל. אם כן שאר המצות לא יבין אדם על דרך משל כי אם כמשמען. כי אם היו המצות על דרך משל, היו המצות בספק, זה

אומר הדבר הנסתר בו כך הוא, וזה אומר כך הוא; והכתוב אומר (דברים ל יא) כי המצוה הזאת אשר אנכי מצוך היום לא נפלאת הוא ממך ולא רחקה הוא. ואם היו במצות דברים נסתרים ולא יובנו כמשמעם הרי הם נפלאים ורחוקים.

מִשְׁפְּטֵי יְהוָֹה אֱמֶת צָדְקוּ יַחְדָּו: כבר פרשנו המשפטים שהם הדינים שבין אדם לחברו, וכלם הם דברי **אמת** גלוים לעינים, וכלם **יחדו צדקו** אין באחד מהם עול. ויש מפרשים הטעם שסמך התורה לשמש להגדיל תועלתה על תועלת השמש; כי יש דברים שהשמש מזיק והתורה מועילה בכל הדברים לפיכך אמר **תורת יי׳ תמימה:** שלמה היא, כי בכל דרכי העולם הזה והעולם הבא ימצא האדם תועלת בה. ואמר: **משיבת נפש**, כי השמש כשישב האדם לחמו יותר מדאי שמא יחלה חולי מות, כמו שאמר ביונה (ד ח): ותך השמש על ראש יונה ויתעלף; והתורה לא כן, כי היא **משיבת נפש** לגוף ומתקים בה. ופעמים שהשמש יכנס במוחו של אדם וישתגע; והתורה לא כן אלא **מחכימת פתי.** וכשישב אדם לשמש הרבה ידאג לחמה; ולא כן **פקודי יי׳** שהם **משמחי לב.** והשמש כאשר יסתכל אדם בעצם השמש תכהינה עיניו; **ומצות יי׳** לא כן, כי היא **ברה מאירת עינים.** והשמש יכסוהו עננים; **ויראת יי׳ טהורה** וזכה, לא יכסנה דבר ולא יסתירנה. והשמש מאיר ביום ולא בלילה; **ויראת יי׳ עומדת לעד.** והשמש אין אורו וחמו שוה כל היום, כי עד חצי היום יוסיף ומחצי היום ואילך יחסר; ולא כן **משפטי יי׳**, אלא **אמת צדקו יחדיו** ולא מכחישים זה את זה.

(יא) **הַנֶּחֱמָדִים מִזָּהָב** אמר: כי דברי התורה והמצות הם **נחמדים** יותר **מזהב וּמִפָּז** הוא הזהב הטוב והנקי וזהו:

רָב כמו על כל רב ביתו (אסתר א ח) שהוא גדול בחשיבות ובגדלה. או יהיה פרוש **רב** במנין; ויהיה טעם **רב** על **זהב** ועל **פז**, כי בני אדם יתאוו לממון **רב זהב ופז.** ויש מפרשים (אבן עזרא וזולתו): **פז:** אבנים יקרות, והאדם יתאוה אליהן; והמשכילים יתאוו יותר לתורה ולחכמה. וכן אמר שלמה (משלי ג טו): וכל חפציך לא ישוו בה. כי הממון הוא בעולם הזה ולא בעולם הבא; והחכמה בעולם הזה ובעולם הבא. והממון יגזלו אותו או יגנבו אותו מהאדם או יאבד ממנו ביס או ביבשה; והחכמה לא תהיה נגזלת ונגנבת, ולא תאבד מבעליה. והממון אם יתן האדם אותו, או יסחר אותו, לא ישאר בידו מה שיתן; והחכמה אם ילמד אותה לאחר לא תצא מידו אבל יוסיף בחכמה. הנה כי דברי התורה והחכמה **נחמדים** למשכילים יותר **מזהב ומפז רב.**

וּמְתוּקִים מִדְּבַשׁ וְנֹפֶת צוּפִים: כי **הדבש** הוא המאכל שיערב לאדם יותר משאר המאכלים; ואף על פי כן אם יוסיף לאכל ממנו יזיק לו ויקיאנו, והמאכל יועיל לו לפי שעה; ולא כן החכמה, כי כל מה שיוסיף בה תועילנו ותועיל לו לעולם. ולפי שאמר **הנחמדים:** ולמי הם **נחמדים ומתוקים?** למשכילים ולירא יי׳, לפיכך אמר:

(יב) **גַּם עַבְדְּךָ נִזְהָר בָּהֶם** כלומר: גם אני מהם; אף על פי שאינני מן החכמים **עבדך** אני, וחרד למצותיך **ונזהר בהם**, והם **נחמדים ומתוקים** לי. גם ידעתי כי

בְּשָׁמְרָם עֵקֶב רָב: מלבד המתיקות והחמדה שימלא המשכיל בהם, תשתוקק הנפש המשכלת ותכסוף אל החכמה, אף על פי שלא יהיה לה זה גמול. כי טבע הנפש המשכלת שתתאוה אל החכמה כמו שהיה טבע הנפש המתאוה אל המאכל הערב; אם כן החכמים עוסקים בתורה ובחכמה ומעבר, אף על פי שלא יקוו גמול בזה. ואמר דוד: בשמרם עקב רב עוד יותר על התאוה. כי אלו והמשכילים המתאוים אליהם עוד יש להם בשמירתם שכר רב שאתה מעניד לשומרי המלות בעולם הזה ובעולם הבא, אלא שעקר השכר הוא לעולם הבא. לפיכך נקרא השכר עקב רב כמו שהעקב הוא סוף הגוף, כן השכר סוף המעשה, והמעשה לא יגמר לאדם עד יום מותו.

(יג) שְׁגִיאוֹת מִי יָבִין מִנִּסְתָּרוֹת נַקֵּנִי: אמת הוא, כי לבי ולבוני אל מלותיך, אבל זה אני מבקש ממך שתנקני מנסתרות, כי שגיאות מי יבין, כי אין מי שידע ויבין הכל, כי במקומות ישגה ויהיה הדבר נסתר מעיניו; ועל זה אני מבקש ממך שלא תענישני על הנסתרות אלא תנקני מהם.

(יד) גַּם מִזֵּדִים חֲשֹׂךְ עַבְדֶּךָ אַל יִמְשְׁלוּ בִי ועוד אני מבקש ממך שאלה גדולה, יותר ממה שאלתי, שתמנע אותי מן הזדונות שלא ימשלו בי, ולא יהיה יצרי תוקפי, כי אני אשמור בכל כחי, וגם אתה תסיעני שלא ישלוט בי יצר הרע. כי הקדוש ברוך הוא, מסיע למי שלבו נכון, כמו שאמר לאבימלך (בראשית כ ו) ואחשך גם אנכי אותך מחטוא לי. וזדים הוא שם ולא תאר; ויהיה זד שם בשקל רשם ועשר (משלי ל ח); יש לאל ידי (בראשית לא כט).

אָז אֵיתָם כתוב ביו"ד אחר האל"ף, והוא הכח שהוא תמורת הדגוש בלא יו"ד, כמו לא יומד (הושע ב א); וכל לבד אמנם יומם (ישעיהו יג ז). ויש בו דרש: כי השבון היו"ד עשרה, ובעשרת הדברות נתנה התורה, והן תמימותה ושלמותה. אמר: אז כשתנקני מהשגיאות ותסיעני שלא ישלטו בי הזדונות, אז אהיה תמים ושלם.

וְנִקֵּיתִי מִפֶּשַׁע רָב: הפשע הוא יותר רע מהזדון, כי הזדון הוא מתאותו בדבר הוא עובר במזיד; אבל הפשע רב הוא המורד באדוניו, ובזה מלותיו, ויעשה הבדרה, אף על פי שאינו מתאוה אליה. ומי שהוא רגיל בזדונות יבא לידי המרד; לפיכך אמר דוד: אם תנקני מהשגיאות, ותסיעני על הזדונות שלא ימשלו בי, אם כן לעולם לא אהיה מזיד: ואם לא אהיה מזיד עוד, בודאי לא אהיה פושע; וזהו שאמר: ונקיתי מפשע רב. ורב ענינו: גדול, כי הגדול שבמעשים הרעים ובעברות הוא המרד. ואחר התפללו זה שאל מהאל שיקבל תפלתו.

(טו) יִהְיוּ לְרָצוֹן אִמְרֵי פִי מה שאמרתי לפניך בפי;

וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ ומה שלא אמרתי בפי, אלא חשבתי בלבי, והמחשבה הוא הגיון הלב, גם כן יהיו לרצון. כי דברים רבים יחשוב אדם בלבו ולא יכין לדבר כן בשפתיו, לפיכך אמר דוד (מזמור נא יז): יי' שפתי תפתח; ואמר שלמה (משלי טז א): ומיי' מענה לשון.

יְהוָה צוּרִי חזקי, שבו אבטח בשאלותי
וְגֹאֲלִי: מהשגיאות והזדונות:

מזמור כ

(א) לַמְנַצֵּחַ מִזְמוֹר לְדָוִד: נמ"ל לדוד פרשתיה (למעלה בהקדמה) בעבור דוד, כמו אמרי לי אחי הוא (בראשית כ יג). המשורר היה אומר אותו בעבור דוד בלאתו למלחמה ואמר:

(ב) יַעֲנְךָ יְהוָה בְּיוֹם צָרָה כשתהיה בצרה במלחמה עם האויב, יענך בתפלתך שתתפלל לפניו.

יְשַׂגֶּבְךָ כי העזרה היא כמגדל עז שישגב האדם בו שלא תשלוט בו יד האויב.
שֵׁם אֱלֹהֵי יַעֲקֹב: אמר אלהי יעקב לפי שראה יעקב עצמו בצרות יותר מאברהם וילחק. וכן אמרו בדרש (שוחר טוב; דברים רבה ב): אלהי אברהם, אלהי יצחק אין כתיב כאן אלא אלהי יעקב. ואמר ריש לקיש משל לאשה עוברה שהיתה מקשה ללדת אמרין לה לית אנו ידעין מה נימר ליך אלא מאן דעני לאימך בעידן קשיותה יעני יתיך בקשיותך. כן כתיב ביעקב לאל העונה אתי ביום צרתי (בראשית לה ב) ולכן אמר להם דוד לישראל מי שענה ליעקב אביכם הוא יענה לכם, הוי אומר ישגבך שם אלהי יעקב. ובמקום אחר הוא אומר (בבלי ברכות סד א): מכאן לבעל הקורה שיכנס בעצים של קורה. כן יעקב הוא אביו לבד; אבל אברהם היה לו בן אחר והוא ישמעאל, וילחק היה לו עשו. גם יתכן לפרש כי פרוש אלהי יעקב על כל ישראל, כי נקראו יעקב וישראל, כמו אל תירא עבדי יעקב (ירמיהו ל י); וכן במקומות רבים.

(ג) יִשְׁלַח עֶזְרְךָ מִקֹּדֶשׁ ממקום הקדש, והוא הבית שהיה שם הארון; כי שם הכבוד, ומשם ישלח עזרך במלחמה.
וּמִצִּיּוֹן כי בציון היה הארון; וכן אמר (מזמור יד ז [נג ז]): מי יתן מציון ישועת ישראל.
יִסְעָדֶךָ:

(ד) יִזְכֹּר יריח כמו (ויקרא ו ח) אזכרתה ליי'; כי בלאתו למלחמה היו מקריבין בעבורו, שיעליחהו האל, עלות ומנחות בעמת יחיד; וזו הבמה הגדולה אשר בגבעון.
כָּל מִנְחֹתֶךָ *) וְעֹלָתְךָ יְדַשְּׁנֶה ידשנה הסגו"ל במקום קמ"ץ; וכן ואקראה לך (שמואל א כח טו). ופרוש ידשנה: ישימה דשן, כלומר: שישלח אש לשרפה ויקבלנה בראון.
סֶלָה:

(ה) יִתֶּן לְךָ כִּלְבָבֶךָ שיתן אדיך תחתיך כמו שהוא בלבבך.
וְכָל עֲצָתְךָ יְמַלֵּא: על דרך כי בתחבולות תעשה לך מלחמה (משלי כד ו); עצה וגבורה למלחמה (מלכים ב יח כ; ישעיהו לו ה). ובדרש (שוחר טוב; ושם נדרש על רבן

---

*) כך הוא בכתב יד שלפנינו.

גמליאל; ובשנוים אחרים): דוד, על ידי שהיה שלם לפני בוראו ובלב שלם מתפלל אליו, היו אומרים לו: **יתן לך כלבבך**; אבל לכל אדם אין אומרים כן, שפעמים שיש בלבו של אדם לגנוב או לעבור עברה, או דבר שאינו ראוי. אלא מה אומרים לו? **ימלא יהוה כל משאלותיך.**

(ו) **נְרַנְּנָה בִּישׁוּעָתֶךָ** כשימלא יי' **כל משאלותיך** ותשוב בשלום מן המלחמה, אז **נרננה בישועתך.**

וּבְשֵׁם אֱלֹהֵינוּ נִדְגֹּל כלומר: **בשמו** נרים נסנו **ודגלנו.**

יְמַלֵּא יְהוָה כָּל מִשְׁאֲלוֹתֶיךָ:

(ז) **עַתָּה יָדַעְתִּי** יאמר כל אחד ואחד מישראל: **עתה ידעתי**

כִּי הוֹשִׁיעַ יְהוָה מְשִׁיחוֹ כלומר: **משיחו** ומלכו הוא, והוא רוצה בו; ולא כמו שהיו אומרים עליו איביו, כי חוטא היה, ולא היה רוצה האל בו, כמו שהיו אומרים לו אין ישועתה לו באלהים סלה (מזמור ג ג). ועתה כשתושיעהו יודו כלם, כי **משיחו** הוא והוא מושיעו.

יַעֲנֵהוּ מִשְּׁמֵי קָדְשׁוֹ בִּגְבֻרוֹת יֶשַׁע יְמִינוֹ: כי במעט עם היה מפיל רבבות מאיביו, ולא היה יכול להיות זה, אלא **בגבורות ימין** האל שישלח **להושיעו.**

(ח) **אֵלֶּה בָרֶכֶב וְאֵלֶּה בַסּוּסִים** האיבים באים עלינו **ברכב ובסוסים**, והיו בוטחים בהם, כמו שנאמר (ישעיהו לא א): ויבטחו על רכב כי רב;

וַאֲנַחְנוּ בְּשֵׁם יְהוָה אֱלֹהֵינוּ נַזְכִּיר: כשנזכיר **שמו** ונקראהו אנחנו ננצח; ואנחנו ברגל ננצח **הרכב והסוסים.**

(ט) **הֵמָּה כָּרְעוּ וְנָפָלוּ** המה שהיו **ברכב ובסוסים כרעו ונפלו;**

וַאֲנַחְנוּ, שהיינו כנופלים לפניהם, כשנזכיר **שם אלהינו**

קַמְנוּ וַנִּתְעוֹדָד: פרושו נתגאה ונתרומם עליהם. **ונתעודד** כמו מעודד ענוים יי' (מזמור קמז ו).

(י) **יְהוָה הוֹשִׁיעָה הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם קָרְאֵנוּ:** זהו שהיו אומרים וצועקים במלחמה, כמו שאמר: **ואנחנו בשם יי' אלהינו נזכיר**; שהיו אומרים: יי' **הושיעה המלך יעננו ביום קראנו.** ופרוש **המלך**: האל, שהוא מלך העולם, ובידו להושיענו.

מזמור כא

(א) **לַמְנַצֵּחַ מִזְמוֹר לְדָוִד:** גם זה המזמור נאמר על דוד; ויש אומרים (בעל התרגום, שוחר טוב וזולתם): שנאמר על המלך המשיח. אם הוא על דוד פרוש **לדוד**: על דוד, כמו שפרשנו למעלה (כ א): ואחד מן המשוררים אמרו עליו ברוח הקדש; ואם הוא על המלך המשיח, **לדוד** הוא כמשמעו, כי המזמור הוא לדוד שאמרו ברוח הקדש על המשיח בנו, והאיבים הם גוג ומגוג ומחנהו שיצורו על ירושלם. או יהיה **לדוד** על המשיח, כי הוא נקרא דוד כמו (יחזקאל לז כה): ודוד עבדי נשיא להם לעולם. והנצרים מפרשים אותו על ישו; ואתה תשיב להם בכל פסוק ופסוק. יי' **בעזך ישמח מלך**: הנה כי בלא עז האב לא יהיה עז

לבן, ואם הוא חלש איכו אלה. וכן תאות לבו נתתה לו, כי תקדמנו, כל דבריו הם תלויים באחרים. ואמר: חיים שאל ממך; אם על הבשר לא האריך ימים, ואם על האלהות מה כתן לו? הלא כבר היו לו? ואמר: גדול כבודו בישועתך, אבל בלא ישועתך לא יהיה גדול כבודו, אם כן איכו אלה; ואם על הבשר לא היה אלא נקלה וכבזה. כי המלך בטח ביי' אם על האלהות אין לורך לו לבטוח באחר, ואין לורך לו לחסד עליון שלא ימוט, ואם על הבשר הרי כמוט, ותלוהו על המוט! וכן כל דברי המזמור.

(ב) יְהוָה בְּעֻזְּךָ יִשְׂמַח מֶלֶךְ הע"ן בעזך נקראת בקמ"ץ חטוף. בעזך שתתן לו, וכן וּבִישׁוּעָתְךָ

מַה יָּגֵיל מְאֹד: יגיל כתוב ביו"ד כמו יגיד דבר (קהלת י כ); והגימ"ל בסגו"ל מפני שהוא מלעיל הטעם ביו"ד האיתן.

(ג) תַּאֲוַת לִבּוֹ נָתַתָּה לוֹ נתתה לו כמו תתן לו, עבר במקום עתיד; וכן

וַאֲרֶשֶׁת שְׂפָתָיו בַּל מָנַעְתָּ סֶּלָה: כי כן המנהג בדברי הבבואה בהרבה מקומות, כמו שכתבנו (מזמור ג ה). וארשת שפתיו כמו מבטא שפתיו, ואין לו חבר במקרא.

(ד) כִּי תְקַדְּמֶנּוּ בִּרְכוֹת טוֹב ברכות כל דבר טוב כמו ברכת שדים ורחם (בראשית מט כה); ברכת תהום (שם). אמר: כל הברכות תקדם לו ותתן לו.

תָּשִׁית לְרֹאשׁוֹ עֲטֶרֶת פָּז: שתקים מלכותו בכבוד ובגדלה.

(ה) חַיִּים שָׁאַל מִמְּךָ נָתַתָּה לוֹ שתאריך לו ימים לעולם הזה;

אֹרֶךְ יָמִים עוֹלָם וָעֶד: חיי העולם הבא.

(ו) גָּדוֹל כְּבוֹדוֹ בִּישׁוּעָתֶךָ שכשתושיעהו מאויביו יגדל כבודו לעיני העמים.

הוֹד וְהָדָר תְּשַׁוֶּה עָלָיו: בישועתך, כי כל העולם יכבדוהו ויהדרוהו כשיראו כי הישועה באה לו מאתך.

(ז) כִּי תְשִׁיתֵהוּ בְרָכוֹת לָעַד ברכות כמו והיה ברכה (שם יב ב). ואמר: לעד כי אפילו אחר מותו יתברכו בו, כמו בך יברך ישראל לאמר ישמך אלהים כאפרים וכמנשה (שם מח כ). או פרוש: לעד על זרעו, כי כמו שיתברכו בו יתברכו בזרעו, כמו שאמר לאברהם והתברכו בזרעך (שם כב יח).

תְּחַדֵּהוּ תשמחהו מן ויחד יתרו (שמות יח ט). ומה שאמר

בְּשִׂמְחָה אחר תחדהו, לחזק השמחה, כמו ועבח טבח (בראשית מג טז); ומעלה מעל (ויקרא ה כא); יבשו בשת (ישעיהו מב יז); וילס דוד לוס (שמואל ב יב טז); והדומים להם.

אֶת פָּנֶיךָ: כשתאיר אליו פניך זו היא השמחה הגדולה שתהיה לו. לא ישמח ברב חילו וברב זהבו וכספו, אלא עם פניך שתפנה אליו, כמו ופניתי אליכם (ויקרא כו ט), ותאיר אליו פניך. ופנות פני האל ואור פניו היא ההצלחה שכותן לאדם בכל אשר יעשה.

(ח) כִּי הַמֶּלֶךְ בֹּטֵחַ בַּיהוָה כי אין לו בטחון ושמחה אלא בך; ולא ברב המון.

וּבְחֶסֶד עֶלְיוֹן יש לו בטחון כי הוא עליון על הכל ובידו להושיע או להטיב למי שירצה בו, הן ברב הן במעט.

בַּל יִמּוֹט: לפיכך הוא בטח שלא ימוט. ואמר: ובחסד, כי כל מה שהוא מעיד לברואיו הכל הוא חסד מאתו.

(ט) **תִּמְצָא יָדְךָ לְכָל אֹיְבֶיךָ** תספיק לך ידך שלא תצטרך לעוזר אחר, כמו ידיו רב לו (דברים לג ז). אמר: כי ידו וימינו יספיקו לו. ולפי שהקדים: **כי המלך בטח** ביי', אמר כנגד המלך: כיון **שבטחת** ביי' **תמצא ידיך לכל איביד!** וכפל הדבר ואמר:

יְמִינְךָ תִּמְצָא שֹׂנְאֶיךָ: והוא כמו לשנאיך. ולמ"ד **לכל איביך** עומדת במקום שניס; וכמוהו רביס. **יתמצא** ענינו: תספיק, כמו ומצא להם (במדבר יא כב). או **תמצא שנאיך** הוא ענין אחר בלא חסרון הלמ"ד. ויהיה פרוש **תמצא** כמשמעו; ואמר: **ימינך תמצא שנאיך** כלומר: שלא יהיה להם כח ורשות להמלט מידך.

(י) **תְּשִׁיתֵמוֹ כְּתַנּוּר אֵשׁ** כמו **תנור** שיש בתוכו **אש** ועצים, והאש תאכל העצים, כן תשית אתה אותם

לְעֵת פָּנֶיךָ לעת כעסך עליהם, שיכלו כלם ויהיו **כתנור אש** שכלה מה שבתוכו. ועל הדרך הזה: שיתמו כגלגל כקש לפני רוח, כאש תבער יער וכלהבה תלהט הרים (מזמור פג יד טו), שאינו אומר שהם יהיו אש לבער אחרים, אלא שיהיו כאש שתצא ביער שיכלו וישרפו כל עצי היער כן יכלו הם; וכן בכיור אש בעצים (זכריה יב ו). **ופניך** כמו ופניה לא היו לה עוד (שמואל א א יח); פני יי' חלקם (איכה ד טז); ופרושם: כעס.

יְהוָה בְּאַפּוֹ יְבַלְּעֵם תוכל להשית אותם **כתנור אש**, כי יי' עמך שיבלעם

וְתֹאכְלֵם אֵשׁ:

(יא) **פִּרְיָמוֹ מֵאֶרֶץ תְּאַבֵּד וְזַרְעָם מִבְּנֵי אָדָם:** שלא ישאר להם זכר.

(יב) **כִּי נָטוּ עָלֶיךָ רָעָה חָשְׁבוּ מְזִמָּה בַּל יוּכָלוּ:** זה יהיה להם גמולם, לפי שנטו **עליך** לעשות **רעה** אלו היה הכח בידם, **יחשבו מזמה** שלא **יוכלו** להביאה לידי מעשה, כי היו באים להלחם **עליך** ולעשות לך **רעה**.

(יג) **כִּי תְשִׁיתֵמוֹ שֶׁכֶם** כי טעם למה שאמר: **בל יוכלו**. היאך לא **יוכלו**? כי אתה תשים אותם לחלק אחד כלם שלא יהיה להם כח להתערב עמך, אלא יהיו לעבר אחד כלם ואתה כנגדם.

בְּמֵיתָרֶיךָ

תְּכוֹנֵן חציך **במיתריך** ותורה אותם

עַל פְּנֵיהֶם: והוא כמו כוננו חצם על יתר (מזמור יא ב); וכן **במיתריך תכונן** חציך. והוא על דרך קצרה, כי כן מנהג המקרא במקום שהענין מובן.

(יד) **רוּמָה יְהוָה בְּעֻזֶּךָ** העי"ן בקבו"ץ שפתים. יאמרו כל ישראל: **רומה** יי' על האיבים **בעזך**, כי העז והגבורה לך היא, לא לנו!

נָשִׁירָה וּנְזַמְּרָה גְּבוּרָתֶךָ: **יבעזך יבגבורתך** שתתן לנו **נשירה ונזמרה** לך ונודה לך כי מאתך הכל.

מזמור כב

(א) לַמְנַצֵּחַ עַל אַיֶּלֶת הַשַּׁחַר מִזְמוֹר לְדָוִד: יש אומרים (רשי וזולתו), כי אילת השחר הוא כלי מכלי הנגון. ויש מפרשים (בעל התרגום, מנחם, וזולתם) אילת מן אילותי לעזרתי חושה (למטה פסוק כ), כלומר: שהיה נאמר זה המזמור בכח עלות השחר. ויש מפרשים. כי אילת שם ככב הנקר; וכן בדברי רבותיכו, זכרם לברכה (ירושלמי ברכות א א; יומא ג ב) קורין ככב הנקר: אילתא *). והם אמרו (שם; שיר רבה ו; אסתר רבה סוף י; ושוחר טוב במקומו): כי על אסתר נאמר זה ועל ישראל שהיו בגלות באותו זמן. ויש מפרשים אותו על דוד בעודכו בורח מפני שאול. והנכון כי אילת השחר נאמר על כנסת ישראל שהיא בגלות הזאת; וסוף המזמור יוכיח זה. וקראה אילת כמו שהמשיל אותה בשיר השירים (ב ז; ג ה) בצבאות או באילות השדה. והשחר פרושו יופי וזוהר כמו שאמר עליה (שם ו י): מי זאת הנשקפה כמו שחר. ועתה היא בחשכה בגלות הזאת כאלו היא נשכחה ונעזבה; וקוראה מן הגלות:

(ב) אֵלִי אֵלִי לָמָה עֲזַבְתָּנִי והוא בלשון יחיד על עם ישראל יחד שהם כאיש אחד בגלות ובלב אחד. אלי אלי הכפל כדרך הקוראים והצועקים, כמו: עבכי יי' עבכי (מלכים א יח לז); אברהם אברהם (בראשית כב יא); משה משה (שמות ג ד). ואמר: אלי כלומר: שהיית חזקי ואורי מקדש, ועתה למה עזבתני?

רָחוֹק מִישׁוּעָתִי ולמה תהיה רחוק מישועתי כשתשמע

דִּבְרֵי שַׁאֲגָתִי:

(ג) אֱלֹהַי אֶקְרָא יוֹמָם ביום

וְלֹא תַעֲנֶה

וְלַיְלָה ובלילה אקרא

וְלֹא דֻמִיָּה לִי: מצעקתי, ואתה לא תענה. ודמיה שם ולא תאחר.

(ד) וְאַתָּה קָדוֹשׁ יוֹשֵׁב ואיך לא תענה עתה שאתה קדוש יושב וקיים לעולם? ואתה היית פעמים רבות

תְּהִלּוֹת יִשְׂרָאֵל: שהיו מהללים אותך בהושיעך אותם מצרותם. כי התהלה והתודאה תהיה על הישועה. ואיך לא תושיענו עתה כי אתה קיים לעד, וככחך אז כחך עתה? יושב: קיים נצח, וכן אתה יי' לעולם תשב (איכה ה יט).

(ה) בְּךָ בָטְחוּ אֲבֹתֵינוּ בָּטְחוּ כי כמה פעמים בטחו בך אבתינו

וַתְּפַלְּטֵמוֹ: מצרתם, ולא היה שקר בעשונם. וכפל בטחו לחזק הבטחון, כי לא היה להם בטחון באחר אלא בך; וכן

(ו) אֵלֶיךָ זָעֲקוּ וְנִמְלָטוּ לא לאלהים אחרים. לפיכך

בְּךָ בָטְחוּ וְלֹא בֹשׁוּ: לא יבשו משברם.

(ז) וְאָנֹכִי תוֹלַעַת אנכי נבזה בעיני הגוים כמו התולעת

---

*) ודעת רבי יוסי בי רבי בון דעת יחידאה היא, כנראה מדבריו.

וְלֹא אִישׁ ואיננו איש בעיניהם אלא
חֶרְפַּת אָדָם וּבְזוּי עָם: אנו בגלות.
(ח) כָּל רֹאַי יַלְעִיגוּ לִי כן הם ישראל, כי כל רואיהם ילעיגו להם
יַפְטִירוּ בְשָׂפָה ויפטירו עליהם בשפה דברים של לעג וקלון.
יָנִיעוּ רֹאשׁ: ויניעו ראש עליהם. יפטירו: ישלחו הדברים בשפה, מן פוטר מים (משלי יז יד). והשלוח יבא במים, כמו המשלח מעינים (מזמור קד י); והשלוח יבא גם כן בדברים, כמו פיך שלחת ברעה (שם נ יט); ותרגום והאנשים שלחו (בראשית מד ג): וגובריא אתפטרו.
(ט) גֹּל אֶל יְהוָֹה גל הוא תאר בשקל לחם חם (שמואל א כא ז); מעז לתם דרך יי' (משלי י כט). ופרושו: מי שמסבב דרכיו ושאלותיו ותפלותיו אל יי'.
יְפַלְּטֵהוּ יַצִּילֵהוּ
כִּי חָפֵץ בּוֹ: כי חפץ יי' בו ושמע תפלתו. כמו אם חפץ בנו יי' (במדבר יד ח). או פרושו: כי חפץ האדם באל, כמו כי בי חשק ואפלטהו (מזמור צא יד). כלומר: זה ראינו ושמענו כמה פעמים, כי מי שמסבב דרכיו ותפלתו אל האל יפלטהו; אם כן למה לא תושיענו כי אנחנו עינינו אליך?
(י) כִּי אַתָּה גֹחִי מִבָּטֶן מַבְטִיחִי עַל שְׁדֵי אִמִּי: גחי מוליאי, כמו ותגח בנהרתיך (יחזקאל לב ב). אמר: איך לא תושיענו ואנחנו מודים אליך ויודעים ומכירים כי הכח מאתך ואתה העוזר והמוליד והמבטיח התנוק על שדי האם שאין מחיתו אלא על ידי אחרים, ואתה מבטיחו שיגדל מעט מעט ויוסיף בו כח והרגל עד שיבקש מחיתו מעצמו. וגדול האדם בחכמה נפלאה משדי האם עד שיגדל; והכל בכונת המכון והנהגת המנהיג, ולא כדברי האומרים כי הכל בטבע ובמקרה בלא כונת מכון והנהגת מנהיג: ואנחנו העם המודים בך.
(יא) עָלֶיךָ הָשְׁלַכְתִּי מֵרָחֶם כי אתה המטריף לאמי מזונה שתטריפני ותגדלני. השלכתי; והמשליך האב והאם, כי הוא אין בו דעת להשליך יהבו על האל. וכן מִבֶּטֶן אִמִּי אֵלִי*) אַתָּה: כי הם המודים לך עלי.
(יב) אַל תִּרְחַק מִמֶּנִּי ועתה בגלות אל תרחק ממני, כיון שהיית קרוב לי מבטן אמי בגדלי אל תרחק ממני בעת צרתי.
כִּי צָרָה קְרוֹבָה ואם תקרב תהיה רחוקה
כִּי אֵין עוֹזֵר: בלתך.
(יג) סְבָבוּנִי פָּרִים וזו היא הצרה קרובה כי סבבוני פרים, והוא משל לאיבים הדשנים והתקיפים והרשעים. ופרוש
רַבִּים גדולים בכח. וכן
אַבִּירֵי בָּשָׁן ובשן הוא מקום בארץ ישראל מקום מרעה דשן ושמן, והבהמות הרועות שם הן דשנות וחזקות. והמשיל הרשעים האבירים להן. וכן אמר (עמוס ד א) במשל פרות הבשן על הנשים העשקות דלים, הרצצות אביונים.

---

*) כך הוא בכתב יד שלפנינו.

כִּתְּרוּנִי: כמו סבבוני, כמו שהכתר סובב הראש. וכן (שופטים כ מג): כתרו את בנימן.
(יד) פָּצוּ עָלַי פִּיהֶם אלה הפרים הנזכרים פצו עלי פיהם ועורפים אותי, אף
על פי שאין דרך הפרים לטרוף, אלה הפרים הם כמו
אַרְיֵה טֹרֵף וְשֹׁאֵג: האריה שהוא טרף ושאג. ואריה חסר כ"ף הדמיון; וכן
גור אריה יהודה (בראשית מט ט); יששכר חמר גרם (שם יד); נפתלי אילה שלחה
(שם כא), והדומים להם. ושאגת האריה אחר שטרף לשמחה ולגאוה כמו שכתוב
(עמוס ג ד): הישאג אריה ביער וטרף אין לו? היתן כפיר קולו ממענתו בלתי
אם לכד? כן האיבים: אחר שהורגים ובוזזים אותנו הם שמחים וכמתהללים.
(טו) כַּמַּיִם נִשְׁפַּכְתִּי מפחדם נשפכתי כמים על דרך משל כאלו הייתי נמס.
וְהִתְפָּרְדוּ כָּל עַצְמוֹתָי העצמות הן קשות מן המים, לפיכך אמר בהן והתפרדו,
שנתפרדו מקשוריהן שהן קשורות זאת בזאת. וכן נפזרו עצמינו לפי שאול (מזמור קמא ז).
הָיָה לִבִּי כַּדּוֹנָג נָמֵס והוא השעוה שהיא נמסה בקלות מפני החמימות.
בְּתוֹךְ מֵעָי: כל האברים הפנימים נקראו מעים.
(טז) יָבֵשׁ כַּחֶרֶשׂ כֹּחִי כחי כתבו אדני אבי, זכרו לברכה, מדברי רבותינו, זכרם
לברכה (בבלי בבא קמא ג ב): כיחו וניעו. ויש שפרשו (אחד מן הגאונים כפי עדות
אבן עזרא): הפוך כמו חכי, כלומר: שלא אוכל לדבר, כמו שאמר ולשוני מדבק
מלקוחי. והחכם רבי אברהם בן עזרא פרש: כחי כמשמעו, בעבור היות חיי
האדם לחת התולדה הקושרת הכל והמעמדת הגוף כנה הלחה בשם כח; והנה
יבש כאשר יקרה לזקן הבא בימים.
וּלְשׁוֹנִי מֻדְבָּק מַלְקוֹחָי חסר למ"ד השמוש. ומשפטו מדבק למלקוחי כי מדבק
קמו"ץ ואיננו סמוך. והמלקוחים הם החניכים למעלה מהלשון ומתחתיה. ובא בדרך
ולשונם לחכם דבקה (איוב כט י). ונקראו מלקוחים לפי שלוקחים המאכל בעת
הלעיסה. ובדרש (שוחר טוב) ולשוני מדבק מלקוחי שנדבק לשוני לושטי. דבר
אחר: שבטלתי משתי תורות, תורה שבכתב ותורה שבעל פה, שנאמר (משלי ד ב);
כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזבו, ורצונו לומר: בעבור שמד הגלות.
וְלַעֲפַר מָוֶת כלומר קרוב אני מהמות כאלו תכין אותי, ואני מוכן, להשימני
בקבר שהוא עפר המות.
תִּשְׁפְּתֵנִי: מן שפת הסיר (מלכים ב ד לח; יחזקאל כד ג). ובדרש (שוחר טוב בשנוי
לשון קצת): אני דומה לכירה שנתונה בין שתי דרכים ועוברים ושבים שופתים עליה.
(יז) כִּי סְבָבוּנִי הם האיבים ואני בתוכם כמי שסבבוהו
כְּלָבִים שאין לו דרך לנוס מפניהם. ופרוש כי סבבוני כלבים אחר המשל; והמליצה:
עֲדַת מְרֵעִים הִקִּיפוּנִי
כַּאֲרִי*) יָדַי וְרַגְלָי: כי הקיפוני כמו הארי שמקיף בזנבו ביער וכל חיה שתראה
אותה העגלה לא תצא משם ממורא האריה ומפחדו, ותאספנה ידיהן ורגליהן וימצא
האריה טרפו בתוך עגלתו. כן אנחנו בגלות בתוך העגלה לא נוכל לצאת ממנה

*) כך ה.א בכתב יד שלפנינו.

שלא נהיה ביד הטורפים, כי אם נלא מרשות הישמעאלים נבא ברשות הערלים, והנה אנחנו אוספים ידינו ורגלינו ועומדים ירא׳ים ופוחדים בפניהם, כי אין לנו רשות לברוח ברגלינו ולהלחם בידינו; והנה כאילו ידינו ורגלינו בנחשתים.

(יח) אֲסַפֵּר כָּל עַצְמוֹתָי הֵמָּה יַבִּיטוּ יִרְאוּ בִי: ואם אבא לספר לרותי לפני גדוליהם ממה שיעשקוני קטניהם, המה הגדולים יביטו אלי, ויראו בי בעין בזיון ושנאה. ויראו כמו אל תראני שאני שחרחרת (שיר השירים א ו); לראוה בך (יחזקאל כה יז) שהוא ענין ראית בזיון ולעג. יעצמותי כמו קרבו ריבכם יאמר יי׳ הגישו עצמותיכם (ישעיהו מא כא). ויש מפרשים עצמותי כמשמעו מן עצם ויפרשו אספר מענין מספר; ופרושו: מרוב כחישותי אוכל לספר כל עצמותי והמה יביטו יראו בי, רצונו לומר: בבשרי ורע תארי וילעגו לי.

(יט) יְחַלְּקוּ בְגָדַי לָהֶם וְעַל לְבוּשִׁי יַפִּילוּ גוֹרָל: יקחו ממוננו ויגיע כפינו עד שאפילו בגדינו ולבושנו יחלקו ויקחו להם ויפילו גורל עליהם.

(כ) וְאַתָּה יְהוָֹה כשתראה הצרות האלה

אַל תִּרְחָק כי אתה

אֱיָלוּתִי וכחי ולא בטחתי אלא בך; על כן

לְעֶזְרָתִי חוּשָׁה:

(כא) הַצִּילָה מֵחֶרֶב נַפְשִׁי מחרב הגלות, שלא אספה בגלות

מִיַּד כֶּלֶב יְחִידָתִי: כלב אריה יראמים הם משל על מלכי אמות העולם, אשר אנחנו בגלות ביניהן. וכל אחד לפי גדלתו קורא אותו. ויחידתי היא הנשמה שהיא יחידה שוכנת בבתי חומר, ואין דומה לה, כי הנפש המתאוה היא הגוף.

(כב) הוֹשִׁיעֵנִי מִפִּי אַרְיֵה וּמִקַּרְנֵי רֵמִים עֲנִיתָנִי: כי הראם ינגח בקרניו כמו שאמר (דברים לג יז): בהם עמים ינגח. ועניתני כמו תעננו ורבים כמוהו בדברי נבואה. או פרושו: כי פעמים רבות הושעתני מצרות גדולות שהתשועה מהן כמו הנושע מקרני ראמים; וכמו שהוצאתני משאר גליות כן הושיעני עתה מפי אריה.

(כג) אֲסַפְּרָה שִׁמְךָ לְאֶחָי בְּתוֹךְ קָהָל אֲהַלְלֶךָּ: כשתושיעני מפי אריה ומקרני ראמים שתוציאני מן הגלות אז אספרה שמך לאחי בתוך קהל אהללך. יאחי הם בני אדום שאנחנו ביניהם בגלות. וכן בני ישמעאל ובני קטורה, כי כלם בני אברהם אבינו. או פרושו: אנחנו אשר בגלות נספר הנסים והנפלאות שעשה עמנו האל בגלות לעשרת השבטים שגלו בלחלח וחבור ולא היתה יד האמות שולטת עליהם כמו עלינו.

(כד) יִרְאֵי יְהוָֹה הַלְלוּהוּ כָּל זֶרַע יַעֲקֹב כַּבְּדוּהוּ כך יאמרו בעת התשועה. ופרוש יראי יי׳ מישראל. והחלוק הזה כמו ירא׳י יי׳ ברכו את יי׳ (מזמור קלה כ); בית הלוי (שם); בית אהרן (שם יט:) בית ישראל (שם). והטעם כל אחד לפי מעלתו ושכלו ולפי קרבתו אל האל. והנה הזכיר בזה הפסוק האהבה והיראה, כי הכבוד הוא האהבה; והנה יראי יי׳ יגיעו מן היראה אל האהבה.

וְגוּרוּ מִמֶּנּוּ כָּל זֶרַע יִשְׂרָאֵל: אותם שלא הגיעו עדין אל האהבה. ובדרש (שוחר טוב בשנוי לשון קצת): רבי יהושע בן לוי אומר: יראי יי׳ אלו ירא׳י שמים;

רבי שמואל בר נחמני אומר: אלו גרי הצדק לעתיד לבא; ורבנן אמרי: יראי יי' אלו הכהנים, כל זרע יעקב אלו הלוים, כל זרע ישראל כשמעו.

(כה) כִּי לֹא בָזָה וכן יאמרו בהתודותם כשילאו מן הגלות: כשהייתי בגלות לא בזה ולא שקץ ענותו שהייתי עניים.

וְלֹא שִׁקַּץ ענין תועבה כמו (ויקרא יא מג): אל תשקצו את נפשתיכם

עֱנוּת שם מענין עני; ויש מפרשים (בעל התרגום, רשי וזולתם): ענות, תפלה

עָנִי מה שעונה בפיו כמו (משלי טז א) מערכה לשון.

וְלֹא הִסְתִּיר פָּנָיו מִמֶּנּוּ וּבְשַׁוְּעוֹ אֵלָיו

שָׁמֵעַ: פעל עבר בשקל כי חפץ בבת יעקב (בראשית לד יט).

(כו) מֵאִתְּךָ תְּהִלָּתִי יאמר כל אחד ואחד מישראל, או כל ישראל כאחד, כמו שהם דברי המזמור: תהלתי שאני אתהלך

בְּקָהָל רָב מהאמות, מאתך היא כי אתה גרמת לי התהלה שהושעתני.

נְדָרַי שנדרתי

אֲשַׁלֵּם נֶגֶד יְרֵאָיו: כי כל האמות יראוהו אז, כמו שאומר: יזכרו וישבו אל יי' כל אפסי ארץ.

(כז) יֹאכְלוּ עֲנָוִים וְיִשְׂבָּעוּ יְהַלְלוּ יְהוָה דֹּרְשָׁיו ישראל שהם ענוים, כי הגויים היו גאים עד עת גאולת ישראל, וכן ישראל הם דרשיו, שהם דורשים אותו בגלות; וכשיהיו נגאלים יאכלו וישבעו משלל איביהם ויתענגו הפך ממה שהיו בגלות; ויאמרו להם:

יְחִי לְבַבְכֶם ופרושו על דרך: ותחי רוח יעקב (שם מה כז), הפך ויומת לבו (שמואל א כה לז); כי הרוח החיה היא בלב, וכשהאדם בלה לבו מת, כמו שאמר (מזמור קט כב); וכשילאו מהבלה לרוחה הנה יחיה לבבו. ועוד

לָעַד: כי לא יגלו עוד, אבל יהיו באלים שמחים ועודי לב הם ובניהם עד העולם.

(כח) יִזְכְּרוּ האמות העבי והדלות שהיו בהם ישראל בגלות וילאו הישועה הגדולה

וְיָשֻׁבוּ אֶל יְהוָה כָּל אַפְסֵי אָרֶץ וְיִשְׁתַּחֲווּ

לְפָנֶיךָ דבר הנביא כנגד השם

כָּל מִשְׁפְּחוֹת גּוֹיִם:

(כט) כִּי לַיהוָה הַמְּלוּכָה אז יכירו כל הגויים כי ליי המלוכה

וּמֹשֵׁל בַּגּוֹיִם: ואז יהיה משל בגוים כמו שאומר (זכריה יד ט): והיה יי' למלך על כל הארץ.

(ל) אָכְלוּ וַיִּשְׁתַּחֲווּ כָּל דִּשְׁנֵי אֶרֶץ לְפָנָיו יִכְרְעוּ כָּל יוֹרְדֵי עָפָר וְנַפְשׁוֹ לֹא חִיָּה: פרש אדני אדני, זכרו לברכה, הפסוק לשני פנים: כי הגויים שיסדו אל יי' שהיו דשנים ורעננים כן יהיו עתה, כי האל יקבל אותם בתשובתם, ויאכלו וישתחוו לאל ויודו לו על כל הטובה; אבל יש מן הגויים שאפילו יכרעו לפניו

לא יקבלם: אותם שהרגו ישראל, שהם יורדי עפר, כלומר שיהיו בגיהנם, ולא יחיה האל נפש אחד מהם, כמו שאמר הנביא (יואל ד כא): ונקיתי דמם לא נקיתי. כי כל הרעות שעשו לישראל יוכלו לתת תשלומים, כמו שאמר (ישעיהו ס יז): תחת הנחשת אביא זהב, אבל דם האדם לא יוכלו לשלם, לפיכך תהיה נפשם תחת נפשם; ונכון הוא זה הפרוש. אבל החכם רבי אברהם פרש בענין אחר כל הפסוק. ואמר: דשני ארץ הם המתענגים בעולם הזה לאכל כל דשן, ואם יתעדנו בעולם הזה, באחרית ימיהם ישתחוו ויכרעו לפני המלאך האוסף רוחם ולא יוכל אחד מהם להחיות את נפשו. וזהו רמז, כי תאבד נפשם בעולם הבא, הפך הענוים שאמר בהם: יחי לבבכם לעד. וזה שאמר: לפני המלאך האוסף רוחם הוא דרך דרש; וכן אמרו בדרש (בבלי נדה ל ב; שוחר טוב בקצת שנוי לשון): כי לי תכרע כל ברך (ישעיהו מה כג) זה יום המיתה, שנאמר: לפניו יכרעו כל יורדי עפר.

(לא) זֶרַע יַעַבְדֶנּוּ אבל זרע שיעבדנו, הם זרע ישראל שעובדים אותו תמיד.

יְסֻפַּר לַאדֹנָי לַדּוֹר: הוא יקרא ויספר בשם אדני, ויאמרו עליהם: עם יי'; כי אף על פי שאבל אמות ישבו אל יי' לא יקראו עם יי' אלא ישראל, והוא לבדו יספר לאדני לכל דור ודור.

(לב) יָבֹאוּ וְיַגִּידוּ העולים מהגלות שיבאו מכל אפסי ארץ יגידו

צִדְקָתוֹ לְעַם שהיה

נוֹלָד מהם: לבניהם יגידו צדקתו

כִּי עָשָׂה: שעשה להם, כי הם לא ראו את מעשה יי' אשר עשה עמהם ואבותם יגידו להם. וזה המזמור פרשו אותו העולים על ישו, והוא מספר כל הרעות שעשו לו ישראל. והנה צועק הבן לאב מתוך הצרות ואומר: אלי אלי למה עזבתני, וכן כל המזמור. ושבשו מלת כארי ידי ורגלי ואמרו כארי: לשון כי יכרה איש בר (שמות כא לג), שתקבו מסמרים בידיו וברגליו כשתלו אותו. והטעה אותם הפסוק ונפשו לא חיה, ואמרו: כי זה הוא אלוה שיכרעו לפניו כל יורדי עפר, והוא לא רצה להיות נפשו, כי בתנאי זה ירד לקחת בשר שיהרגו הבשר ויושבו בזה יורדי גהינם; לפיכך לא רצה להיות את נפשו אלא מסר עצמו ביד ההורגים אותו. ועתה ישמיעו לאזנם מה שפיהם מדבר! הם אומרים כי לא רצה להיות את נפשו ולהצילה מיד ההורגים אותו, אם כן למה היה צועק: אלי אלי למה עזבתני רחוק מישועתי והוא לא רצה להיות נושע? והלא שכח תנאו! ואמר: ולא תענה והוא לא רצה להיות נענה? ועוד אם הוא אלוה הוא עצמו יושיע עצמו ועוד שאמר: תהלות ישראל והם המריעים לו? והיאך אמר: שהם מהללים האל? ועוד אמר: בך בטחו אבותינו; ואם הוא כמו שהם אומרים, לא היה לו אלא אב אחד? ועוד האלוה יאמר על עצמו: שהוא תולעת ולא איש! והנה אמר: גל אל יי' יפלטהו יצילהו; אם על הבשר לא פלטהו ולא הצילהו, ואם על האלהות לא היה צריך הצלה. ואמר: כי אתה גחי מבטן; הוא עצמו הוא המוציא מבטן. ואמר: אספרה שמך לאחי; והאלוה אין לו אחים. והנה

כזב. כי הספור וההלל וההודאה אחר ההצלה הם והנה הוא לא נצל. ואמר: **כל זרע יעקב כבדוהו . . . . כי לא בזה ולא שקץ ענות עני**: וישראל המריעים לו, **וענותו בזה** האב **ושקץ, והסתיר פניו ממנו, ובשועו אליו** לא **שמע**. הנה כל דבריו שקר. ואמר: **כל משפחות גוים**; והנה היהודים והישמעאלים לא יאמינו בו.

מזמור כג

(א) **מִזְמוֹר לְדָוִד**: המזמור הזה אמרו דוד על עצמו כשיצא מצרה לרוחה, או נאמר על ישראל שיאמרו כן בצאתם מהגלות, לפיכך סמכו למזמור שלמעלה מזה. ובדרש (שוחר טוב בקצת שנוי לשון) מפרש אותו על שני פנים: **בנאות דשא ירביצני** מדבר בדוד בשעה שהיה בורח מפני שאול. ומה כתוב שם (שמואל א כב ה)? וילך דוד ויבא יער חרת. ולמה נקרא שמו יער חרת שהיה מנוגב כחרת הזאת, והרטיבו הקדוש ברוך הוא מעין טובו של עולם הבא, שנאמר (מזמור סג ו): כמו חלב ודשן תשבע נפשי. **נפשי ישובב** זו המלכות שלא היתה לי זכות אלא **למען שמו. גם כי אלך בגיא צלמות** זה מדבר זיף. **לא אירא רע**; למה? **כי אתה עמדי. שבטך** אלו היסורים **ומשענתך** זו התורה*). **תערוך לפני שלחן** זו המלכות. **נגד צררי** דואג ואחיתפל. **דשנת בשמן ראשי**. יכול על ידי יסורין? תלמוד לומר: **אך טוב**. יכול בעולם הזה? תלמוד לומר: **אך טוב וחסד ירדפוני לארך ימים. בבית** יי' זה בית המקדש. ורבנן פתרי קריא בישראל: **בנאות דשא ירביצני** אני ארעה צאני ואני ארביצם (יחזקאל לד טו); **על מי מנוחת ינהלני** ועל הנחל יעלה על שפתו מזה ומזה . . . ועלהו לתרופה (שם מז יב): רב ושמואל חד אמר לתרופיא וחד אמר להתיר פה של אלמים ורבי יוחנן אמר להתיר פה עקרות**) **נפשי ישובב** זה טובו של עולם הבא. ועתה אפרש המזמור על דרך פשוטו.

יְהוָה רֹעִי המשיל עצמו לשה והאל לרועה ואמר: יי' **רעי**; וכיון שהוא רועה אותי **לֹא אֶחְסָר**: דבר.

(ב) **בִּנְאוֹת דֶּשֶׁא יַרְבִּיצֵנִי** פרוש **בנאות**: מקום; ואל"ף **נאות** עומדת במקום וא"ו נוה נוות. ואהל הרועים נוה כמו אני לקחתיך מן הנוה (שמואל ב ז ח); אל

---

*) ערבוב דברים יש כאן; ובטוח אני כי גם המדרש שלפנינו (שוחר טוב) הוא קטיעא בר שלם; וצריך עיון רב. והא לך, קורא יקר, התקון שתקנתי בדברי המדרש כפי מעוט הבנתי: המה ינהמני. יכול בלא יסורין לגמרי? תלמוד לומר אך. **תערוך לפני שלחן** זו המלכות. נגד צררי, זה דואג ואחיתפל. דשנת בשמן ראשי. יכול על ידי יסורין קשים? תלמוד לומר אך טוב וחסד. ושבתי בבית ה'. זה בית המקדש. יכול רק בעולם הזה? תלמוד לומר לארך ימים: בעולם הזה ובעולם הבא.

**) ראה בבלי סנהדרין ק א ומנחות צח א: ושם נחלקו רב יצחק בר אבודימי ורב חסדא בנדון הזה; אך בלי ספק רב ושמואל שהיו זמן מה בארץ ישראל הורידו עמהם מחלוקת חזקיה ובר קפרא לבבל, ותלמידיהם ידעו גם כן פרוש רבי יוחנן. ומכל מקום יש במדרש ערבוב שמות.

נוה איתן (ירמיהו מט יט); נות כרת רעים (צפניה ב ו). ובתמורת הוא"ו בא"ל"ף: ונדמו נאות השלום (ירמיהו כה לז); ועל נאות מדבר קינה (שם ט ט); כי דשאו נאות מדבר (יואל ב כב). והרועה הטוב נוהג את צאנו ורועה אותן במקום דשא ושם יטה אהלו ויריעתו בבקר. ובנטות היום ובעת הצהרים ירבילן בצל אהלו כמו שכתוב (שיר השירים א ז) איכה תרעה איכה תרביץ בצהרים. וכשרוצה להשקותן ינהלן על מי מנוחות, כלומר מים שילכו לאט ולא נחל שוטף פן ישטפו אותן המים בבואן לשתות ולפיכך אמר:

עַל מֵי מְנֻחֹת יְנַהֲלֵנִי:

(ג) **נַפְשִׁי יְשׁוֹבֵב** יניח כמו הרועה הטוב שלא ייגע הצאן ולא ידחפן אלא ינהלן לאט כמו (ישעיהו מ יא): בזרעו יקבץ טלאים ובחיקו ישא עלות ינהל. **וישובב** מענין בשובה ונחת (שם ל טו).

יַנְחֵנִי בְּמַעְגְּלֵי צֶדֶק כמו הרועה הטוב שלא ינהג צאנו בהרים ולא יעבירן מהר אל הר ולא יטרידן ללכת מהר אל גבעה אלא במישור כן הוא **ינחני במעגלי** צדק; וכל זה

לְמַעַן שְׁמוֹ: לא שאני ראוי לכך.

(ד) **גַּם כִּי אֵלֵךְ בְּגֵיא צַלְמָוֶת** גם אם יקרה לי שאהיה במקום סכנה שהוא דומה לגיא **צלמות**. **גיא יצלמות** הוא הקבר, שהוא מקום החשך כמו שאמר (איוב י כא): בטרם אלך ולא אשוב אל ארץ חשך וצלמות, לפיכך דמה הצרה לקבר. ולפי שהיה דוד פעמים רבות בסכנה אמר:

לֹא אִירָא רָע כי מרוב בטחונו באל **לא** היה **ירא** שיבואהו **רע**.

כִּי אַתָּה עִמָּדִי כי בטחתי **שאתה עמדי** כמו עם כל דרשיך. ומאחר שהמשיל האל לרועה אמר:

שִׁבְטְךָ וּמִשְׁעַנְתֶּךָ כי הרועה ינהל הצאן במטה אשר בידו וישען עליו כשיעמוד; ואמר:

הֵמָּה יְנַחֲמֻנִי: אף על פי שהוא אחד לפי שזכרו בשנים **שבט ומשענת**. וכן לדוד חסד האל וצדקו היו לו **שבט ומשענת** וינחמוהו מכל צרה: **השבט** בלכתו **והמשענת** בעמדו.

(ה) **תַּעֲרֹךְ לְפָנַי שֻׁלְחָן נֶגֶד צֹרְרָי** עתה השיב המשל למליצה ואמר: **תערך לפני שלחן נגד צררי** שירא בכבודי וירקב עצמם לקנאתם.

דִּשַּׁנְתָּ בַּשֶּׁמֶן רֹאשִׁי השמן הוא הלחות, ואם יהיה **הראש דשן** יהיה כן כל הגוף, ורצונו לומר: כי לא יחסר דבר כי כל מה שהוא צריך יזמין לו האל.

כּוֹסִי רְוָיָה: שלם עם למ"ד הפעל; כי בלא הראות למ"ד הפעל למען ספות הרוה (דברים כט יח), ופרושו: שבעה, כלומר: שהיא שבעה ומלאה לעולם, ויהיו לעולם שבעים השותים בה; וכל זה לרב הטוב שנתן לו האל ולכל ביתו.

(ו) **אַךְ טוֹב וָחֶסֶד יִרְדְּפוּנִי** אני מודה לך בטובה שנתת לי עד היום; **אך** זה אני מבקש ממך **שירדפוני טובך וחסדך**

כָּל יְמֵי חַיָּי ולא יטרידוני מלחמות ועסקי העולם.

וְשַׁבְתִּי שאוכל לנוח

בְּבֵית יְהוָה לְאֹרֶךְ יָמִים: ולהתבודד שם ואכין לבי ומחשבתי לעבודתך וליחודך. ושבתי מענין בשובה ונחת (ישעיהו ל טו): או הוא פרושו: ישבתי, כמשמעו, רצונו לומר: שיתמיד הליכתו שמה פעם אחר פעם. ופרוש בבית יי': מקום הארון. ופרוש לארך ימים כמו שאמר: כל ימי חיי; אך היה מבקש שחייו יהיו ארוכים לפי שנות האדם, וזהו: לארך ימים.

מזמור כד

(א) לְדָוִד מִזְמוֹר זה המזמור חברו דוד שיאמרו אותו כשיכניסו הארון לבית קדש הקדשים. והיה זה אחר שהעלה עולה בהר המריה ונגלה אליו המקום וידע כי שם יהיה בית יי' כמו שכתוב בדברי הימים (א כב א). ואמר: לַיהוָה הָאָרֶץ וּמְלוֹאָהּ תֵּבֵל וְיֹשְׁבֵי בָהּ: ואף על פי שכל הארץ היא ליי' זה ההר נקרא הר יי' ומקום קדשו, כי הוא מקום קדשו באמת כי הוא מכון כנגד כסא הכבוד. והארץ היא כוללת כל הארץ כמו (בראשית א א): את השמים ואת הארץ. ותבל הוא מקומות הישוב. לפיכך אמר עם הארץ: ומלואה ועם תבל: וישבי בה.

(ב) כִּי הוּא עַל יַמִּים יְסָדָהּ וְעַל נְהָרוֹת יְכוֹנְנֶהָ: וכונן הארץ על ימים ונהרות לצורך הברואים עליה, אבל זה ההר לא כונן אותו לכל הברואים, ואף לא לכל בני אדם אלא לנקי כפים ובר לבב והוא זרע יעקב שהם מבקשי יי' ונצטוו שיהיו נקי' כפים ובר' לבב. וכן היו פעמים רבות כמו בימי יהושע ובימי הזקנים אשר האריכו ימים אחריו וכמו שאמר (יהושע כד לא): ויעבד ישראל את יי' כל ימי יהושע. וכן בימי השופטים כל ימי השופטים*) ובימי שמואל אמר (שמואל א ז ב): וינהו כל בית ישראל אחרי יי'. ובימי דוד ושלמה וכן בימי שאר המלכים שהיו טובים. ולא היה כזה באמה אחרת לעבוד את השם יחד, לפיכך אמר כי לא יעלה להר יי' הקדש הזה כי אם דרשי יי' והם בית יעקב. ובדרש (שוחר טוב בקצת שנוי לשון): ליי' הארץ ומלואה זו ארץ ישראל; כי הוא על ימים יסדה ועל נהרות יכוננה שיושבת על שבעה ימים ועל ארבעה נהרות ואלו הן שבעה ימים**): ימא רבא, ימה דסבכי, ימא דטבריא, ימא דמלחא, ימא דחולתא, ימא דחולייתא, ימא דשרייתי, ימא דאספמיא. ואלו הן ארבעה נהרות: ירדן וירמוך

---

*) מספר שופטים (ב יז יח יט) נלמד ההפך; ודברי רבינו דוד המדקדק אינם מדקדקים כל כך במקום הזה; ואולי רצונו לומר: וכן בימי השופטים כל ימי השופטים הטובים; או: וכן בימי הזקנים כל ימי הזקנים.

**) במדרש תהלים שלפנינו הסדר הוא כך: ימא רבא, ימא דטבריא, ימא דמילחא, וימא דסבכי, וימא דחילתא, וימא דשרייה, וימא דאספמיא: בירושלמי כלאים (ט ד) הסדר: ימא רבא, ימא דטבריא, ימא דסמכו, ימא דמילחא, ימא דחולתא, ימא דשלייח, ימא דאפמיא; כתובות (יב ג) הסדר: ימא רבא, ימא דטבריא, ימא דכובבו, ימא דמילחא, ימא דחילתא ימא דשילחת, ימא דאיפמייא; ובבבלי בבא בתרא (עד ב). ימה של טבריא, וימה של סדום, וימה של חילת, וימה של חילתא, וימה של סיבכי, וים אספמיא וים הגדול. והרואה יראה כי

קרמיון ופיגה*). ופרוש **על ימים ועל נהרות**: קשוך לימים ונהרות כמו ועליו מטה מנשה (במדבר ב כ). ואמרו כי אין יסוד בעולם רחוק מן היס שמונה עשר יום, וזה לתועלת הלחות לדרואים; וכן הנהרות לתועלת הדרואים. וזהו כמו שאמר (ישעיהו מה יח): לשבת ילרה, שכונן אותה כדי שיהיו הילורים בה. והטעם כי היא מתחלה לא נברלאת כך, אלא להיותה כלה תחת המים, כי המים היו סובבים אותה מכל לד, כמו שהאויר סובב המים מכל לד, והאש סובב האויר מכל לד. והנה הארץ תחת המים כפי הטבע שיתן בהם, ולא עשה כן בתחלה כדי להודיע כי הכל בידו והופך הטבעים כרלונו; והאל לוה שתהיה מחילתה האחת מגלה לשבת הילורים בה ואמר: (בראשית א ט): יקוו המים מתחת השמים אל מקום אחד ותראה היבשה.

(ג) **מִי יַעֲלֶה בְּהַר יְהוָה וּמִי יָקוּם בִּמְקוֹם קָדְשׁוֹ:** שאין ראוי לכל אדם שיעלה בו לפי שהוא מקום הקדש והתשובה.

(ד) **נְקִי כַפַּיִם וּבַר לֵבָב אֲשֶׁר לֹא נָשָׂא לַשָּׁוְא נַפְשִׁי**) וְלֹא נִשְׁבַּע לְמִרְמָה:** והנה הזכיר שלשת תכונות האדם בפסוק זה. המעשה והמחשבה והדבור, ובשלשתם יהיה האדם שלם שיהיה נקי במעשיו ובר בלבבו ונאמן בדבורו. **נפשי** ביו"ד והוא מאמר האל כמו (שמות כ ז; דברים ה יא): לא תשא את שם יי' אלהיך לשוא; **ונפשו** הוא שמו. וכן אמר (עמוס ו ח): נשבע אדני יהוה בנפשו. וכתוב **נפשו** בוא"ו. רלונו לומר: אפילו **נפשו** של הנשבע **לא ישא לשוא ולא נשבע למרמה** כי אם באמת ובלדקה. ואותה השבועה היא מצוה לירא השם כמו שנאמר (דברים ו יג) ובשמו תשבע. וכתוב אחר אומר (שם י כ): את יי' אלהיך תירא, אותו תעבד ובו תדבק ובשמו תשבע: כשיהיו בך אלו המדות אז בשמו תשבע. וכן הוא אומר (ירמיהו ד ב): ונשבעת חי יי' באמת במשפט ובלדקה.

(ה) **יִשָּׂא בְרָכָה מֵאֵת יְהוָה וּצְדָקָה מֵאלֹהֵי יִשְׁעוֹ:** **ישא** יקח כמו (רות א ד) וישאו להם נשים. **ברכה** על דרך קח נא ברכה מאת עבדך (מלכים ב ה טו). או פרוש: **ישא** אליו הכושא כמו (בראשית מג לד): וישא משאת מאת פניו אלהם. אותם שיעלו בבית יי' **ישאו ברכה מאת** יי' שיתן להם ברכתו ולדקתו ויושיעם מכל לרה וזהו: **מאלהי ישעו.**

(ו) **זֶה הוֹר דֹּרְשָׁו***)** מי הוא **שיעלה בהר** יי' **ובמקום קדשו**, שהוא **נקי כפים וברר לבב?** זהו **דור דרשי** יי' והם ישראל. וזה היה בימי שלמה שבנה הבית. וכתוב **דרשו** כנגד **דור** שהוא דרך כלל לשון יחיד; וקרי **דרשיו** כנגד הפרטים שהם רבים.

בשני התלמודים ובמדרש תהלים המספר שבעה כנכון, הגם שיש ביניהם שנוים; אבל בפרוש שלפנינו, מלבד שהמספר שמונה, דבריו לא יתכנו מטעמים אחרים וצריכים בדיקה ותקון; וכן נסחת הילקוט, וכל הנוסחאות האחרות פה צריכות בדיקה ותקון.

*) במדרש תלים שלפנינו הסדר: ירדנה ופינה וירמוך ותרמיון (בירושלמי איננו מונה הנהרות כלל); בבבלי בבא בתרא: ירדן וירמוך וקירומיון ופיגה; ובילקוט: ירדן וירמוך וקרמיון ופוגה: ואלה גם כן צריכין עיון.

**) ו' זעירא. כך נכתב בגליון מידי הסופר הראשון; ואין שום הפרש בין הקרי לכתיב.

***) דרשיו קרי.

מְבַקְשֵׁי פָנֶיךָ יַעֲקֹב כנגד האל מדבר המשורר: הם הם שיבקשו פניך בבית המקדש, יעקב והם ישראל; כי כל זרע יעקב נקראים בשם יעקב, כמו (ירמיהו ל י): ואתה אל תירא עבדי יעקב ואחרים זולתו. ואין לריך להוסיף זרע כמו שפרשו המפרשים. ומלת

סֶלָה: פרשתיה במזמור השלישי; ואינני לריך לפרשה בכל מקום.

(ז) שְׂאוּ שְׁעָרִים רָאשֵׁיכֶם הדרש (שוחר טוב; בבלי שבת ל א; מועד קטן ט א; סנהדרין קז ב ומקומות אחרים) הוא ידוע, שדבקו השערים זה בזה בשעה שבקש שלמה להכניס הארון בבית קדש הקדשים. ולפי דרך הפשט נראה לומר דרך משל כמו (מזמור צו יא יב:) ירעש היס ומלאו, יעלז שדי וכל אשר בו; וכן אמר: שאו שערים ראשיכם.

וְהִנָּשְׂאוּ פִּתְחֵי עוֹלָם וְיָבוֹא מֶלֶךְ הַכָּבוֹד: כי כבוד גדול תקבלו היום שיבוא בכם מלך הכבוד. ולפי שסכן הכבוד על הארון בין שני הכרובים קראו בשם יי' מלך הכבוד. וכן (שמואל ב ו ב): אשר נקרא שם שם יי' לבאות ישב הכרבים עליו. וכן נקרא (יהושע ג יא) אדון כל הארץ; וכן נאמר עליו (במדבר י לה): קומה יי'; (שם לו) שובה יי'; וכן אמר עליו (מזמור מז ו): עלה אלהים בתרועה. ואמר: פתחי עולם שער עתה נסע הארון ממקום למקום. בא מן המדבר לגלגל, ומן הגלגל לשילה, ומן שילה לארץ פלשתים, ומארץ פלשתים לבית שמש, ומבית שמש לקרית יערים, ומקרית יערים לבית עובד אדום, ומבית עובד לעיר דוד. ועתה הכניסוהו במקום שיהיה שם לעולם, לפיכך אמר פתחי עולם. וכן אמר (מלכים א ח יג): מכון לשבתך עולמים. ושער יקרא האסקופה עם המזוזה כמו שהיא; ופתח יקרא מה שנשאר מן השער מן הדלתות ולחוץ. ולכך נקרא פתח, שהוא נפתח תמיד.

(ח) מִי זֶה מֶלֶךְ הַכָּבוֹד וכאלו שואלים השערים: מי הוא זה מלך הכבוד? והתשובה: יְהוָה עִזּוּז וְגִבּוֹר יְהוָה גִּבּוֹר מִלְחָמָה: ואמר אלה התאריס לפי שהארון היה יולא עמהם במלחמה והיו מנלחים בו איביהם.

(ט) שְׂאוּ שְׁעָרִים רָאשֵׁיכֶם הכפל כמנהג הלשון: כפל ענין במלות שונות. והחכם רבי אברהם בן עזרא כתב: כי זה הפסוק השני רמז לשוב הכבוד בבוא הגואל. ופרש: וּשְׂאוּ פִּתְחֵי עוֹלָם ראשיכם, כי ראשיכם שזכר עומד במקום שניים, כמנהג הלשון. וְיָבוֹא מֶלֶךְ הַכָּבוֹד:

(י) מִי הוּא זֶה מֶלֶךְ הַכָּבוֹד ובזה הפסוק לא הזכיר גבור מלחמה. והטעם לפרושנו כי אחר שסכן הארון בבית עולמים לא יצא עוד למלחמה, לפיכך היתה התשובה כשנות הענין.

יְהוָה צְבָאוֹת הוּא מֶלֶךְ הַכָּבוֹד סֶלָה: שנראה בכבודו בבית עולמים. וכן אמר שלמה (מלכים א ח יב; [דברי הימים ו א]): יי' אמר לשכן [לשכון] בערפל. ואמר יי' צבאות לפי שכל צבאות ישראל היו באים בזה הבית ולא יקריבו אלא בו. ולפרוש החכם רבי אברהם בן עזרא הזכיר גבור מלחמה בראשונה כי בשכון

הכבוד בין ישראל ישכנו לבטח ואין להם מלחמה ולא יפחדו מאיב כי הכבוד ילחם בעבור קדושיו, ולא הזכיר בשכית **גבור מלחמה** בעבור וכתתו חרבותם [חרבתיהם] לאתים (ישעיהו ב ד; ומיכה ד ג), והארץ תשקוט מכל מלחמה. ועתה יי' **צבאות**: שיהיו אנשי הדור כמו מלאכי השם, כי נקרא יי' ככה בעבור לבא השמים.

מזמור כה

(א) **לְדָוִד** זה המזמור נאמר באל"ף בי"ת; וכן יש אחרים בספר כמוהו. ויש אות אחת בראש כל פסוק, ויש שני פסוקים באות אחת, ויש בפסוק אחד שתי אותיות; ולא נודע אלכו מפני מה באלו יותר מבאחרים אלא אם כן נזדמן לו בפיו ברוח הקדש. וירא"ה שכל מזמור שנאמר באל"ף בי"ת לפי גדלו ולפי הדברים הנכבדים הנאמרים בו נאמר כן. והנה אין בו בי"ת בראש פסוק ולא וא"ו ולא קו"ף; ויש בו רי"ש שתי פעמים. ויש אומרים כי הבי"ת היא מלת **בך** הסמוכה **לאלהי** (פסוק ב). וכן וא"ו **ולמדני** (פסוק ה); ולא נודע באמת. והדרש (שוחר טוב בקצת הוספה): **בך** עשרים ושתים אותיות. ופרוש:

אֵלֶיךָ יְהוָה נַפְשִׁי אֶשָּׂא: דרך תחנה כמו נשא לבבנו אל כפים (איכה ג מא). ויש מפרשים (רבי משה הכהן גיקטילא וזולתו): דרך מנחה כמו ויש משאת מאת פניו אלהים (בראשית מג לד). ובדרש (שוחר טוב בשנוים): כמו ואליו הוא נשא את נפשו (דברים כד טו); כמו השכיר שמקום שכרו כן אקום עובד ואסדך. דבר אחר: **נפשי אשא** זהו שאמר (מזמור לא ו): בידך אפקיד רוחי פדיתה אותי יי' אל אמת. כשהאדם יצא מפקיד רוחו אצל הקדוש ברוך הוא שמא עמד שחרית ולא מצאה? הרי כתוב: יי' אל אמת. אמר רבי אלכסנדרי: בנוהג שבעולם אדם מפקיד אצל חברו חדשים ומחזירם ישנים, אבל הקדוש ברוך הוא איננו כן אדם יגע במלאכתו כל היום ולעת ערב נפשו יגעה ושחוקה והוא יצא ומשליש נפשו אצל הקדוש ברוך הוא ובשחרית היא חוזרת לגופה חדשה ונוחה דכתיב (איכה ג כג): חדשים לבקרים רבה אמונתך. רבי שמעון בשם רבי שמעון אומר: ממה שאתה מחדשנו בכל בקר ובקר אנו יודעים שרבה אמונתך לתחית המתים*).

(ב) **אֱלֹהַי בְּךָ בָטַחְתִּי** ולא באחר, לפיכך תחנתי לפניך:

אַל אֵבוֹשָׁה שלא **אבושה**. שאם לא תתן לי שאלתי הנה יש לי בשם בבטחוני; וכן הוא אומר (איוב כ): בשו כי בטח; בך בטחו ולא בשו (מזמור כב ו): ואם תתן לי שאלתי שבטחתי בך שתתכנה לי לא **אבוש**.

אַל יַעַלְצוּ אוֹיְבַי לִי: ולא **יעלצו אויבי לי**.

---

*) כנראה היתה נסחא נכונה לפני רבנו המחבר ולא כבשוחר טוב הנדפס, שיש בו ערבוב דברים, קצתם לקוחים ממדרש איכה רבתי.

(ג) גַּם כָּל קֹוֶיךָ לֹא יֵבֹשׁוּ לא עלי לבדי אני מבקש שלא אבוש אלא גם על כל ירא׳ שמך שמקויס לך.

יֵבֹשׁוּ הַבּוֹגְדִים רֵיקָם: אבל אותם האנשים שהם בוגדים בי ובירא׳ך ריקם ואנס אותם יבשו מסברס, כי אין סברס ובטאונס בך. ובדרש (שוחר טוב): גם כל קויך אלו ישראל. אמר דוד: בשעה שאני עומד בתפלה לפניך, עלי ועל עמך ישראל אני מתפלל. אל תהי תפלתי מאוסה לפניך, מפני שעיני כל ישראל תלויות בי ועיני תלויות בך; אם אתה שומע תפלתי כאלו שמעת תפלתם.

(ד) דְּרָכֶיךָ יְהֹוָה הוֹדִיעֵנִי אֹרְחוֹתֶיךָ לַמְּדֵנִי: כפל הענין במלות שונות. ופרוש למדני: שתלמדני עד שאדע. ופרוש דרכיך יי׳ הודיעני: כמו שבקש משה רבנו, עליו השלום (שמות לג יג): הודיעני נא את דרכך ואדעך; כי בשידע דרכיו ידענו. ופרוש הדבר: שישכילהו הנמצאות כלם שישיג טבעם והתקשרם קצתם בקצתם, וידע הנהגתו עמהם בכלל ובפרט. וכן כמו ששאל משה רבנו, עליו השלום (שם יח): הראני נא את כבודך, שאל גם כן דוד ואמר:

(ה) הַדְרִיכֵנִי בַּאֲמִתֶּךָ והוא אמתת מציאותו. אמר בשאלה ראשונה: הודיעני שהיא חכמה שיוכל האדם לדעת אותה, והיא חכמת הטבע, וממנה ידע האדם הבורא, כי היא כסלם לידיעת חכמת האלהות, וממנה ידע האדם הבורא מה שיוכל לדעת והוא גוף; אבל אמתת מציאותו כמו שתשיג הנפש לא יוכל לדעת בעודו גוף, כמו שאמר (שם כ): כי לא יראני האדם וחי; לפיכך אמר: הדריכני באמתך כאדם המדריך הנער ללכת מעט מעט עד שירגיל וילך מעצמו. וכן פרוש

וְלַמְּדֵנִי הרגילני כמו הדריכני; וכן (ירמיהו לא יח): כעגל לא למד; (שם ב כד): למד מדבר, שענינם: הרגל.

כִּי אַתָּה אֱלֹהֵי יִשְׁעִי שתושיעני מצרות העולם הזה ותתן לי לב לקנות העולם הבא והוא ידיעת האמת.

אוֹתְךָ קִוִּיתִי כָּל הַיּוֹם: כמו (מזמור טז ח): שויתי יי׳ לנגדי תמיד. ופרוש קויתי כל היום: כמו כל הימים; וכן (מזמור לז כו): כל היום חונן ומלוה; וכן (שם עב טו): כל היום יברכנהו.

(ו) זְכָר לי עתה

רַחֲמֶיךָ יְהֹוָה וַחֲסָדֶיךָ שהיו לי תמיד, וזהו:

כִּי מֵעוֹלָם הֵמָּה: כלומר בעת הילירה היו לי רחמיך וחסדיך בבטן אמי, ובגדלי אחרי צאתי. וכיון שגדלתני והבאתני עד הלום ראוי לך לחמול עלי, כי מעשה ידיך אני כמו שאמר איוב (י ט): זכר נא כי כחמר עשיתני. וחסדיך הראשונים זכר לי; וחטאות נעורי אל תזכר.

(ז) חַטֹּאות נְעוּרַי וּפְשָׁעַי אַל תִּזְכֹּר ופרוש: אותם. שבימי נעורים יקראו חטאות, שלא שלמה דעת האדם ואין שם פשע, כי הפשע הוא המרד. וכשיהיה האדם מזיד בבואו בימים מעשרים שנה ומעלה שהוא בדעתו יקרא פושע, כי הוא מכיר ויודע ועובר המצוה הרי הוא מורד באדון המצוה אותו.

כְּחַסְדְּךָ זְכָר לִי אָתָּה והתפלל על כלם שלא יזכר לו האל לא זה ולא זה, אלא יזכר לו חסדיו ויגמלהו כחסדו ולא כמשפטו.

לְמַעַן טוּבְךָ יְהוָה: לא למעני אלא למען טובך וחסדך שאתה טוב וסלח.

(ח) טוֹב וְיָשָׁר יְהוָה עַל כֵּן יוֹרֶה חַטָּאִים בַּדָּרֶךְ: לפי שהוא טוב וישר לא ימאס החוטאים, אלא אם ילמו לשוב יקבלם ויורה אותם דרך הישרה. ופרוש בדרך בפתחו"ת הבי"ת: הדרך הידועה; והיא דרך התשובה. והיא ידועה לבני אדם מימי בראשית שהורה האל דרך התשובה לקין החוטא ואמר לו: אם תיטיב שאת (בראשית ד ז).

(ט) יַדְרֵךְ עֲנָוִים בַּמִּשְׁפָּט אותם הנכנעים ושבים מחטאם ידריכם במשפט, יפתח להם דרך התשובה ויכין לבם לדעת משפטי האל ודרכיו; וזהו:

וִילַמֵּד עֲנָוִים דַּרְכּוֹ: והוא כפל ענין במלות שונות. וטעם במשפט בפתחו"ת הבי"ת כי הוא ידוע בתורתו. והחכם רבי שלמה בן גבירול*) פרש: (תקון מדות הנפש א ג): והענוים מגיעים אל רצון הבורא במדת הבשת ומשיגים העולם (הנועם) הקים ולומדים דרכו (דרכיו) כמו שנאמר ידרך ענוים במשפט וילמד ענוים דרכו.

(י) כָּל אָרְחוֹת יְהוָה כי כל דרכיו

חֶסֶד וֶאֱמֶת והם כל הדרכים אשר לוה בתורתו ללכת בהם הן חסד ואמת אין בהן נפתל ועקש.

לְנֹצְרֵי בְרִיתוֹ וְעֵדֹתָיו: לא למעקשי נכונה שלא יוכלו להכיר האמת. וכן הוא אומר (הושע יד י): כי ישרים דרכי יי' וצדיקים ילכו בם ופשעים יכשלו בם. והחכם הגדול הרב רבנו משה, זכרו לברכה, פרש הפסוק הזה (מורה הנבוכים ג יב ג): בהנהגת העולם. אומר החכמים החשובים כבר ידעו מכמת זה המליאות והבינוהו כמו שבאר דוד, עליו השלום, ואמר כל ארחות יי' חסד ואמת לנצרי בריתו ועדתיו אומר שהם אשר שמרו עצם המליאות ומלות התורה וידעו תכליתם התבאר להם לד החסד והאמת בכל ובזה שמו תכליתם מה שכוון בהם מאשר הם אדם והוא ההשגה ומפני הכרחי הגוף יבקשו לרכיו ההכרחיים לחם לאכול ובגד ללבוש ומבלתי מותר.

(יא) לְמַעַן שִׁמְךָ יְהוָה שנקרא שמך טוב וסלח

וְסָלַחְתָּ לַעֲוֹנִי העון המיוחד שהוא גדול מכל העונות שעשה והוא עון בת שבע. אומר: אף על פי שבקשתי מלפניך מחילה וסליחה על חטאתי ופשעי, על אותו העון אני שונה לך לבקש מחילה

כִּי רַב הוּא:

---

*) שם משפחת החכם המשורר הפלוסוף והמקובל הלזה היה כנראה: גבירול, והוא ייברול (ראה כתב יד המונח פה והמסמן: Add. 379, פב ב) והוא אביסיבירון = Avicebron (ראה כתב יד המונח פה והמסמן: Mm. 6. 32. 3 יא ב). והמצאת החכם הגדול מאור עינים ומאור עינינו רב שלמה Munk (על משכבו יבא שלום וינוח!) בספרו: Mélanges (צד 152) לא נצרכה אלא להעדפה; כי בכתב יד הנזכר באחרונה קראנו ושם נאמר בפרוש: אביסיבירון רצוני לומר בן גבירול בספרו הנקי מקור חיים. וכתב יד הזה נכתב במאה החמש עשרה למספר הרגיל.

(יב) מִי זֶה הָאִישׁ יְרֵא יְהוָה מי שירצה להיות ירא יי' יכין לבבו יוֹרֶנּוּ בְּדֶרֶךְ יִבְחָר: כי האל יעזר אותו ויורנו בדרך שיבחר האל שילך בה האדם והיא הדרך הטובה. ויש מפרשים (רבי אברהם בן עזרא): שיבחר האדם.

(יג) נַפְשׁוֹ בְּטוֹב תָּלִין אם יאחז הדרך שיורנו, נפשו בטוב תלין במותו. וזה עקר שכר האדם.

וְזַרְעוֹ יִירַשׁ אָרֶץ: למען לדקתו ושרו יבדך האל בניו וזרעו אחריו בגללו.

(יד) סוֹד יְהוָה לִירֵאָיו סוד יי' לא יגלה כי אם ליראיו; כי המתעסקים בחכמה אם לא יהיו יראי האל ושלמים במעותיו לא יגלה להם סוד האל.

וּבְרִיתוֹ לְהוֹדִיעָם: להודיעם בריתו שגלה להם סודו. והברית היא שכורת עם הנשמה להשכילה ולאספה אל כבודו בהפרדה מהגוף. וכן קראה ברית באמרו לעשה רצונו, עליו השלום (שמות לד י): הנה אנכי כרת ברית נגד כל עמך אעשה נפלאת. והברית היא שחננו אור השכל ודבקה נפשו בעליונים. ואמר לו: נגד כל עמך, לומר: זה שעשיתי עמך הוא אות רוחני שלא יכיר אדם בו זולתך, אבל אות אחר גשמי אעשה עמך נגד כל עמך והוא קרינת אור פניו. ומהאות הגשמי יכירו וידעו כי אות רוחני חוננתיך.

(טו) עֵינַי תָּמִיד אֶל יְהוָה כי הוא מבטי ואליו אני נשא את עיני, ולא לעזרת אחר.

כִּי הוּא יוֹצִיא מֵרֶשֶׁת רַגְלָי: פרושו מרשת העונות או מרשת האויבים, לפי מחשבתם שהם חושבים לנכדני. ועל האויבים מאמות העולם דבר שהם אויבי ישראל, כמו שאמר בסוף המזמור. ועד הנה דבר בלרכי הנפש; ועתה ידבר בלרכי הגוף, שילילהו מאויביו, כמו שדבר בהם בתחלת המזמור. (פסוק ב) אל יעלצו איבי לי כי גם הם מלרכי הנפש, כי אם יטרידוהו האויבים במלחמתם לא יהיה לו פנאי בלרכי הנפש.

(טז) פְּנֵה אֵלַי וְחָנֵּנִי כִּי יָחִיד וְעָנִי אָנִי: אף על פי שאני מלך ויש לי עם רב יחיד ועני אני, כי איננו בוטח ברב חיל אלא בגבורתך לבד. ועני פרושו נכנע כמו (איוב לו טו) יחלץ עני בעניו. כלומר: אף על פי שאני מלך איני מתגאה במלכותי, אבל אני שפל ונכנע. ובדרש (שוחר טוב בשנוי קצת): וכי יחיד היה דוד והלא כתיב (דברי הימים א ב טו) אלס השני דוד השבעי? וכן: וכי עני היה דוד? והלא כתיב (שם כב יד): והנה בעניי הכינותי לבית יי' זהב ככרים מאה אלף? אלא אמר דוד לפני הקדוש ברוך הוא: רבונו של עולם, לפי שמאתי מלך על בניך ועיניהם תלויות בי וכולם לריכים לי; ולפי שהם רבים, ואני עיני תלויות בך אני יחיד כנגדם, לפיכך אמר: יחיד ועני אני.

(יז) צָרוֹת לְבָבִי הִרְחִיבוּ הרחיבו הצרות מושבם בלבי, כלומר כי רבות הן. ובאמרו כי הצרות הרחיבו הוא דרך לאות. לכן אני לועק אליך,

מִמְּצוּקוֹתַי הוֹצִיאֵנִי: שתוציאני ממצוקותי שאני נלכד בהן, כי אם לבבי נלכד במצוקות ולרות לא יהיה לבבי פנוי לעבודתך.

(יח) רְאֵה עָנְיִי כמו שפרשתי (פסוק טז).

וַעֲמָלִי שאני עמל במלחמות.

וְשָׂא כָּל חַטֹּאותָי: שיהיה עניי כפרת חטאתי, כי למצוה עמלי הוא שאני נלחם בעד ישראל.

(יט) רְאֵה אֹיְבַי כִּי רָבּוּ, ראה איבי: פלשתים ואדום עמון מואב וארם.

וְשִׂנְאַת חָמָס שְׂנֵאוּנִי: שלא הרעותי להם והם נלחמים בי. ובדרש (שוחר טוב בקצת שנוי): אם עשו שונא ליעקב לפי שנטל ממנו הברכה, לברבריים מה עשה? לפלשתים מה עשה? לגתניים מה עשה? הוי: ושנאת חמס שנאוני.

(כ) שָׁמְרָה נַפְשִׁי וְהַצִּילֵנִי אַל אֵבוֹשׁ כִּי חָסִיתִי בָךְ: הצילני מידם כי הם ארבים לנפשי לפי שלא הצליחו על ישראל מעת שמלכתי.

(כא) תֹּם וָיֹשֶׁר יִצְּרוּנִי כִּי קִוִּיתִיךָ: כי עמי התם והישר ועמהם העול והחמס. והתֹם והישר יצרוני מרעתם כי בכל צרותי קויתיך.

(כב) פְּדֵה אֱלֹהִים בין בחיי בין במותי, הנני מתפלל שתפדה

אֶת יִשְׂרָאֵל מִכֹּל צָרוֹתָיו:

מזמור כו.

(א) לְדָוִד שָׁפְטֵנִי יְהוָֹה שפטני וראה אם לבבי ישר אליך וכפי לבבי שפטני.

כִּי אֲנִי בְּתֻמִּי הָלַכְתִּי וּבַיהוָֹה בָּטַחְתִּי לֹא אֶמְעָד: כלומר בתם לבבי ובכל אשר היה לי בטחתי ביי', לפיכך אין ראוי לי שאמעד. ובדרש (שוחר טוב בהפוך חלקי המאמר): כתוב אחד אומר שפטני וכתוב אחד אומר (מזמור קמג ב): ואל תבוא במשפט את עבדך? אמר דוד לפני הקדוש, ברוך הוא: בשעה שאתה דן את הרשעים שפטני; בשעה שאתה דן את הצדיקים אל תבוא במשפט את עבדך!

(ב) בְּחָנֵנִי יְהוָֹה וְנַסֵּנִי וכפי שתמצא בלבי תדינני

צָרְופָה*) כִלְיוֹתַי וְלִבִּי: תמצאם ככסף נקי. ואמר: כליותי, כי הם היועצות (בבלי ברכות סא א); ואמר לבי, כי הוא המבין ובעל המחשבות (שם); וכתב; צרופה על כל מחשבה ומחשבה שהיא בלי שום סיג: וכפי מחשבותי שפטני: כי אף על פי שמעשי אינם טובים לפעמים, לבי הוא ישר בכל עת. ולפי המעשים אמר: ואל תבוא במשפט את עבדך.

(ג) כִּי חַסְדְּךָ לְנֶגֶד עֵינָי לפיכך לא נטה לבי מאחריך כי תמיד חסדך לנגד עיני; לפיכך

וְהִתְהַלַּכְתִּי בַּאֲמִתֶּךָ: כמו (בראשית ו ט): את האלהים התהלך נח, שהתהלך בדרכי האלהים באמת ובישר לבב.

(ד) לֹא יָשַׁבְתִּי עִם מְתֵי שָׁוְא כדי שלא אלמד ממעשיהם ומדבריהם הרעים.

וְעִם נַעֲלָמִים שעושים חטא בסתר ונעלמים מבני אדם. לפיכך אמר:

---

*) יתיר ו.

לֹא אָבוֹא: לא נכנסתי עמהם במקום סתרם. ועוד כפל הענין במלות שונות, ואמר:

(ה) שָׂנֵאתִי קְהַל מְרֵעִים וְעִם רְשָׁעִים לֹא אֵשֵׁב: הרשעים שנאתי להתחבר עמהם ולשבת אתם, אבל מושבי בבית אלהי ושם אלך תמיד.

(ו) אֶרְחַץ בְּנִקָּיוֹן כַּפָּי וַאֲסֹבְבָה אֶת מִזְבַּחֲךָ יְהוָֹה: וכשארחץ בנקיון כפי אז אסבבה את מזבחך יי' להקריב שם עולותי. לא כרשעים שמביאים עולות בידיהם וידיהם דמים מלאו; אבל אני ארחץ בנקיון כפי שלא יהיה בידי שום עון כשאבא להקריב עולות.

(ז) לַשְּׁמִעַ בְּקוֹל תּוֹדָה וּלְסַפֵּר כָּל נִפְלְאוֹתֶיךָ: לשמע כמו להשמיע; וכן (ישעיהו כג יא): לשמד מעזניה כמו להשמיד. אמר: אבא בית מזבחותיך להשמיע שם בפני קהל קדושים תודה בקול רם. והוא שיהיה מודה בפניהם על החסדים שעשה לו האל והצילו מכל צרה ולספר כל הנפלאות שעשה עמו בעתות צרותיו.

(ח) יְהוָֹה אָהַבְתִּי מְעוֹן בֵּיתֶךָ קהל מרעים שנאתי, אבל מעון ביתך אהבתי; והוא הבית שהיה בו הארון, ושם הלוים והכהנים נביאים וחסידים וקדושים משרתי האל כמו אסף ואחיו.

וּמְקוֹם מִשְׁכַּן כְּבוֹדֶךָ: כי במקום שהיה בו הארון שם היה שוכן הכבוד על הנביאים ואנשי רוח הקדש.

(ט) אַל תֶּאֱסֹף עִם חַטָּאִים נַפְשִׁי וְעִם אַנְשֵׁי דָמִים חַיָּי: וכיון שבחרתי אני חברת הצדיקים אל תאסף עם חטאים נפשי, כלומר שלא אמות מיתת חטאים ואנשי דמים, כי נפשם כמים הנגרים ארצה אשר לא יאספו (שמואל ב יד יד), ונפשי תאסף אל כבודך במותי.

(י) אֲשֶׁר בִּידֵיהֶם זִמָּה כמו (הושע ו ט): כי זמה עשו. ענין תועבה ומעשה רע, כמו ההרג והמכה שיעשו בידיהם. וכן השחד שיקבלו כמו שאמר:

וִימִינָם מָלְאָה שֹׁחַד: ויש לפרש בידיהם: ברשותם, כמו (במדבר כא כו): ויקח את כל ארצו מידו; (בראשית כד י): וכל טוב אדניו בידו, כלומר: ברשותם ממון מקבץ מגזל ועון, והוא במעשה, והוא זמה.

(יא) וַאֲנִי בְּתֻמִּי אֵלֵךְ שלא אתעסק בדברי מרמה לא במחשבה ולא במעשה.

פְּדֵנִי מצרות

וְחָנֵּנִי: מטובך כפי שתראה תם לבבי ואז אודה את שמך ואמר:

(יב) רַגְלִי עָמְדָה בְמִישׁוֹר כלומר: שלא מטה רגלי, לפיכך

בְּמַקְהֵלִים אֲבָרֵךְ יְהוָֹה:

מזמור כז

(א) לְדָוִד יְהוָֹה אוֹרִי וְיִשְׁעִי מִמִּי אִירָא יְהוָֹה מָעוֹז חַיַּי מִמִּי אֶפְחָד:

הואיל והוא אורי וישעי ממי אירא? אין לפחוד מאדם! ואמר:

אורי כי הצרה דומה לחשכה והתשועה ממנה היא האורה. והוא מעוז חיי גם כן ממי אפחד שימיתני? כי כמו שישגב האדם במגדל להציל נפשו שלא ימיתוהו איביו

כן נשגבתי אני בו ואין לי ממי אפחד עוד; כי הנשגב במגדל עוז עדין הוא ירא ופוחד פן יצורו עליו איביו ויכבשו המגדל ההוא, או יצורו עליו עד שימות שם ברעב ובצמא. מכל זה אין אני פוחד הואיל והאל מעוז חיי.

(ב) בִּקְרֹב עָלַי מְרֵעִים יש מפרשים בקרב מענין קרב ומלחמה, כלומר: בהלחם עלי; או פרושו כמשמעו. אמר: אף על פי שהיו קרובים עלי להמיתני וזהו:

לֶאֱכֹל אֶת בְּשָׂרִי לא פחדתי מהם כיון שהאל מעוז חיי, וראיתי כי כן היה פעמים רבות כשהיו באים

צָרַי וְאֹיְבַי

לִי כלומר: בעבורי להכשילני ולהמיתני

הֵמָּה כָּשְׁלוּ וְנָפָלוּ:

(ג) אִם תַּחֲנֶה עָלַי מַחֲנֶה אפילו תחנה עלי מחנה גדול ואני במעט עם

לֹא יִירָא לִבִּי כי לבי ושכלי הוא המבטיחי באלהים.

אִם תָּקוּם עָלַי מִלְחָמָה בְּזֹאת האמירה שאמרתי כי יי' אורי וישעי ומעוז חיי

אֲנִי בוֹטֵחַ:

(ד) אַחַת שָׁאַלְתִּי מֵאֶת־יְהוָֹה אמר: אמת היא כי בבטחי בו כי הוא יצילני מכל צרה; אף על פי כן שאלה אחת אני שואל ממנו. וכפל הענין עוד ואמר:

אוֹתָהּ אֲבַקֵּשׁ שִׁבְתִּי בְּבֵית יְהוָֹה כָּל יְמֵי חַיָּי להודיע כי בכל לבו מבקש אותה להשקיטו מהמלחמות אף על פי שהוא בוטח שהאל יצילנו מכל נזק אף על פי כן לבו טרוד בהם ומתעסק בצרכי הגוף ואין לו פנאי להתעסק בצרכי הנפש. ושאל מאת יי' שישקיטהו מן המלחמות שלא יצטרך להתעסק בהן כדי שיהיה גופו ולבו פנוי לשבת בבית יי'. והוא הבית שהיה שם הארון עם הנביאים והחסידים, ואשר שם הכהנים והלוים כמו אסף ואחיו ושאר ירא יי' העומדים שם להתעסק עמהם בעבודת אלהים בצרכי הנפש; וזהו:

לַחֲזוֹת בְּנֹעַם יְהוָֹה וּלְבַקֵּר בְּהֵיכָלוֹ: שיהיה לו פנאי לבקר תמיד בהיכלו והוא הבית שהיה בו הארון. או פרושו: בשמים כמו שאמר בנעם יי', כלומר שיהיה לו פנאי לבקר ולחפש בשכלים הנפרדים שהם מלאכי שמים אשר הנפש גזורה מהם ואליהם תשוב בהיכלו.

(ה) כִּי יִצְפְּנֵנִי בְּסֻכֹּה כי עתה בהתעסקי בצרכי הגוף יעשה עמי טובה ויתן שאלתי ששאלתי ויצפנני בסכה מזרם האיבים שלא ישיגני וזהו:

בְּיוֹם רָעָה שהם חשבו לעשות לי רעה. והוא

יַסְתִּירֵנִי בְּסֶתֶר אָהֳלוֹ בְּצוּר יְרוֹמְמֵנִי: שלא תשיגני יד איבי.

(ו) וְעַתָּה יָרוּם רֹאשִׁי עַל אֹיְבַי סְבִיבוֹתַי בהנצלי מאיבי שהיו סביבותי

וְאֶזְבְּחָה בְאָהֳלוֹ זִבְחֵי תְרוּעָה כלומר זבחים עם תרועה ושבח והודאה שהצילני מאיבים רבים.

אָשִׁירָה וַאֲזַמְּרָה לַיהוָֹה: מכל זה החסד שהוא עושה עמי. אבל זאת השאלה הנזכרת אני שואל, ועל זה אמר:

(ז) שְׁמַע יְהוָה קוֹלִי אֶקְרָא וְחָנֵּנִי וַעֲנֵנִי: זאת השאלה ששאלתי.

(ח) לְךָ אָמַר לִבִּי*). לבי אומר תמיד בעבורך

בַּקְּשׁוּ פָנָי כמו שאמר (מזמור טז ז): אף לילות יסרוני כליותי. לבי יסרני בעבורך, ואמר לפני שיבקשוך ותהיה מגמתם אליך; ובעבור זה אמר:

אֶת פָּנֶיךָ יְהוָה אֲבַקֵּשׁ: וזו היא השאלה ששאלתי כי לבי יעלני כן.

(ט) אַל תַּסְתֵּר פָּנֶיךָ מִמֶּנִּי פניך שאבקש אל תסתיר ממני.

אַל תַּט בְּאַף עַבְדֶּךָ אל תטי ואל תעלימני בעסקי העולם הזה שהם אף וכעס למתעסק בהם, כמו שאמר (מזמור צ י): ורהבם עמל ואון.

עֶזְרָתִי הָיִיתָ עד הנה היית עזרתי בלרכי הגוף, ועתה בשאלי עזרתך בלרכי הנפש

אַל תִּטְּשֵׁנִי וְאַל תַּעַזְבֵנִי אֱלֹהֵי יִשְׁעִי: כמו שהושעתני מלרי כן תושיעני מעמל הגוף ומתעסק בלרכי הנפש.

(י) כִּי אָבִי וְאִמִּי עֲזָבוּנִי וַיהוָה יַאַסְפֵנִי: אחר שילאתי מגבולם אספתני אתה, כלומר: זמנת לי מחיתי ולרכי. ואחר שאני מעשה ידיך ואספתני עד הלום, הורני יי' דרכך!

(יא) הוֹרֵנִי יְהוָה דַּרְכֶּךָ וּנְחֵנִי בְּאֹרַח מִישׁוֹר כבר פלשנו הדרך יארח מישור שהיה מבקש.

לְמַעַן שׁוֹרְרָי: הם האויבים המציעים אותו בעין רעה, כמו (שמואל א יח ט): ויהי שאול עון את דוד. והם חושבים כי אין לו חלק ביי'.

(יב) אַל תִּתְּנֵנִי בְּנֶפֶשׁ צָרָי בלון אויבי ותאותם. כמו (בראשית כג ח): אם יש את נפשכם. ולזונם שלא יהיה לי פנאי לעבודת האלהים, אלא שאתעסק כל ימי במלחמות בעמל הגוף

כִּי קָמוּ בִי עֵדֵי שֶׁקֶר וִיפֵחַ חָמָס: שהם מעידים בי ומדברים בי דברי חמס לאמר שאני רשע ואיש רמיס ואין לי חלק ביי'. כמו שאמרו עליו (מזמור עא יא): אלהים עזבו; ואומר (שם מא ט): דבר בליעל יצוק בו.

(יג) לוּלֵא הֶאֱמַנְתִּי לִרְאוֹת בְּטוּב יְהוָה הם היו בי עדי שקר ומדברי חמס וכמעט אבדתי מדבריהם לולא שהאמנתי בך ולא חששתי לדבריהם. יהאמנתי שיש לי תקוה ביי' ואראה בטובו לעולם הבא. וזהו

בְּאֶרֶץ חַיִּים: וקרא לעולם הבא ארץ חיים, ואף על פי שאין לנשמה מקום וכל שכן ארץ, אלא לפי שנמשל עוד עולם הבא לגן עדן שהוא מקום בארץ, להבין

---

*) אמר המוציא לאור והוא שלמה הקטן בן מאיר הגדול (נח עדן!): מאד נשתוממתי על המראה כי אין גם אחד מן המפרשים הרבים מפרש הפסוק הזה כראוי, אשר הוא בעיניהם כלו מקשה, והוא באמת זהב טהור. והנראה לי אגיד בדברים מעטים. המשורר מדבר אל לבו כאלו הוא מדבר אל לב כל אחד ואחד מישראל, ואשר לבו יענהו, יענהו גם כן לב כל אחד מישראל. ועתה סרס המקרא ופרשהו כך: לך לבי אמר (השם): בקשו פני. ולבו משיב: את פניך יהוה אבקש. ותהיה העתקתו ככה: To thee, my heart, said He (the Eternal): "seek ye (every one of you) My Face!" "Thy Face, Eternal One, will I seek!" (responds the heart).

השוועים נאמר דרך משל. כמו שנקרא גם כן משפט הרשעים גיהנם והוא מקום בארץ סמוך לירושלם; והוא מקום נמאס ומשליכים שם הטמאות והנבלות והיה שם אש תמיד לשרוף הטמאות ועצמות הנבלות לפיכך נקרא על דרך משל משפט הרשעים גיהנם. ונקרא שכר הצדיקים גן עדן שהוא מקום המשובח בארץ והוא נקרא ארץ חיים, כי כאשר גרש האדם משם נקנסה עליו מיתה. ובדברי רבותינו, זכרם לברכה (בבלי ברכות ד א): למה נקוד על לולא? (כך) אמר דוד לפני הקדוש, ברוך הוא: רבונו של עולם, מובטח אני בך שאתה משלם שכר טוב לצדיקים לעתיד לבוא; אבל איני יודע אם יש לי חלק ביניהם אם לאו, שמא יגרום החטא.

(יד) קַוֵּה אֶל יְהוָֹה ומרוב בטחוני ואמונתי ביי' אני אומר כנגד עצמי כל היום: קוה אל יי'; אל תחוש לדברי האיבים.

חֲזַק וְיַאֲמֵץ לִבֶּךָ אתה חזק בדרכיו והוא יאמץ לבך שלא יחלש לדברי האיבים ותמצא חוזק ואומץ בלבבך.

וְקַוֵּה אֶל יְהוָֹה: פעם שנית; רצונו לומר: שתהיה בו התקוה תמיד ולא תמוש מלבבו.

מזמור כח

(א) לְדָוִד אֵלֶיךָ יְהוָֹה אֶקְרָא גם זה המזמור מענין המזמור שלפניו שקורא אל יי' שיתן שאלתו להשקיטו מעסקי העולם ולהניח לו שיהיה פנוי להתעסק בצרכי הנפש שהיא עבודת האלהים ובזה יכפרו עונותיו שעברו ותקרב נפשו אל האלהים. ואמר:

צוּרִי אַל תֶּחֱרַשׁ מִמֶּנִּי מלשמוע אל שאלתי, כי ירא תי

פֶּן תֶּחֱשֶׁה מִמֶּנִּי וְנִמְשַׁלְתִּי עִם יוֹרְדֵי בוֹר: פן אהיה כמו הרשעים יורדי גיהנם שתלך באבדון נפשם במותם. ומלת תחרש כמו תשתוק, כלומר: שתעשה עצמך כחרש שלא תשמע ולא תענני בתפלתי; וכן פן תחשה, כמו (קהלת ג ז): עת לחשות.

(ב) שְׁמַע קוֹל תַּחֲנוּנַי בְּשַׁוְּעִי אֵלֶיךָ בְּנָשְׂאִי יָדִי אֶל דְּבִיר קָדְשֶׁךָ: הבית שהיה שם הארון, כי שם הכבוד. וטעם בנשאי ידי כמבקש עזר מאחר שפרש לו ידו שיקבלהו בעזרתו. וכן (מלכים א ח נד): וכפיו פרשות השמים; (שמות ט כט): אפרש את כפי אל יי'. והנשיאה למעלה כנגד השמים. ויהיה פרוש אל דביר קדשך: בדביר קדשך כמו (שם כה טז): ונתת אל הארן את העדת אשר אתן אליך. או יהיה פרוש אל דביר קדשך כמשמעו, כי לנכח המקום ישא ידיו כמו אל השמים, כי הוא על דרך משל כמו סלם לעלות התפלה לכסא הכבוד. ועל דרך זה נאמר (דברי הימים ב ל כז): ותבוא תפלתם למעון קדשו לשמים. או יקרא דביר קדשך השמים כמו שקראם היכל והר קודש כמו שפרשנו (מזמור יא ד; טו א).

(ג) אַל תִּמְשְׁכֵנִי עִם רְשָׁעִים וְעִם פֹּעֲלֵי אָוֶן שלא אמות מות רשעים כמו שאמר (מזמור כו ט): אל תאסף עם חטאים נפשי; וכן בזה הלשון: ואחריו כל אדם ימשוך (איוב כא לג), שפרושו: ימשוך אל המיתה.

דֹּבְרֵי שָׁלוֹם עִם רֵעֵיהֶם וְרָעָה בִּלְבָבָם: כי רוב הרשעים אינם מגלים עלמם, ומראים שלום עם רעיהם ויחשבו רעה בלבבם.

(ד) תֵּן לָהֶם כְּפָעֳלָם וּכְרֹעַ מַעְלְלֵיהֶם כְּמַעֲשֵׂה יְדֵיהֶם תֵּן לָהֶם הָשֵׁב גְּמוּלָם לָהֶם: כי אין יודע לבבם אלא אתה שאתה יודע הנסתרות לפיכך שלם להם כמעשיהם הרעים, כי אתה יודע רשעם.

(ה) כִּי לֹא יָבִינוּ אֶל פְּעֻלּוֹת יְהוָֹה וְאֶל מַעֲשֵׂה יָדָיו אינם מתעסקים בעבודת האל ואינם נותנים לבם להבין כי אם בהבלי העולם שהם מתחכמים ומבינים עליהם כמו שאמר הנביא (ירמיהו ד כב): חכמים המה להרע ולהיטיב לא ידעו. וההבנה וההשגחה בפעלות יי' ובמעשה ידיו היא מעבודת האלהים, והיא להבין בחכמת הטבע ובפעלותיו ומעשה ידיו בשמים ובארץ; ומשם יתבונן כח מעשה אלהים שהכל מאתו, והוא הסבה הראשונה. וכן אמרו רבותינו, זכרם לברכה (בבלי שבת עה א): ואת פעל יי' לא יביטו ומעשה ידיו לא ראו (ישעיהו ה יב): זה שאינו מחשב בתקופות ובמזלות.

יֶהֶרְסֵם דרך תפלה כמו שאמר: תן להם כפעלם

וְלֹא יִבְנֵם: עוד אחר שיהרסם. ועשה יהרסם כנגד אל פעלות יי'. הם לא יבינו אל פעלות יי' והוא יהרוס פעלתם ומעשה ידיהם.

(ו) בָּרוּךְ יְהוָֹה כִּי שָׁמַע קוֹל תַּחֲנוּנָי: דרך נבואה. ונתן הודאה לאל ששמע תפלתו; וכן היה כי באחרית ימיו היתה סבה מאת יי' והיה דוד בסכנה עם ישבי בנב עד שנשבעו אנשיו שלא יצא עוד עמהם למלחמה (שמואל ב כא טז יז).

(ז) יְהוָֹה עֻזִּי בשור"ק העי"ן*). ואמר דרך שבח והודאה:

וּמָגִנִּי שהצילהו מישבי בנב שאמר להכות את דוד.

בּוֹ בָטַח לִבִּי שיעזרני ממנו, ואף על פי שהייתי בסכנה גדולה.

וְנֶעֱזָרְתִּי כמו שכתוב (שם יז): ויעזר לו אבישי בן צרויה.

וַיַּעֲלֹז לִבִּי אין צריך לומר אם נצל ממות ששמח, אלא פרוש ויעלז לבי: שכלי, לפי שבאותו דבר נשבעו אנשי שלא אצא למלחמה עוד, ושמח השכל שנפרד מעסקי העולם, ויהיה לי פנאי להתעסק בדרכי האלהים.

וּמִשִּׁירִי אֲהוֹדֶנּוּ: לפיכך אתן לו הודאה. וממה אתן לו? משירי אהודנו, בשירותי ובזמירותי.

(ח) יְהוָֹה עֹז לָמוֹ וכיון שישב הוא בבית יי' התפלל על ישראל שיהיה להם עז בצאתם למלחמה שלא ירך לבבם כשלא יהיה הוא עמהם במלחמה. ויתן יי' להם עז במלחמתם ויגברו על איביהם.

וּמָעוֹז יְשׁוּעוֹת מְשִׁיחוֹ הוּא: משיחו הוא אומר על עצמו שהוא משיח יי' כמו שאמר גם כן על עצמו (שם כג א); משיח אלהי יעקב. אמר: יי' יהיה עז למו לישראל כמו שהיה מעוזי בצאתי עמהם למלחמה. וא"ו ומעוז ענינה: כאשר, כמו (מזמור נט טז); אם לא ישבעו וילינו; וכן (שם סג ו): ושפתי רננות יהלל פי.

---

*) בכתב יד שלפנינו, ובשאר ספרים מדיקים, העי"ן בקבו"ץ שפתים והזי"ן בדג"ש.

(ט) הוֹשִׁיעָה אֶת עַמֶּךָ וּבָרֵךְ אֶת נַחֲלָתֶךָ הושיעס מאיביהס וברך אותס במעשה ידיהס.

וּרְעֵם ענינו: כרעה עדרו ירעה (ישעיהו מ יא).

וְנַשְּׂאֵם על העמיס.

עַד הָעוֹלָם: תפלתי עליהס בין בימי חיי בין אחרי מותי כל ימי עולם. ופרוש עד העולם: עד סוף העולם.

מזמור כט

(א) מִזְמוֹר לְדָוִד הָבוּ לַיהוָה בְּנֵי אֵלִים הָבוּ לַיהוָה כָּבוֹד וָעֹז: הבו ליי׳ כמו תנו ליי׳ כבוד, תנו עז לאלהים (מזמור סח לה). והנתינה בדבור ובהודאה. והכפל כמנהג הלשון לחזק הדבר. וכפל עוד ואמר:

(ב) הָבוּ לַיהוָה כְּבוֹד שְׁמוֹ הִשְׁתַּחֲווּ לַיהוָה בְּהַדְרַת קֹדֶשׁ: שתתנו לו בדבריכם הכבוד והקדשה. כי ההדר הוא הכבוד כמו (ויקרא יט לב): והדרת פני זקן.

(ג) קוֹל יְהוָה עַל הַמַּיִם אֵל הַכָּבוֹד הִרְעִים יְהוָה עַל מַיִם רַבִּים:

(ד) קוֹל יְהוָה בַּכֹּחַ קוֹל יְהוָה בֶּהָדָר:

(ה) קוֹל יְהוָה שֹׁבֵר אֲרָזִים וַיְשַׁבֵּר יְהוָה אֶת אַרְזֵי הַלְּבָנוֹן:

(ו) וַיַּרְקִידֵם כְּמוֹ עֵגֶל לְבָנוֹן וְשִׂרְיֹן כְּמוֹ בֶּן רְאֵמִים:

(ז) קוֹל יְהוָה חֹצֵב לַהֲבוֹת אֵשׁ:

(ח) קוֹל יְהוָה יָחִיל מִדְבָּר יָחִיל יְהוָה מִדְבַּר קָדֵשׁ:

(ט) קוֹל יְהוָה יְחוֹלֵל אַיָּלוֹת וַיֶּחֱשֹׂף יְעָרוֹת וּבְהֵיכָלוֹ כֻּלּוֹ אֹמֵר כָּבוֹד:

(י) יְהוָה לַמַּבּוּל יָשָׁב וַיֵּשֶׁב יְהוָה מֶלֶךְ לְעוֹלָם:

(יא) יְהוָה עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן יְהוָה יְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם: דרשו רבותינו זכרם לברכה (מכלתא יתרו בחדש ה; ספרי שמג; בבלי זבחים קטז א) בזה המזמור שנאמר על יום מתן תורה. ואמרו: כי הקול הגדול שיצא מן השמים עבר תחלה על המים. ועל איזה מים? על מים רבים, והם מי הים. ואמר: קול יי׳ בכח, כלומר קול יי׳ בא בכח על המים ואחר כך בא בהדר על ישראל. כלומר כדי שלא ימותו ישראל מפני הקול החזק היוצא העבירו במים תחלה להתיש כחו שם ואחר כך בא לישראל בהדר שיוכלו לסבלו. ואף על פי כן נבהלו באותו הקול ואמרו (שמות כ יט): ואל ידבר עמנו אלהים פן נמות. ואמר: קול יי׳ שבר ארזים שאותו הקול שבר ארזים וירקידם כמו עגל. ואמר: קול יי׳ חצב להבות אש כמו שאמר (שם יח): את הקולת ואת הלפידם. ואמר: קול יי׳ יחיל מדבר, כי רעשו ההרים והמדברות. וכן האילות וחיות השדה חלו וכאבו לאותו הקול. ואמר: ויחשף יערות, כי בנפול הארזים הנה היערות חשופים. ואמר: ובהיכלו כלו אמר כבוד, בהר סיני. וחשבו אמות העולם כי היה משחית העולם כמו שעשה במבול. ואמרו מלאכי

השרת: יי' **למבול ישב**, ונשבע שלא ישחית עוד העולם. וזה הקול שאתם שומעים הוא יי' שנותן תורה לעמו ישראל; וזהו שאמר: יי' **עז לעמו יתן** ואין עוז אלא תורה שנאמר (ישעיהו כז ה) או יחזק במעוזי. והמפרשים פרשו המזמור דרך פשוטו על נפלאות הגדולות הנראות בארץ. **ובני אלים** הם הכוכבים. המלאכים הם **אלים**, והכוכבים **כבנים** להם. וכתב החכם רבי אברהם בן עזרא (במקומו אך בשנוים גדולים): כי הטעם להזכיר הכוכבים כי כפי מערכתם ירדו הגשמים בעזרת אלהי האלהים. ופרוש **אלים**: תקיפים. ודבר על המטר ואמר: **קול יי' על המים**. ורדת המטר הוא מהנפלאות הגדולות, כמו שכתוב (איוב ה ט): עשה גדלות ואין חקר; ואמר אחריו (שם י): הנתן מטר על פני ארץ ושלח מים על פני חוצות. ואמר אליהוא (שם לז ה): ירעם אל בקולו נפלאות עשה גדלות ולא נדע. והמטר יבא עם הרעם והברקים שהם **להבות אש** ואבני הברד **משוברים הארזים**. או הרעש המרעיש **הארזים וירקידם כמו עגל**. והזכיר **לבנון ושרין** שהם בארץ ישראל. ודבר על ההוה ועל הקרוב; וכן דרך הלשון. וכן הרעש יחיל **המדבר**. והזכיר **מדבר קדש** שהוא מדבר גדול. והזכיר **האילות** כי לידתן קשה שרחמן לר, ומחזק הקול יפחדו ויחולנו ויפתח רחמן. **ויחשף יערות** בנפול **הארזים**. **ובהיכלו** השמים. **כלו אמר כבוד** כמו שאמר: **הבו ליי' בני אלים**. ואמר: יי' **למבול ישב**, כי בימים השחית הרשעים שלא היו מכירים מלכותו. והוא **ישב מלך לעולם**. והשאיר נח ובניו שהיו צדיקים. וידעו הבאים אחריו כי הוא מושל עולם ובידו להמית ולהחיות. ואמר: יי' **עז לעמו יתן**, שילמם מנזק הרעם והברקים והרעש ומכל זרה שתבוא בעולם. ולפי דעתי כי המזמור הזה לעתיד לימות המשיח. **ובני אלים** הם ישראל שהם בני אברהם יצחק ויעקב. והמשיל מלכי האמות **לארזים** כמו שהוא מנהג הכתוב, כמו שנאמר (יחזקאל לא ג): הנה אשור ארז בלבנון, וכל הפרשה. וכן כמשלו להרים כמו שאמר (ישעיהו נד י): ההרים ימושו והגבעות תמוטינה והוא משל על מלכי האמות. וכן כמשל חרבן האמות לחורב המים לפי שהם שלוים ומלאים ושקטים בזה העולם מכל טוב כמים לים מכסים. והמשיל חרבנם לחורב המים כמו שאמר (ירמיהו נא לו): והחרבתי את יומם; ואמר (ישעיהו יא טו): והחרים יי' את לשון ים מצרים. ואפשר שזה הוא כמשמעו כי כן יהיה לעתיד. ואמר: **קול יי' על המים** רצונו לומר: על שלות ועל שפע האמות ועל טובם הרב. ואמר כי **אל הכבוד ירעים** עליהם בקולו, רצונו לומר: ישחיתם. ואז ירצה כבודו לנשארים ויאמרו עליו: **אל הכבוד! קול יי' בכח: קול יי'** יבא להם **בכחי ובהדרי ובכבודו** עד שיכירו כי כל כחם הבל ואין לאל ידם להגלל ממנו. ומה שהמשיל האבידו אותם **לקול** לפי שהקול לא יראהו האדם ולא ירגישנו כי אם בשמע ויבהיל ויפיל ויעית, כן יבאם יי' עליהם בלא חרב ובלא חנית. ויתכן לפרש הענין כמשמעו: כי במלחמת גוג ומגוג שילחם האל כתוב (יחזקאל לח כב): ונשפטתי עמו בדבר ובדם ובגשם שוטף וגומר. ויהיה אותו הקול למות העולם **בכח** שימיתם ויפילם, ויהיה לישראל **בהדר** שלא יזיקם. **קול יי' שבר ארזים** הם התקיפים והחזקים מהאמות. ואמר: **ארזי הלבנון** לפי שהוא יער בארץ ישראל ויש בו **ארזים** גבהים. ואף על פי שיש

במקומות אחרים וחזקים גבהים כמוהו, או יותר מהם, הנביאים היו מדברים על ההוה ועל הקרוב אליהם. וכן אמר הנביא (שם לא ג) על מלך אשור: ארז בלבנון. וכן **לבנון ושרין** שהם הרים בארץ ישראל. וכן (מזמור פט יג): תבור וחרמון בשמך ירננו. **וירקידם כמו עגל: הארזים ירקדו כמו עגל** שהוא קל בעודו קטן **ורוקד** ורץ. ורצונו לומר: שיפילם ויניעם ממקומם שירא**ה שירקדו** מן קול הרעם. והרעש יעשה זה **לארזים** הגבוהים. וכן תהיה יד יי' בעמים החזקים **כארזים** וכהרים. וכן ההרים כמו **לבנון ושרין ירקידם.** וכן אמר על דרך משל גם כן (שם קיד ד): ההרים רקדו כאילים גבעות כבני צאן. **כמו בן ראמים** כי **כמו הראם** הקטן הוא קל **ורוקד** כן יניע האמות ויטלטלן ממקומן. **קול יי' חצב להבות אש** כמו **קול** הרעש **שחצב** בו **להבית אש** והם הברקים שישרפו כן יצא חרון אפו עליהן שישרפן ויכלן. **קול יי' יחיל מדבר** יכאיב **המדבר** והוא על דרך משל כמו (מלכים ב ג יט): וכל החלקה הטובה תכאבו באבנים. וכן אמר (מזמור קיד ז): מלפני אדון חולי ארץ. והזכיר **מדבר** לפי שאין בו ישוב ובנין יראה ארכו ורחבו יותר. ואמר **מדבר קדש** לפי שהוא **מדבר** גדול ונורא כמו שאמר (דברים א יט): המדבר הגדול והנורא ההוא ואמר (שם מו): ותשבו **בקדש** ימים רבים. ורצונו לומר: יחיל **מדבר** העמים וארצותם. **קול יי' יחולל אילות** והם הקלים ברגליהם. והחזקים המשילם בארזים ובהרים, והקלים המשילם באילות*) שהן קלות ברגליהן; רוצה לומר: אז רוכבי הסוסים לא ימלטו ברגליהם כמו שאמר (עמוס ב טו): וקל ברגליו לא ימלט ורכב הסוס לא ימלט נפשו. או לפי שהמשיל ארץ העמים **למדבר** המשיל השוכנים בה **לאילות** שהן שוכנות **מדבר. ויחשף** בסגו"ל אות הנוספת שלא כמנהג הפעלים אשר הם במשקל יפעול אלא בפת"ח, כמו יחלוף ויעבור והדומים. ופרוש **ויחשף:** כי בהפיל **הארזים** הנה והנה **היערות** חשופים. **ובהיכלו כלו אמר כבוד. בהיכלו** בירושלם יתנו **כבוד** לאל ששפט את העמים והכניעם אותו היום. יי' **למבול ישב** ויאמרו הכל: יי' **למבול ישב** אלה הימים והם ימי **המבול,** כמו **שישב** על כסא המלוכה אז, שלא היו מכירים האל אנשי העולם, ויאמרו לאל סור ממנו ומה יפעל שדי למו (איוב כב יז). וכשהביא עליהם את מי המבול והשחית העולם, נח ובניו שנשארו והבאים אחריהם הכירו כי ליי' המלוכה, והוא יושב על כסא המלוכה והוא ברא את העולם והוא משחיתו כשירצה, כן עתה לימות המשיח האמות שהרעו לישראל ולא ירא מהאל ולא הכירו אותו למלך ושהוא אדון העולם, כאשר יעשה להן משפט וישאיר בני ישראל ואשר ישובו לאל מהן, ידעו ויאמרו: **וישב יי' מלך לעולם.** וכן הוא אומר (זכריה יד ט): והיה יי' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה יי' אחד ושמו אחד. יי' **עז לעמו יתן.** ואז **יתן** יי' **עז לעמו** ויכניע כל העמים בפניהם. יי' **יברך את עמו בשלום,** כי לעולם לא יהיה להם מלחמה.

---

*) אמר שלמה הקטן בן מאיר עטרת השלמים (זכרו לברכה!) אין שום ספק אצלי שהמשורר הקדוש הזה באמרו: יחולל אילות היתה כונתו למין ממיני העצים הקשים כמו אלה ואלון וכדומה (ולא לחיה הקלה ברגליה כי מה לה ולכפל במלות שונות: ויחשף יערות?); ויחולל כמו יחיל: ובזה יובן הדבר היטב. ואחרי ראי מצאתי כי כן פרש החכם Lowth, ובעקבותיו הלכו ידידי ותלמידי החכם Jennings והחכם Lowe.

מזמור ל

(א) **מִזְמוֹר שִׁיר חֲנֻכַּת הַבַּיִת לְדָוִד:** חברו דוד שיאמרוהו בחנכת בית המקדש. ואף על פי שאין בזה המזמור זכר **הבית** הזכיר בו סליחת פשעיו, שהיו חושבים איביו שלא תתקים לו המלוכה ולזרעו אחריו לעונש אותו עון. ואף על פי שנאמר לו על ידי נביא, כי בנו שימלוך אחריו הוא יבנה **הבית**, לא היו מאמינים שיוכל להיות כי בן שיולד לו מאותה האשה יהיה מלך ויבנה בית המקדש ליי' שיהיה מקום סליחה וכפרה. וכשמרד אדניה בסוף ימיו ורצה למלוך מעצמו בלא רשות היו סבורים שלא יהיה שלמה מלך. וכיון שהמלך ורא כי הצליח הדבר, כי הקושרים עם אדניה לא עמדו במרדם וברחו איש לאהליו, הכירו כל ישראל כי מיי' היא מלכות שלמה. וכיון שרצה האל כי בן שנולד לו מאותה האשה יהיה מלך על כל ישראל ידעו באמת כי נמחל לדוד אותו עון מחילה גמורה ושלמה. והראה לשלמה צורת **הבית** לעיני כל ישראל והתנדב הוא לבנין **הבית** והתנדבו בו בני ישראל לפניו. לפיכך חבר **מזמור שיר חנכת הבית** על זה הדרך שהזכיר בו סליחת חטאיו שהיא רפואת נפשו, כי בזה הענין נודעה הסליחה לכל אדם.

(ב) **אֲרוֹמִמְךָ יְהוָֹה כִּי דִלִּיתָנִי** שטבעתי בבור החטא ואתה העליתני ממנו.

וְלֹא שִׂמַּחְתָּ אֹיְבַי לִי: שאם לא העליתני ולא סלחת לי היית **משמח** אותם בעבורי, ועתה **לא שמחתם** אלא העצבתם.

(ג) **יְהוָֹה אֱלֹהַי שִׁוַּעְתִּי אֵלֶיךָ** שתסלח לי וכן עשית. וזהו

וַתִּרְפָּאֵנִי: **שרפאת** אותי ממדוה הנפש. כי אף על פי שהענשתני בעולם הזה הכל הוא טוב בעיני כיון **שרפאת** נפשי שלא תרד לגיהנם.

(ד) **יְהוָֹה הֶעֱלִיתָ מִן שְׁאוֹל נַפְשִׁי חִיִּיתָנִי מִיָּוֹרְדִי*) בוֹר:** **שאול** יבור פרושם: גיהנם; והוא משפט הרשעים. **מיורדי** כתיב כמו: ונמשלתי עם י(ו)רדי בור (מזמור כה א; שם קמג ז); וקרי **מירדי** והוא מקור; ונמשך הקמ"ץ תחת היו"ד כמו (שם לח כא): תחת רדופי טוב. **יחייתני** רצונו לומר: הבדלתני מהם.

(ה) **זַמְּרוּ לַיהוָֹה חֲסִידָיו** לכל **החסידים** ראוי **לזמר** ולהודות לאל על זה, כי יסלח לשבים אליו שלא יאבד **החסיד** בחטאו פעם אחת אפילו יהיה החטא גדול אלא ישוב לאל בלבב שלם ויקבלנו.

וְהוֹדוּ לְזֶכֶר קָדְשׁוֹ: כמו **והודו** לשמו, כי שמו הוא **זכר קדשו**, כי בו נזכירהו; כי אמתת עצמו לא ידענו.

(ו) **כִּי רֶגַע בְּאַפּוֹ חַיִּים בִּרְצוֹנוֹ** כי אם יכעס על האדם **רגע** ומעט זמן יהיה כעסו; אבל **רצונו**: עם **רצונו** יהיה זמן רב **וחיים** ארוכים. וכן בשלש עשרה מדות הספורות עליו יתברך (שמות לד ו ז) כלם לטובה חוץ ממדה אחת והיא: פוקד עון אבות. והיא עד שלשה דורות או ארבעה; והחסד לאלפים מן הדורות. ועל כל זה יתחיב האדם להודות לשמו לפיכך אמר: **זמרו ליי' חסידיו**, כי מדת הטובה

---

*) יתיר ו.

ממנו מרובה ממדת הפורענות (ספרא דבורא דחובא פרשה יב י; בבלי יומא עו א; סוטה יא א; סנהדרין ק ב; אבות דרבי נתן פרק ל).

בָּעֶרֶב יָלִין בֶּכִי וְלַבֹּקֶר רִנָּה: אם בערב ילין האדם בבכי לבקר יבשרנו ברנה. והמשיל עת הבכי והיגון לערב שהוא חשך, ועת הישועה והטובה לבקר שהוא אור ושמחה. וכן אמר דוד: האף שהראה לי על עוני והוא העונש שהענישני בעולם הזה היה בעיני כרגע, ירצונו ובשורתו בסליחת העון חיים ארוכים שהם חיי העולם הבא.

(ז) **וַאֲנִי אָמַרְתִּי בְשַׁלְוִי בַּל אֶמּוֹט לְעוֹלָם:** כשהייתי שלו ושקט שלא משל בי יצר הרע הייתי חושב בעצמי שלא אמוט ולא אחטא לעולם; כי חשבתי שלא יהיה כח ביצר הרע להטותי מן הדרך הטובה, כי שכלי היה גובר על טבעי. והייתי מתפאר בזה בעצמי עד שהכרתי כי עזרתך עמדה לי. וכל זמן שהיה רצונך עמי העמדתה להררי עז, וזהו שאמר:

(ח) **יְהוָֹה בִּרְצוֹנְךָ הֶעֱמַדְתָּה לְהַרְרִי עֹז הִסְתַּרְתָּ פָנֶיךָ הָיִיתִי נִבְהָל:** להררי פרושו: לשכלי, שהיה הררי, העמדתה בעזרתך בעז שלא נכשלתי בהשגבי בו ולא היה כח ביד יצר הרע לקחתו מידי, כי במקום עז היה; אבל כשהסתרתה פניך רגע ממני הייתי נבהל ונכשלתי במחשבתי וגבר יצרי על שכלי. לפיכך התפלל דוד ואמר (מזמור יט יד): גם מזדים חשך עבדך אל ימשלו בי, כמו שפרשנו. יעז פרשנו אותו שם, והוא חסר בי"ת השמוש: בעז. ואפשר שהוא תאר בשקל לחם חם (שמואל א כא ז); מעז לתם (משלי י כט).

(ט) **אֵלֶיךָ יְהוָֹה אֶקְרָא וְאֶל יְהוָֹה אֶתְחַנָּן:** וכשגבר עלי החטא: מה עשיתי? קראתי אליך כי ידעתי כי אין לי רפואה בלתך. וידעתי כי הייתי חיב מיתה בגיהנם והתחננתי אליך ואמרתי:

(י) **מַה בֶּצַע בְּדָמִי בְּרִדְתִּי אֶל שַׁחַת הֲיוֹדְךָ עָפָר הֲיַגִּיד אֲמִתֶּךָ:** בדמי הוא נפשי כי הדם הוא הנפש, והנפש היא החיים הטבעיים. ובעבור כי הנפש המשכלת הנצחית שראה בה קראה בשמה ואמר: מה בצע בחיי אם ארד אל שחת? אם סופי לגהנם וארד במותי שמה למה לי חיים ולמה הבאתני בעולם אם לא לקנות העולם הבא! כי החטאים במותם לא ישאר אחריהם דבר חי, אלא הכל ירד לעפר כמו שאמר (קהלת יב ז): וישב העפר על הארץ כשהיה והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה. והעפר לא יודך ולא יגיד אמתך, אלא הרוח שתשוב אל האלהים אשר נתנה. ואם לא זכתה בחיים לא תשוב אל האלהים. ואם תסלח לי אודך בחיים ובמות. וכן פרשתי (שמואל ב יב יג): גם יי' העביר חטאתך לא תמות: מיתת הנפש. ויש מפרשים לא תמות: מיתת הגוף; וכן מה בצע בדמי.

(יא) **שְׁמַע יְהוָֹה וְחָנֵּנִי יְהוָֹה הֱיֵה עֹזֵר לִי:** קראתי אליך ואמרתי: שמע יי' וחנני; ואם מטה רגלי היה עזר לי והקימני וסלח לי

(יב) **הָפַכְתָּ מִסְפְּדִי לְמָחוֹל לִי** שהייתי מתאבל על נפשי אם תאבד, ואתה בשרתני ואמרת לי על יד נביאך: גם יי' העביר חטאתך לא תמות (שם) הנה הפכת מספדי למחול לי.

פִּתַּחְתָּ שַׂקִּי שאזרתי והתעניתי על חטאי פתחת אותו בבשורתך.

וַתְּאַזְּרֵנִי שִׂמְחָה: תחת השק.

(יג) לְמַעַן יְזַמֶּרְךָ כָבוֹד והוא הנפש כנגד מה שאמר: היודך עפר; אבל הכבוד יזמרך ויודך.

וְלֹא יִדֹּם זכר הכבוד שאין לו דממה והפסק לפיכך אמר:

יְהוָה אֱלֹהַי לְעוֹלָם אוֹדֶךָּ: כל ימי חיי אודך בעבור זה שסלחת לי. וידעתי כי כבודי ישאר אחרי ויזמרך כבוד לעולם ולא ידם. ובמדרש (שוחר טוב בקצת שנוים): מי שחשב לעשות טובה הקדוש ברוך הוא כותבה כאלו עשאה; תדע לך שכן הוא, שהרי דוד שחשב לבנות בית המקדש נכתב בשמו, שנאמר: מזמור שיר חנכת הבית לדוד.

מזמור לא

(א) לַמְנַצֵּחַ מִזְמוֹר לְדָוִד: זה המזמור חברו דוד כשהיה בורח מפני שאול.

(ב) בְּךָ יְהוָה חָסִיתִי וכיון שחסיתי בך

אַל אֵבוֹשָׁה לְעוֹלָם

בְּצִדְקָתְךָ פַּלְּטֵנִי: ולא בצדקתי.

(ג) הַטֵּה אֵלַי אָזְנְךָ מְהֵרָה הַצִּילֵנִי הֱיֵה לִי לְצוּר מָעוֹז מפני רודפי שלא ישיגוני ואעוז בך כמו שיעוז אדם בצור גבוה.

לְבֵית מְצוּדוֹת לְהוֹשִׁיעֵנִי: מגדל חזק כמו (דברי הימים א יא טז): ודויד אז במצודה; וכן: סלעי ומצ(ו)דתי (שמואל ב כב ב; מזמור יח ג; למטה פסוק ד; מזמור עא ג).

(ד) כִּי סַלְעִי וּמְצוּדָתִי אָתָּה כי אתה היית סלעי ומצודתי;

וּלְמַעַן שִׁמְךָ תַּנְחֵנִי וּתְנַהֲלֵנִי: ומכאן ואילך גם כן למען שמך, לא למעני, תנחני ותנהלני.

(ה) תּוֹצִיאֵנִי מֵרֶשֶׁת זוּ טָמְנוּ לִי והנה הוא לא נלכד ברשתם שטמנו לו; אלא אמר: תוציאני לפי מחשבתם שהם חושבים, כי כבר לכדוני לא אוכל להמלט מידם, כמו שאמרו הזפים (שמואל א בג כ): ולנו הסגירו ביד המלך. ופרוש: מרשת זו כמשמעו כי היתה רשתם ידועה לכל. ויש מפרשים זו כמו אשר.

כִּי אַתָּה מָעוּזִּי: נכתב בוא"ו עם הדגש*).

(ו) בְּיָדְךָ אַפְקִיד רוּחִי הם מארבים לנפשי, ואני אפקידנה לידך, וידעתי שתפדה אותי.

---

*) הגרסא הנמצאת בספר הנדפס אשר בידי: מָעֻזִּי בדג"ש ובלא וא"ו; וכן היא בכתיבת יד המסמנת: Ee. 5. 9; ובכתב יד המסמן: Mm. 5. 27 מעוזי בוא"ו ובלא דגש. אמנם בכתיבת יד המסמנת: Add. 652, ובפרט בכתב יד שלפנינו המדיק מאוד והמסמן: Add. 465 הגרסא כמו שהיתה לפני רבנו דוד המדקדק בדקדוק רב בדבריו.

פָּדִיתָה אוֹתִי עבר במקום עתיד.

יְהוָֹה אֵל אֱמֶת: כי אתה אל, שפרושו חזק, ויש יכלת בידך לפדותי; ואמת שתקים דברך שאמרת שאני אמלוך. אם כן ידעתי שתפדה אותי מידם.

(ז) שָׂנֵאתִי הַשֹּׁמְרִים הַבְלֵי שָׁוְא כי אני לא הלכתי לקראת נחשים. כי בברחי מפני שאול לא שאלתי למנחשים ולהברי שמים על טלטולי, אלא על יי' בטחתי לבדו; כי אותם המנחשים שנאתי אותם, כי הם שמרים הבלי שוא.

וַאֲנִי אֶל יְהוָֹה בָּטַחְתִּי: אל יי' כמו: על יי' כי תבוא לשון בטחון קשורה עם מלת אל כמו (משלי ג ה): בטח אל יי' בכל לבך.

(ח) אָגִילָה וְאֶשְׂמְחָה בְּחַסְדֶּךָ אחר שתעשה עמי חסד ותצילני מידם שלא אפחד עוד מהם אגילה ואשמחה בחסדך ואודה לך על זה.

אֲשֶׁר רָאִיתָ אֶת עָנְיִי יָדַעְתָּ בְּצָרוֹת נַפְשִׁי: ופרוש ראית וידעת: ראית שפנית אלי להוציאני מן העני שהייתי בו ולא העלמת עיניך ממני, כמו (שמות ג ז): ראה ראיתי את עני עמי; וכן ידעת כשהיתה נפשי בצרות הכרת והשגחת עליה להיטיב לה, וכן (שם): כי ידעתי את מכאביו; (מזמור קמד ג): מה אדם ותדעהו; (דברים לד י): אשר ידעו יי'; (מזמור א ו): כי יודע יי' דרך צדיקים.

(ט) וְלֹא הִסְגַּרְתָּנִי בְּיַד אוֹיֵב זה שאול שאמרו הזפים להסגירני בידו. וכיון שלא היה רצונך להסגירני ולא הסגרתני אתה בידו לא היה כח ויכלת בידם להסגירני בידו.

הֶעֱמַדְתָּ בַּמֶּרְחָב רַגְלִי: מן המצר שהיו בו העמדתן *) במרחב. וכל זה אודה לפניך כשאנצל מידם שלא אפחד עוד מהם. ועתה שב לתפלתו ואמר:

(י) חָנֵּנִי יְהוָֹה כִּי צַר לִי עָשְׁשָׁה מגזרת עש יאכלם (ישעיהו נ ט): כלומר נרקבה

בְּכַעַס האויב

עֵינִי מבכי

נַפְשִׁי וּבִטְנִי: ירקבו גם כן מרעב ומצמא, כי פעמים רבות היה לו רעב וצמא בברחו, כמו שראינו שנתן לו אביגלך לחם קדש מפני רעבונו (שמואל א כא ד ה ו ז). ואמר: נפשי שהיא הנפש המתאוה לאכול; ובטני הקרבים שאוספים ומקבלים המאכל ובראשם האצטומכא כי בה הרעבון והשובע.

(יא) כִּי כָלוּ בְּיָגוֹן חַיַּי וּשְׁנוֹתַי בַּאֲנָחָה כי מהיום שהכה דוד הפלשתי שאמרו הנשים המשחקות: ודוד ברבבתיו (שם יח ז), נאמר (שם ט): ויהי שאול עון את דוד מהיום ההוא והלאה. ומאותו היום היה דוד ביגון ואנחה, כי כפשע בינו ובין המות.

כָּשַׁל בַּעֲוֹנִי כֹּחִי אמר כי באנחה כשל כחו מפחדו מפני שאול, כי האנחה שובדת גופו של אדם (בבלי ברכות נח ב). ומה שאמר: בעוני כחי כאדם האומר: בעונותי אירע לי כך וכך.

---

*) כנראה היתה לפני רבנו דוד, כלפני רוב המפרשים והמעתיקים, הנסחא: רַגְלָי; ולפנינו: רַגְלִי.

וַעֲצָמַי עָשֵׁשׁוּ: שהם כח האדם ומוסדות הגוף כאלו נרקבו.

(יב) מִכָּל צֹרְרַי הָיִיתִי חֶרְפָּה מהרעות שעושים וחושבים לי כל צררי הייתי חרפה שאני בורח מפניהם ומעקום למקום.

וְלִשְׁכֵנַי מְאֹד ולמי אני חרפה? לשכני; לא לעם נכרי, כי אם לשכני, שהם ישראל אני חרפה להם שהם מחרפים ומבזים אותי, כמו (מזמור מד יד): תשימנו חרפה לשכנינו.

וּפַחַד לִמְיָדָעַי הם אוהבי ובני משפחתי אני פחד להם שהם מפחדים עלי פן אקפה יום אחד ביד שאול.

רֹאַי בַּחוּץ נָדְדוּ מִמֶּנִּי: מי שרואה אותי ממידעי בגרחי נדדו ממני כלומר פוחדים ורועדים ממה שרואים ממני כי הרועד מתנודד גופו.

(יג) נִשְׁכַּחְתִּי כְּמֵת מִלֵּב כל כך מידעי פוחדים עלי עד שנתיאשו ממני ונשכחתי מלבם כמת שישתכח מלב אוהביו שאין להם תוחלת שיעמוד אליהם עוד.

הָיִיתִי כִּכְלִי אֹבֵד: וכן ככלי אבד, שמתיאשים הבעלים ממנו, כך נתיאשו בני אדי ממני שלא יקוו שאשוב אליהם עוד.

(יד) כִּי שָׁמַעְתִּי דִּבַּת רַבִּים אויביו שהיו מוליאים דבה עליו אל שאול. אמר: יש לי

מָגוֹר מִסָּבִיב כי אין מגור מפלה אחת שאשמר ממנה, אלא מסביב.

בְּהִוָּסְדָם יַחַד עָלַי לָקַחַת נַפְשִׁי זָמָמוּ: שהם מתיעצים יחד עלי וחשבו לקחת נפשי. ולא לגלבני ולקחת אותי לעבד, כי אם לקחת נפשי.

(טו) וַאֲנִי עָלֶיךָ בָטַחְתִּי יְהוָה הם חשבו לקחת נפשי; ואני בטחתי עליך, כי אָמַרְתִּי אֱלֹהַי אָתָּה: כלומר: אתה אדון ושופט עלי, לא הם.

(טז) בְּיָדְךָ עִתֹּתָי העתים שהם חושבים לגלבני ולקחת אותי ואורבים לנפשי בידך הם, ולא בידם. לפיכך

הַצִּילֵנִי מִיַּד אוֹיְבַי וּמֵרֹדְפָי:

(יז) הָאִירָה פָנֶיךָ עַל עַבְדֶּךָ כמו אל עבדך. וכן אמר (במדבר ו כה): יאר יי׳ פניו אליך. ואור הפנים היא הישועה והסלחה.

הוֹשִׁיעֵנִי בְּחַסְדֶּךָ: ולא על פי שאיני ראוי.

(יח) יְהוָה אַל אֵבוֹשָׁה כִּי קְרָאתִיךָ שלא אשוב ריקם מלפניך.

יֵבֹשׁוּ רְשָׁעִים אבל הרשעים יבשו מתקותם, כי הם לא קראוך, ולא שמוך לנגדם.

יִדְּמוּ לִשְׁאוֹל כמו (ירמיהו נא ו): אל תדמו בעונה.

לִשְׁאוֹל: לקבר. או פרושו: נפשם לגיהנם.

(יט) תֵּאָלַמְנָה שִׂפְתֵי שָׁקֶר המוליאים עליו דבה והם אומרים עליו לשאול כי הוא היה מתגאה ומתפאר בגלוכה.

הַדֹּבְרוֹת עַל צַדִּיק על עלמו ועל הצדיקים האחרים.

עָתָק דבר עתק וחזק.

בְּגַאֲוָה וָבוּז:

(כ) מָה רַב טוּבְךָ אֲשֶׁר צָפַנְתָּ לִירֵאֶיךָ פָּעַלְתָּ לַחֹסִים בָּךְ הרשעים מדברים בגאוה ובוז דברים עתיקים על הצדיקים וירא׳ האל. לפי שרואים אותם שפלים וחלושים ואינם יודעים מה גדול הוא הטוב אשר צפנת להם לעולם הבא. ואם בעולם הזה שפלים יתרוממו לעולם הבא. ומלבד זה פעלת וחדשת טוב רב להם פעמים רבות בעולם הזה; וזהו:

נֶגֶד בְּנֵי אָדָם: לפי שלא יבשו לעיניהם מפני שהם חוסים בך.

(כא) תַּסְתִּירֵם דרך תפלה, או דרך נבואה.

בְּסֵתֶר פָּנֶיךָ בסתר רצונך, כי בפנותו אל האדם רוצה לומר שהוא רוצה בו וכשמעלים עיניו ממנו הוא שונאו. וכן אמר (שם יח יז): ערף ולא פנים אראם ביום אידם.

מֵרֻכְסֵי אִישׁ מגאות בני אדם ומגבהותם כמו שאמר (למעלה פסוק יט): בגאוה ובוז; והוא מן וירכסו את החשן (שמות כח כח) שהוא כמו ויגבהו; וכן (ישעיהו מ ד): והרכסים לבקעה.

תִּצְפְּנֵם בְּסֻכָּה מֵרִיב לְשֹׁנוֹת: כמו שאמר: דבת רבים (פסוק יד): הדברות על צדיק עתק (פסוק יט).

(כב) בָּרוּךְ יְהוָֹה ואז אשבח ואומר: ברוך יי!

כִּי הִפְלִיא חַסְדּוֹ לִי כי דבר פלא היתה הצלתו. ובדרך נבואה אמר זה.

בְּעִיר מָצוֹר: הייתי נשגב כאלו הייתי בעיר מצור. ומצור ענין חוזק כמו (זכריה ט ג): ותבן צור מצור לה.

(כג) וַאֲנִי אָמַרְתִּי בְּחָפְזִי כמו שאמר (שמואל א כג כו): ויהי דוד נחפז ללכת מפני שאול, שהיה אז בסכנה גדולה; וכמו שאמר (שם): ושאול ואנשיו עטרים אל דוד ואל אנשיו לתפשם.

נִגְרַזְתִּי מִנֶּגֶד עֵינֶיךָ כמו: נגזרתי מענין גרזן. אמר: חשבתי באותה העת שהשלכתי מנגד עיניך ולא תפנה אלי עוד.

אָכֵן שָׁמַעְתָּ קוֹל תַּחֲנוּנַי בְּשַׁוְּעִי אֵלֶיךָ: והסבות סבות להצילני, כמו שאמר (שם פסוק כז): ומלאך בא אל שאול לאמר: מהרה ולכה כי פשטו פלשתים על הארץ.

(כד) אֶהֱבוּ אֶת יְהוָֹה כָּל חֲסִידָיו אהבו צוי בסגו״ל מפני אות הגרון. וברב יבא בפת״ח כמו (שמות יב כא): ושחטו הפסח. אמר: הדין עליכם שתאהבו אותו כשתראו מה עשה עמי, כי

אֱמוּנִים נֹצֵר יְהוָֹה שנצרני מכל איבי. ואמונים תאר כמו (מזמור יב ב): פסו אמונים.

וּמְשַׁלֵּם עַל יֶתֶר עֹשֵׂה גַאֲוָה: האמונים נצר מיד הגאים המדברים בגאוה כמו שאמר; והעושים בגאוה ישפילם ומשלם להם על יתרם ועל גאותם.

(כה) חִזְקוּ וְיַאֲמֵץ לְבַבְכֶם כָּל הַמְיַחֲלִים לַיהוָֹה: חזקו כל המיחלים ליי׳, כי הוא יאמץ לבבכם.

מזמור לב

(א) לְדָוִד מַשְׂכִּיל כבר כתבנו בפתיחה ובמזמור הרביעי טעם משכיל ושאר ראשי המזמורים.

אַשְׁרֵי נְשׁוּי פֶּשַׁע כְּסוּי חֲטָאָה: אמר: אשרי מי שנשא האל על פשעו וכסה את חטאתו בתשובה שיעוד אל האל, ובעונש שיעניש בעולם הזה, כי אין סליחת העון בלתי עונש מעט או רב; ולפי תשובתו יקל עונשו. והנה אשריו, שיהיה נקי מעון לעולם הבא. ומלת נשוי באה כדרך בעלי הה"א. וכן (יחזקאל לט כו): ונשו את כלמתם. ועוד כפל הענין ואמר:

(ב) אַשְׁרֵי אָדָם לֹא יַחְשֹׁב יְהוָה לוֹ עָוֹן עוני למאומה; כלומר: שנשאו בראותו יושר לבבו שבא אל יי' בכל לבו; וזהו שאמר:

וְאֵין בְּרוּחוֹ רְמִיָּה: כי אין תשובתו במרמה כאומר: אחטא ואשוב (משנת יומא ח ט), או שיהיה במחשבתו שיעוד ויחטא. ואמר דוד זה על עצמו שהיה דואג על עוניו ואמר: אשרי מי שידע שהאל נשא עונו. ואדני אבי, זכרו לברכה, פרש הענין הזה כן. אמר: כי זכר שלש מדרגות שהצדיקים הם בהן. והחל במדרגה התחתונה, והוא נשוי פשע: והוא שחטא והעוה ועבר עברות, ואחר כן חזר בתשובה שלמה ונקלח לו. כסוי חטאה: שיש לו זכיות ולדקות הרבה ואין לו כי אם חטא קטן, והוא כסוי, ואינו נראה בתוך לדקותיו. דומה כמו גרעין דוחן בתוך קלה של חטים שמתכסה הגרעינה בהם שאינה נראית. לא יחשוב יי' לו עון: זה שלא חטא כלל, ואפילו על לבו לא עלה; וזהו: ואין ברוחו רמיה. ואמר: כי הקדיש תחלה נשוי פשע בעבור כי רב הצדיקים במדרגה הזאת, ומעוטם כסוי חטאה, והמעט מן המעט לא יחשב יי' לו עון.

(ג) כִּי הֶחֱרַשְׁתִּי בָּלוּ עֲצָמַי בְּשַׁאֲגָתִי כָּל הַיּוֹם: מלת כי ענינה: כאשר, כמו (דברים ד כה): כי תוליד בנים, והדומים לו. ואמר: כאשר שתקתי וחשבתי בעצמי בלו עצמי ורב דאגתי, ואני שואג עליהם כל היום.

(ד) כִּי יוֹמָם וָלַיְלָה ביום ולילה אני דואג על עוני, וזהו שאמר:

תִּכְבַּד עָלַי יָדֶךָ שאני דואג ומוכתך שלא תעניש עונש גדול כמו שעוני גדול.

נֶהְפַּךְ לְשַׁדִּי ולרב דאגתי כחש בשרי וכבדי, ונהפך השמן לחרב ויובש. ולשדי הוא עוד השמן ולחותו, כמו (במדבר יא ח): לשד השמן. ואמר:

בְּחַרְבֹנֵי קַיִץ סֶלָה: כי בקיץ יתיבשו העניים. ואף על פי שידע דוד ענשו על העון הגדול וקבל אותו בעולם הזה, אף על פי כן היה דואג עליו שמא לא כגמר ורוק העון בעולם הזה, ואולי יענש בו בעולם הבא.

(ה) חַטָּאתִי אוֹדִיעֲךָ וַעֲוֹנִי לֹא כִסִּיתִי אף על פי שהוא יודע הנסתרות אמר: אודיעך כדרך לשון בני אדם, כלומר שאתודה עליו בפי לפניך ולא אכסה אותו.

אָמַרְתִּי אוֹדֶה עֲלֵי פְשָׁעַי לַיהוָה וְאַתָּה נָשָׂאתָ עֲוֹן חַטָּאתִי סֶלָה: אמרתי זה חשבתי: כי זה הטוב הוא לי אחר שחטאתי שאתודה עלי פשעי, ואתה,

בהתודותי לפניך ושובי בלב שלם, תישא עון חטאתי. נשאת עבר בעוקים עתיד, וכמוהו רבים בדברי הנבואה. או אמר: נשאת דרך נבואה. וקמיכות עון לחטאתי לגודל חטאתי, כמו (דניאל יב ב): אדמת עפר; (מזמור מ ג): מטיט היון.

(ו) עַל זֹאת יִתְפַּלֵּל כָּל חָסִיד אֵלֶיךָ כיון שראו כי שמעת תפלתי ונשאת חטאתי יתפלל כל חסיד אליך אם קרהו עון.

לְעֵת מְצֹא לעת שימצא לבו פנוי, שיהיה לבו שלם בתשובה.

רַק לְשֶׁטֶף מַיִם רַבִּים אם יעשה זה אין לריך לוער שהוא לא יאבד בחטאו, אלא אפילו אם באות לעולם ארות רבות, דומות לשטף מים רבים ששוטפים הכל אֵלָיו לֹא יַגִּיעוּ: כמו שלא הגיעו אלי.

(ז) אַתָּה סֵתֶר לִי מִצַּר תִּצְּרֵנִי כי אתה היית סתר לי ומלרות תלילני כל זמן שאני בהם מעוכש עוכי; ואף על פי כן לא נטשתני ביד אויבי.

רָנֵי פַלֵּט תְּסוֹבְבֵנִי סֶלָה: רנכות ולעקות של הללה תסובבני כנגד האויבים שקבבוני.

(ח) אַשְׂכִּילְךָ וְאוֹרְךָ בְּדֶרֶךְ זוּ תֵּלֵךְ מוכיח לוי שישמע תוכחתו, יהיה יחיד או רבים.

אִיעֲצָה עָלֶיךָ עֵינִי: אתן לך עצה מוה שראיתי בעיני ובעלמי, כי חטאתי והלכתי בדרך לא טוב, והבנתי בעלמי וכחמתי ושבתי אל יי' בכל לבי, וסלח לי וקבל אותי בתשובה; כן תעשה אתה.

(ט) אַל תִּהְיוּ כְּסוּס כְּפֶרֶד אֵין הָבִין בְּמֶתֶג וָרֶסֶן עֶדְיוֹ לִבְלוֹם בַּל קָרֹב אֵלֶיךָ: לא תהיו כמו הבהמה שאין בה תבונה ולא תדע אם תעשה רע ותזיק ולא תבין, ולריך לבלום פיה במתג ורסן שלא תקרב אליך לנשוך אותך, שאין לה תבונה שתוקר ותוכח בדברים אם לא יעשו בה מעשה למנעה מן הרע; אבל אתם לא תהיו כן, אלא הביטו והתוכחו והתוקרו ושובו לאל ומעשיכם הרעים ויסלח לכם. וזכר הסוס והפרד שהם נרכבים, ויאחז הרוכב הרסן שהוא בפיהם בידו לכבשם ולהנהיגם אל מקום שירלה, ולמנעם מן המקום שירלו הם ללכת, ולמנוע פיהם מלהזיק. ומתג ורסן אחד; והוא כלי עשוי לבלום פי הבהמה, אלא שהם משונים זה מזה בתכונת מעשיהם. עדיו: פיו כמו (מזמור קג ה): המשביע בטוב עדיך.

(י) רַבִּים מַכְאוֹבִים לָרָשָׁע שבועה בלב חילו ולא הביט אל האל ולא הבין; בעונותיו ובחטאתיו רבים מכאובים באים לו ואין מי שילילהו מהם;

וְהַבּוֹטֵחַ בַּיהוָה אבל מי שהוא בוטח ביי', ויבין שאין לו משען בלעדיו, לריך לו לשוב מחטאיו ומהדברים אשר מנעהו, וישכיל כי הטוב והרע מאת האל יבאו לו לפי מעשיו ובוטח בו לבדו.

חֶסֶד יְסוֹבְבֶנּוּ: הפך הרשעים שיסובבוס מכאיבים רבים.

(יא) שִׂמְחוּ בַיהוָה וְגִילוּ צַדִּיקִים מי שבוטח בו ישמח מרב הטוב שיבא לו מאתו, או פרושו: שתעלא נפשו בעבודת האל שמחה ובבטחונה בו.

וְהַרְנִינוּ כָּל יִשְׁרֵי לֵב: והרנינו פעל יוצא. אתם שמחו והרנינו לכל מי שלבו ישר וירצה לאחוז דרככם, בשרו אותו בעוד מאת האל והרנינו אותו.

מזמור לג

(א) רַנְּנוּ צַדִּיקִים בַּיהוָה לַיְּשָׁרִים נָאוָה תְהִלָּה: בי"ת ביי' במקום למ"ד וכן (ויקרא טז כב): ושלח את השעיר במדבר; או תהיה הבי"ת כמשמעה ופרושה: לנתכם ותהלתכם בו תהיה ולא בזולתו. נאוה האל"ף נחה ושרשו אוה. וכן (שיר השירים א י): נאוו לחייך בתורים; (משלי יט י): לא נאוה לכסיל תענוג; (שם יז ז): לא נאוה לנבל שפת יתר. ובכלם האל"ף נחה חוץ מן לצדיתך נאוה קדש (מזמור צג ה). שהאל"ף נעה. והשכימה דעת המדקדקים שהאל"ף שרש והיא פ"א הפעל, והנו"ן לבנין נפעל. ויתכן שהנו"ן שרש ושרשו נאה, ובא בהראות למ"ד הפעל בשקל נאוה. ורבותינו הרגילו בדבריהם בזה הלשון בשרש נאה. ידמה כי כן הוא השרש אצלם באמרם (מכלתא מסכתא דשירתא ג; תלמוד בבלי שבת קלג ב; ובשאר מקומות): *) לובש נאה; (שם יומא פו א): כמה נאים מעשיו**), וזולת זה הרבה. ופרוש הענין: יפה, כלומר: לצדיקים ולישרים טוב ויפה לרנן ולהלל ליי' כי הם המודיים והמשכילים בפעל יי' ובמעשי ידיו ובחסדיו עם ברואיו; ובזה השתבחותם, לא בתאות העולם. ולפיכך אמר כי לחם הוא נאה השבח שישבחוהו לפי מה שיכירו במעשיו, כמו שהולך ומספר בזה המזמור.

(ב) הוֹדוּ לַיהוָה בְּכִנּוֹר כי כלי הנגון מעוררים הנפש החכמה ועוזרים אותה. בְּנֵבֶל עָשׂוֹר זַמְּרוּ לוֹ: חסר וא"ו השמוש והוא כמו: בנבל ועשור. וכן (חבקוק ג יא): שמש ירח, והדומים להם. ועשור הוא כלי נגון שיש לו עשרה יתרים לפיכך נקרא עשור. וכן (מזמור צב ד): עלי עשור ועלי נבל.

(ג) שִׁירוּ לוֹ שִׁיר חָדָשׁ חדשו לו שיר תויד,
הֵיטִיבוּ נַגֵּן בִּתְרוּעָה: בפה ובידי השתדלו לרנן לו:

(ד) כִּי יָשָׁר***) דְּבַר יְהוָה וְכָל מַעֲשֵׂהוּ בֶּאֱמוּנָה: גזרות האל ומשפטיו ישרים והכל באמונה ואין עול, כמו שאמר משה רבנו, עליו השלום (דברים לב ד): אל אמונה ואין עול, צדיק וישר הוא. והצדיקים והישרים יכירו ויודו לדקו וישרו; ואם יבואם מקרה רע ופגע ישבחו לאל ויודו לדקו וישרו ויכירו כי לטובתם הוא, ומה שעושה האל באמונה הוא עושה. וכשיכירו כל זה ישבחו בשמחה ובטוב לבב על הרעה כמו על הטובה (משנת ברכות ט ה), כי הרעה טובה היא אצלם (בבלי ברכות ס ב). וכן אמר הנביא (ישעיהו יב א): אודך יי' כי אנפת בי. ואמר דוד (מזמור קא א): חסד ומשפט אשירה.

---

*) בדברי רבנו כתוב: אתרוג נאה לולב נאה; ואני לא מצאתי בשום מקום בתלמוד „אתרוג נאה", רק „לולב נאה" וכולי; והוא הוא. עין תוספות בבא קמא ט ב בדבור המתחיל: אי לימא.
) לפנינו הנסחא: כמה נאים (דרכיו, כמה מתוקנים) מעשיו. *) כך הוא לפנינו.

(ה) אֹהֵב צְדָקָה וּמִשְׁפָּט הוא עושה בעולמו פעם צדקה פעם משפט, אבל החסד הוא הגובר, לפיכך אומר:
חֶסֶד יְהוָה מָלְאָה הָאָרֶץ: וכמו שהוא עושה הוא אהב שיעשו ברואיו כן. וכן אומר הנביא (ירמיהו ט כג): כי אני יי' עשה חסד ומשפט וצדקה בארץ, כי באלה חפצתי. כלומר: כמו שאני עשה אותם כן אני אהב שתעשו אתם.

(ו) בִּדְבַר יְהוָה שָׁמַיִם נַעֲשׂוּ כמו שנאמר ויאמר אלהים ויעשה רקיע, והוא הרקון והחפץ; וכן:
וּבְרוּחַ פִּיו כָּל צְבָאָם: והוא כפל דבר. וזה ומחקדי האל שהמליא הברואים בעוד מה שיוכלו להיות כפי גזרת חכמתו כמו שנאמר (בראשית א לא): וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד. והנה השמים וכל צבאם נעשו בדברו והארץ בכללם, כי לא יקוד הגלגל אלא על דבר עומד, והיא הארץ; וכל אשר בארץ תלוי בלבא השמים, כי הם המנהיגים ברקון האל.

(ז) כֹּנֵס כַּנֵּד מֵי הַיָּם ועוד ומחקדי האל על ברואיו שהקוה המים ומעל פני הארץ וכנסם וקבצם במקום אחד והיתה יבשה, כי לולי זה לא היתה בריה שם אלא הדגים. ובאמרו כנד שהוא התל והערמה כמו (שמות טו ח): נצבו כמו נד נזלים; (יהושע ג יג): ויעמדו נד, להורות כי המים גבהים על הארץ. וכן נראה כי המים שהיו שטוחים על פני כל הארץ כשנקוו במקום אחד באמת גבהו על הארץ לרוב. כי אין במקום שנקוו המים עמק, אף על פי שבקוף הארץ ומשפעת ויורדת ומפני שהיא כדורית. ומה שאמר (מזמור קז כג): יורדי הים, הוא כנגד השפה שהארץ גבהה על שפת הים; וזה ונפלאות הבורא שהמים גבהים ויבאו גלי הים עד המקום שהוא השפה ולא יעברו המקום, כמו שאומר (ירמיהו ה כב): האותי לא תיראו נאם יי', אם מפני לא תחילו אשר שמתי חול גבול לים חק עולם ולא יעברנהו ויתגעשו ולא יוכלו והמו גליו ולא יעברנהו? לפיכך אמר:
נֹתֵן בְּאוֹצָרוֹת תְּהוֹמוֹת: כאלו הם באוצרות שלא יוכלו לצאת ומשם. והנה באלו הפסוקים זכר ארבעה היסודות, כי בעלת שמים רומז יסוד האש, וברוח פיו רומז האויר והארץ רומזה בשני הפסוקים וזכרה בפרוש למעלה (פסוק ה): חסד יי' מלאה הארץ.

(ח) יִירָאוּ מֵיהוָה כָּל הָאָרֶץ וכיון שהוא כן דין הוא שייראו מיי' כל הארץ כי הוא תקן להם היסוד כמו שאמר: כנס כנד מי הים; אם כן
מִמֶּנּוּ יָגוּרוּ כָּל יֹשְׁבֵי תֵבֵל: וזה יסבור דברי המכחישים בתורה, שאומרים שהעולם קדמון.

(ט) כִּי הוּא אָמַר וַיֶּהִי הוּא צִוָּה וַיַּעֲמֹד: אם תרצה תפרש אותו על הענין שקדם: על בריאת העולם; או על הענין הבא אחריו: יי' הפיר עצת גוים. אומר: כי הוא ברא את העולם, ובידו הכל, ואין כח באדם לשנות בעניני העולם ומה שהוא אמר יצוה להיות, כן יהיה ויעמד ולא יוכל אדם לדחות גזרותיו הבאות עליו לא בכח ולא בעצה. ומה שיחסר הוא לעשות בתחבולותיו אם לא ירצה האל לא יהיה; וזהו שאמר:

(י) יְהוָה הֵפִיר עֲצַת גּוֹיִם אומר: גוים כלומר אפילו יהיו כל הגויים בעצה אחת ובהסכמה אחת יי' יפר עצתם כמו שאמר (ישעיהו מ יז): כל הגויים כאין נגדו. או אומר: גוים כנגד מה שעתיד לזכור (יב) אשרי הגוי אשר יי' אלהיו, כי שאר הגויים נותנים הכח לאלהים אחרים, והוא המונם. ומהם, והם היחידים, אומרים: כי אין השגחה וידיעה לאל במעשה האדם, לפיכך אמר: יי' הפיר עצת גוים. ואמר עוד:

הֵנִיא מַחְשְׁבוֹת עַמִּים: כמנהג הלשון כפל ענין במלות שונות.

(יא) עֲצַת יְהוָה לְעוֹלָם תַּעֲמֹד מַחְשְׁבוֹת לִבּוֹ לְדֹר וָדֹר: דרך משל כנגד עצתם ומחשבותם.

(יב) אַשְׁרֵי הַגּוֹי אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהָיו כי איכם מאמינים באלה האמונות הקבלות, אלא אומרים ומאמינים כי יי' הוא האלהים, שפלוסו: שופט ומנהיג ומשגיח על הכל. ואמר: אלהיו כי הוא קבלו לאלהים. וכן:

הָעָם בָּחַר לְנַחֲלָה לוֹ: כי הוא קבלם לעם נחלה, כמו שאמר (דברים כו יז יח): את יי' האמרת היום להיות לך לאלהים . . . ויי' האמירך היום להיות לו לעם סגלה . . . . וכפרדו מהאמונות הרעות וכלטוו לקבל בדעתם ולהדין בשכלם, כי מאתו יבא להם הטוב ותמורתו, הכל לפי מעשיהם כמו שאמר (שם ה יח): וזכרת את יי' אלהיך כי הוא הנתן לך כח לעשות חיל. ואמר (שם יא יב): עיני יי' אלהיך בה מרשית השנה ועד אחרית שנה. ואמר בתמורתו (שם לב ל): איכה ירדף אחד אלף . . . אם לא כי צורם מכרם; כלומר כי לא יהיה הדבר הזה במקרה. וכן כל הדרכות והקבלות שיעדם הן יוצאות ממנהג העולם כדי שידעו כי הכל בכונה הוא מאתו; והגוי שיש לו אמונה זו אשרהו!

(יג) מִשָּׁמַיִם הִבִּיט יְהוָה רָאָה אֶת כָּל בְּנֵי הָאָדָם: זהו דעת זה הגוי שזכר; לא כאותם האמרים (איוב כב יד): עבים סתר לו ולא יראה, וחוג שמים יתהלך.

(יד) מִמְּכוֹן שִׁבְתּוֹ הִשְׁגִּיחַ אֶל כָּל יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ: כפל מה שאמר במלות שונות, לחזק האמונה; כי כן הוא רואה ויודע כל מה שעושים. השגיח כמו: הביט; וכן (שיר השירים ב ט): משגיח מן החלנות.

(טו) הַיֹּצֵר יַחַד לִבָּם כי מי שיצר לבם באמת ידעם. כלומר איך תעלומה ממנו ומחשבות לבם והוא יגלם. על דרך שאמר (מזמור צד ח): אם יגלו עין הלא יביט! ומה שאמר: יחד, כי ידעם כלם דרך כלל. וכן אמרו רבותינו, זכרם לברכה, ודקדקו מלת יחד ואמרו (בבלי ראש השנה יח א): וכלן נסקרין בסקירה אחת. וכיון שידע לבם כל שכן מעשיהם. וזהו:

הַמֵּבִין אֶל כָּל מַעֲשֵׂיהֶם: ויש לפרש היצר כמו (זכריה יא יג): ואשליך אתו בית יי' אל היוצר שהוא כמו: האולר. ואמר: כי הוא אולר יחד לבם, כלומר באולרו ובגבזיו הם כלם כמו שידוע ומוחזק לאדם מה שהוא באולרו.

(טז) אֵין הַמֶּלֶךְ נוֹשָׁע בְּרֹב חָיִל והלא ברב המלך בודאי נושע ומלא ברב חילותיו ובלבאותיו? אלא רצה לומר, כי יכירו בני אדם, כי הוא המשגיח עליהם, ומבין אל כל מעשיהם, ומטיב ומריע לעני שילצה: כי הנה תראה לפעמים, כי

המלך שהוא הגדול שבבני אדם, ויש לו רב חיל, לא יושע, אלא יכשל עם כל חילותיו לפני עם מעט. ובמה יהיה זה, אם לא במעשה האדם משגיח? כי הנה מלך אשור, כל זמן שרצה האל בו, נצח כל העמים וכבש כל הארצות, והאל קראו (ישעיהו י ה): שבט אפי וזעמי, כאלו שולח אותו, ומצוה לעשות מה שהיה עושה; וכיון שהתגאה, ונתן הכח והתחבולה לעצמו, לא לאל, ואמר (שם יג): בכח ידי עשיתי ובחכמתי כי נבנותי, ובא לירושלם בחיל כבד, נאמר עליו (מלכים ב יט לה; ישעיהו לז לו): וישכימו בבקר והנה כלם פגרים מתים. הנה לא **נושע ברב חילו**, אבל נכשל כיון שקצף האל בו. וכמו זה רבים נכתבו בספרי הנבואה לאות ולעד.

גִּבּוֹר לֹא יִנָּצֵל בְּרָב כֹּחַ: כי הנה סנחריב בניו הכוהו בחרב, וגלית שהיה **גבור** נפל ביד דוד, שהיה נער ורך. הנה **לא** יועיל לו לאדם לא **כחו** ולא **חילו**, אם לא ברצון האל.

(יז) **שֶׁקֶר הַסּוּס לִתְשׁוּעָה** כי האל נתן לו הגבורה כמו שאמר (איוב לט יט): התתן לסוס גבורה, כמו שנתתי אני? וכשלא ירצה האל בגבורתו יכשילנו ולא יושע בו רוכבו.

וּבְרֹב חֵילוֹ לֹא יְמַלֵּט: וברב כחו **לא ימלט** הרוכב עליו.

(יח) **הִנֵּה עֵין יְהוָֹה אֶל יְרֵאָיו לַמְיַחֲלִים לְחַסְדּוֹ:** הנה הבוטחים בחילם לא ינצלו; אבל **יראי** האל **והמיחלים לחסדו**, שמירת האל עליהם ויצילם מחיל רב.

(יט) **לְהַצִּיל מִמָּוֶת נַפְשָׁם** במלחמה.

וּלְחַיּוֹתָם בָּרָעָב: ואם יבא **רעב** בעולם יחיה אותם. מאחר **שמיחלים לחסדו**, מסבב סבות להשביעם בין הרעבים.

(כ) **נַפְשֵׁנוּ חִכְּתָה לַיהוָֹה** לפיכך

עֶזְרֵנוּ וּמָגִנֵּנוּ הוּא: בהנצלנו.

(כא) **כִּי בוֹ יִשְׂמַח לִבֵּנוּ** כשיצילנו מן הרעות **בו ישמח לבנו**; כי הכרנו, כי התשועה באה לנו מאתו,

כִּי בְשֵׁם קָדְשׁוֹ בָטָחְנוּ: לפיכך הצילנו.

(כב) **יְהִי חַסְדְּךָ יְהוָֹה עָלֵינוּ כַּאֲשֶׁר יִחַלְנוּ לָךְ:** כן יהיה **חסדך עלינו** בכל עת ובכל זמן כמו שיחלנו.

מזמור לד

(א) **לְדָוִד בְּשַׁנּוֹתוֹ אֶת טַעְמוֹ לִפְנֵי אֲבִימֶלֶךְ אבימלך** הוא אכיש מלך גת, ושניס שמות היו לו. או היה שם כנוי לכל מלך מפלשתים **אבימלך**, כי כן מצאנוס בימי אברהם ובימי יצחק.

וַיְגָרֲשֵׁהוּ וַיֵּלַךְ: היה בסכנה גדולה, **ושנה טעמו**, שפרושו: דעתו ודברו כמו (יונה ג ז): מטעם המלך, כדי שיתנכר אליהם. או לפי שבראותם אותו, כי היה שוטה ומתהולל לא יחושו עליו ועל גבורתו ולא ימיתוהו; וכיון שגרשהו אכיש

ואמר (שמואל א כא טז): הזה יבוא אל ביתי? הודה לאל שהצילהו וחבר זה המזמור. והוא באלף בי"ת בראשי הפסוקים זולתי הוא"ו, שהיא באמצע פסוק. ובדרש (שוחר טוב בקצת שנוי): מרוב השמחה ששמח דוד בהצלתו עשה שירה זו באל"ף בי"ת.

(ב) אֲבָרְכָה אֶת יְהוָה בְּכָל עֵת תָּמִיד תְּהִלָּתוֹ בְּפִי: כי תמיד הוא עשה לי נסים וחייב אני לברכו ולהללו תמיד בכל עת. ובדרש (שם): מה הוא תמיד? זהו שאמר הכתוב (קהלת ג יא): את הכל עשה יפה בעתו. אפילו השעות יפה בעתו (בעתה); הוי: לדוד בשנותו את טעמו לפני אבימלך. עשה עצמו כשוטה ושנה את עצמו (טעמו) וכתב על הדלתות: אכיש מלך גת חיב לי מאה רבוא זהובים.

(ג) בַּיהוָה תִּתְהַלֵּל נַפְשִׁי לא בעושיב אחר, כי אין לי עושיב זולתו; והוא נתן בלב אבימלך לגרשני, ולא חקר עלי.

יִשְׁמְעוּ עֲנָוִים וְיִשְׂמָחוּ: הענוים בשמעם הצלתו ישמחו, אבל לא הגאים, שהיו שונאי דוד.

(ד) גַּדְּלוּ לַיהוָה אִתִּי וּנְרוֹמְמָה שְׁמוֹ יַחְדָּו: אמר כנגד הענוים: גדלו ליי' אתי על הישועה שהושיעני, ואני ואתם יחדו נרוממה שמו.

(ה) דָּרַשְׁתִּי אֶת יְהוָה וְעָנָנִי כי בהיותו בין ידיהם היה בלבו דרש את יי' ומתחנן לפניו בלבבו שיצילהו מידם.

וּמִכָּל מְגוּרוֹתַי הִצִּילָנִי: מזו וממגורת שאול שסלח לביתו להמיתו, והציל החנית כמה פעמים אליו להמיתו.

(ו) הִבִּיטוּ אֵלָיו וְנָהָרוּ עבר במקום עתיד, וכמוהו רביס. אמר: כל בני אדם שהם בצרה יביטו אליו וינהרו. ונהרו כמו (ירמיהו לא יב): ונהרו אל טוב יי', שעניני ההליכה במרוצה כמו הנהר; כמו שירוץ אדם אל מגדל עוז להשגב בו יביטו אל יי' וירוצו אליו ולא יבושו בבטחונם. וזהו:

וּפְנֵיהֶם אַל יֶחְפָּרוּ: לא יבשו, כי ירצו שזה עני קרא ויי' שמע. יחפרו ענין בשת כמו (ישעיהו כד כג): וחפרה הלבנה. ואמר: ופניהם, לפי שהבשת תראה בפנים, כמו שאמר (שם כט כב): ולא עתה פניו יחורו. ויש מפרשים (בעל התרגום רשי ואבן עזרא): ונהרו ענין אורה, מן ואל תופע עליו נהרה (איוב ג ד); ולזונם לומר: הביטו אליו הצריכים לעזרתו, ונהרו פניהם, כלומר שיושעו.

(ז) זֶה עָנִי קָרָא וַיהוָה שָׁמֵעַ וּמִכָּל צָרוֹתָיו הוֹשִׁיעוֹ: על עצמו אמר כמו שפרשנו.

(ח) חֹנֶה מַלְאַךְ יְהוָה סָבִיב לִירֵאָיו וַיְחַלְּצֵם: כשהאיבים חנים סביבם להרע להם מלאך יי' חנה סביבם ואין בהם כח לגעת בהם, ויחלצם. ועשה מלאך כמאמר דניאל: אלהי שלח מלאכה וסגר פם אריותא (דניאל ו כג); וכן אמר (ישעיהו סג ט): ומלאך פניו הושיעם; המלאך הגאל אתי מכל רע (בראשית מח טז).

(ט) טַעֲמוּ ידיעת השכל ובחינתו יקרא טעם; וכן (משלי לא יח): טעמה כי טוב סחרה. כמו שיטעם האדם המאכל ויבחנהו בעצמו אם מר, אם מתוק, אם מלוח, אם תפל.

וּרְאוּ גם כן במראה השכל, או במראה העין ותראו בעיניכם.

כִּי טוֹב יְהוָֹה שמגיע טובו לחוסים בו, ותכירו ותדעו כי
אַשְׁרֵי הַגֶּבֶר יֶחֱסֶה בּוֹ:

(י) **יְרֹאוּ אֶת יְהוָֹה קְדֹשָׁיו** יראו האל"ף נחה; ואלו היתה נראית היה על משקל שמרו זכרו; ולהפריד בינו ובין ירא, מן ראה, הניחו האל"ף. **וקדשיו** הם המונעים עצמם מרב התאוה, כמו המזיר עצמו מן היין שנקרא קדש, שנאמר עליו (במדבר ו ח): קדש הוא ליי'. ואמר: אתם **קדשי** עליון, המספיקים את עצמכם במעט מן העולם, ואין אתם רודפים אלא אחר הטרף, לא תירא שיחסר טרפכם. **יראו את** יי' לבדו והוא יטריפכם זה הצורך.

כִּי אֵין מַחְסוֹר לִירֵאָיו: ואמר זה לפי שהוא היה גולה בין פלשתים ואין לו שם יודעים ומכירים אותו שיתנו לו לחם לאכול; ולפי שירא **את** יי' **לא חסר** טרפו.

(יא) **כְּפִירִים רָשׁוּ וְרָעֵבוּ וְדֹרְשֵׁי יְהוָֹה לֹא יַחְסְרוּ כָל טוֹב:** כי תראו, כי הכפירים שיש להם גבורה בבקשת טרפם, פעמים **רשו ורעבו** ולא תועיל להם גבורתם. וכן אמר (איוב ד יא): ליש אבד מבלי טרף ובני לביא יתפרדו; אבל **דרשי** יי' **לא יחסרו כל טוב.**

(יב) **לְכוּ בָנִים שִׁמְעוּ לִי** פעמים תפול לשון הליכה על זרוז המעשה; לא שירצה בו הליכה ממש, כמו לכה נא אנסכה בשמחה (קהלת ב א); לכו ונחשבה על ירמיהו מחשבות (ירמיהו יח יח); לכו נא ונוכחה (ישעיהו א יח): והדומים להם; וכן: **לכו בנים שמעו לי.** ופרוש **בנים**; אותם ששומעים ושומרים מוסרי ולמודי; וכן בני הנביאים (מלכים ב ב ג ובכל מקום): תלמידי הנביאים.

יִרְאַת יְהוָֹה אֲלַמֶּדְכֶם: לפי שזכר **סביב ליראיו, כי אין מחסור ליראיו** אמר: מי שירצה להיות **מיראיו** אני **אלמדנו** היראה. ועוד אמר:

(יג) **מִי הָאִישׁ הֶחָפֵץ חַיִּים אֹהֵב יָמִים לִרְאוֹת טוֹב:** כלומר: מי שירצה בחיים ובימים שיראה בהם **טוב** ישמע **יראת** יי' **שאלמדנו.** והחיים וימי הטוב הם בעולם הזה ובעולם הבא. ומה היא היראה?

(יד) **נְצֹר לְשׁוֹנְךָ מֵרָע** שלא תדבר **רע** בבני אדם; ובכלל זה עדות שקר וקללת אב ואם, וקללת הדין והמלך, וכל שכן ברכת השם.

וּשְׂפָתֶיךָ מִדַּבֵּר מִרְמָה: שלא תדבר אחד בפה ואחד בלב. ואלו הן **שפתי מרמה:** שמרמה את חברו, שמדבר לו טובות, וחשב בלבו רעתו, כמו שאמר הכתוב (ירמיהו ט ז): בפיו שלום את רעהו ידבר ובקרבו ישים ארבו. וזהו מצות לא תעשה שבלב, כמו (ויקרא יט יז): לא תשנא את אחיך בלבבך. ואמר (משלי ג כט): אל תחרש על רעך רעה והוא יושב לבטח אתך.

(טו) **סוּר מֵרָע** רצונו לומר: **סור** מלעשות **רע**; ובכלל זה כל הלאוין אשר במעשה.

וַעֲשֵׂה טוֹב כלל בו כל מצות עשה שבמעשה.

בַּקֵּשׁ שָׁלוֹם בפה.

וְרָדְפֵהוּ: בלב, וזהו **יראת** יי' **שלמדתי** אתכם; כמו העבד שירא את אדניו ועושה מצותיו ונזהר שלא יעבור את פיו לכל אשר יצונו.

(טז) עֵינֵי יְהוָה אֶל צַדִּיקִים מי שאחז הדרכים האלה נקרא ירא יי' וצדיק. ומהו תגמולו מאת האל? שמירת האל דבקה בו ומלילתהו בכל דרכיו. וזהו עינ' יי' אל צדיקים. ואם יקרהו שום פגע יקרא אליו ושמע לעקתו וילילהו מלרתו וזהו:

וְאָזְנָיו אֶל שַׁוְעָתָם:

(יז) פְּנֵי יְהוָה בְּעֹשֵׂי רָע בצדיקים עיניו ושמירתו לטובה; ובעשי רע פניו לְהַכְרִית מֵאֶרֶץ זִכְרָם: כמו (ויקרא כ ג): ואני אתן את פני באיש ההוא והכרתי אתו.

(יח) צָעֲקוּ וַיהוָה שָׁמֵעַ וּמִכָּל צָרוֹתָם הִצִּילָם: טעמו אל הצדיקים שזכר, לא בעשי רע הדבק בו. וכן: ואף לאויתך תעשה כן (דברים טו יז); ואם שלש אלה לא יעשה לה (שמות כא יא).

(יט) קָרוֹב יְהוָה לְנִשְׁבְּרֵי לֵב לשמוע לעקתם ותפלתם.

וְאֶת דַּכְּאֵי רוּחַ יוֹשִׁיעַ: כפל ענין בגלות שונות.

(כ) רַבּוֹת רָעוֹת צַדִּיק כי פעמים רבות ינקה האל את הצדיק לטובתו, ולהרלות לדקתו לבני אדם כי לא יעוט לבו ולא יטה מדרך אמת מפני הלרה.

וּמִכֻּלָּם יַצִּילֶנּוּ יְהוָה: שלא יכשל באחת מהן, כמו שאמר (משלי כד טז): כי שבע יפול לדיק וקם ורשעים יכשלו ברעה.

(כא) שֹׁמֵר כָּל עַצְמוֹתָיו אַחַת מֵהֵנָּה לֹא נִשְׁבָּרָה: כי העצמות מעמידי הגוף ויסודו. נשברה מלעיל והוא כפעל עבר; רוח כשברה (מזמור נא יט) מלרע והוא כפעל עומד.

(כב) תְּמוֹתֵת רָשָׁע רָעָה הרעה שחושב הרשע לעשות לצדיק, אותה רעה תמיתהו כמו שאמר (מזמור ז טז): ויפל בשחת יפעל.

וְשֹׂנְאֵי צַדִּיק יֶאְשָׁמוּ: יאשמו האל"ף בשב"א לבדו והיא נקראת בתנועה קלה. ועניינו מן שממה; וכן (הושע יד א): תאשם שומרון. ואשם ושמם כענין אחד.

(כג) פּוֹדֶה יְהוָה נֶפֶשׁ עֲבָדָיו הרשעים חושבים עליהם רעה והאל פודה אותם מידם. ואמר: נפש, כי הם חושבים עליהם לקחת נפשותם.

וְלֹא יֶאְשְׁמוּ כָּל הַחוֹסִים בּוֹ: הרשעים יאשמו ולא כל החוסים בו. יאשמו האל"ף *) בשב"א והשי"ן בשב"א; הלאשון נח והשני נע.

מזמור לה

(א) לְדָוִד רִיבָה יְהוָה אֶת יְרִיבָי גם זה המזמור אמר בצרתו מפני שאול. ריבה מלרע לוי מבנין הפעיל; ומשפטו: הריבה. יריבי היו"ד נוספת כיו"ד יקום, יבול; וענינו מריבי. והוא תאר. וכן: (ישעיהו מט כה): ואת יריבך אנכי אריב.

לְחַם אֶת לֹחֲמָי: כפל הענין בגלות שונות.

---

*) לפנינו האל"ף בלא שב"א.

(ב) **הַחֲזֵק מָגֵן וְצִנָּה וְקוּמָה בְּעֶזְרָתִי:** דרך משל כאדם האוחז כלי מלחמה בידו להלחם. **החזק** ענינו אחוז בחזקה ובזריזות; וכן (בראשית כא יח): והחזיקי את ידך בו. ויבא בקשר בי"ת ובלא בי"ת; והוא לשון אחיזה. **וקומה** מלעיל, ואין כמוהו בספר מלעיל.

(ג) **וְהָרֵק חֲנִית** ענין חליצה למלחמה. וכן (יחזקאל ה יב): וחרב אריק אחריהם.

וּסְגֹר לִקְרַאת רֹדְפָי וסגר שם כלי מכלי המלחמה. ויש מפרשים אותו כמשמעו ענין סגירה (רשי ואבן עזרא), כלומר: **סגר** הדרך לקראתם ברדפם אחרי שלא ישיגוני.

אֱמֹר לְנַפְשִׁי כי הם מבקשים לקחת **נפשי** כמו שאמר (פסוק ד): **מבקשי נפשי**; ואתה בשר **לנפשי** יאמר לה: אל תפחדי כי

יְשֻׁעָתֵךְ אָנִי: והענין שיביא חזק בלבו; הפך: והבאתי מרך בלבבם (ויקרא כו לו).

(ד) **יֵבֹשׁוּ וְיִכָּלְמוּ מְבַקְשֵׁי נַפְשִׁי** מגבורתם ומתקותם.

יִסֹּגוּ אָחוֹר ישובו **אחור**. וכן (מזמור מד יט): לא נסוג אחור לבנו. אמר: כשתבא לקראתם בחרב ובחנית הם ישובו **אחור** מרדוף אחרי.

וְיַחְפְּרוּ חֹשְׁבֵי רָעָתִי: יבשו שחשבו לעשות לי רעה ולא יכולו.

(ה) **יִהְיוּ כְּמֹץ לִפְנֵי רוּחַ** המץ הוא התבן הדק והוא נדף לפני הרוח.

וּמַלְאַךְ יְהוָֹה דּוֹחֶה: כי המץ פעמים יהיה לו מעמד לפני הרוח, כשימצא גדר או דבר שיעמידנו; אבל הם לא יהיה להם מעמד, כי **מלאך** יי' **ידחה** אותם.

(ו) **יְהִי דַרְכָּם חֹשֶׁךְ וַחֲלַקְלַקּוֹת** שתים רעות; והשלישית:

וּמַלְאַךְ יְהוָֹה רֹדְפָם: כי ההולך בחשך יכשל באבן ובמכשול הדרך ויפול. וכן ההולך **בחלקלקות** תמעדנה רגליו ויפול. ועם כל זה יוכל לילך בנחת ואולי ימלט; אבל אם אחר רודף אחריו, יצטרך לו ללכת במרוצה ועל כל פנים יפול.

(ז) **כִּי חִנָּם** יש מפרשים **כי חנם**: על לא חמס בכפי.

טָמְנוּ לִי שַׁחַת רִשְׁתָּם רצונו לומר: **שחת ברשתם**; כלומר: שחפרו בור וכסו וטמנו פיו **ברשת** כדי שאעבור עליו ולא ארגיש ואפול לתוכו, כמו שיעשו הצידים כשירצו לצוד חיות השדה שעושים בארות בארות בשדות וביערים ומכסים אותם **ברשתות** ועפר שלא ירגישו החיות מן הבור ויפלו לתוכם כשיעברו עליהם.

חִנָּם חָפְרוּ על לא חמס בכפי חפרו **השחת** וטמנו **הרשת** עם עפר כמו שפרשתי.

לְנַפְשִׁי: כמו לגופי. והנכון **כי חנם**: אינני מקללם בחנם, אבל הם רדפוני **חנם** יטמנו **לי רשת**ם ללכדני. ופרוש **שחת** ירשתם: כי שני דברים הם כי **השחת** היא חפירה כמו (מזמור צד יג): עד יכרה לרשע שחת; וכן (יחזקאל יט ד): בשחתם נתפש; וכן יקרא הקבר **שחת** שהוא חפירה. ופרוש **השחת** והרשת: **בחנם טמנו לי** הרשת שאהיה נלכד בה יחפרו **לנפשי** השחת שאפול בו. ויש לפרש גם כן **שחת** כמו **רשת**. וכן (איכה ד כ): נלכד בשחיתותם; ובדברי רבותינו, זכרם לברכה (בבלי בבא קמא קיז א): האי שתא*) דהוו קא מיכלו עלה בתרי; ושתא רצונם

*) לפנינו הנסחא בתלמוד: ההוא שותא דהוו מנצו עלה בי תרי.

לומר: שיחתא, כי מנהגם להסתיר אותיות הגרון. וכן אמרו (בבלי בבא בתרא לט א): לא תפוק לכו שותא שהוא כמו שעותא; תרגום ויספר (בראשית כד סו ובכל מקום): ואשתעי. וסמיכות **שחת לרשתם** לרב השתדלותם ללכדו. וכן בזאת הסמיכות מטיט היון (מזמור מ ג); אדמת עפר (דניאל יב ב). ואחר כן אמר: **חפרו לנפשי**, שחפרו לי חפירה שאפול בה. והענין: כי בכל כד שיוכלו להשוב תחבולות ולהתעולל עלילות ללכדני עשו כן.

(ח) **תְּבוֹאֵהוּ שׁוֹאָה** כנוי היחיד כנגד כל אחד מאיבי, או כנגד שאול.

לֹא יֵדַע לֹא ירגיש בה עד **שתבואהו** כדי שלא יוכל להמלט ממנה.

וְרִשְׁתּוֹ אֲשֶׁר טָמַן תִּלְכְּדוֹ בְּשׁוֹאָה יִפָּל בָּהּ: ברשת שטמן לי. וענין **שואה** כמו מהומה הבאה פתאום; וכן: ומשאת רשעים כי תבא (משלי ג כה).

(ט) **וְנַפְשִׁי תָּגִיל בַּיהוָה** כשינקום לי מאיבי ויליל **נפשי** מהם שחשבו לקחתה **תגיל ביי'.**

תָּשִׂישׂ בִּישׁוּעָתוֹ: שהושיעה מידם.

(י) **כָּל** זה איננו חטוף כחבריו אלא נקרא בקמ"ץ רחב, כמו כל אחי רש שנאהו (שם יט ז). והשאר שהם נקודים קמ"ץ הם חטו"פים כלם זולתי אלו השנים.

עַצְמוֹתַי וזכר **העצמות** במקום הגוף, כי העצמות מעמידי הגוף ויסודו.

תֹּאמַרְנָה יְהוָה מִי כָמוֹךָ אמר: כי הנפש והגוף יודו לך שהצלתם. והודאת הגוף דרך משל, כמו לבי ובשרי ירננו אל אל חי (מזמור פד ג). או פרוש **עצמותי**: הזדעזע אברי הגוף*) בכונת התפלה וההודאה וכאלו הם ישבחו. או פרוש **כל עצמותי**: כי מתכונת יצירת אברי הגוף ישבח האדם הבורא בהם, וכאלו הם ישבחו. וכן פרשו אותו החכם רבנו בחיי**) נח עדן, והרב החכם הגדול רבינו משה***) בן רבנו מימון, זכר צדיק לברכה. ועוד הוא הפרוש, אבל אינו נופל בענין הפסוק.

מַצִּיל שתציל

עָנִי מֵחָזָק מִמֶּנּוּ שהצלת אותי מאיבי שהיו חזקים ממני ובדרש (בראשית רבה נד; שוחר טוב בשנוי קצת לשון ושלא במקומו: על מזמור לד כג): **מציל עני מחזק ממנו וְעָנִי וְאֶבְיוֹן מִגֹּזְלוֹ:** יצר טוב מיצר רע; וכי יש גזלן גדול מזה?

(יא) **יְקוּמוּן עֵדֵי חָמָס אֲשֶׁר לֹא יָדַעְתִּי יִשְׁאָלוּנִי:** היו לו בישראל שונאים, והיה בהם מי **ששאל** ממנו ממון **בעד** שקר. ואף על פי שלא מצאנו זה בספר שמואל, הנה ראינו שזכר זה **החמס** בין התלונות שהיו לו על שונאיו.

(יב) **יְשַׁלְּמוּנִי רָעָה תַּחַת טוֹבָה** שישאלו ממני ממון **שלא ידעתי** מעולם שהיה להם אצלי דבר; ואני עשיתי עם אלה האנשים **טובה**, והם **ישלמוני רעה.**

שְׁכוֹל לְנַפְשִׁי: והדבר הזה כמות **לנפשי**. או פרושו: יקחו ממני **בחמס** ויבקשו לקחת **נפשי** ויסובבו לה **שכול** אם יוכלו ללכדה.

(יג) **וַאֲנִי בַּחֲלוֹתָם לְבוּשִׁי שָׂק עִנֵּיתִי בַצּוֹם נַפְשִׁי** מספר **הטובה** שהיה הוא

---

*) ראה כוזרי ב עט. **) חובות הלבבות ב ה. ***) מורה הנבוכים א סד.

מבקש ועושה להם. אמר: אם היה אחד מהם חולה הייתי כואב ודואג ולובש שק ומתענה בעבורו שירפאהו האל

וּתְפִלָּתִי שהייתי מתפלל עליהם

עַל חֵיקִי תָשׁוּב: כלומר, הטוב שהייתי מבקש עליהם יבוא עלי! שלא יחשב אדם כי בנראה הייתי עושה זה ומראה עצמי דואג עליהם, אבל בנסתר הייתי מתפלל עליהם בהפך ומבקש רעתם. על כן אמר **ותפלתי על חיקי תשוב.** ומה שאמר **עניתי בצום נפשי**, ובי"ת **בצום** פתוח"ה, כלומר **בצום** הידוע, והוא היום שיתענו בו קרובי החולה, גם אני **עניתי נפשי** עמהם, כאלו היה **אחי** וקרובי.

(יד) **כְּרֵעַ כְּאָח לִי הִתְהַלַּכְתִּי** כן הייתי **מתהלך קדר** על מי שהיה **חולה** מהם כמו שעושה **הרע** על **רעי והאח** על **אחיו**

כַּאֲבֶל אֵם קֹדֵר שַׁחוֹתִי: או כמו שמת**אבל** הבן על **אמו** שמתה. ואמר **אם**, ולא אב, כי יותר כואב אדם על **אמו** שנוכר ממנה בבטנה והיניקתו וגמלתו וטפחתו עד שגדל; ואף אחר שגדל, **האם** היא מצויה בבית ומכינה לבן צרכו במאכל ובמשתה: כן **שחותי יהתהלכתי קדר**, כי **האבל** והמצטער הולך שחוח. וטעם **קדר** כי מפני היגון והאנחה ינוס זוהר פני אדם כי **יתקדרו** פניו. או אמר **קדר** על המלבוש, כי האבל לובש שחורים. ואדני אבי, זכרו לברכה, פרש: **כאבל אם** כמו התינוק שמתה אמו ואין לו מינקת שהוא **קדר.**

(טו) **וּבְצַלְעִי שָׂמְחוּ** אני דאגתי לחלים והם **שמחו** לחליי **ובצלעי** כשהייתי **צולע** מכאב אברי

וְנֶאֱסָפוּ היו **נאספים** לספר עלי ולשמוח זה עם זה לחליי.

נֶאֶסְפוּ עָלַי נֵכִים אנשים פחותים: וכן: בני נבל גם בני בלי שם נכאו מן הארץ (איוב ל ח), כלומר שהם **נכים** ודחופים מפחיתותם. ופרוש

וְלֹא יָדָעְתִּי לא ידעתי למה **נאספו עלי** לשמוח לצרתי, כי אני לא גמלתי להם רעה.

קָרְעוּ וְלֹא דָמּוּ: **קרעו** פיהם מרב השחוק **ולא** שתקו משחקם עלי. או יבא לשון הקריעה בענין הפתיחה בזה הדרך. כמו: תקרעי בפוך עיניך (ירמיהו ד ל); וכן: וקרע לו חלוני (שם כב יד). ויש מפרשים: כשידברו רעות בי כאלו קרעו בשרי. ואדני אבי, זכרו לברכה, פרש: **קרעו** מה שלא יכלו לתפור אם יתחרטו; וכן הוא דרך משל במעשים ובדברים רעים.

(טז) **בְּחַנְפֵי לַעֲגֵי מָעוֹג** סמוך על סמוך כמו: נהרי נחלי דבש וחמאה (איוב כ יז); את מספר מפקד העם (שמואל ב כד ט); חכמי יעצי פרעה (ישעיהו יט יא); ושפני טמוני חול (דברים לג יט); ופרושו: אנשים **חנפים ולועגים**, מתעסקים בדברים בטלים. פרוש **מעוג:** שיחה בטלה. ודומה לו בדברי רבותינו, זכרם לברכה (בבלי סנהדרין קא ב): ובגבולין ובלשון עגה. ובי"ת **בחנפי** כמו עם; וכן: בך צרינו ננגח (מזמור מד ו). ופרושו: אלה **הנכים יאספו** עם **חנפים** ואנשי **לעג** ישחקו ויחרקו **עלי שנימו.** והמפרשים (מנחם ואחרים) פרשו **מעוג:** לשון עגה; וכן: אם יש לי מעוג

(מלכים א יז יב). ורכ׳ונו לומר: האנשים המתענגים ובעלי התאוות. או פרושו: על דרך משל יקרא העכה הרעה והמעשה הרע מעוג, כמו: אפרים היה עגה בלי הפוכה (הושע ז ח); וכן: מלוש בכ׳ק עד חמצתו (שם ד).

חָרֹק עָלַי שִׁנֵּימוֹ: חרק מקור; ועניכו: שמח, שמחרק אדם שניו בראותו נקמה מאיביו; וכן: ויחרקו שן (איכה ב טז).

(יז) **אֲדֹנָי כַּמָּה תִרְאֶה** עד כמה תראה בעניי ובלחצי מהם, כאלו אמר: עד מתי תראה בעניי ובלחצי. וכן: כמה כר רשעים ידעך (איוב כא יז).

הָשִׁיבָה נַפְשִׁי מִשֹּׁאֵיהֶם כמו שאמר (מזמור סח כג): אמר אדני מבשן אשיב אשיב ממצלות ים, שהוא בענין הכלה. ופרוש **משאיהם:** משאונם וממהמתם. ומשאיהם, לשון רבים; והאחד שאה, בפלס יורה ומלקוש (דברים יא יד).

מִכְּפִירִים שהם כמו הכפירים הטורפים. ופרוש

יְחִידָתִי: נפשי; וכן פרשנו למעלה (מזמור כב כא).

(יח) **אוֹדְךָ בְּקָהָל רָב** כשתצילני מהכפירים.

בְּעַם עָצוּם אֲהַלְלֶךָּ: יקהל רב, ועם עצום בהיות כל ישראל כאחד.

(יט) **אַל יִשְׂמְחוּ לִי אֹיְבַי** אל ישמחו בעבורי עוד, כי הרבה **שמחו** עלי עד עתה **איבי**

שֶׁקֶר בסגו"ל ובאתנ"ח; וכן עצמו מצמיתי איבי שקר (מזמור סט ה). ופרושו: שהם שונאים אותי בחנם, כמו שאמר:

שֹׂנְאַי חִנָּם וכן: אך לשקר שמרתי (שמואל א כה כא), רכ׳ונו לומר: בחנם.

יִקְרְצוּ עָיִן: יקרצו עין זה לזה בלעגם עלי. וקריצת עין הוא כדכוד העינים ללעג ולבוז. וכן בענין הזה בשפתים: קרץ שפתיו (משלי טז ל); וכן: קורץ בעינו מלל ברגלו מרה באצבעתיו (שם ו יג).

(כ) **כִּי לֹא שָׁלוֹם יְדַבֵּרוּ** כמו: ולא יכלו דברו לשלם (בראשית לז ד).

וְעַל רִגְעֵי אֶרֶץ דִּבְרֵי מִרְמוֹת יַחֲשֹׁבוּן: ארץ בסגו"ל ובאתנ"ח; והם ארבעה במסרה *). ויש מפרשים (דונש, רשי, רבי משה הכהן גקטילא ואחרים): **רגעי** מן רגע הים (ירמיהו לא לה) שהוא ענין בקיעה; כן **רגעי ארץ** בקיעי **ארץ**, כלומר במקומות נסתרים; ואיננו נכון. כי למחשבה אין צריך מקום נסתר, אלא לדבור או למעשה. ויש מפרשים (רשי וגם כן אחרים): **רגעי ארץ** מענין מרגוע, שהוא ענין מנוחה; ופרוש **רגעי ארץ:** ענוי ארץ. וקראם כן לפי שהענוים הם רפים ודעתם נוחה. ויש לפרש עוד **רגעי ארץ:** הדשנים והשאננים שהם במרגוע ונחת. ופרוש **ועל:** כמו ועם; וכן: ויבאו האנשים על הנשים (שמות לה כב). ופרושו: אלו החנפים והלועגים עם אלה הדשנים והשאננים הרשעים **יחשבון דברי מרמות** עלי; והם בנחת ואני בגולה ובצרה.

(כא) **וַיַּרְחִיבוּ עָלַי פִּיהֶם** בשחוק ובדבור כשראו אותי גולה ממקום למקום.

---

*) (במקרא?); ואלה הם דברי המסרת: ד' פתחין באתנחתא; ופתחי"ן בלשון בעלי המסרת והבאים אחריהם מאות בשנים, הם: סגולי"ם.

אָמְרוּ הֶאָח הֶאָח רָאֲתָה עֵינֵנוּ: כלומר ראתה עיננו בו מה שדמינו ורצינו. וכן: ובאיבי ראתה עיני (מזמור נד ט). האח שמחה; והכפל לרב השמחה. וכן: יען אשר אמרה צר על ירושלם האח (יחזקאל כו ב).

(כב) רָאִיתָה יְהוָֹה אַל תֶּחֱרַשׁ אל תשתוק לצעקתי ואל תעשה עצמך כחרש, אלא ענני והושיעני כי אתה ראיתה לעגם ודבורם עלי.

אֲדֹנָי אַל תִּרְחַק מִמֶּנִּי:

(כג) הָעִירָה וְהָקִיצָה לְמִשְׁפָּטִי אֱלֹהַי וַאדֹנָי לְרִיבִי: כפל ענין במלות שונות לחזק. רצונו לומר: שלא תהיה כישן עוד, וקח משפטי וריבי מהם, כי אתה אלהי, ואין לי שופט אחר, שאתה אדני, והאדון ידרוש משפט עבדו.

(כד) שָׁפְטֵנִי כְצִדְקְךָ יְהוָֹה אֱלֹהַי קח משפטי מהם בצדקתך ובישרך, כי אתה יודע כי אתי האמת ועמם העול והחמס.

וְאַל יִשְׂמְחוּ לִי: אל ישמחו עוד לי.

(כה) אַל יֹאמְרוּ בְלִבָּם אפילו בלבם לא יוכלו לשמוח עלי ולאמר

הֶאָח נַפְשֵׁנוּ כלומר שמחנו נפשנו.

אַל יֹאמְרוּ ולא יאמרו, כמו שאומרים עתה:

בִּלַּעֲנוּהוּ: ושחתנו אותו.

(כו) יֵבשׁוּ וְיַחְפְּרוּ יַחְדָּו שְׂמֵחֵי רָעָתִי יִלְבְּשׁוּ בשֶׁת וּכְלִמָּה יבשו ויחפרו הכפל לחזק. ואמר: כמו שנאספו יחד עלי לשמוח כך יבשו יחדו מתקותם

הַמַּגְדִּילִים עָלָי: פיהם, כמו שאמר: וירחיבו עלי פיהם.

(כז) יָרֹנּוּ וְיִשְׂמְחוּ חֲפֵצֵי צִדְקִי הם יבשו ויחפרו שהם שמחי רעתי; וחפצי צדקי ירנו וישמחו. ופרוש צדקי: ישרי, ומה שראוי לי.

וְיֹאמְרוּ תָמִיד הם ישבחו תמיד האל עלי ויאמרו:

יִגְדַּל יְהוָֹה הֶחָפֵץ שְׁלוֹם עַבְדּוֹ: הוא דוד שרצה בשלומו והצילהו משונאיו.

(כח) וּלְשׁוֹנִי תֶּהְגֶּה צִדְקֶךָ הם ישבחו לאל עלי, וכל שכן לשוני שהיא ראויה שתהגה צדקך.

כָּל הַיּוֹם תְּהִלָּתֶךָ: כמו שהם יאמרו תמיד תהלתך.

מזמור לו

(א) לַמְנַצֵּחַ לְעֶבֶד יְהוָֹה לְדָוִד: לפי שמדבר ברשע שדעתו שאין לו אדון שיעניש הו על הרע שעושה, לפיכך אמר: לעבד יי', כי הוא עצת רשעים רחקה מנו, והוא עבד יי' באמת, ויודע שיש לו אדון גומל האדם על הטוב והרע.

(ב) נְאֻם פֶּשַׁע לָרָשָׁע בְּקֶרֶב לִבִּי אני אומר בקרב לבי כי הפשע, והוא יצר הרע, אומר לרשע עשה מה שתרצה. וקראו פשע כמו שקראו חטאת: לפתח חטאת רבץ (בראשית ד ז).

אֵין פַּחַד אֱלֹהִים לְנֶגֶד עֵינָיו: כלומר **אין** דבר **לנגד עיניך** שתפחד ממנו.

(ג) **כִּי הֶחֱלִיק אֵלָיו בְּעֵינָיו** מחליק **אליו בעיניו** ומיפה לו המעשה.

לִמְצֹא עֲוֹנוֹ למצא יפתנו לחפש המעשה הרע עד שימצאנו, כמו: לך מצא את החליס (שמואל א כ כא).

לִשְׂנֹא: מרוב התמדתו יקוץ בעברה וישנאנה. ויש לומר: יפתנו **למצא עונו לשנא** להפך, והוא הדרך הטוב. וכן: כי את יי' עזבו לשמר (הושע ד י), שפרושו: לשמר דרכי אלהים אחרים. ובדרש (שוחר טוב בשנוים): הרשעים מסתכלים בעיניהם, ומחפשים בידיהם, ומהרהרים בלבם **למצא** איזה **עון** שהקדוש, ברוך הוא **שינא**, שיעשוהו. וכן הוא אומר (דברים יב לא): כי כל תועבת יי' אשר שנא עשו לאלהיהם.

(ד) **דִּבְרֵי פִיו אָוֶן וּמִרְמָה** כי אם ידבר טוב בפיו, **און ומרמה** הוא כי בלבו הוא חושב רע.

חָדַל לְהַשְׂכִּיל לקחת מוסר **להשכיל** לבו.

לְהֵיטִיב: ולהיטיב דרכו.

(ה) **אָוֶן יַחְשֹׁב עַל מִשְׁכָּבוֹ** בלילה **יחשב** להרע, כי המטה היא מקום המחשבה בעוד האדם ער, כי איננו פונה לשום עסק. וביום

יִתְיַצֵּב עַל דֶּרֶךְ לֹא טוֹב לעשות **רע**. ואמר: **לא טוב** כדרך הלשון, כמו: אשר לא טהרה (בראשית ז ב). כי לא טהור (שמואל א כ כו): וכן: ההלכים הדרך לא טוב (ישעיהו סה ב) ואשר לא טוב עשה בתוך עמיו (יחזקאל יח יח). ומאזני מרמה לא טוב (משלי כ כג); והדומים להם; או אמר כן כדי שלא יאמר **רע** שני פעמים סמוכים. או פרושו: כי אין בדרכו בשום צד טוב, כי כלו **רע**.

רָע לֹא יִמְאָס: בכל עת אוהב להרע, ואין עת **שימאס** הרע מלעשותו.

(ו) **יְהוָֹה בְּהַשָּׁמַיִם** עם ה"א הידיעה כמשפט וחסרוה ברוב להקל. ופרוש **בהשמים**: עד השמים; וכן: בלא יוכלו יגעו בלבשיהם (איכה ד יד). ואפשר שיהיה כמוהם ושלח את השעיר במדבר (ויקרא טז כב): כמו עד המדבר.

חַסְדֶּךָ יחסד האל ואמונתו לעולם. כי האמונה הוא קיום המין שלא יהרס, כי אם יאבדו האישים שהם הפרטים החסרים המין קים לעולם. וכן הוא אומר (ישעיהו מה יח): לא תהו בראה, לשבת יצרה. וכן כתוב (מזמור קיט צ): לדר ודר אמונתך כוננת ארץ ותעמד; והארץ לעולם עמדת (קהלת א ד). והחסד הוא הזמנת קיום העולם, שמזמין לכל חי טרפו בדרך הקרוב אליו בלי יגיעה רבה, כי לא יוכל לקים ביגיעה רבה ותהיה האמונה קימת. אבל החסד שהוא יתרון להיות הטוב ההוא הזמנה לקיום העולם כמו שאמר (מזמור קד יד): מצמיח חציר לבהמה; המצמיח הרים חציר (שם קמז ח), שההרים הם מקום הבהמות המדבריות, ושם הוא מצמיח להן מאכלן. וכן אמר (שם קד י יא): המשלח מעינים בנחלים בין הרים יהלכון, ישקו כל חיתו שדי, שמזמין להן מאכל ומשקה במקומן; וזהו חסד האל על הברואים. ועוד מהזמנת קיום העולם כי מה שצריך יותר לקיום העולם מזומן יותר, כי המשקים הם יותר צריכים להתמדת החיים מן המאכלים, לפיכך המים נמצאים

בהזמנתם יותר מן המאכל ובלא מלאכה ותקון; והאויר יותר צריך לכל חי מהמאכל והמשקה לפיכך כמלא יותר, כי לא יעמוד חי בלתו אפילו שעה אחת. ואמר דוד כשקפל מעשה הרשע ומחשבתו: גדולים חסדי יי' עם בריותיו, שאפילו הכופרים בו שהזכיר למעלה, יזמין להם מחיתם וערפם עד העולם. ואמר:

אֱמוּנָתְךָ עַד שְׁחָקִים: כי חסד האל, יתברך, גדול **עד לשמים** וכן **אמונתי** כי **שמים ישחקים** אחד הוא. וכן מנהג הלשון לשמות המלות במקום שיבא הכפל. וכן אמר בפסוק אחר בהגדילו החסד והאמת (מזמור נז יא): כי גדל עד שמים חסדך, ועד שחקים אמתך. ובהפליגו יותר אמר (שם קח ה): כי גדול מעל שמים חסדך. ופרוש **עד שחקים:** כמו מן הארץ עד לשמים. וכן אמר (שם קג יא): כי כגבה שמים על הארץ גבר חסדו על יראיו.

(ז) **צִדְקָתְךָ כְּהַרְרֵי אֵל** כהרי אל ההרים הגבוהים. וכן מנהג הלשון כשרולה להגדיל הדבר קושר אותו אל האל, כמו עיר גדולה לאלהים (יונה ג ג); ותהי לחרדת אלהים (שמואל א יד טו); מאפליה (ירמיהו ב לא); שלהבתיה (שיר ח ו); ובנפיה ארזי אל (מזמור פ יא). ואמר: **צדקתך כהרי אל** לפי שאמר: יי' **בהשמים חסדך.** אמר: אף על פי שחסדך גדול לכל לטובים ולרעים אתה מגדיל ביניהם בעת אשר תרצה ותגדיל **צדקתך** לטובים **כהרים** הגבהים והגדולים כן גדולה **צדקתך** לטובים.

מִשְׁפָּטֶיךָ תְּהוֹם רַבָּה ותגדיל **משפטיך** לרשעים כשתרצה עת שתביאם **במשפטים** תשקיעם עד **תהום רבה** שלא יצאו משם לעולם. המשיל הטובה להרים שהוא מקום המשגב והמפלט מן האויב, כן טובת האל, יתברך, ושועתו, כמו שאמר (משלי יח י): מגדל עז שם יי'; סלעי ומצ(ו)דתי (שמואל ב כב ב; מזמור יח ג); העמדתה להרי עז (שם ל ח): עד שלא יוכלו בני אדם להסירה מן הטובים ולגזלה מהם. והמשיל הרעה **לתהום רבה** שהוא מקום האבדון שלא יצא אדם ממנו כמו שאמר (שם סט ב ג): כי באו מים עד נפש; טבעתי ביון מצולה ואין מעמד באתי במעמקי מים. ואמר:

אָדָם וּבְהֵמָה תּוֹשִׁיעַ יְהוָה: כלומר אף על פי שאתה מגדיל בין הטובים ובין הרעים בעולם הזה בהשגחתך על הטובים לטובה ועל הרעים לרעה כל אחד לפי מעשיו, פעמים שאתה נותן טובתך לרשע **ותושיע** אותו מצרה. ואומר אני: כי אותו החסד שאתה עושה עם הרשע שהוא כופר בך הוא כמו החסד שאתה עושה עם **הבהמה** שאינה מכירה בחסדך, ואתה נותן לה לרבה וזהו: **אדם ובהמה תושיע יי'.** כי הרשע, אז הכסיל, הוא כבהמה בלורת **אדם,** והוא כלורת הבהמה אל לורת **האדם** הטוב. והחכם רבי אברהם בן עזרא פרש טעם **אדם ובהמה תושיע יי':** שהוא יפוטו כל מרגיש, על דרך מיד כל חיה אדרשנו (בראשית ט ה). ורבותינו דרשו (בבלי ערכין ה ב בקצת שנוי): אלמלא **צדקתך כהרי אל** מי יוכל לעמוד מפני **משפטיך** שהם **כתהומות רבה.** ועוד בדבריהם (חולין סג א): ר' יוחנן בן נורי*) כי הוה חזי שלך הוה אמר: **משפטיך תהום רבה;** כי הוה חזי כמלה אמר: **צדקתך כהרי אל.**

*) אמר שלמה הקטן: לפנינו בתלמוד: ר' יוחנן סתם.

(ח) מַה יָּקָר חַסְדְּךָ אֱלֹהִים אמר: החסד שתשוה בו לפעמים הטובים והרעים הוא בעולם הזה אבל בחסד העולם הבא לא יהיה לרעים חלק בו אלא כלו לטובים. והחסד ההוא יקר ונכבד מחסד העולם הזה, שהוא טוב עובר; ואותו החסד הוא הטוב הקיים והנצחי. וזהו שאמר: מה יקר חסדך. ומלת מה היא להגדלה כמו: מה רב טובך אשר צפנת ליראיך (מזמור לא כ). לחסד העולם הזה אמר (מזמור נז יא): עד שמים חסדך; אבל חסד העולם הבא אין לו שיעור, כמו שאמר הנביא (ישעיהו סד ג): עין לא ראתה אלהים זולתך.

וּבְנֵי אָדָם בְּצֵל כְּנָפֶיךָ יֶחֱסָיוּן: בעולם הבא יחסיון בצל כנפיך אותם שהם בני אדם באמת, לא אותם שהם כבהמה כמו שזכר; כי אותם יש להם לפעמים טובה בעולם הזה, אבל לעולם הבא לא. לפיכך אמר: אלהים, שענינו שופט, כי שם יגיע לכל אחד ואחד כמשפטו.

(ט) יִרְוְיֻן מִדֶּשֶׁן בֵּיתֶךָ כל זה לעולם הבא, ולעולם הנשמות והמלאכים. והוא בית יי' כמו שנקרא היכל יי', והר קדשו, והר יי', וכועס יי', כמו שפרשנו (מזמור יא ד; טו א; כז ד). והדשן והעדן השגת ידיעת האל, יתברך. והיא הטובה שאין אחריה רעה, והשבע שאין אחריו רעב וצמא. ועשה

וְנַחַל עֲדָנֶיךָ שיהיו העדנים לרוב כמו מי הנחל. ועשה

תַשְׁקֵם: שאתה תעזרם בידיעה.

(י) כִּי עִמְּךָ מְקוֹר חַיִּים כמו מי המקור שלא יפסקו כמו שפוסקים המים המכונסים; כן חיי העולם הבא בלא הפסק, והם חיים שאין אחריהם מיתה, והאור שאין אחריו חשך; וזהו:

בְּאוֹרְךָ נִרְאֶה אוֹר:

(יא) מְשֹׁךְ חַסְדְּךָ לְיֹדְעֶיךָ וְצִדְקָתְךָ לְיִשְׁרֵי לֵב: משך חסדך המשיכה כענין הנטיה כמו ויט אליו חסד (בראשית לט כא); וכן משכתיך חסד (ירמיהו לא ג). אמר: הטה לידעיך חסד בעולם הזה שיוכלו להתעסק בחכמה ובמלות שלא יהיה להם מונע ומעכבי העולם הזה. או יהיה פרוש הפסוק לעולם הבא; וידעיך: הם החכמים שמתעסקים בתורה ובמלות ובחכמת אלהות הבורא כפי כחם; וישרי לב: הם ההולכים בתם לב ובישר, מתעסקים בתורה ובמלות, אלא שלא הגיעו לחכמת האלהות לדעת הבורא, רק מדרך הקבלה. ובקש מהאל שימשיך חסדו, שהוא יתרון הטובה בעולם הבא לידעיו וצדקתו היא הטובה הראויה לישרי לב.

(יב) אַל תְּבוֹאֵנִי אל תבוא לי; וכן תבואהו שואה (מזמור לה ח): תבוא לו. בקש: לא תבוא לי

רֶגֶל גַּאֲוָה רגל האויבים הבאים בגאוה לטרדני במלחמה, ולא אהיה פנוי לעבודת האל.

וְיַד רְשָׁעִים אַל תְּנִדֵנִי: ומעקומי שאני מתבודד בו לדעת דרכיך. וזכר הרגל והיד, כי היו באים ברגלם ובלחמים בידם.

(יג) שָׁם נָפְלוּ פֹּעֲלֵי אָוֶן נפלו עבר במקום עתיד כמנהג הנבואות ודברי רוח הקדש; ופרושו: במקומם יפלו, שלא יהיה להם כח לבוא באהלנו ולהלחם עלינו.

דֹּחוּ וְלֹא יָכְלוּ קוּם: תהיה להם דחיה ונפילה שלא תהיה להם תקומה ממנה עוד, הפך הצדיק שנאמר בו (משלי כד טז): כי שבע יפול צדיק וקם. ומלת דחו מלרע הרבי"ע בחי"ת והוא מבנין שלא נזכר שם פועלו מהדגוש; והוא על משקל כלו תפלות דוד (מזמור עב כ), אלא שאין החי"ת בדגש.

מזמור לז

(א) לְדָוִד אַל תִּתְחַר בַּמְּרֵעִים לכל השומע מוסרו אמר: אל תתחר. ולפי שזכר מחשבת הרשעים ומעשיהם אמר שלא יפותה אדם להם בראותו הצלחתם כי לא תעמוד כי אחריתם לרע. אל תתחר רצונו לומר אל תתערב. והוא בשקל תפעל, ושרשו תחר*) מענין ואיך תתחרה את הסוסים (ירמיהו יב ה); ולא מבנינו.

אַל תְּקַנֵּא בְּעֹשֵׂי עַוְלָה: כשתראם שלוים.

(ב) כִּי כֶחָצִיר מְהֵרָה יִמָּלוּ ימלו יכרתו; והוא מן הקל ושרשו נמל, והוא פעל עומד. וכן: ימל קצירו (איוב יח טז).

וּכְיֶרֶק דֶּשֶׁא יִבּוֹלוֹן: ירק סמוך לדשא; וכן: ירק עשב לאכלה (בראשית א ל). כי לא יאכלו הבהמות העקר שבדשא ועשב, אלא הצומח מעל הארץ והוא הירוק והלח שבו. והוא היבש והוא הנובל במהרה; והעקר נשאר בארץ ויצמח אחר זה. והדבר הכלה במהרה נמשל כירוק שבו, כי העקר נשאר ימים רבים.

(ג) בְּטַח בַּיהוָה וַעֲשֵׂה טוֹב שְׁכָן אֶרֶץ וּרְעֵה אֱמוּנָה: פרושו הפוך: עשה טוב ובטח ביי', ורעה אמונה ישכן ארץ: כי הגמול אחר מעשה הטוב. ויש לפרש כל הפסוק במעשה הטוב: אמר בפסוק הזה שלש תכונות האדם בטוב וברע והם הלב והיד והפה, בטח ביי' היא עבודת הלב שיבטח ביי' בכל לבו ויבין כי הוא העוזר והמכשיל, לא כמרעים עשי עולה שאין בוטחים כי אם בעשרם ובכחם, כמו שהקדים במזמור שקדם (פסוק ב): אין פחד אלהים לנגד עיניו. ועשה טוב: הוא מעשה היד שיתן צדקה ויעשה מצות האל. שכן ארץ ורעה אמונה: בכל מקום שתשכון תלמד לרבים לעבוד את יי' כמו שעשה אברהם, שנאמר (בראשית יג ד): ויקרא שם אברם בשם יי'. היה מלמד לרבים דרך יי'. והמלמד בני אדם רעה אותם כמו שאמר (ירמיהו ג טו): ורעו אתכם דעה והשכיל; וכמו שאמר (משלי י כא): שפתי צדיק ירעו רבים. וזה עקר עבודת האל בפה. כי מה שצריך לעצמו בעבודת האל, יתברך, בפה כמו: יחוד השם והתפלות והתשבחות עקרם הוא הלב. ואפילו לא יוציאם בפיו יצא ידי חובתו; אבל למוד אחרים לא יתכן זולתי בפה. וא"ו ורעה אמונה כוא"ו וישא אברהם את עיניו (בראשית כב ד יג).

(ד) וְהִתְעַנַּג עַל יְהוָה וְיִתֵּן לְךָ מִשְׁאֲלֹת לִבֶּךָ: אם תעשה זה שצויתיך תתענג על יי', כלומר תמצא תעניג בו בכל מה שתתאוה והוא יתן לך משאלת

---

*) ראה ספר השרשים לרבנו בשרש חרה.

לבך. ובא הלוי (והתענג) במקום אי״תן, כמו: ומת בהר (דברים לב ג) כמו תמות; ושים בסלע קנך (במדבר כד כא) כמו תשים. או פרוש והתענג: שתשמח בעבודתך את יי׳ ותהיה נהנה בה, והוא יפיק תאותך.

(ה) גּוֹל עַל יְהוָֹה דַּרְכֶּךָ כל לרכיך השלך וגלגל עליו

וּבְטַח עָלָיו ולא על אחר

והוּא יַעֲשֶׂה: כי הוא יעשה וישליס הכל.

(ו) וְהוֹצִיא כָאוֹר צִדְקֶךָ יגלה לעולם צדקך כמו שהאור גלוי לעולם.

וּמִשְׁפָּטֶךָ כַּצָּהֳרָיִם: ועוד כמו הצהרים שהוא חזק האור כן יכירו כל העולם כי בלדק ובמשפט כל דרכיך.

(ז) דּוֹם לַיהוָֹה כמו: הוחיל ליי׳; וכן: דמו עד הגיענו אליכם (שמואל א יד ט). וכן:

וְהִתְחוֹלֵל ענין תוחלת משרש חיל, כמו: ויחילו עד בוש (שופטים ג כה); ויחל עוד שבעת ימים (בראשית ח י). ויש מפרשים אותו מענין חיל כיולדה (מזמור מח ז) לוֹ רלונו לומר: סבול החיל והכאב בעבורו.

אַל תִּתְחַר בְּמַצְלִיחַ דַּרְכּוֹ בְּאִישׁ עֹשֶׂה מְזִמּוֹת: אם תהיה לך לרה ותראה הרשע מצליח דרכו ועשה מחשבותיו, ויזדמנו לו כמו שהוא רולה, אל תתערב בו ואל תלמד ממעשיו, אלא הוחיל ליי׳ והוא יוליאך ממלרים.

(ח) הֶרֶף מֵאַף אל תזעף על יי׳ אם לא יכונו דרכיך כחפלך, כי זהו דרך האויל, כמו שאמר (משלי יט ג): אולת אדם תסלף דרכו ועל יי׳ יזעף לבו. ומה שאמר:

וַעֲזֹב חֵמָה הוא כפל ענין במלות שונות. והחכם רבי שלמה בן גברול פרש (תקון מדות הנפש בפתיחה) הרף מאף: הנח מדת הכעס, ועזב חמה: תתחרט על מה שעברה עליך זאת המכה והמדה.

אַל תִּתְחַר אַךְ לְהָרֵעַ: אל תתערב עם הרשעים להרע מעשך כמו המרעים בעבור שתראה הללחתם. ומעם אך כאלו אמר עשה מה שתעשה; ומה שאמרתי: אך אל תתערב במעשה הרעה. וכן (במדבר יד ט): אך ביי׳ אל תמרדו.

(ט) כִּי מְרֵעִים יִכָּרֵתוּן אל תבהלך הללחת הרשעים כי יכרתון ואין להם העמדה

וְקוֹיֵ יְהוָֹה אך קוי השם יעמדו אחריהם.

הֵמָּה יִירְשׁוּ אָרֶץ: כענין: יכין ולדיק ילבש (איוב כז יז). ומלת. וקוי בהנעת הוא״ו שהיא עי״ן הפעל מן קוה, והיו״ד סמן הרבים; אבל וקוי יי׳ יחליפו כח (ישעיהו מ לא) בהנעת היו״ד שהיא במקום עי״ן הפעל והוא״ו למשוך כוא״ו שומרי, ויו״ד הרבים נפלה מהמכתב *).

(י) וְעוֹד מְעָט וְאֵין רָשָׁע תוחיל מעט ולא תראה הרשע.

וְהִתְבּוֹנַנְתָּ עַל מְקוֹמוֹ וְאֵינֶנּוּ: כשתתבונן על מקומו איננו, כלומר שתתבונן היטב אם נשאר לו שורש ועקר לא תמלא לו כי הכל הלך.

*) עין בספר השרשים לרבנו במקומו.

(יא) **וַעֲנָוִים יִירְשׁוּ אָרֶץ** וענוים שהיו בשפלות בפני הרשעים באבוד רשעים הם יירשו ארץ.

וְהִתְעַנְּגוּ עַל רֹב שָׁלוֹם: כי באבוד הרשעים שלום ושמחה בעולם, כמו שנאמר (משלי יא י): ובאבד רשעים רנה.

(יב) **זֹמֵם** חשב. חשב

רָשָׁע לעשות רעות

לַצַּדִּיק וְחֹרֵק עָלָיו שִׁנָּיו: וכשיראה שיכול לעשות לו חרק עליו שניו, כלומר כשיכול לומר לו: מלאתיך!

(יג) **אֲדֹנָי יִשְׂחַק לוֹ** כי הוא יודע מה קופו.

כִּי רָאָה כִּי יָבֹא יוֹמוֹ: כי בהתגאות הרשע על הצדיק אז יבא לו שכרו ושברו.

(יד) **חֶרֶב פָּתְחוּ רְשָׁעִים וְדָרְכוּ קַשְׁתָּם לְהַפִּיל עָנִי וְאֶבְיוֹן לִטְבֹוחַ יִשְׁרֵי דָרֶךְ**: פתחו יש מפרשים (אבן עזרא בשם אחרים): ענין לעיסה וחדוד כמו חרב פתוחה (יחזקאל כא לג); והמה פתחות (מזמור נה כב). ויתכן פרושו: הוצאת החרב מתערה, ותקרא פתיחה כמו הוצאת האסור ממאסרו שנקראה בעין פתיחה, כמו: אסיריו לא פתח ביתה (ישעיהו יד יז); יסגור על איש ולא יפתח (איוב יב יד).

(טו) **חַרְבָּם תָּבוֹא בְלִבָּם** הפך ממה שחשבו, כמו שנאמר על הרשע גם כן (מזמור ז טז): ויפל בשחת יפעל.

וְקַשְׁתוֹתָם תִּשָּׁבַרְנָה: שלא יזדמן להם כמזימותם כמו שחשבו להרע לעניים ולישרים. והאחד מן קשתותם קשת בשקל שבת, כמו רבה קשת (בראשית כא כ) ופרושו רבה בקשת.

(טז) **טוֹב מְעַט לַצַּדִּיק** כי הצדיק ישמח במעט שיהיה לו מן העולם הזה ויסתפק בו.

מֵהֲמוֹן רְשָׁעִים רַבִּים: אבל הרשעים ברבות ממונם לא ישמחו בו אבל ישאלו יותר ואינם שבעים לעולם, כמו שאמר (משלי יג כה): צדיק אוכל לשבע נפשו ובטן רשעים תחסר. ועוד כי הרבות הממון לרשע לרעתו, כי יתגאה בו על בני אדם עד שיקומו עליו וימיתוהו ויקחו את כל אשר לו. ופרוש המון כמו ממון, כמו (קהלת ה ט): ומי אהב בהמון. אי יהיה-המון רבוי, והוא כנגד מעט שזכר. ויהיה לפרוש הזה פרוש רביס: גדוליס כמו (ירמיהו מא א): ורבי המלך שעניכו גדוליס. ולפרוש הראשון יהיה טעם רבים אל הממון שזכר. ואף על פי שהוא לשון יחיד, הנה כמוהו רביס, כמו (אסתר ט כג): וקבל היהודים; (משלי כח א) ולדיקים ככפיר יבטח וזולתם; ופרושו: נכסים רבים.

(יז) **כִּי זְרוֹעוֹת רְשָׁעִים תִּשָּׁבַרְנָה וְסוֹמֵךְ צַדִּיקִים יְהוָה**: שלא יהיה כח בידם להרע לצדיקים, כי האל, יתברך, סומכם שלא יפלו מחרדת הרשעים.

(יח) **יוֹדֵעַ יְהוָה יְמֵי תְמִימִים** פרוש יודע: מכיר ומשגיח עליהם להאריך ימיהם ומכיר עליהם לטובה. וכן: יודע יי' דרך לדיקים (מזמור א ו), כמו שפרשנו. וכן: מה אדם ותדעהו (שם קמד ג); ידעת בלות נפשי (שם לא ח); והדומים להם,

שפרושם: ההכרה וההשגחה לעובדה. ועובדם גם כן לא יפקוק אלא לעולם יהיה, וזהו:

וְנַחֲלָתָם לְעוֹלָם תִּהְיֶה: לעולם הבא. ואדני אבי, זכרו לברכה, פרש כל הפסוק: לעולם הבא. והחכם רבי אברהם בן עזרא פרשו: לעולם הזה; ופרש נחלתם: שינחילו הטוב לבניהם.

(יט) **לֹא יֵבֹשׁוּ בְּעֵת רָעָה** הוא דבר, או מלחמה, או חיה רעה.

וּבִימֵי רָעָבוֹן יִשְׂבָּעוּ: רעבון בשקל פרזון; ובסמוך: ואת רעבון בתיכם (בראשית מב לג).

(כ) **כִּי רְשָׁעִים יֹאבֵדוּ** לפיכך **לא יבשו התמימים.**

וְאֹיְבֵי יְהוָה כִּיקַר כָּרִים כָּלוּ בָּעָשָׁן כָּלוּ: כיקר כרים פרושו: היקר והטוב שבכבשים, והוא החלב שקרב על גבי המזבח, שהוא כלה באש והולך לו בעשן, כן איבי יי' יהיו כליס. וכפל כלו לרוב הכליון. וכלו הראשון מלרע, והשני מלעיל לסוף פסוק.

(כא) **לֹוֶה רָשָׁע וְלֹא יְשַׁלֵּם** ספר מידות הרשע המגונות, כי מה שילוה **לא ישלם**, ואין צריך לומר שלא יתן משלו.

וְצַדִּיק חוֹנֵן וְנוֹתֵן: והצדיק בהפך, כי חונן לבני אדם **ונותן** להם משלו, ואין צריך לומר כי מה שילוה **ישלם**. ופרוש **חונן ונותן** כמו (איוב יט כא): חנני חנני אתם רעי; אשר חנן אלהים (בראשית לג ה). וכפל המתן במלות שונות להרבות המתן שנותן פעם אחר פעם כמה עניניס. או פרוש **חונן**: מרחם. ואומר: כי הצדיק יש בו שתי מדות האלה הטובות: הרחמים והנדיבות.

(כב) **כִּי מְבֹרָכָיו** מברכי האל, יתברך. לפי שלמעלה אומר: **יודע יי' ימי תמימים** אומר: כי מברכי האל והם הצדיקים

יִירְשׁוּ אָרֶץ לפי שהם חוננים ונותנים ועינם טובה, יוסיף להם האל עושר וכבוד וברכה. **ויירשו ארץ** כלומר שתהיה העמדה להצלחתם, כמו הירושה שהיא מאב לבן.

וּמְקֻלָּלָיו והם **רשעים** שעינם רעה, ואפילו מה שלוו **לא ישלמו**

יִכָּרֵתוּ: ולא יהיה לעשרם העמדה וקיום, כי הם **מקללי יי'**, ויאבד עשרם וטובם ויכרתו מעולם הזה ומעולם הבא.

(כג) **מֵיהוָה מִצְעֲדֵי גֶבֶר כּוֹנָנוּ וְדַרְכּוֹ יֶחְפָּץ:** הצדיק שמתגבר במעשיו הטובים על הרשע האל יכון צעדו ויחפץ דרכו, על דרך, וכל אשר יעשה יצליח (מזמור א ג). ומעם **יחפץ**: שיראה בדרכיו **חפץ** האל, יתברך, ורצונו יצליח בכל. ומעם **מצעדי ודרכו**: כי בכל אשר יבוא בכל עסקיו יצליח. והחכם רבי שלמה בן גבירול (תקון מדות הנפש, בפתיחה) פרש **מצעדי גבר**: דרכי עבודת האל, יתברך, ואומר: אל יעלה על לב האדם כי מה שאמר מיי' **מצעדי גבר כוננו** שהוא מראה ההכרח בעבודת האל, יתברך, אבל הוא על הטובה הנפוכה לו, או על הרעה מן הגמול והעונש. ומה שאמר **מצעדי גבר כוננו** רוצה לומר, כי המקום ברא הנפש שלמה לא תחסר כל; וכשהוא נוטה אל המעלות החטובות ואל המנהג הטוב, והוא מה שאמר **כוננו**: אז יהיה לרצון הבורא, והוא מה שאמר **ודרכו יחפץ**.

(כד) כִּי יִפֹּל אם בא מקרה ויפל הצדיק ויפל מנכסיו

לֹא יוּטָל לגמרי כלומר לא ישלך לארץ,

כִּי יְהוָֹה סוֹמֵךְ יָדוֹ: ומה שהביא עליו מהצרה הוא על דרך מוסר ואהבה, כמו שאמר (משלי ג יב): כי את אשר יאהב יי' יוכיח. וזה הענין בין צדיק לרשע, כי הרשע כשיפל יכרת ואין תקומה לנפילתו, אבל הצדיק נאמר עליו (שם כד טז): כי שבע יפול צדיק וקם.

(כה) נַעַר הָיִיתִי כלומר לא בנעורי

גַּם זָקַנְתִּי ולא בזקוני

וְלֹא רָאִיתִי לא ראיתי

צַדִּיק נֶעֱזָב לגמרי

וְזַרְעוֹ מְבַקֶּשׁ לָחֶם: ולא זרעו שיבקש לחם על הפתחים. וזרעו הבנים הקטנים שהניח אחריו לא יעזבם האל, יתברך, בזכותו, אף על פי שיבא לו חסרון לא יבא לו חסרון רע כמו שיבא לרשע. ונעזב הוא שיחסר לו לחם ושמלה. וכך בקש יעקב אבינו (בראשית כח כ): ונתן לי לחם לאכל ובגד ללבש, כלומר כדי חיותי לבד. ואמר לו האל, יתברך, (שם טו): כי לא אעזבך; נראה כי מי שחסר אלה נקרא נעזב.

(כו) כָּל הַיּוֹם רוצה לומר: כל הימים; וכן: אותך קויתי כל היום (מזמור כה ה). כלומר: אפילו בעת דחקו הוא

חוֹנֵן וּמַלְוֶה כפי כחו.

וְזַרְעוֹ גם כן ילמדו דרכיו, והם

לִבְרָכָה: לעולם שיתנו משלהם ויחוננו הצריכים. וכן: והיה ברכה (בראשית יב ב): שתתן לאחרים מברכותיך ומטובך. או פרושו: שיברכוס בני אדם כשיראוס ויאמרו: אלה זרע צדיק; האל, יתברך, יברכם בזכות אביהם!

(כז) סוּר מֵרַע וַעֲשֵׂה טוֹב אמר לשומע מוסרו כמו שהחל במזמור אל תתחר (לז). אמר: תן לבך ועיניך בדרך הצדיקים והרשעים כי יי' גומל אותם כפי מעשיהם וראה, כי אחרית הצדיקים לטוב ואחרית הרשעים לרע, לפיכך תאחוז דרך הצדיקים, וסור מרע ועשה טוב, כי זהו דרכם.

וּשְׁכֹן לְעוֹלָם: ובזה תשכון לעולם כלומר: תשכון בטח או פרושו בלא חסרון מלת בטח; כי האדם אשר הוא ברע לא ישקוט ולא ינוח לעולם וינוד הנה והנה. ובכלל סור מרע: כל המצות לא תעשה; ובכלל ועשה טוב: כל מצות עשה: שאף על פי שיסור מדרך הרע לא יהיה שלם אם לא יעשה טוב כמו שפרשנו בפסוק כי אם בתורת יי' חפצו (שם א ב). ושכן כמו תשכון, כמו עלה... ומת (דברים לב מט נ).

(כח) כִּי יְהוָֹה אֹהֵב מִשְׁפָּט והמשפט הוא מעשה היושר.

וְלֹא יַעֲזֹב אֶת חֲסִידָיו ומי שיעשה דבריו במשפט לא יעזבנו יי'

לְעוֹלָם נִשְׁמָרוּ כלומר לא יקלק שמירתו מהם, אלא דבקה בהם שמירתו תמיד;
וְזֶרַע רְשָׁעִים ולא כן זרע רשעים, כי הוא
נִכְרָתוּ: בדא יומו. ואמר זרע כי בהכרתם יכרת זרעם עמהם. ואמר: חסידיו
אחר שאמר משפט, והחסד גדול מהמשפט כי הוא לפניס מקורת הדין? לפי
שכשירגיל אדם את עצמו במעשה היושר והמשפט לא יעה מקו האמת, ועל כל
פנים יבא לידת החסידות, שהיא גמילות הטובה אף למי שלא נתחייב לו.

(כט) צַדִּיקִים יִירְשׁוּ אָרֶץ כמו שפרשנו (פסוק כב).
וְיִשְׁכְּנוּ לָעַד עָלֶיהָ: כפל לחזק שיהיה קיום והעמדה לטובתם ולמעלתם.

(ל) פִּי צַדִּיק יֶהְגֶּה חָכְמָה מגדל מה שהוא עושה הצדיק שחונן מנכסיו ומלוה
כי עיקו טובה, כן חכמתו יורה לאחרים ומלמדם בדרך הטובה.
וּלְשׁוֹנוֹ תְּדַבֵּר מִשְׁפָּט: יורה בחכמתו מה שהשיג מהחכמות ויורה במעשה היושר
מה שבין אדם לחברו.

(לא) תּוֹרַת אֱלֹהָיו בְּלִבּוֹ כמו שהוא מורה בפיו כן הוא בלבו, וכן היא התורה
בלבו, כי יהיה תוכו כברו.
לֹא תִמְעַד אֲשֻׁרָיו: אפילו אחת מאשריו, ופרושו: רגליו.

(לב) צוֹפֶה רָשָׁע לַצַּדִּיק וּמְבַקֵּשׁ לַהֲמִיתוֹ: אם ילאה הרשע הצדיק מגליה
והוא כופל מעלמו, הוא מקנא בו וכותן עיניו בו אם יבא שום דבר בידו להעלילו
לפני המושל, שימיתנו, לפי שמקנא בו כלאותו כי הוא בטוב והוא ברע.

(לג) יְהוָה לֹא יַעַזְבֶנּוּ בְיָדוֹ כשיעליל הרשע על הצדיק לפני המושל לא
יעזבנו יי' בידו ומשפטתו.
וְלֹא יַרְשִׁיעֶנּוּ בְּהִשָּׁפְטוֹ: לפני המושל בזמן שהעלילו הרשע, אלא יצא נקי וצדיק
מלפניו, ולא תתקיים מחשבת הרשע.

(לד) קַוֵּה אֶל יְהוָה אומר לשומע מוסרו: אם תבטח ביי',
וּשְׁמֹר דַּרְכּוֹ ותשמור דרכו שלא תסור מכל אשר צוה אותך:
וִירוֹמִמְךָ לָרֶשֶׁת אָרֶץ בְּהִכָּרֵת רְשָׁעִים תִּרְאֶה: כי הרשעים אין להם העמדה
וקיום; ואני ראיתי זה, לפיכך שמע אני.

(לה) רָאִיתִי רָשָׁע עָרִיץ כי אני ראיתי רשע עריץ וחזק והולך ומגליה; וזהו:
וּמִתְעָרֶה כְּאֶזְרַח רַעֲנָן: שפרושו שמתלחלח כמו העץ שהוא רענן ורטוב. ונקרא
העץ הרטוב: אזרח לפי שהוא נראה וגלוי לכל ביפיו ובלחותו, כמו שנקרא האיש
אזרח כשהוא ידוע וגלוי לכל מי הוא ומשפחתו; והפכו הגר.

(לו) וַיַּעֲבֹר וְהִנֵּה אֵינֶנּוּ ראיתי אזרח ועריץ ובמעט זמן פניתי אליו והנה עבר.
וָאֲבַקְשֵׁהוּ וְלֹא נִמְצָא: כי אפילו מקומו לא נמצא, כל כך כלה הכל: הוא
וזלעו:

(לז) שְׁמֹר תָּם וּרְאֵה יָשָׁר כִּי אַחֲרִית לְאִישׁ שָׁלוֹם: לא כן התם והישר כי
אחריתם שלום. ופרוש לאיש: לאיש כזה תביט ותראה כי אחריתו שלום.

(לח) וּפֹשְׁעִים נִשְׁמְדוּ יַחְדָּו אַחֲרִית רְשָׁעִים נִכְרָתָה: אבל הפשעים והרשעים נשמדו יחדו, ואחריתם נכרתה.

(לט) וּתְשׁוּעַת צַדִּיקִים מֵיהוָה מָעוּזָּם בְּעֵת צָרָה: והצדיקים תשועתם מיי', והוא מעוזם בעת צרה לפיכך לא יכשלו לעולם. ומעוזם בוא"ו עם הדגש.

(מ) וַיַּעְזְרֵם יְהוָה וַיְפַלְּטֵם יְפַלְּטֵם מֵרְשָׁעִים וְיוֹשִׁיעֵם כִּי חָסוּ בוֹ: יעזרם מהרשעים ויפלטם ויושיעם בעבור כי חסו בו. והכפל לרוב העזרה והתשועה. ושכה כמה פעמים זה הענין בזה המזמור כי אחרית רשעים לרע ולא תעמוד הצלחתם, ואחרית הצדיקים לטוב, בעבור שלא יתפתה אדם להצלחת הרשעים; ובעבור שלוב בני אדם מתאוים להצלחתם ויעשו כמעשיהם לפיכך הזהיר כל כך.

מזמור לח

(א) מִזְמוֹר לְדָוִד לְהַזְכִּיר: אפשר כי מלת להזכיר הוא אחד מטעמי הנגינות, כמו שכתבנו במזמור הרביעי. ויש מפרשים להזכיר כמו להודות; וכן: הזכירו כי נשגב שמו (ישעיהו יב ד). ולפי דעתי כי המזמור הזה חברו דוד להתפלל בו כל איש מדכה בחלייה ובצרת נפשו; וזהו להזכיר ולהודיע לכל אדם כדכה ונשבר שיתפלל בו.

(ב) יְהוָה אַל בְּקֶצְפְּךָ הקו"ף בשגו"ל, כמו אל"ף אשתך כגפן פריה (מזמור קכח ג). תוֹכִיחֵנִי ופרוש

וּבַחֲמָתְךָ תְיַסְּרֵנִי: ואל בחמתך. ואל שזכר עומד במקום שניים. וכן: תקות עניים תאבד לעד (שם ט יט). והפסוק כפול במלות שונות.

(ג) כִּי חִצֶּיךָ החלייה שהם כחציה

נְחֻתוּ בִי מבנין נפעל; משפטו בתשלומו: ונחתו; ולולא האי"ת שהיא גרונית היה נדגש, כמו: נלבו, נגשו.

וַתִּנְחַת מבנין הקל; ועניינו ענין ירידה, כתרגום וירד (בראשית יב י): ונחת*). עָלַי יָדֶךָ: מכתך. ולפי שהמכה נעשית ביד נקראת המכה יד.

(ד) אֵין מְתֹם בִּבְשָׂרִי מִפְּנֵי זַעְמֶךָ מתם: שלמות ובריאות. רולה לומר: כי בשרו נגוע כלו. והמ"ם הראשונה נוספת, ושרשו תמם. ואדני אדי, זכרו לברכה, כתב: כי המ"ם הראשונה שרש והוא מן מתי מספר (שם לד ל), ושרשו מתה, ובתשלומו מתיום בשקל שלשם, פתאם. ופרושו: שלא נשאר בו לורת אדם מרוב נגעיו.

אֵין שָׁלוֹם בַּעֲצָמַי אפילו עצמי שהן חזקות מן הבשר אינן בשלום, כי כאבות הן. ונעשם מפני זעמך:

מִפְּנֵי חַטָּאתִי: כי זעמת עלי מפני חטאתי, ולא לחנם. כי איד אדם להגדיק עליו את הדין: ידע בעון, עלמו, או לא ידע.

---

*) עין מורה הנבוכים (א כז) ופרוש רבנו משה בן נחמן על התורה (בראשית מו ד).

(ה) כִּי עֲוֹנֹתַי עָבְרוּ רֹאשִׁי המשיל עונותיו למים רבים שעברו ראשו והוא טובע בהם

כְּמַשָּׂא כָבֵד יִכְבְּדוּ ועוד המשילם למשא כבד שלא יוכל שאתם.

מִמֶּנִּי: כלומר אין בי כח לסבלם. והמשל רוצה לומר: שאין בו מעשים טובים כל כך שיקלו העונות.

(ו) הִבְאִישׁוּ מבנין הפעיל ונמצא עומד. וכן: ולא הבאיש (שמות טז כד).

נָמַקּוּ חַבּוּרֹתָי והחבורות הן הבועות שנעשו בבשר שהן מלאות לחה סרוחה. וכן המכה שנצרר בה הדם נקראת חבורה. ועשם נמקו מרוב היות הלחה בהן נמק ונמס העור מעליהן עד שיוצאת הלחה ומבאישה; וכל זה

מִפְּנֵי אִוַּלְתִּי: שלא שמרתי דרך יי'.

(ז) נַעֲוֵיתִי שַׁחֹתִי עַד מְאֹד מרוב החלייס נעוה הגוף והולך שח וכפוף.

כָּל הַיּוֹם קֹדֵר הִלָּכְתִּי: והפנים חשכו וקדרו. ועשם כל היום: כי אין לי מנוחה בשעה אחת מן היום, אלא כל היום אני חולה וכאב. והלכתי פעל עומד אף על פי שהוא מן הדגוש; ומורה על רב הפעלה.

(ח) כִּי כְסָלַי מָלְאוּ נִקְלֶה הכסלים הם תחת המתנים מעל לעקרי הירכים, והם סמוכים לכליות ויקרה להם החלשות והחולי. ופרוש נקלה: נגע נקלה ונבזה, והוא חסר המתואר כמו כי חמודות אתה (דניאל ט כג); כעדר הקצובות (שיר ד ב), והדומים להם. ואדני אבי, זכרו לברכה, פרש: נקלה שם מענין קלוי באש (ויקרא ב יד). ואמר זה על רוב חמימות החולי כמו שאמר איוב (ו י): ואסלדה בחילה. והזכיר עוד:

וְאֵין מְתֹם בִּבְשָׂרִי: כי כן דרך הבוכה והנוהם לכפול דבריו. מתם פרשתיו (בפסוק ד למעלה).

(ט) נְפוּגוֹתִי ענין רפיון וחלישות. וכן: ויפג לבו (בראשית מה כו); על כן תפוג תורה (חבקוק א ד); אל תתני פוגת לך (איכה ב יח); ובמשנה (יומא ג ה): כדי שתפוג צנתן.

וְנִדְכֵּיתִי עַד מְאֹד שָׁאַגְתִּי מִנַּהֲמַת לִבִּי: שאגתי בקולי וצעקתי מרוב נהמת לבי שלבי נוהם על החולי ועל הצרות.

(י) אֲדֹנָי נֶגְדְּךָ כָל תַּאֲוָתִי לא נעלמה ממך תאותי שאני מתאוה לחיות מחליי. ולפי שאמר שאגתי הזכיר התאוה שהיא בלב. אמר: בין אשאג, בין לא אשאג אתה יודע תאות לבי ונגדך היא.

וְאַנְחָתִי מִמְּךָ לֹא גִסְתָּרָה: שאני נאנח בקרבי על חליי. והחכם רבי אברהם בן עזרא פרש: נגדך לבדך כל תאותי, אולי אחיה מחליי; ולא נגד הרופאים.

(יא) לִבִּי סְחַרְחַר כי אין לו העמדה, כי האדם השלו לבו שוקט ושאנן, ומי שיש לו צרות רבות מחשבותיו הולכות וסובבות אנה ואנה. ופרוש סחרחר: סביב; ותרגום סביב (בראשית כג יז ובכל המקומות): סחור סחור, ונכפלו בו העי"ן והלמ"ד.

עֲזָבַנִי כֹחִי וְאוֹר עֵינַי גַּם הֵם אֵין אִתִּי: כי החולה ובעל הצרות יחלשו אבריו וגופו, ויחלש גם כן אור עיניו. ובאמרו: גם הם ולא אמר גם הוא, כן מנהג

הלשון בהרבה מקומות, כמו: קשת גברים חתים (שמואל א ב ד); קול נגידים נחבאו (איוב כט י), והדומים להם. רוצה לומר גם כן הם: העינים, לקו באורם, שאינם אתי.

(יב) אֹהֲבַי וְרֵעַי האנשים שהם מלאים מכאבים ברוב ישכחום אהביהם ואחיהם, כי ילאו לראות בצרתם ותרחק נפשם מהם כמו שאמר: כל אחי רש שנאהו (משלי יט ז).

מִנֶּגֶד נִגְעִי יַעֲמֹדוּ שלא יבקרוני כי הבקור מחזק נפש החולה.

וּקְרֹבַי מֵרָחוֹק עָמָדוּ: כפל ענין במלות שונות. וקרובי כמו רעי: נקרא הרע קרוב שהוא קרוב אל רעי בדעתו וברצונו, או אם יהיה עסק ביניהם, או אם יהיו שכנים, או שיהא שאר בשר.

(יג) וַיְנַקְשׁוּ מְבַקְשֵׁי נַפְשִׁי וְדֹרְשֵׁי רָעָתִי דִּבְּרוּ הַוּוֹת וּמִרְמוֹת כָּל הַיּוֹם יֶהְגּוּ: האהבים והרעים יעמדו מנגד והאויבים ידברו רעות. ופרוש וינקשו: שמו מוקש לנפשי בדברים לספותה. ופרוש מבקשי נפשי: לספותה; וחסר לספותה. וכן: אשר יבקש את נפשי יבקש את נפשך (שמואל א כב כג). והוות לשון שברון ועניניס רעים.

(יד) וַאֲנִי כְחֶרֶשׁ*) לֹא אֶשְׁמָע אני אשמע דבריהם על ידי ספור או אשמע מהם כי לא יתכסו ממני ואני שומע ועושה עצמי כחרש כאלו איננו שומע מה שהם אומרים

וּכְאִלֵּם לֹא יִפְתַּח פִּיו: ושמתי גם כן עצמי כאלם שלא יפתח פיו, כן אני שומע חרפתי ואיננו משיב.

(טו) וָאֱהִי כְּאִישׁ אֲשֶׁר לֹא שֹׁמֵעַ שאיננו מבין לשון המדברים, כמו: גוי אשר לא תשמע לשנו (דברים כה מט).

וְאֵין בְּפִיו תּוֹכָחוֹת: ואהי גם כן כאיש אשר אין בפיו תוכחות, שישמע דברי המדברים אליו, אבל אין בפיו טענות שידע להתוכח עם המריבים עמו.

(טז) כִּי לְךָ יְהוָֹה הוֹחָלְתִּי ומה לי להתוכח עמהם ולהשיב על דבריהם, כי אין לי בהם תוחלת שיועילוני אלא לך לבדך הוחלתי.

אַתָּה תַעֲנֶה אֲדֹנָי אֱלֹהָי: וכמו שהוחלתי לך כן תענה אותי כי אתה אדון על הכל, ואתה אלהי שתקח משפטי מהרשעים.

(יז) כִּי אָמַרְתִּי בלבי

פֶּן יִשְׂמְחוּ לִי אם לא תעננו ותצילני מצרותי ישמחו לי באבדי, כי

בְּמוֹט רַגְלִי עָלַי הִגְדִּילוּ: לשונם; ומה יעשו אם אמוט מכל וכל ולפיכך אפחד שאמות מחליי.

(יח) כִּי אֲנִי לְצֶלַע נָכוֹן לפיכך אפחד שאמות מתוך חליי כי אני נכון תמיד לצלע שאלך צולע ממכאובי

וּמַכְאוֹבִי נֶגְדִּי תָמִיד: שלא ירחק מכאובי ממני.

(יט) כִּי עֲוֹנִי אַגִּיד לפיכך אני דואג כי אזכור עוני ואגידנו בינו לביני אולי אמות ממנו

---

*) כך הוא לפנינו.

אֶדְאַג מֵחַטֹּאתִי: פן תהיה לי לעוקם.

(כ) וְאֹיְבַי חַיִּים עָצֻמוּ אני במכאובי תעיד והם בחיים עצומים ועובים.

וְרַבּוּ שֹׂנְאַי שָׁקֶר: שקר: חנם. רולה לומר: אותם משונאים אותי בחנם. כמו: אך לשקר שמרתי (שמואל א כה כא). והם רבו בבנים ובנכסים, ואני עני ונדכה.

(כא) וּמְשַׁלְּמֵי רָעָה תַּחַת טוֹבָה יִשְׂטְנוּנִי תַּחַת רָדְפִי*) טוֹב: עתה יקפל איך שנאים אותו בחנם: כי היה עון הדין שיאהבו אותי, כי אני הטיבותי להם והם ישלמו לי רעה תחת טובה. ולא אדע דבר למה ישטנוני, אם לא שמקנאים בי שאני רודף הטוב והם רודפים הרע, לפיכך ישטנוני. ועלת רדפי כתובה רדופי, רולה לומר: שהטוב רדופי שאני רודף אחריו, וקרי רדפי והוא עקור על הפועל, ונמשכה הרי"ש בטעם כמו עיולדי בור (מזמור ל ד).

(כב) אַל תַּעַזְבֵנִי יְהוָה כמו שהם חושבים שאין לי עוזר;

אֱלֹהַי אַל תִּרְחַק מִמֶּנִּי: אלא תהיה קרוב לנעקתי.

(כג) חוּשָׁה עזרה

לְעֶזְרָתִי אֲדֹנָי תְּשׁוּעָתִי: שאתה הוא אדון תשועתי, ולא אחר. או פרושו: חושה לתשועתי ונמ"ד עזרתי במקום בי"ת; ויי' קריאה. וזה המזמור חברו דוד ונתנו לידותון המשורר**).

מזמור לט

(א) לַמְנַצֵּחַ לִידִיתוּן***) מִזְמוֹר לְדָוִד: זה המזמור גם כן חברו דוד ונתנו לידותון המשורר, ועניינו כענין המזמור הקודם לזה.

(ב) אָמַרְתִּי אֶשְׁמְרָה דְרָכַי חשבתי בלבי שאשמור דרכי. רולה לומר: מנהגי ועניני, כמו ועשות דרכיך (ישעיהו נח יג); דרכי ספרתי (מזמור קיט כו), והדומים להם.

מֵחֶטוֹא בִּלְשׁוֹנִי אֶשְׁמְרָה לְפִי מַחְסוֹם שלא אדבר דבר אשר לא כן מתוך לבבי וחליי כמו שנאמר בחיוב (ב י): בכל זאת לא חטא איוב בשפתיו.

בְּעֹד רָשָׁע לְנֶגְדִּי: וכל שכן בעוד שהרשע לנגדי הבא לבקרני ולראות כאבי ואידי שאשמרה פי מלדבר כאלו מחסום בפי. כי אפילו שאגת החולה, שדרכו לצעוק ולנהום בפיו מתוך החולי והלבר, אני אשמור מזה בעוד רשע לנגדי שלא ישמח לי

(ג) נֶאֱלַמְתִּי דוּמִיָּה נאלמתי בשתיקה. כלומר כל כך אני שותק כאלו אני אלם.

הֶחֱשֵׁיתִי מִטּוֹב אפילו מדבר טוב החשיתי.

וּכְאֵבִי נֶעְכָּר: אף על פי שכאבי נעכר ונשחת אני חוסם את פי מלדבר אפילו הטוב כדי שלא יזדמן לפי הרע מתוך לבבי. ויש לפרש: החשיתי מדבר טוב כי

---

*) רדפי קרי. **) שבע מלות האלו אולי בשגגה נעתקו מפסוק א שלמזמור הסמוך.
***) לידותון קרי.

לא יצא לי טוב שאדבר עליו. או פרוש החשיתי: על מחשבות הלב, כי אין לי עוד תקוה בעוב, והחשיתי והחרשתי ממנו. ובאמרו: נעכר, על הבשר, מקום הכאב, אומר ולא על הכאב עצמו.

(ד) חַם לִבִּי בְּקִרְבִּי בַּהֲגִיגִי תִבְעַר אֵשׁ מכובד החלי כל כך חם לבי עד שבהגיגי תבער אש, כי החם היולא מפי בהגיגי הוא חם כמו אש שידמה שהאש תבער בי.

דִּבַּרְתִּי בִּלְשׁוֹנִי: הוא כפל דבר, רולה לומר: כשדברתי בלשוני.

(ה) הוֹדִיעֵנִי יְהוָה קִצִּי וּמִדַּת יָמַי מַה הִיא כמו שאמר איוב (ו יא): ומה קצי כי אאריך. אם קצי ארוך כפי שנות האדם אסבול עד שתרפאני ואהיה אחר כך בריא; אבל אם מעט הם ימי אשאל ממך שאמות מהחלי מהרה, כי לא אוכל לסבול הלער הגדול מבלי תקוה אחריו בעולם הזה.

אֲדָעָה מֶה חָדֵל אָנִי: חדל תואר, והשם (ישעיהו לח יא): עם יושבי חדל, שפרושו, זמן עולם הזה לאדם; ופרושו: כמה יהיה זמני בעולם הזה.

(ו) הִנֵּה טְפָחוֹת נָתַתָּה יָמַי המדה המעוטה מן המדות היא מדת הטפח כן הם ימי, ויומי כל האדם קצרים.

וְחֶלְדִּי זמני

כְּאַיִן נֶגְדֶּךָ כי אתה אי וקיים לעולם.

אַךְ כָּל הֶבֶל כָּל אָדָם נִצָּב סֶלָה: כי הבל כל אדם, מה שאדם נצב בעולם הזה הבל הוא. ואמר: כל הבל רולה לומר: המעט שבהבל, כאלו אמר: הבל הבלים (קהלת א ב). וכל זה כמו: כל מלאכה לא תעשו (ויקרא כג לא); כל חלב וכל דם (שם ג יז), והדומים להם

(ז) אַךְ בְּצֶלֶם יִתְהַלֵּךְ אִישׁ בחשך (רשי) יתהלך כל ימיו, כי לא ידע יום מותו. וצלם: חשך; וכן בלשון ערבי לצם בנקודה על הצד"י: חשך. ויש אומרים (דונש): שהוא מן צלמות, שפרושו: חשך; ואיננו נכון, כי צלמות עניינו שתי מלות: צל מות. ויש מפרשים אותו (מנחם): כמשמעו. ופרושו: כי האדם ישתנה בצלמו מיום אל יום ומעת אל עת בדמות, כמו הנהר המתהפך ומתהלך ומצלמו עובר. והחכם רבי אברהם בן עזרא פרש: כי טעם לצם מערכת הכוכבים המשרתים שלא יעמדו רגע אחד על מתכונת אחת כן ישתנה האדם.

אַךְ הֶבֶל יֶהֱמָיוּן להבל הם הומים לאסוף ממון

יִצְבֹּר והוא יצבר הממון מעט מעט

וְלֹא יֵדַע מִי אֹסְפָם: כלומר במותו, כשיוליאוהו מביתו.

(ח) וְעַתָּה מַה קִּוִּיתִי אֲדֹנָי תּוֹחַלְתִּי לְךָ הִיא: שאני בחלי מה קויתי אין תקותי ותוחלתי לאחר, אלא לך היא, ולא לרופאים.

(ט) מִכָּל פְּשָׁעַי כי הם סבת חלי ומכאובי

הַצִּילֵנִי מהם שתכפרם לי.

חֶרְפַּת נָבָל אַל תְּשִׂימֵנִי: כי הנבל יחרפני בלבו בבאו לבקרני, כמו שאמר (פסוק ב): בעוד רשע לנגדי; ובחוץ יחרפני בפיו לפי שאני איש מכאובים, והוא בריא ושלו.

(י) **נֶאֱלַמְתִּי לֹא אֶפְתַּח פִּי כִּי אַתָּה עָשִׂיתָ:** ואין לי על מי שאצעק חמס, כי לא באו לי המכאובים מיד בני אדם אלא מידך, לפיכך **נאלמתי** כי גם עליך אין לי לצעוק חמס כי הכל הוא סבת פשעי.

(יא) **הָסֵר מֵעָלַי נִגְעֶךָ** הנגע אשר אתה מביא עלי. ואמר (מזמור לה יב): מנגד נגעי יעמדו: הנגע שיש לי. כי אותיות הכנוי תבאנה על הפועל ועל הפעול. וכן: ושמחתים בבית תפלתי (ישעיהו נו ז); שמעתי את תפלתך (מלכים א ט ג) וכמוהם רבים.

מִתִּגְרַת יָדְךָ פרושו: ממלחמת ידך, מן ואל **תתגר** בם מלחמה (דברים ב ט)

אֲנִי כָלִיתִי:

(יב) **בְּתוֹכָחוֹת עַל עָוֹן יִסַּרְתָּ אִישׁ** כן דרכיך ליסר בני אדם **על עונם** כמו שעשית לי, כמו שאמר: והוכח במכאוב על משכבו (איוב לג יט).

וַתֶּמֶס כָּעָשׁ חֲמוּדוֹ המסית **חמודו** שהוא שומן בשרו וחוזק גופו, כמו **העש** שמכלה מהרה הבגד כן **תמסה** האדם ביסורין כמו שאמר: יכל בשרו מראי (שם כא).

אַךְ הֶבֶל כָּל אָדָם סֶלָה: כי חמודו ילך כאין.

(יג) **שִׁמְעָה תְפִלָּתִי יְהוָה וְשַׁוְעָתִי הַאֲזִינָה אֶל דִּמְעָתִי אַל תֶּחֱרַשׁ** אחרי שקבלתי **תוכחותיך** וקבלתי יסוריך **שמעה תפלתי** שתנקני מפשעי ותרפאני.

כִּי גֵר אָנֹכִי עִמָּךְ תּוֹשָׁב כְּכָל אֲבוֹתָי: וכן אמר דוד בדברי הימים (א כט טו): כי גרים אנחנו לפניך **ותושבים ככל אבותינו**. והענין כי האדם בעולם הזה כמו הגר בארץ לא לו, כי נוסע תמיד ממקום למקום כי האדם בעולם הזה אין לו מעמד וקיום בו, כי כל יום הוא בדרך שיסע ממנה ולא ידע יומו. ויקרא גם כן: **תושב** לפי שהוא מתישב בעולם הזה כאלו יהיה בו לארך ימים. ובאמרו: **עמך** רוצה לומר: לפניך, להודיע כי ביד האל, יתברך, ומאתו **הישיבה** בעולם הזה והנסיעה ממנו. ובאמרו: **ככל אבותי, ככל אבותינו**: להודיע כי הדורות האחרונים כראשונים דרך אחת להם, אין ביניהם שנוי אלא דור הלך ודור בא (קהלת א ד); כן היה וכן יהיה לעולם. וטעם מלות **כי גר**: אמר **שמעה תפלתי** לחיותי מחליי כי מעט הם ימי האדם בעולם הזה כי כמו הגר נחשב בעולם; לפיכך אמר אחר זה:

(יד) **הָשַׁע מִמֶּנִּי** כלומר: הרפה **ממני**, שלא תיסרני עוד בחלייס.

וְאַבְלִיגָה כלומר: אתחזק מהחלי ואשובה עוד לעשות רצונך, כי הכרתי כי פשעי היו סבת חליי, לפיכך אני מבקש ממך הסליחה והרפואה

בְּטֶרֶם אֵלֵךְ אל הקבר

וְאֵינֶנִּי: כלומר: **אינני** שאוכל עוד לעשות רצונך. כי עולם הזה הוא עולם המעשה

והעולם הבא הוא עולם השכר, אבל לא עולם המעשה כמו שאמר (שם ט י): כי אין מעשה וחשבון ודעת וחכמה בשאול אשר אתה הלך שמה. ואמרו רבותינו, זכרם לברכה (בבלי עירובין כב א): אשר אנכי מצוך היום לעשותם (דברים ז יא): היום לעשותם ולמחר*) לטול שכרם.

מזמור מ

(א) **לַמְנַצֵּחַ לְדָוִד מִזְמוֹר:** גם זה המזמור כענין שני המזמורים הקודמים לו; יאמר אותו החסיד המדבה אחרי הרפאו. יתן תהלה ליי', יתברך, ויאמר:

(ב) **קַוֹּה קִוִּיתִי יְהוָֹה וַיֵּט אֵלַי וַיִּשְׁמַע שַׁוְעָתִי:** כמו שקויתי אליו שיטה אזנו לתפלתי וישמע שועתי כן עשה. ופרוש ויט אלי, רוצה לומר: היה קרוב לי, כמו שכתוב (מזמור קמה יח): קרוב יי' לכל קראיו.

(ג) **וַיַּעֲלֵנִי מִבּוֹר שָׁאוֹן** והבור הוא משל לחלייס כמו הנופל בבור שיפחד שיטבע במימיו או בטיט אשר בו, כן החולה יפחד שימות מחליו. ופרוש מבור שאון: בור שיש בו מים רבים, כמו: כשאון מים כבירים (ישעיהו יז יב). ופרוש **מִטִּיט הַיָּוֵן** בור שיש בו טיט רב. וסמיכות טיט אל יון כסמיכות אדמת עפר (דניאל יב ב); עפר ארץ (עמוס ב ז; איוב יד יט), ורוצה לומר: שיש בו מכל מיני טיט עב וקלוש.

וַיָּקֶם עַל סֶלַע רַגְלַי כנגד בור שאון

כּוֹנֵן אֲשֻׁרָי: בעלותי מן הבור שלא מעדו קרסלי, כלומר: שלא נפלתי מחלי אל חלי.

(ד) **וַיִּתֵּן בְּפִי שִׁיר חָדָשׁ תְּהִלָּה לֵאלֹהֵינוּ** בהצילו אותי חדשתי לו שיר והוא נתנו בפי שעשה עמי חסד שאני חיב להודות לו. או פרוש ויתן: שיעזרני בשיר שיצא מפי שיר דברים טובים בענין רוח הקדש. וטעם חדש: להודיע כי חיב אדם לחדש שיר ותהלה על כל נס ונס שעושה האלהים עמו. וטעם לאלהינו לשון רבים: שישבחו ויודו עמו כל ירא'ו וחסידיו.

יִרְאוּ רַבִּים וְיִירָאוּ וְיִבְטְחוּ בַּיהוָֹה: וגם רבים אחרים מאשר לא היו ירא' האל, יתברך, עד היום, כשראו מה שעשה עמי שבו להיות יראים ממנו ובוטחים בו ויאמרו:

(ה) **אַשְׁרֵי הַגֶּבֶר אֲשֶׁר שָׂם יְהוָֹה מִבְטָחוֹ** כי ביי' שם מבטחו לבדו,

וְלֹא פָנָה אֶל רְהָבִים וְשָׂטֵי כָזָב ולא פנה אל אנשי ובעלי הכח והגאוה, ולא פנה אל אנשים שהם שטי כזב, רוצה לומר שהם נוטים אל דרך כזב, כמו הקוסמים ואינם בוטחים באל אמת. ורדבים שם תואר בשקל רשעים. ושטי מן: כי תשטה אשתו (במדבר ה יב); והם שני שרשים, וענין אחד, כי שטי משרש שוט בשקל גרי

---

*) לפנינו הנסחא בתלמוד: למחר לקבל שכרם.

ביתי (איוב יט טו); ולשבי פשע (ישעיהו נט כ): ואלו היה משרש שעה היה פ"ל הפעל בשב"ל, כמו מן פניס פני, דויס דוי, בניס בני, ומן כליס כלי.

(ו) רַבּוֹת עָשִׂיתָ רבות כזאת עשית עמי.

אַתָּה יְהוָה אֱלֹהַי נִפְלְאֹתֶיךָ וּמַחְשְׁבֹתֶיךָ אֵלֵינוּ הנפלאות הן בשעת המעשה, והמחשבות טרם המעשה. ואמר על הבורא, יתברך, כאלו הוא חשב טרם המעשה, כי דברה תורה כלשון בני אדם (בבלי ברכות לא ב ובמקומות אחרים) וכן: הנה אנכי . . . וחשב עליכם מחשבה (ירמיהו יח יא). ואמר: אלינו כלומר: אליו ואל כל המיחלים לחסדו.

אֵין עֲרוֹךְ אֵלֶיךָ אין לערוך אליך וכנגדך כל הנפלאות שעשית עמנו, כי רבות הן מלערכן ומלספרן כמו שאמר:

אַגִּידָה וַאֲדַבֵּרָה כלומר אגידה ואדברה הנפלאות

עָצְמוּ מִסַּפֵּר: או אין ערוך כמו: אין כמוך באלהים אדני ואין כמעשיך (מזמור פו ח); כי מי בשחק יערך ליי' ידמה ליי' בבני אלים (שם פט ז).

(ז) זֶבַח וּמִנְחָה לֹא חָפַצְתָּ אָזְנַיִם כָּרִיתָ לִּי עוֹלָה וַחֲטָאָה לֹא שָׁאָלְתָּ: הזבח הוא זבח השלמים והמנחה היא הסלת בלולה בשמן כמו שכתוב (ויקרא ג א; ב א—טז). והעולה היא באה לכפר על מלות עשה שעבר עליהם וחטאה היא קרבן החטאת כמו שכתוב (שם א ג—יז; ד ב—יב). והנה אמר: לא חפצת ולא שאלת; ונאמר בירמיהו (ז כב): כי לא דברתי את אבותיכם ולא צויתים ביום הוציאי אותם מארץ מצרים על דברי עולה וזבח; והנה מצאנו בתורה (במדבר כח ב ג): שמצוה על התמידים להקריבם בכל יום! התשובה בזאת השאלה: כי תחלת מצות האל לישראל לא היתה אלא שישמעו בקולו. וכן אמר במרה (שמות טו כו): אם שמוע תשמע לקול יי' אלהיך והישר בעיניו תעשה. וכשהתחילו לחטוא לזה אותם על הקרבנות, על קרבנות היחידים ועל קרבנות הצבור; על קרבנות היחידים שיקריבו אותם החוטאים, ועל קרבנות הצבור לזה שיהיו תמידים בכל יום, לפי שאי אפשר שלא יהיו בכל ישראל רבים חוטאים בכל יום ויהיו רבים בהם שלא ידעו מה הם חיבים ונצטוים להקריב, ויהיו קרבנות הצבור כפרה להם בשובם ונחטאם. ואלו לא חטאו ישראל במדבר לא לזה אותם האל, יתברך, על הקרבנות, כי מתחלה לא זה אותם עליהם כמו שאמר ירמיהו (ז כג)*) בסוף הפסוק ההוא: כי אם את הדבר הזה צויתי אותם לאמר שמעו בקולי. וכן בעשרת הדברים (שמות כ א—יז; דברים ה ו—יח) שהם כוללים כל התורה אין בהם זכר לקרבנות. ואם לא יחטא איש איננו צריך לקרבן, והוא עוד לפני יי', יתברך, יותר מאותו שהחוטא ומקריב, כמו שאמר שמואל (א טו כב): החפץ ליי' בעלות וזבחים כשמע בקול יי'? הנה שמע מזבח עוד! וכן אמר בזה המזמור: זבח ומנחה לא חפצת . . . עולה וחטאה לא שאלת. אזנים כרית לי כלומר: פתחת לי שאשמע לקולך. גם לגמול החסדים

*) לפנינו הוא פסוק אחר לגמרי; ואולי עין כלהו הטעתו לרבנו המחבר והשב במהירות כי פסוק כב ופסוק כג פסוק אחד הם.

שעשית עמי לא שאלת ממני עולה ומנחה, אלא לעשות רצונך, וכן חפצתי. כרית מן כי יכרה איש בור (שמות כא לג).

(ח) אָז בהרפאי מחליי ובהכלי מלרותי

אָמַרְתִּי בלבי כי לא תחפוץ זבח או מנחה אלא לעשות מה שלויתני

הִנֵּה בָאתִי לפניך

בִּמְגִלַּת סֵפֶר כָּתוּב עָלָי: ועל כל אחד מבני עמך. והנה באתי אני לקיס כל מה שכתוב עלי, ומגלת ספר הוא ספר התורה. ואמר כתוב ואם על פי שזכר מגלה, כי טעמו על ספר שהוא לשון זכר; וכן ספר התורה הזה (דברים לא כו ובמקומות אחרים), וגם בספר התורה הזאת (שם כח סא).

(ט) לַעֲשׂוֹת רְצוֹנְךָ אֱלֹהַי חָפָצְתִּי חפצי ורלוני לעשות רצונך.

וְתוֹרָתְךָ בְּתוֹךְ מֵעָי: בתוך לבי, כי הלב בכלל המעים. ואמר: בתוך מעי, כלומר, שלא תסור מחשבתי ממנה.

(י) בִּשַּׂרְתִּי צֶדֶק דבר אחר יש עלי לעשות זולתי קיום המלות, והוא: לספר החסדים שעשית עמי. וכן עשיתי ובשרתי הצדק שעשית עמי

בְּקָהָל רָב כדי שישמעו רבים ויודו לשמך. והבא לספר חדשות אם טוב ואם רע יקרא מבשר: על טוב ברוב; ועל רע גם כן, כמו: ויען המבשר (שמואל א ד יז). והנה הוא בקהל רב לספר החסדים החדשים שעשה עמו האל, יתברך; והנה הוא מבשר לפיכך אמר; בשרתי.

הִנֵּה שְׂפָתַי לֹא אֶכְלָא לא אמנע שפתי מלספר תמיד צדקתך.

יְהוָֹה אַתָּה יָדָעְתָּ: מה שאספר בשפתי ידעו רבים, אבל מה שהוגה לבי בצדקתך אתה ידעת ולא אחר זולתך; וזהו מה שאמר אחריו:

(יא) צִדְקָתְךָ לֹא כִסִּיתִי בְּתוֹךְ לִבִּי כי אם האדם איננו חושב והוגה עליה תמיד הנה הוא מכסה אותה ומעלימה וזהו: לא כסיתי בתוך לבי. או פרוש צדקתך לא כסיתי בתוך לבי: כמו שהיא בתוך לבי כן אמרתי אותה לבני אדם, ולא כסיתי אותה מהם; וזהו שאמר:

אֱמוּנָתְךָ וּתְשׁוּעָתְךָ אָמָרְתִּי ואמונת האל ותשועתו לחסידיו שמקים להם הבטחותיו הטובות. כי אמונה לשון קיום, כמו: ונאמן ביתך (שם ב ז טז); במקום נאמן (ישעיהו כב כג), והדומים להם. וזהו שאמר גם כן:

לֹא כִחַדְתִּי חַסְדְּךָ וַאֲמִתְּךָ האמת הוא קיום הטובה שהבטיח, והחסד הוא יתרון הטובה על מה שהבטיח. ומלת

לְקָהָל נקשרת עם אמרתי, ולא עם כחדתי, כי אם היתה נקשרת עם כחדתי היה אומר מקהל. וכמה מלות כמו זאת נקשרות עם הרחוק, לא עם הקרוב, כמו שכתבנו בספר המכלול בחלק הדקדוק ממנו.

רָב:

(יב) אַתָּה יְהוָֹה לֹא תִכְלָא רַחֲמֶיךָ מִמֶּנִּי חַסְדְּךָ וַאֲמִתְּךָ תָּמִיד יִצְּרוּנִי: כמו שהללתני מזאת הלרה כן תלילני מכל לרה ולא תמנע רחמיך ממני כשאלטרך אליהם, כי תמיד אני לריך אל חסדך ואמתך שיצרוני כמו שאומר:

(יג) כִּי אָפְפוּ עָלַי רָעוֹת עַד אֵין מִסְפָּר אפפו: הקיפו, כמו: כי אפפני משברי מות (שמואל ב כב ה). כי בן האדם מזומן לפגעי הזמן והעולם ואין להם מספר, ולאוי לאדם לפחד מהם שמא יגרום החטא (בבלי ברכות ד א) ואפילו, החכיד כי אדם אין לדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא (קהלת ז כ), ולא יקרו לאדם הפגעים אם לא על ידי עון (בבלי שבת נה א), לפיכך אמר:

הִשִּׂיגוּנִי עֲוֹנֹתַי ובאמרו: השיגוני כלומר: מלאוני במקום העונש, ולא אוכל לברוח מהם.

וְלֹא יָכֹלְתִּי לִרְאוֹת עָצְמוּ מִשַּׂעֲרוֹת רֹאשִׁי לא אוכל לראות עונותי כלם כי רבים המה. ומה שאמר:

וְלִבִּי עֲזָבָנִי: כחי, כלומר: דעתי עזבני מלקפרס, כל כך הם רבים. וכן ראוי לכל חסיד, בתפלתו לפני האל הגדול, להגדיל עונותיו ולמעט לדקותיו, שיאמר כי הוא מלא עונות ויבקש הכפרה והרחמים. או יהיה פרוש ולא יכלתי לראות... ולבי עזבני: על דרך הפלגה, כאלו אומר: כהו עיני ולבי אין עמי מפחדי על עונותי.

(יד) רְצֵה יְהוָה יהיה רצונך

לְהַצִּילֵנִי תמיד מכל רע ופגע שיזדמן לי

יְהוָה לְעֶזְרָתִי חוּשָׁה: שתמהר לעזרתי.

(טו) יֵבֹשׁוּ וְיַחְפְּרוּ יַחַד ובזה יבשו האויבים

מְבַקְשֵׁי נַפְשִׁי כאשר ירצו שאתה עמדי ואין להם כח להזיקני. ומלת

לִסְפּוֹתָהּ כמו לכלותה. וכן: האף תספה (בראשית יח כג).

יִסֹּגוּ אָחוֹר וְיִכָּלְמוּ חֲפֵצֵי רָעָתִי:

(טז) יָשֹׁמּוּ יהיה להם שממון

עַל עֵקֶב בָּשְׁתָּם בשכר בשתם שהיו מבישים אותי בעת צרתי. עקב פרושו: שכר, כמו: עקב תשמעון (דברים ז יב); עקב כי בזתני (שמואל ב יב י).

הָאֹמְרִים לִי הֶאָח הֶאָח: האמרים בעבורי האח האח: שמחה שמחה. וכן: האח האח ראתה עיננו (מזמור לה כא).

(יז) יָשִׂישׂוּ וְיִשְׂמְחוּ בְךָ האויבים ישמו, אבל

כָּל מְבַקְשֶׁיךָ ישמחו.

יֹאמְרוּ תָמִיד יִגְדַּל יְהוָה. ועתה יגדל כי בעשותו הנסים לחסידים מתגדל שמו בעולם, ואומרים הכל; גדול הוא ועושה נפלאות.

אֹהֲבֵי תְּשׁוּעָתֶךָ: ומבקשיך הם האהבים תשועתך, שלא יבקשו תשועה ועזר מאחר.

(יח) וַאֲנִי עָנִי וְאֶבְיוֹן אף על פי שדוד היה מלך, עני ואביון הוא בן אדם לרוד הצטרכו לעזרת האל, יתברך, ולתשועתו תמיד.

אֲדֹנָי יַחֲשָׁב לִי עֶזְרָתִי וּמְפַלְטִי אָתָּה יחשב להטיב לי ולעזרני ולפלטני בעת

לרה. וכבר פרשתי יחשב לי במלת מחשבותיך (פסוק ו). או פרוש יחשב לי: עניי שאני בו לכפרת עונותי. או פרושו מענין לא חשב אנוש (ישעיהו לג ח), כלומר: שאהיה בעיניך חשוב וטוב.

אֱלֹהַי אַל תְּאַחַר: כי מיד תושיעני כמו שאמר (פסוק יד): לעזרתי חושה.

מזמור מא

(א) לַמְנַצֵּחַ מִזְמוֹר לְדָוִד: גם זה המזמור כענין הקודמים לו. ויש אומרים (אבן עזרא): כי אמרו דוד על חליו.

(ב) אַשְׁרֵי מַשְׂכִּיל אֶל דָּל הוא החולה, כמו: מדוע אתה ככה דל בן המלך (שמואל ב יג ד). ומשכיל: משגיח ומביט, כלומר: שבא לבקרו ושואלו על עניני חליו, ועוזרו כאשר יוכל, ומדבר על לבו.

בְּיוֹם רָעָה ביום שיכבד חליו והוא קרוב למות

יְמַלְּטֵהוּ יְהוָֹה: תפלה. וכן: יי' ישמרהו (פסוק ג); יי' יסעדנו (פסוק ד). ויעיד על זה הפרוש: ואל תתנהו (פסוק ג), כי מלת אל תחנה ובקשה, או דרך מצוה. ויתכן לפרש הפסוקים בענין הזה, כלומר, כי כן יעשה האל עם החולה שהוא ימלטהו ויסעדהו ויחיהו (ג ד), ולא הרופאים, כי לא תועיל לו רפואתם אלא בעזר האלהים. ויהיה פרוש ואל: ולא, כמו: ודרך כתיבה אל מות*) (משלי יב כח). ואדני אבי, זכרו לברכה, פרש כי אלה הפסוקים דברי המבקר לנחם החולה. ויאמר לו: שלא יפחד מהחלי ויתחזק בלבו, כי ביום רעה ימלטהו יי' וישמרהו.

(ג) יְהוָֹה יִשְׁמְרֵהוּ ישמרהו מן המות

וִיחַיֵּהוּ וירפאהו שלא יאריך חליו.

יְאֻשַּׁר **) בָּאָרֶץ כן כתיב ביו"ד וקרי בוא"ו והענין אחד. עדין יאשר בארץ, כלומר: שיעשה מעשים טובים ויצליח בדרכיו עד שיאמרו עליו בני אדם: אשריו!

וְאַל תִּתְּנֵהוּ בְּנֶפֶשׁ אֹיְבָיו: ברצון איביו, כי הם רוצים שימות.

(ד) יְהוָֹה יִסְעָדֶנּוּ עַל עֶרֶשׂ דְּוָי אף על פי שהוא שוכב על ערש דוי: שיש לו מדויים וחלייים רעים, יי' יסעדנו שלא ימוט. או פרושו: שיתן לו כח להפך מצדו על צדו. ודוי בשקל שם איל, סבך.

כָּל מִשְׁכָּבוֹ הָפַכְתָּ בְּחָלְיוֹ: הפכת אומר כנגד האל: אתה שהפכת משכבו בחליו אתה תסעדנו. וטעם משכבו: כי משכב האדם על מטתו הוא למנוחה בעוד שהוא בריא. והנה הפכת משכבו מן המנוחה לצרה. וטעם כל: לפי שהוא שוכב ביום ובלילה. ויש לפרש הפכת: כמו תהפך, והוא דרך תפלה; ופרושו כן: כל משכבו בחליו תהפך אותו לבריאות ולמנוחה.

(ה) אֲנִי אָמַרְתִּי יְהוָֹה חָנֵּנִי עד זה הפסוק דברי המבקר; ומזה הפסוק עד: ותציבני לפניך לעולם (פסוק יג) הם דברי החולה. אני עיני לאל ואמר לו: שיחנני. ואמר:

---

*) ראה ספר השרשים לרבנו המחבר. **) ואשר קרי.

רְפָאָה נַפְשִׁי כִּי חָטָאתִי לָךְ: ולא אמר רפאה גופי, כי סבת חליו הם עונותיו; ואם ירפא האל הנפש מחליה, והוא בכפרת העונות, נרפא הגוף.

(ו) אוֹיְבַי יֹאמְרוּ רַע לִי כנגד הדברים שאמר המבקר הטוב אמר החולה: אתה אמרת טוב, אבל ידעתי כי אויבי יאמרו רע בעבורי, ויאמרו הפך מה שאמרת; ויאמרו:

מָתַי יָמוּת וְאָבַד שְׁמוֹ: כי חליי יאריך בעיניהם ויתאוו וישאלו שאמות בקרוב מן החלי.

(ז) וְאִם בָּא לִרְאוֹת ואם אחד מהם יבא לראותי ולבקרני,

שָׁוְא יְדַבֵּר שאם ידבר טוב בפיו אין טוב בלבו, כי

לִבּוֹ יִקְבָּץ אָוֶן לוֹ יֵצֵא לַחוּץ יְדַבֵּר: ואדני אבי, זכרו לברכה, פרש שוא ידבר: כי ידבר אחת רכה ואחת קשה לשבר לבי, כמו שאמר אחד שנכנס לבקר את החולה ואמר לו: קשה עלי חליך, כי כבד הוא, כי מזה החלי מת אבי. יקבץ און לו: לעצמו הוא קובץ און; בלבו: שאינו מוציא בשפתיו, ואינו משמיע לאחרים בפני, אבל בחוץ ידבר לאחרים הרע שיהיה קובץ בלבו.

(ח) יַחַד עָלַי יִתְלַחֲשׁוּ כָּל שֹׂנְאָי כשיצא לחוץ המבקר הרע יתחבר עם שאר שנאי ויתלחשו זה עם זה עלי. והלחש הוא הדבור בחשאי.

עָלַי יַחְשְׁבוּ רָעָה לִי: ואמר עלי פעם שנית, כלומר: בעוד שהם מתלחשים עלי הם חושבים בלבם רעה עלי.

(ט) דְּבַר בְּלִיַּעַל יָצוּק בּוֹ וַאֲשֶׁר שָׁכַב לֹא יוֹסִיף לָקוּם: וזהו מן הדברים הרעים שאומרים וחושבים עלי. ומה הם אומרים? דבר בליעל יצוק בו, פרושו: חלי קשה ורע דבק בו, ולא יקום עוד ממשכבו כי ימות מהחלי, כי חלי קשה הוא. ופרוש יצוק: דבק, כמו: לבי יצוק כמו אבן ויצוק כפלח תחתית (איוב מא טז). או פרוש דבר בליעל: על העון, כלומר: עון גדול יצוק בו ורואי הוא לעונש גדול לפיכך לא יקום ממשכבו עוד.

(י) גַּם אִישׁ שְׁלוֹמִי אֲשֶׁר בָּטַחְתִּי בוֹ כל אלה דברי החולה, כי כל אדם יש לו שונאים, וכאשר יחלה ותמוט רגלו, אפילו אותם שהיה חושב לאוהבים שבו לאויבים ולאורבים, כמו שאמר הכתוב (משלי יט ז): כל אחי רש שנאהו.

אוֹכֵל לַחְמִי הִגְדִּיל עָלַי עָקֵב: ואפילו אוכל לחמו, שהוא בוטח בו יותר, גם הוא יבגוד בו. ופרוש הגדיל עלי עקב: כאלו אני מדרך רגלו כך הוא מתגדל עלי, ולא יבקרני כראוי.

(יא) וְאַתָּה יְהוָֹה חָנֵּנִי וַהֲקִימֵנִי כי הם אומרים שלא אקום; ואתה תקימני

וַאֲשַׁלְּמָה לָהֶם: מה שאמרו רע עלי בעודני חולה. ולא אמר שיעשה להם רע, שהרי אמר: ואחלצה צוררי ריקם (מזמור ז ה); אלא שהתשלום הוא: שיודיעם, כי רע היו עושים במה שהיו חושבים עליו רע בעודנו חולה. או שהתשלום הוא: שלא ילבש שק בחלותם, ולא יתפלל עליהם, ולא יצר לצרותם. וראיתי בדברי הגאון

(רבנו סעדיה*): ואשלמה לדם ביודות תחת רעות כמו שהיה מנהגו, כמו שאומר: ואני בחלותם לבושי שק (שם לה יג).

(יב) בְּזֹאת יָדַעְתִּי כִּי חָפַצְתָּ בִּי כִּי לֹא יָרִיעַ אֹיְבִי עָלָי: אם תקימני אדע ואכיר כי חפצת בי שלא תרצה שיריע איבי עלי, כמו שהיו אומרים שאמות יון החלי, והיו חושבים לשמוח ולהגדיל פיהם בשחוק עלי; וזהו פרוש יריע.

(יג) וַאֲנִי בְּתֻמִּי שמלאתני זך ויסר,

תָּמַכְתָּ בִּי בנפלי על משכבי;

וַתַּצִּיבֵנִי כלומר שתקימני ותציבני חי ובריא

לְפָנֶיךָ כלומר: לעבודתך. ואמר עבר בתקוס עתיד: תמכת ותציבני כמנהג. ועוד

לְעוֹלָם: זמן חיי האדם, כלומר: שלא אמות קודם זמני. עד הנה דברי החולה. ופסוק

(יד) בָּרוּךְ יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מֵהָעוֹלָם וְעַד הָעוֹלָם אָמֵן וְאָמֵן: הם דברי המשורר. נותן הודאה לאל בכלותו הספר כמו שהוא מנהג הסופרים. וכן עשה בתכלית אחרעה הספרים. ובתכלית הספר האמיתי שהיא תכלית כל הספר נתן תהלה בשלשה עשר הלולים. ואמר: ברוך יי׳ אלהי ישראל שעזרני עד כה. מהעולם ועד העולם; מהזמן הראשון עד הזמן האחרון, כלומר כל הימים. אמן ואמן: קיום וקיום, כמו שעושה אדם אמן אחר הברכה לקיים הברכה; כי אמן לשון קיום. וכן: ונאמן ביתך (שמואל ב ז טז); בתקוס נאמן (ישעיהו כב כג) והדומים להם.

---

*) ראה: Ewald, Ueber die arabisch geschriebenen Werke jüdischer Sprachgelehrten (Stuttgart, 1844, 8vo.) I, צד לד.

שלים ולא שלימו רחמי שמיא.

Buchdruckerei von Georg Brög in Wien. (Unter der Leitung von P. Smolensky.)

הודעות.

CATALOGUE OF THE HEBREW MANUSCRIPTS preserved in the University Library, Cambridge. By Dr S. M. SCHILLER-SZINESSY.

Vol. I. containing Section I. The Holy Scriptures; Section II. Commentaries on the Bible. 1876. 8vo. 9*s*. *Cambridge University Press.*

Voll. II. containing Section III. Talmudic Literature. *In the Press.*

SAYINGS OF THE JEWISH FATHERS, COMPRISING PIRQE ABOTH AND PEREQ R. MEIR, in Hebrew and English, with critical and illustrative notes. Edited by C. TAYLOR (D.D., Master of St. John's College). 1877. 8vo. 10*s*. *Cambridge University Press.*

A TRANSLATION OF THE YALKUT ON ZECHARIAH, with Notes and Appendix, by Rev. E. G. KING, B.D. (Sidney Sussex College). 1882. 8vo. 6*s*.

THE WHOLE MISHNAH ACCORDING TO THE RECENSION OF THE PALESTINIAN TALMUD. Edited by W. H. LOWE, M.A., Hebrew Lecturer at Christ's College. 1883. 8vo. £ 1.1*s*. *Cambridge University Press.*

והמה בכתבים OCCASIONAL NOTICES OF HEBREW MANUSCRIPTS. By Dr S. M. SCHILLER-SZINESSY.

No. I. Description of the Leyden MS. of the Palestinian Talmud. 1878. 8vo. *Price* 1*s*. 6*d*.

PERSECUTION OF THE JEWS IN RUSSIA. Speech of the Rev. Dr S. M. SCHILLER-SZINESSY, at the Meeting in the Guildhall, Cambridge, February 15, 1882. *Price* 6*d*.

הנה ישכיל עבדי AN EXPOSITION OF ISAIAH LII 13 14 15 and LIII delivered before the Council of the Senate in the Law School on Friday, April 28, 1882, by S. M. SCHILLER-SZINESSY, M.A., Ph.D., Reader in Rabbinic and Talmudic Literature in the University of Cambridge; formerly Professor Publicus Extraordinarius of Hebrew and Archæology in the Lutheran College of Eperjes, and subsequently Rabbi of the United Congregation of Manchester. *Printed by Request. Price* 2*s*. 6*d*.

L Heb
K495cPS

Kimhi, David

THE FIRST BOOK OF THE

PSALMS

ACCORDING TO THE TEXT OF THE CAMBRIDGE MS. BIBLE

ADD. 465

WITH THE LONGER COMMENTARY OF

R. DAVID QIMCHI

CRITICALLY EDITED

FROM NINETEEN MANUSCRIPTS AND THE EARLY EDITIONS

BY

S. M. SCHILLER-SZINESSY

M. A., PH. D.

FORMERLY RABBI OF THE ENTIRE JEWISH COMMUNITY IN MANCHESTER.

CAMBRIDGE:

DEIGHTON, BELL & Co.

LEIPZIG: F. A. BROCKHAUS.

1883.

BINDING LIST JUN 1 1922

3 1761 08713550 5

UNIV. OF
TORONTO
LIBRARY